

rachmanova:

**SZERELEM
CSEKA HALÁL**

Chy.

DANTE

ALEXANDRA RACHMANOVA

*SZERELEM, CSEKA,
HALÁL...*

EGY OROSZ DIÁKLÁNY NAPLÓJA

*

FORDÍTOTTA

BENEDEK MARCELL

*B U D A P E S T
D A N T E K I A D Á S*

RAGHMANOVA NAPLÓJA
A KÖVETKEZŐ KÖTETEKBŐL ÁLL:

ELSŐ KÖTET

SZERELEM — CSEKA — HÁLÁI.

MÁSODIK KÖTET

HÁZASSÁG A VÖRÖS VIHARBAN

HARMADIK KÖTET

ABÉCSI TEJESASSZONY

COPYRIGHT BY DANTE KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST

”Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest — 350365

„Beszélhetsz félelem nélkül,
Ha nem vezet más, csak a lelkiismeret!”
Avvakum, 17. század.

1916. SZEPTEMBER 24.

MA lettem tizenhét esztendőös. Szokatlan hangulatban ébredtem föl, s nem értem, miért érzem magamat ilyen különösen. De valami egészen új érzés volt. Hat órakor ébredtem, mint rendesen; a szobát elárasztotta a reggeli nap fénye. Kinyitottam a kertre néző ablakot, felkacagtam — nem tudtam, miért. Lenn a kertben az utolsó aszterek virágzottak, a könnyű dér ezüsfátyollal harmatozta be őket s ezüstösen csillogtak a gyepágysók is. Éppen egy fehér macska surrant át a kerten, óvatosan emelgetve lábát; ragyogó kék volt az ég, teli apró, fehér báránfelhővel. Hiába járt késő ősze az idő, derűs volt, vidám volt minden. Messze-messze megcsillant a kék folyó s rajta a hosszú vasúti híd áttört szövedéke.

A tükörhöz léptem s figyelmesen nézegetni kezdtem magamat, mintha legelőször látnám. Igen, tökéletesen úgy éreztem, mintha még sohasem láttam volna magamat... Különösen feltűnt nekem a szemem kifejezése. Azt mondják, sajátoságos szemem van. Különösnek találják azt a keleties vágását, meg a kifejezését is. Osztálytársaim azt mondják, hogy valami titokzatos van benne. Ma világosan éreztem, hogy a szemem

rendkívüli életet jósol nekem. Mélyen belenézttem, mint valami tóba s nem tudtam a fenekére érni. S minél tovább néztem belé, annál inkább örültem, hogy csak tizenhét esztendő vagyok s előttem áll még az egész élet. Az egész életi Micsoda boldogsági Egy egész életi Micsoda végtelen boldogsági ...

Aztán a testemet kezdtem nézegetni s megint csak az volt az érzésem, hogy először látom. Különösen a keblemnek örültem, de el is pirultam a láttára. Ó, ha valaki most megpillantott volnál Engem, akiről Lida Kovalevszkája éppen tegnap mondta, hogy másra sem tudok gondolni, csak könyvekre és filantrópiáral Hosszasan mosakodtam s amikor törölközni kezdtem, önkénytelenül belenézttem ismét a káddal szemközt függő nagy tükörbe. Tanulmányozni kezdtem, milyen vonal állna legjobban a nyakamnak — az emberek azt mondják róla, hogy szép; tanulmányoztam a vállam hajlását, karcsú derekamat s vékony, hosszú lábamat. Még a hajamat is kibontottam, úgy, hogy vastag hullámokban omlott le a térdemig s gyönyörűséggel burkolóztam be ezekben a fekete hullámokba, mint valami köpenybe. De ekkor újra elfogott a szégyenkezés, örültem, igaz, hogy olyan vagyok, amilyen; de mégis az volt az érzésem, hogy valami rút, alantas dolgot cselekedtem. Meg sem vártam a szobalány segítségét, gyorsan fölkaptam fehér ruhámat, fehér rózsát tűztem a keblemre s megindultam a templomba.

A házban még mindenki aludt. A szobalány, akivel szembetalálkoztam, feje fölött összecsapta a kezét, hogy már megint magam mosakodtam és öltöztem föl; aztán gratulált a születésnapomra. Nagyon szeret...

Az utcák egészen üresek voltak, csak egy-két munkás jött szembe velem. A székesegyházba mentem reggeli misére.

Megálltam egy sarokban a Szűzanya képe előtt; hosszasan néztem a szemébe, amely sötéten csillogott az ámpolna fényében. Oly kitartóan bámultam rá, hogy úgy rémlett nekem, mintha megelevenülne; mintha valami nagy erő, édes kegyelem áradna belőle a lelkembe. Szemem könnybelábadt s szavak nélkül imádkozni kezdtem; magam sem tudom, miért imádkoztam. Meg akartam bocsátani mindenkinek, aki ellenem vétett, bocsánatot akartam kérni mindenkitől, akivel rosszat tettem. De ekkor eszembe jutott, hogy hiszen nem tettem én rosszat senkivel s nem is bántott meg engem soha senki — s nem tudom miért, valósággal elszomorodtam erre a gondolatra.

Amikor hazaértem, szüleim fenn voltak már s szobámban ki voltak rakva az ajándékok, ó, mennyi minden! Egy szép nagy festőállvány, óriási festőszekrény olajfestékekkel, új napló pompás kötésben — zöld bőr, rányomatott aranytollal; ez az a napló, amelybe most írok — s az a sok könyv, amit már oly rég kívántam: Schopenhauer művei, egy orosz irodalomtörténet s Oscar Wilde munkái. Aztán az a szép akvamarin nyakék! Szüleim tudják, hogy nem szeretem az arany ékszereket s az akvamarin az egyetlen kő, amit hordok. Meg egy gyűrű, hasonlóképpen akvamarinnal, aztán édességek, virágok — és első hosszú ruhám, amelyben majd az egyetemi előadásokra járok. Mélységesen meg voltam hatva. Minden egyes ajándékon meglátszott a gondoskodó szeretet és figyelem; arra kellett gondolnom,

hogy zsenge gyermekkorom óta jóformán minden kívánságom beteljesült s ismét elszomorodtam azon, hogy senkinek sincs mit megbocsátanom.

Igyekeztem vidámnak és hálásnak mutatkozni, de a szívemben valami nyomasztó érzés volt. Osztálytársaim közül elsőnek Mánya Bjelajeva jött gratulálni, egy felcser özvegyének leánya, nagyon szegény és nagyon csúnya teremtés. A gimnázium végeztével mingyárt állásba kell mennie, pedig úgy szeretett volna az egyetemen tovább tanulni! Egy kis skatulya cukorkát hozott nekem — megörvendeztetett, de zavarba is hozott vele. Tudtam, hogy nehezebbé eshetett ezt a szerény ajándékot is megvásárolni.

— Olyan szomorú vagy ma, Alja, — mondotta.

— Nagyon szerencsétlen vagyok, Mánya!

Megdöbbenve nézett rám.

— Irigyellek téged, Mánya!

— Te — engem? Te engem? — ismételte többször is; s az én csöndes kis Mányám egyszerre csak dühbe gurult s kiabálni kezdett:

— Hát mit akarsz még? Gazdag vagy, szép, tehetséges, ilyen szüleid vannak, aranyéremmel végeztél a gimnáziumot...

Többször is megpróbáltam végetvetni ennek a szóáradatnak, de nem sikerült.

— Mindenki szeret, — folytatta, — egyetemre kerülsz, ragyogó jövő áll előtted...

Most végképpen befogtam a száját s elmondtam neki mindent, mindent, amit eddig senkinek sem mondtam el:

— Azért vagyok boldogtalan, mert túlságosan is boldog vagyok! Megvan mindenem, telje-

sítik minden kívánságomat, mindenki szeret és én is szeretek mindenkit; a mai napom olyan, mint a tegnapi és mint a holnapi s elrémülök arra a gondolatra, hogy ez így lesz tíz esztendő múlva is. Gondold el, Mánya — ingyen kaptam mindent, amim van! Még a tehetségeim sem kerültek nekem semmibe. Rajzoló, írok, táncoló, s Isten tudja, mi mindent nem csinálók még! De semmi sem szerez örömet nekem. Gondokat akarok, szenvedést, harcokat! Szükséget akarok, nélkülözéseket, még az emberek gyűlölséget is akarom! Aztán mindent magam akarok kiharcolni magamnak, tulajdon kezemmel akarom kovácsolni az életemet, csak akkor leszek boldog! Mánya elsápadt rémületében.

— Hallgass, Alja, hallgass el tüstént, veszedelmes dolgokat beszélsz. Hátha „rossz pillanatban” találtad ezt mondani s a sors igazán elvesz tőled mindent-----

Engem is elfogott a félelem, de legyőztem magamban s kacagva öleltem át Mányát:

— Jó, hát hadd vegye el tőlem a sors! Akkor majd elkezdek új sorsot, új életet építeni magamnak s boldog leszek!

Mánya egészen megzavarodva távozott; komolyan aggódott miattam.

Aztán Lidocska Kovalevszkája robogott be az angol missé vei. Nem mondhatom, hogy belépett — szokása szerint egyenesen beröpült a szobámba, nyakamba ugrott s majd megfojtott a csókjaival.

— Hallod-e Alja, meddig tart még ez az élet? Idestova tizennégy éves leszek s még mindig kalickában tartanak, folyvást nyakamon van ez a miss; reggeltől estig leckék, francia, német, an-

gol, írásbeli dolgozat, fizika, s tudja Isten még mi minden, olvasnivalót meg semmi mást nem adnak a kezembe, csak jó kis lányokról szóló tanulságos történeteket! ... És különben is, miért nem adtak intézetbe, vagy gimnáziumba, miért akarják, hogy mindent otthon tanuljak? — kérdezte aztán hirtelen elkomolyodva.

— Valószínűleg azért, mert azt gondolják, hogy jobb így! — feleltem én.

— Nem, nem, itt valami nincs rendben! Különben mondd csak, Alja: nem találsz rajtam semmi különöset? — kérdezte s az arcára valami szomorú, szinte könyörgő kifejezés telepedett. Figyelmesen megnéztem, pedig ismertem jól. Hosszú, nyurga termete volt s tetejébe még fűzőbe is préselték, pedig tizenhárom esztendő volt csak s viharosan tiltakozott a fűző ellen — de hát „muszáj, hogy egy fiatal úrilánynak szép alakja legyen.” Akaratlanul is meg kellett csodálnom gyönyörű, aranszőke haját, finom arcát, nagy barna szemét, koromfekete szemöldökét, — mint mindig, valahányszor néhány napig nem láttam.

— Nem, ne az arcomat nézd, hanem a kezeimet, meg a lábamat!

Tudtam, hogy keze és lába sok szomorúságot okoz az anyjának, mert szokatlanul nagy; Lidocska harminckilences cipőt viselt! A keze pedig nemcsak nagy volt, de vörös is, csúnyán vörös!

— Alja, sohse tűnt föl még neked, hogy sem apámnak, sem anyámnak nincs ilyen keze?

Fölkacagtam s azt mondtam:

— De talán nagyapádnak vagy nagyanyádnak volt!

— Nem a szüleim arisztokraták s arra mér-

get vehetsz, hogy sem a Dolgorukov hercegeknél, sem a Kovalevszkieknél soha nem akadt ilyen kéz, vagy ilyen láb!

— No, mondd meg hát végre, hogy mit akarsz ezzel?

— Még nem tudok semmit. De gondolok valamire ... — Lidocska hangja megremegett s igyekeztem megnyugtadni; de ami máskor mindig oly könnyen sikerült, ez egyszer sehogyssem akart sikerülni.

— Azt mondd meg nekem, miért nem vettek föl engem a „Nemes lányok nevelő intézetébe”? Bizonyosan tudom, hogy a szüleim folyamodtak a fölvételemért. Miért rejtegetnek az egész világ elől? Miért vagyok mindig csak a missel? És íu volt az az asszony, aki most újra meg újra az eszembe jut? Pici gyerek voltam még s egyszer véletlenül kijutottam a konyhába. Egy zsámlyon valami szegényesen öltözött asszony ült — sírvafakadt, amikor meglátott s egy darab mézeskalácsot adott nekem. Megijedtem és elszaladtam; de most mindig erre az asszonyra kell gondolnom, mindenképpen emlékezetembe szeretném idézni az arcát — de nem sikerül! Csak egy dolgot találok különösnek — a keze... s az enyém...

— De Lidocska, micsoda képzelődés ez? — kiáltottam fel.

— Itt valami titoknak kell lenni! Nem lesz nyugtom, amíg nyomára nem jutok! — Közben gonosz kifejezés ült az arcára, a vonásain különös keveréke jelent meg a gyerekes vidámságnak és gonoszságnak, sőt kegyetlenségnek.

— Ma különben ismét beszéltem Petuchovával, — mondta kisvártatva.

— Hol? Mikor? — kérdeztem ijedten.

— A templomban. A miss elfecsegte az időt Vojnicki tábornoknéval, azalatt pedig odalépett hozzám Petuchova s megkérdezte: beszéltem-e apámmal úgy, ahogy ő tegnap tanácsolta.

— De Lidocska, hogy állhatsz szóba ezzel a Petuchovaval, hiszen nővére annak a forradalmárnak, akit az apád Szibériába száműzetett; bizonyos, hogy ez kellemetlen lesz a szüleidnek!

— Tőle akarom megtudni azt, amit eltitkolnak előttem!

— Bizonyosan csak a fivérét akarja megbosszulni! — igyekeztem meggyőzni Lidocskát.

— Meglehet, de én azért mégis megfogadom a tanácsát.

— Miféle tanácsát?

— Majd megtudod! — mondotta s arcán ismét megjelent az a gonosz mosolygás. Ekkor meghallottuk a folyosó felől anyám és a miss hangját, Lidocska gyorsan a székbe vetette magát s odasúgta nekem:

— Adj nekem cukrot, sokat, sokat! Tudod, már megint büntetés alatt vagyok! A tegnapi eset miatti Tegnap annak a langaléta fekete úrnak a jelenlétében — nem tudom, hogy hívják — azt kérdeztem apámtól, nem volt-e egy törvénytelen gyereke!

— De Lidocska! — mondtam ijedten, — mit csináltál már megint? Ezt bizonyosan nem magadtól találtad ki!

— Nem, ezt Petuchova tanácsolta! — sutogta s telerakta a zsebeit cukorkával. — No, még ezt a marcipán-disznót, akkor aztán kibírom, még ha három napra bezárnak is s kenyéren,

vízen, meg angol fordításon tartanak a törvénytelen gyerekek miatti

— És mit tanácsolt még? — kérdeztem izgatottan; de Lidocska már nem ért rá válaszolni, mert anyám és a miss beléptek a szobába. A miss gratulált nekem s kimentette Lidocskát, hogy ma este nem jöhet el, mert kissé gyöngélkedik s korán kell lefeküdnie. Lidocska a háta mögött kinyújtotta rá a nyelvét s kényeskedő orrhangon azt mondta:

— De miss, hiszen már egészen egészséges vagyok!

A miss úgy tett, mintha egyáltalán nem hallotta volna, újra gratulált, bejelentette estére Lidocska szüleinek látogatását és elbúcsúzott.

Kicsoda hát az az asszony, akire Lidocska oly csökönyösen akar emlékezni s mi a szándéka Petuchovának? Mi köze neki Lidocska származásához? Mindez erősen nyugtalanított; ha születésnapom nincs, tüstént elmegyek hozzá, hogy megtudjam, miféle tanácsot adott neki ez az asszony. Így azonban nem foghattam semmihez, minden pillanatban vendégek érkezhettek.-----

Egyáltalán nem örülök a mai estének. Milyen szívesen töltenem egyedül a szobámban, vagy egy olyan kedves, egyszerű, őszinte leánnyal, mint Mánya Bjeljajeva, vagy még szívesebben néhány gyerekkel. De, sajnos, az anyám másként gondolkodik; azt mondja, egy leánynak a „világba” kell járni, bálókra, estélyekre. Rendszerint tiltakozni szoktam, de ma meg akarom szerezni ezt az örömet a szüleimnek, hisz olyan boldogok, ha társaságban látnak!

1916. SZEPTEMBER 25.

MA első gondolatom Lidocska volt. Mivel tíz óra előtt nem mehetek oda, írok még néhány sort a tegnapi estéről.

Igen hangos volt és igen vidám. Az ifjúság énekelt, táncolt, virágpostát játszott; egész sereg levelet kaptam, köztük néhány nagyon gyöngédet is.

Egy operaénekesnő románcokat énekelt, többek közt ezt is: „Szánj meg engem!” — Kénytelen voltam Vadim Verchovszkira gondolni; egész örömet s az egész estét odaadtam volna egykét sor írásáért.-----

A társaságnak különösen tetszett egy dal, amely most igen divatos a városunkban* arról szól, hogy hogy futnak a németek a kozákok elöl s hogy rohannak utánuk a kozákok. Mindenki föllelkessedett s kijelentette, hogy a háborút okvetlenül folytatni kell „a győzelmes befejezésig”. Csak egy ügyvéd, Pjotr Vasziljevics Bükov volt más véleményen. Sokat beszélt a nép elégtelenségéről, meg arról, hogy a parasztok és munkások mennyi áldozatot kénytelenek hozni ezért a háborúért. Mindenki rátámadt. Különösen a helyettes kormányzó felesége, Zinajda Vasziljevna Peszockája hevült neki nagyon: „a háborút okvetlenül a győzelmes befejezésig kell folytatni! Oroszországnak győznie kell! Mindenemet odaadnám ezért.”

Zinajda Vasziljevna valóban bámulatraméltó honleány: tulajdon fiát kényszerítette, hogy a gimnáziumot fél évvel korábban végezze el, maga ösztökélte, hogy önként jelentkezék s majdnem a frontig elkísérte. Szegény Kolja semmi különös

vágyat nem érzett a front iránt, mert otthon kellett hagynia a menyasszonyát, Natocskát.

Milyen szép ez a Zinajda Vasziljevna, amikor a hazaszeretetéről beszéli Sudár természetével, sötét arcbőrével s lelkesedéstől lángoló fekete szemével úgy állt előttünk, mint egy istennő. De miközben ő ennyire fölhevült, megszólalt Pjotr Vasziljevics, olyan szelíden, olyan nyugodtan, ahogy csak ő tud beszélni:

— Ön nagyon forró érzéssel tud a hazaszeretetről beszélni; de hát amikor fehérneműt varrtak a sebesülteknek s utána teáznak, miért ülnek rang szerint az asztalhoz? Sokat beszél a népről, de még csak egy asztalnál sem hajlandó ülni ezzel a néppel Legelőszőr teáznak a „legelőkelőbbek”, aztán a „jobb társaságbeliek” s csak utánuk a „közönséges emberek”!

Zinajda Vasziljevna éles hangon, haragjában egészen kipirulva válaszolta:

— Én szeretem a hazát s a népet, a mi orosz népünket, de ebből még távolról sem következik, hogy leülök egy asztalhoz akármilyen jöttmenttel!

E szavak hallatára önkénytelenül is Lidocska Kovalevszkája anyjára kellett nézmem — kissé elpirult s lehajtotta a fejét. Vagy csak nekem tűnt fel így? Pjotr Vasziljevics szintén nekitüzesedett ezekre a szavakra s szokatlanul éles hangon mondta:

— Amennyire én észrevettem, az ilyen estéken tulajdonképpen csak az egyszerű asszonyok, a „jöttmentek” szoktak varrni, a hölgyek pedig többnyire a beszerzési gondjaikkal és pletykáldással foglalkoznak!

Erre ismét mindenki nekitámadt; ő azonban

tüstént visszanyerte megszokott nyugalmát s mosolyogva mondta:

— No de nyugodjanak meg hölgyeim, egyáltalán nem akarom beleártani magamat az önök jótékony bizottságának a dolgaiba. Csak azt akarom tanácsolni önöknek, hogy ne emeljenek túlságosan magas falat saját maguk és a nép közt, amelyért olyan megfeszített erővel dolgoznak ...

Evés után ismét politikára terelődött a szó s a fáradhatatlan Pjotr Vasziljevics sokat beszélt a kormányról. Feltűnt nekem, hogy a cárt valami sajtóságos, szinte azt mondhatnám, megvető hangon emlegette. Valamennyi jelenlevő — Zinajda Vasziljevna kivételével — egyetértett abban, hogy elkerülhetetlen szükség van felelős minisztériumra. Aztán Rasputinról kezdtek beszélni. Ez a téma mindenkit mérhetetlenül érdekelt. Lidocska anyja felháborodva beszélt el, hogy barátnőjének leánya kénytelen „muzsikok és lókötők” leányaival együtt tanulni egy intézetben. Ismét figyelmesen néztem Madame Kovalevszkája arcát s megint úgy rémlett nekem, mintha itt valami nem volna rendben, mintha túlságos felháborodása nem volna egészen őszinte. Ekkor Lidocska apja rápillantott a feleségére s fölemelkedett. Megkopogtatta a poharát s azt mondta, hogy igen fontos közlendője van. Mikor a társaság elcsendesedett, így szólt:

— Ma nálam járt Anatol Ivanovics Volkov. Búcsúlátogatást tett, mert kormányzónak nevezték ki N ... -be.

Ezek a szavak úgy hatottak, mint a bomba. Óriási lárma tört ki, zűrzavaros, összevissza kiáltozás. Senki sem tudta elhinni, hogy kormányzó

lett abból a kis hivatalnokból, akit a mi hölgyeink még csak fogadni sem akartak.

— Maga mutatta nekem a levelet, amelyben Rasputin közli vele a kinevezését. A levél egyébként rövid volt, így hangzott: „Örvendj, kormányzó vagy. Grigori.”

Erre mindenkinek eszébe jutott, hogy Volkov felesége, egy ritkasép asszony, módját ejtette, hogy bejusson Rasputinhoz s megkérte, hogy férjét neveztesse ki kormányzónak. Annakidején az egész város kacagott ezen a vakmerőségen és nagyzási hóborton s emlékeztek Rasputin szavaira is, aki — legalább Madame Volkov állítása szerint — azt mondta: „Senki nem megy el úgy tőlem, hogy meg ne kapná, amit kért.”

— Hát mégis! — Mégsem becsültük meg eléggé ennek a muzsiknak a hatalmát! — Ennyi idő után! — Ilyen kiáltások röpködtek összevissza. Mindenki mélységesen föl volt indulva s átkozta ezt a Rasputint. Zinajda Vasziljevna szinte sírvafakadt, kijelentette, hogy Rasputin egyszerűen hipnotizálta a cárt, máskülönben ilyesmi nem volna lehetséges. Mindenkit levert az a gondolat, hogy Anatol Ivanovics, ez az abszolút senki kormányzóvá lehetett csak azért, mert Szofja Lvovna megtetszett Rasputinnak.

Bojarsinov mérnök elmondta, hogy tulajdon szemével látta, amint Rasputin egy vacsorán a vörös mártásban felszolgált tokot egyszerűen ujjával kapta föl a tányérjáról, úgy, hogy a lé végigfolyt az abroszon; aztán ujjával tépte szét a halat s úgy rakta a szomszéd hölgyek tányérjára; a hercegnőket és grófnőket pedig egyszerűen Lizanykának és Masenykának szólította. — És hölgyeim, — mondotta, — milyen piszkosak vol-

tak a körmei! A rubaskáról (ingblúz), ami rajta volt, azt mondják, hogy maga a cárné varrta. És fekete bársonybugyogót viselt, meg kátránnyal kent csizmát! Evés után egyik hercegnő megcsókolta a mancsát és átölelte azt a bűdös csizmáját!

Szörnyű volt, ahogy ezt mind elbeszélte. Zinajda Vasziljevna megbotránkozva kiáltott föl:

— Ez hazugság, kitalálás! Az egészset csak azért gondolták ki, hogy az uralkodóházat lealacsonyítsák.

— Nem, nem, ez nem hazugság! — mondta komolyan és szomorúan a mérnök. — Tulajdon szememmel láttam.

S olyan hangon mondta ezt, hogy tüstént elnémult mindenki.

1916. SZEPTEMBER 26.

LIDOCska nincs többé, Lidocska meghalt! Még egyáltalán nem tudom felfogni. Először történik, hogy hozzám közel álló ember meghal.

Tegnap nagyon nyugtalan voltam Lidocska miatt s tíz órakor elindultam hozzá. Már az uccán szembejött velem, egészen magánkívül: kalapját ferdén tette föl, a hidegben köpeny nélkül járt, ruhája egészen ki volt gombolva, úgy, hogy csupasz melle kilátszott. Olyan volt, mint az örült. Kezében valami írásokat tartott s amikor meglátott, ki akart térni előlem. De megragadtam a karját:

— Hova mégy? Mi történt veled?

Úgy látszott, meg sem ismer; tágrameredt szemmel nézett rám, aztán hirtelen hangosan felkiáltott:

— Emberek, jó emberek, gyertek ide mind, nézzetek rám! Nem vagyok a titkos tanácsos leánya! Nem vagyok Dolgorukova hercegnő leányai Platnikova leányzó gyermeke vagyok, törvénytelen gyermeke!

Közben hadonászott az írásaival, úgy, hogy valamennyi kihullott a kezéből. Pillanat alatt csődület támadt körülöttünk; némelyek nevettek rajta, mások kérdezgették, résztvevőén szólongatták. Valaki füttyentett egyet, egy asszony pedig így szólt:

— Ej, ej, ez a gyerek megzavarodott!

Megértettem, hogy azonnal haza kell vinnem Lidocskát, összeszedtem a szétszóródott írásokat egy asszony segítségével s egyik okmányon véletlenül ezeket a szavakat olvastam: „Platnikova leányzó törvénytelen leányát Kovalevszki titkos tanácsos adoptálja.” Kézenfogtam Lidocskát és hazavezettem; most már engedelmesen jött velem Arcát elárasztották a könnyek. A lépcsőn már szembejött velünk a tanácsosné. Arcát eltorzította a düh s amikor Lidocskát megpillantotta, megragadta a karját s így kiáltott fel: — Te tolvaj! Elloptad a kulcsokat! Te, akit a piszokból emeltem fel magamhoz!

Még láttam, amint a miss gyorsan fölszaladt a lépcsőn s a dühében őrvjögő tanácsosné úgy arculütötte Lidocskát, hogy leroskadt a lépcsőn. Nem bírtam tovább és hazafutottam. Voltaképpen maradnom kellett volna, mert úgy látszott, hogy ezek valamennyien eszüket veszítették.

Senki sem volt otthon, amikor hazaértem. Apám a kórházban dolgozott, anyám vásárolni ment. Tizenegy órakor Lidocska szobalánya szaladt hozzám s egy darab összegyűrt papírt adott

át. Ez volt rajta: „Drága Alja! Meghalok. Nem élhetek tovább. Mindent tudsz. „Anyám” megütött. Platnikova leányzó gyermeke vagyok, azé az asszonyé, akit csak egyszer láttam életemben s aki akkor mézeskalácsot adott nekem. Bezártak a fürdőszobába. Megfogadtam Petuchova tanácsát: elloptam az íróasztal kulcsát s előkerestem az okmányokat. Most meghalok, mert nem élhetek tovább. Add át első és utolsó leveletem igazi anyámnak. Jelizaveta Alexandrovnának pedig mondd meg, hogy halálom pillanatában is gyűlölöm. Ellopta tőlem az anyámat! Csókollak, drága Aljám!”

Természetesen mihelyt ezt a levelet megkaptam, elrohantam Kovalevszkiékhez. Amikor a szobalány ajtót nyitott, tüstént láttam, hogy szerencsétlenség történt. Hallottam a tanácsosné szörnyű kiáltozását. Irtózatos volt. Nem eresztettek Lidocskához. A miss elmondta, hogy Lidocska néhány perccel ezelőtt felakasztotta magát a fürdőszobában. Azonnal orvost hívtak, de már nem tehetett semmit. — Holnap lesz a temetés.

1916. SZEPTEMBER 28.

LIDOCSKA temetése nagyon fényes volt. Megjelent az egész város. Hivatalosan azt mondták, hogy szerencsétlen véletlen okozta halálát. A családi sírboltba temették. Jelizaveta Alexandrovnát mély ájulásban vitték haza a temetésről. A titkos tanácsos nem sírt, de szívbemarkoló volt csak ránézni is.

Én még soká a temetőben maradtam és

sehogyse tudtam magamhoz térni... Nem messze Lida nyugvóhelyétől van egy nevezetes síremlék, amelynek látására messzeföldről is eljönnek az emberek. Nagy, kerek öntöttvas lemez, amely arcot ábrázol. A két szem, a száj és az orr helyén kivágások vannak, amikből fű nő ki s az egész körül óriási kígyó tekergőzik, ez is öntöttvasból. A kígyó mellett ez a felírás: „Az elátkozott leánynak az apja, aki elátkozta.”

Azt mondják, a szegény gyermek egy színészbe volt szerelmes s apja nem akarta, hogy feleségül menjen hozzá. Megszökött vele s az apja elátkozta. A színész csakhamar elhagyta a leányt, az vízbeölte magát, apja pedig ezt az emléket állította neki. Elborzad, aki látja.

Hát csakugyan van ilyen gyűlölet? A halál sem tudja megbékéltetni az embereket? Lidocska is így gyűlölte halálakor azt az asszonyt, aki többet tett érte, mint bármely más asszony tett volna a helyében — azt az asszonyt, aki tizenhárom éven át úgy nevelte, mint tulajdon leányát.. Dehát miért?

1916. SZEPTEMBER 29.

MA Natocska Voronkovával elmentem a diákszövetség irodájába. Azt akartuk, hogy valami munkát, valami tevékenységet osszanak ki ránk. Nagy asztal mellett, nagy, világos szobában ült egy magastermetű diák, egy szörnyen izgékony szőke fiú, akinek arckifejezése szokatlan könnyelműséget és felületességet árult el. Kétes tisztaságú fehér ingblúzt viselt, kigombolt gallérral ült ott, körme feketéllett a piszoktól

Láttunkra föl sem állott, hanem lusta nyújtózkodás közben mutatóujjával intett, hogy lépünk közelebb. Azt a hatást tette rám, hogy részeg. Már meg is bántam, hogy idejöttem s olyan gyámoltalannak éreztem magam, mint egy gyerek.

— Nohát mit akarnak, kolleginák? — kérdezte mosolyogva.

— Csak meg akartuk kérdezni, hogy nincs-e valami munka a számunkra, — mondtam félénk hangon s közben dühöngtem magamra, hogy ezt a félénkségét nem tudtam legyőzni.

— De kérem, munka van, amennyit akarnak I — kiáltotta a diák és felugrott. Hozzánk szaladt, derékonkapott s oda akart vezetni az asztalhoz. Kiszabadítottam magam s hátráltam egy lépést. Így még senki sem bánt velünk. Így szokás ez a diákok között? Mosolygott és kíváncsian nézett rám.

— Az intézetből? — kérdezte kurtán.

— Nem, gimnáziumot végeztem.

— Egyetlen lány?

— Nem, hárman vagyunk.

— No, nem nagyon látszik még magán, hogy diáklány.

— Nem csevegni jöttünk ide, hanem hogy megtudjuk, nem segíthetnénk-e valahogy... — mondtam zavartan. A diák tetőtől-talpig végigmért bennünket, aztán hangosan felkacagott s kezébe vett egy könyvet.

— Okvetlenül szükségünk van lakásokra. Egész sereg diák járt itt, akinek nincs szállása. Nagyon sokat segíthetnek nekünk, ha a diákoknak szállást és magánórákat keresnek.

Kitölteni való blankettákat adott át nekünk, azzal elmentünk. Útközben megtárgyaltuk leg-

frissebb benyomásainkat. Elvből nem akarok senkiről rosszat mondani, ezért nem azt mondtam Natocskának, hogy nem tetszik nekem ez a diák, csak azt, hogy különösnek találom.

— Minket elrontott a gimnázium, — mondta Natocska. — Mindig úgy elzártak a gimnazistáktól és realistáktól, hogy igazán nem tudjuk, hogyan viselkedjünk, ha összekerülünk valamelyikkel. Talán ilyen náluk a szokás, ez a formája kollégák között az érintkezésnek.

— De én nem tűröm, hogy ilyen bizalmasan derékonkapjon valaki, akit először látok életben! — mondtam én bosszúsan.

De hamarosan jobb kedvben voltunk már mindketten; örültünk, hogy most már mi is tevékenykedni fogunk a közéletben, úgyszólván benne is vagyunk a társadalmi működésben. Csak egy pillanatra szaladtunk haza, hogy reggelizzünk valamit, aztán bementünk a városba, hogy szállást keressünk a diákoknak. Gyalázatos idő volt és bőrig áztunk; de ez csak növelte az örömünket, mert szentül meg voltunk győződve, hogy nincs fontosabb dolog az életben, mint szobát keresni. Az emberek egyébiránt éppenséggel nem mutattak különös hajlandóságot arra, hogy a szobákat bérbeadják diákoknak vagy diáklányoknak. Legtöbben úgy vélekedtek, hogy a diák okvetlenül forradalmár, iszákos és kártyás, a diáklány pedig feltétlenül könnyelmű életű nőszemély. Egyszóval azt mondták, hogy ilyenekkel csak kellemetlensége van az embernek.

— Csak nem diáklányok a kisasszonyok is? — kérdezték. — Hiszen ilyeneket befogadnánk, de a többiektől — Isten őrizz!

— Ugyan mennyit fizetnek ezek maguknak, hogy ilyen esős időben szaladgálnak? — kérdezte egy asszony. S amikor megmondtuk, hogy ingyen tesszük, szigorú ábrázattal jelentette ki:

— Mennyi cipőtalpat elkoptatnak! Csupa fölösleges kiadás a szüleiknek!

Tulajdonképpen igaza volt. Jótékonyság — a mások zsebéből. Elhatároztam, hogy privátórákat keresek s magam is szerzek valami pénzt. Akkor nyugodt lelkiismerettel dolgozhatom a közösség javáért. Otthon sokáig igyekeztem rávenni a szüleimet, hogy legalább egy szobát adjanak oda diákoknak; hiszen nyolc nagy szobánk van s csak öten lakunk benne. Anyám sokáig habozott, de végül is engedett.

1916. OKTÓBER 3.

MENNYI új benyomás! Nem is tudom, hol kezdjem: az előadásokkal-e, a diákokkal-e vagy az új szobaurunkkal. Hát ezzel kezdem. A szobánk bérbeadása olyan nehézségeket okozott anyámnak, hogy már megbántam, hogy belekevertem ebbe a dologba. Minden diáknak és diáklánynak, aki itt járt, roppantul tetszett a szép, nagy, kedélyes szoba, de bezzeg annál kevésbé tetszettek anyámnak a lakáskeresők.

Aztán egyszerre csak jelentette Dása, hogy megint egy diák vár a szalonban. Ez csöppet sem hasonlított azokhoz, akik eddig jártak itt. Először is nagyon elegánsan volt öltözve, úri modora volt, szemmel látható önérzete ellenére is igen szerényen viselkedett s nem is volt olyan

zöld, mint a többiek — 26 vagy 27 esztendőnek látszott. Nem kérdezett semmit, nem voltak különös kívánságai, csak megnézte a szobát és így szólott:

— Ha nincs kifogásuk ellene, mingyárt ma este beköltöznék.

Anyám még mindig habozott, hiszen ez volt az első idegen, akit valaha befogadott a lakásába. Hosszasan magyarázgatta neki a „föltételeit”; már nem emlékszem pontosan valamenynyire, de igen kemény föltételek voltak. Ezek szerint a szobaúrnak legalább is teljesen hangtalan, sőt úgyszólván testetlen lénynek kellett volna lenni. Utolsó és legfontosabb föltétele volt, hogy nem szabad 12 óra után hazajönni és diákösszejöveteleket rendezni magánál.

— Bizonyára először ad ki szobát nagyságos asszony? — kérdezte résztvevően az új diák, mert anyám szemében már könnyek kezdtek csillogni.

— Igen, először. A leányom diák s ő akarta mindenáron, — felelte siránkozó hangon.

— Diák? — kérdezte csodálkozva, — meg voltam győződve, hogy a kedves leánya még gimnazista. — Közben olyan figyelmesen nézett rám, hogy belepirultam. Ostoba szokásom, hogy mindig elpirulok és zavarba jövök, amikor nem kénél Különben rémesen bosszantott, hogy gimnazistának tart. Hát igazán olyan fiatalnak látszom, hogy még tizenhét esztendőt sem akarnak elhinni rólam?

Az új bérlő kijelentette, hogy minden feltételt elfogad s hozzátette, hogy az ismerősei semmiféle összejövetelet nem szoktak rendezni, hogy egészen csöndes életet él és este egyáltalán

nem jár el hazulról. Azzal elbúcsúzott s közben oly hosszasan nézett rám, hogy újra elpirultam. Anyám sokáig járt fel s alá a szalonjában s így beszélt magában:

— Csinos, jólnevelt, szerény ember, de azért ki tudhatja ...! Istenem, rosszul tettük, hogy kiadtuk a szobát!

Ismét furdalni kezdett a lelkiismeret s igyekeztem anyámat megnyugtatni.

Csengettek; az új bérlő máris itt volt, nyomában két hordár, két nagy külföldi kofferrel, aztán még két hosszú, nehéz ládát cipeltek be. Poggyászáról ítélve, jómódú ember lehetett, — sehogy sem hasonlított az a diákok cókmojkájához. Anyámat láthatóan nyugtalanította ez a sok nehéz láda, amit az emberek nagy erőfeszítéssel cipeltek be. Ugyan mi lehet bennük?

— A végén még kisül, hogy anarchista és pokolgépeket rejteget a ládáiban! Mi lesz akkor? — mondta könnyezve anyám. — Tüstént odaküldöm hozzá a szobalányt s elkérettem tőle az Írásait! Semmi körülmények között nem akarok forradalmárral egy fedél alatt lakni, — semmi körülmények között!

Dása behozta az írásokat; anyám elolvasta s egyszerre felderült az arca.

— Kisült, hogy a szobaurunk moszkvai nemes ember s magántanár az egyetemen, — mondta boldogan. De egy-két perc múlva ismét aggodalmaskodni kezdett s azon töprengett, hogy miért nem mutatkozott be mingyárt, mint magántanár.

Én a szobámban elkezdtem gondolkodni a magántanárról. Az első tudós, akit ilyen közelről láttam. Nagyon érdekelt. Egyáltalán minden

ember érdekel. Mindig megpróbálom minden emberbe beleérezni magamat s meggyőződésem, hogy minden emberben van valami, ami sóba sem ismétlődik meg. A magántanár miatt egyéb-iránt egészen hiába nyugtalankodik az anyám; soha sem tudnék belészeretni. Egyáltalában soha sem voltam még szerelmes s nem is tudom, milyen az voltaképpen. Csak egy érzés van bennem s emiatt nagyon szégyellem is magamat ön-magam előtt: minden férfit, akivel összetalálkozom, úgyszólván magamhoz mérek — próbálok, keresek. Ezt az utóbbi hetekben vettem észre. Gimnazista koromban igazán minden férfi tökéletesen közömbös volt nekem, a tanulás meg a könyvek egészen betöltötték az életemet. De most valami új dolog jött, valami, ami nagyon megijeszt — mintha valahogy függenek a férfiatól. Rajtakapom magamat, hogy igyekszem tetszeni nekik s ez felháborít. Megszólal bennem egy hang, biztat valamire, ami nem tetszik nekem, de mégis rabságában tart. A magántanárt is „felpróbáltam”, hogy illik-e hozzám; nem, nem illik. Túlságosan szép és túlságosan boldog. Csak olyan embert tudnék szeretni, aki nagyon szerencsétlen; úgynevezett „szép embert” semmiesetre!

1916. OKTÓBER 6.

AZ ELSŐ egyetemi előadások nem olyanok voltak, amilyeneknek képzeltem, sőt valósággal kiábrándítottak. Sohasem voltam önhirt s mindig meg voltam győződve, hogy nem is vagyok annyira okos, inkább csak szeretnék az lenni. De

hogy ilyen buta vagyok, azt igazin nem gondoltam volna! Amikor a fiú-gimnáziumban fényes sikerrel lettem az érettségit, azt hittem, legalább meg tudom érteni, amit az egyetemi tanárok előadnak; de be kell vallanom, hogy bár természetesen igyekeztem lehetőleg értelmes arcot vágni, csak nagy ügyel-bajjal fogtam fel, hogy miről van szó egyáltalán. Az előadás címet „Bevezetés a filozófiába”. A tanár oroszul beszélt, de a kifejezései oly idegenek voltak nekem, s oly gyorsan és egyhangúan hadart, hogy egyszerűen semmit sem értettem. Lopva végignézttem a szomszédaimat; valamennyi értelmes arccal ült ott, szóval mindnyájan értették, egyedül én vagyok ilyen ostobái Minél tovább tartott ez, annál kellemetlenebbül éreztem magam s hamarosan a szó szoros értelmében unatkozni kezdtem. Unatkozni az első egyetemi előadáson! Egy filozófiai előadáson! Ez valósággal lesújtott. Ezt nem vártam volna! Újra megpróbáltam, hogy belemerüljek a tanár szavainak áradatába, de hiába!

Ekkor kopogtattak az ajtón s belépett a pedellus. Odament a filozófushoz s fülébe súgott valamit, amitől a tanár úgy elpirult, mint a főtt rák; lassan letette a krétát az asztalra s a keze reszketett. A pedellus már rég eltűnt, de a tanár még mindig ott állt, ismét kezében tartotta a krétát s az arcán boldog mosoly sugárzott. Tökéletesen megfeledezett rólunk s mi csodálkozva néztünk rá. Most, mintha lassacskán ismét felfogta volna, hogy hol van; a krétát végkép letette az asztalra s így szólt, egészen más hangon, mint ahogy eddig beszélt:

— Hölgyeim és uraim, abba kell hagynom

az előadást, — s egy kis habozás után hozzátette: — Ugyanis... ugyanis fiam született! — Azzal gyorsan kiment.

Ez igazán váratlan volt! Nekem szinte könnybe lábbadt a szemem, annyira áthatott egyszerre a tanár boldogsága. Fia született! De már a következő pillanatban más irányba terelődtek a gondolataim: fia született, tehát felesége van, lehet még több gyermeke is, sok is talán; vagyis nemcsak a tudományra gondol, egészen más gondolatai is vannak, éppen olyan, mint a többi ember. Tudtam, hogy ez igen naiv gondolat, mert hiszen miért ne lenne a tanár olyan, mint a többi ember? De nem tehettem róla: mélységesen elszomorított, hogy a filozófia tanárának egyéb is járhat a fejében, mint a filozófia.

De még a filozófia tanáránál is jobban kiábrándított a nyelvtudomány professzora. Morcos képű, sápadt ember volt, lelógó bajusszal s tökéletesen kifejezéstelen arccal. Roppant féltékenyen viselkedett s hozzá még gyalázatosan törte is az orosz nyelvet. Itt már legtöbbször nem is igyekeztek az unalmukat eltitkolni. Első pillanattól fogva határozott részvétet éreztem iránta. Ez a legkínzóbb érzés a világon. Nem tudom miért, de részvétet érzek a legtöbb ember iránt, még boldog emberek iránt is. — Erősen elhatároztam, hogy egyetlen előadását sem mulasztom el, még ha meghalok is unalmamban. Azok közé az emberek közé tartozik, akikhez mingyárt kezdetben vonzódni tudok, éppen mert olyan „gyámoltalanok”. Bizonyára boldogtalan, ámbár írt néhány híres könyvet s Nyugat-Európában is jól ismerik. — Csak a harmadik,

aki antik történelmet ad elő, az tett rám olyan hatást, mint egy igazi professzor. Igen magas a termete, méltóságos a viselkedése s olyan az arca, mint egy angol lordnak. Persze kissé hideg az arckifejezése — mintha túlságosan simára akarta volna borotválni magát s a szőrszálakkal együtt lekaparta volna magáról azt a fluidumot is, amely a meleg érzés kifejezését adja meg az emberi arcnak. Sok szellemet sejt benne az ember, de kevés érzést.

Ez a tanár bizonyosan sohasem közölné a hallgatóságával, hogy fia született, — még akkor se szólna, ha ikrei vagy hármás ikrei születnének.

Legjobban feltűnt nekem a nyugateurópai irodalom tanárának nem túlságosan professzoros viselkedése. De előbb azt mondom el, hogyan hoztam zavarba a viselkedésemmel. Délután kissé elkéstem s az előcsarnokban sietve raktam le a holmimat. A kapus odaszaladt, hogy a bundámat lesegítse, de én magam akasztottam föl. Egyáltalán mindig igyekszem, hogy lehetőleg a cselédek segítségével nélkül boldoguljak, ami sehogysem tetszik az anyámnak. Mindig bosszankodik, ha magam húzom fel a sárcipőmet, miközben Dása ott áll mellettem s ostoba arcot vág, mert nem tudja, mit csináljon. — Hagyd már ezeket az ostoba, szocialista ideákat, — mondja ilyenkor az anyám.

Éppen fel akartam szaladni a lépcsőn, amikor éreztem, hogy valaki áthatóan néz rám s megálltam, mintha odaszögezték volna. Soha életemben nem éreztem még ilyen erejű tekintetet.

1916. OKTÓBER 7.

TEGNAP abbahagytam itt az írást, hogy még egyszer végiggondoljam, ami történt. Ennek az embernek különös hatalma van rajtam s ez a tudat irtózatosan lealáz. Aki megállásra kényszerített a tekintetével, szélesvállú kis ember volt s ott állt a tanárok ruhafogasa mellett. Arcát nem láttam világosan, mert háttal fordult az ablaknak s a bundák árnyéka ráesett. Csak annyit láttam, hogy élesen néz rám. Eleinte azt hittem, hogy a ruhámon van valami rendetlenség s hirtelen olyan érzésem volt, mintha egészen meztelen lennék. Ekkor eszembe villant, hogy ez az ember okvetlenül észreveszi a zavaromat s ettől aztán tökéletesen elvesztettem a fejemet. Fölmentem a lépcsőn, de oly esetlenül, mint aki tudja, hogy hátulról figyelik. Minden vonalát éreztem a testemnek. A meztelen testemnek. Iszonyú érzés volt. Haragomban és zavaromban egészen magamon kívül voltam, amikor az előadóterembe léptem.

Hogy elcsudálkoztam, amikor kinyílt az ajtó s a belépő tanár éppen az az ember volt, aki odalenn a fogas mellett állott! Elhaladt mellett, látszólag ügyet sem vetett rám, leült a katedra mellé, aztán egyszerre ismét rám nézett sokáig, átható pillantással. Ügy elpirultam, hogy azt lehetetlen volt észre nem venni. A szomszédom, Grizelda Nikolajevna csudálkozva nézett rám, de nem szólt semmit.

A tanár megkezdte előadását a francia Chanson de geste-ek keletkezéséről. Félig lehunyt szemmel, meglehetősen egyhangúan beszélt. Meg sem próbáltam, hogy bármit is megértek

az előadásából. Kezemben tartottam a ceruzát s itt-ott írtam valamit, hogy a többiek azt higyjék, hogy az előadásra figyelek; én azonban csak a professzor arcát elemeztem s próbáltam eltalálni, mit gondol és mit érez. Az arca különös volt; legelőször is azt lehetett róla leolvasni, hogy szokatlanul erős akaratú ember. Leginkább az ajka tűnt fel nekem; oly erősen összeszorította, hogy még ha beszélt is, azt hitte az ember, hogy egyáltalán nem nyitja ki a száját. Nem tudom, igazam van-e vagy se, de én az emberben nem a szemet, hanem az ajkat tartom legjellemzőbbnek. A szemnek önkényesen mindenféle kifejezést lehet adni, de azok az apró ráncok az ajkak körül csalhatatlanul elárulják az ember igazi természetét. A homloka magas, majdnem négyszögletes, haja úgy mered föl, mint egy ruhakefe; szemét nem láhattam pontosan, mert mindig majdnem egészen lehunyta; de úgy tett nekem, mintha a szemhéja keskeny hasadékan keresztül folytonosan rámnézne. Mentő gondolatom támadt: hátha lyukas a harisnyám? Óvatosan néztem le fekete, átlátszó selyemharisnyámra, de semmi hibát nem találtam rajta. Ekkor úgy rémlett, mintha alig észrevehető mosolygásra vonná szét az ajkát. Megértettem, hogy megfigyel és helyesen magyarázza a mozgulataimat. A mosolygás jóságos kifejezést adott az arcának, de én nem tudtam elviselni. Füzetemre hajtottam a fejemet s ostoba szavakat firkáltam össze-vissza. Azt írtam, hogy ez az ember, ha szükségesnek találná, nyugodtan a halálba küldene egy másik embert s hogy gyöngéd és szelíd tud lenni, mint a gyermek; verseket írtam róla s közben dühöngtem rá.

Előadás után a tanár fölállt s maga ment oda a diákokhoz, hogy mindenkitől külön-külön elbúcsúzzék. Szándékosan visszahúzódtam a terem legtávolabbi sarkába, az ablak felé fordultam s úgy tettem, mintha egy könyvet olvasnék. A tanár odalépett hozzám s olyan elhagyatottnak éreztem magamat, mintha egyesegyedül volnék az óceán közepén. Majdnem valamennyi diák távozott már a teremből, csak Natocska tett-vett még a könyveivel s Grizelda Nikolajevna állt a fal mellett, karját keresztbe fonva s engem figyelve. A tanár kezét nyújtott nekem s úgy megszorította a kezemet, hogy kis híján felkiáltottam; amellet oly mereven és áthatóan nézett, hogy szörnyen megijedtem. És mégis valami kellemes, szinte gyönyörűséges érzés fogott el.

— No, maga büszke kis teremtés, — mondta a tanár s azzal elment. Szemében valami gyöngéd, mély érzést láttam. Ott álltam s nem tudtam, mitévő legyek. De egyet azonnal tudtam, soha többé nem járok el az előadásaira.

Ekkor odajött hozzám Natocska és Grizelda Nikolajevna.

— Natocska, hagj magunkra bennünket!
— mondta parancsoló hangon Grizelda, — beszélnem kell Alexandra Lvovnával.

Natocska engedelmesen kiment.

Grizelda Nikolajevna egészen különös teremtés. Huszonkét éves már és igen intelligens. A filozófiai prozeminárium tanára már az első órán azt mondta, hogy férfi-esze van, amivel egyébiránt mélységesen megsértette.

— Ha intelligens vagyok, — válaszolta neki,
— bizonyosan nem azért vagyok az, mert az

eszem hasonlít egy férfi eszéhez. Hát a nőnek nincs joga, hogy okos legyen? Ha dicsérnek bennünket, azt mondják: férfi-eszünk van! Hát az asszonyi észnek mindig a butaság a legfőbb jellemző vonása?

A tanárt meghökkentette ez a váratlan, éles kritika s bizonytalan hangon felelte:

— De kérem, ez csak olyan szólásforma, így szokták mondani...

— Én pedig azt gondoltam, hogy egy egyetemi tanár ne ismétелgesse azt, amit a tömeg mond, — felelte Grizelda Nikolajevna élesen. Persze mindenki elszörnyedt, de a tanár úgy tett, mintha nem hallotta volna s ezzel megmentette a helyzetet.

Grizeldának nemcsak a viselkedése, de a külseje is furcsa. Nagy szeme van, de mindig majdnem egészen behunyja, mintha nagyon fáradt volna. Arca inkább csúnya, mint szép, de oly érdekes, hogy alig tud tőle elszakadni az ember, ha közelebről kezdi vizsgálgatni. Olyan ember hatását kelti, aki sok mindent élt át és sokat érzett életében. Nagyon keveset beszél. Amily ritkán szólal meg, éppoly ritkán nevet, de a nevetése nem is illik hozzá: csúnya és gonosz. Sápadt és betegesnek látszik, erősen festi az ajkát és vastag karikákat fest a szeme alá. Furcsa az öltözködése is: mindig valami görög chitonféléit visel s első pillantásra azt hinnéd, hogy hanyagul veti magára, de ha jobban megnézi az ember, észreveszi, hogy mennyi finom ízlés van ebben az öltözködésben. Grizelda végtelenül érdekel engem.

— Alexandra Lvovna ... de különben engedje meg, hogy röviden Aljának szólítsam. Ez

az apai név éppoly kevésbé illik magához, mint a hosszú ruha; hiszen maga még gimnazista, kedvesem. — Miközben ezt mondta, megfogta a vállamat, olyan kedves, gyöngéd mosollyal, hogy még a hosszú ruha miatt sem sértődtem meg, pedig arra nagyon büszke vagyok. Leült az ablak párkányára, odavont maga mellé, cigarettát dugott a szájába s hosszasan nézett a szemembe. Én hallgattam. Grizelda Nikolajevna cigarettájából könnyű füst szállt fel a mennyezetre; odakünn végére járt a rövid őszi nap.

Ekkor kinyitotta Grizelda Nikolajevna azt a csudaszép tengerzöld szemét; olyan volt, mint egy Pythia. No, most mingyárt jövendőt mond nekem, — gondoltam magamban. De még egyre hallgatott s én nemkülönben. Az előcsarnok felől folyvást hallatszott az ajtók csapkodása. Megszólalt egy csengő.

Végre beszélni kezdett Grizelda Nikola-jevna. Halkan, egészen úgy, mintha szabályos időközökben nagy csöppek hullanának a földre.

— A maga lelke, Alja, olyan, mint a szivacs. Beissza magába azoknak az embereknek a lelkét, akikkel találkozik. Ha meglátja magát az ember s a szemébe néz, az első vágya az, hogy mindent elmondjon magának. Olyan erős ez a vágy, hogy nem tudok ellenállni neki. Észrevettem, hogy nézett most magára a tanár s láttam a maga zavarát is. Ekkor eszembe jutott a magam sorsa; bizonyosan elmondtam volna holnap, a jövő héten, vagy egy esztendő múlva, úgy, ahogy minden ember mindig ki fogja tární a szivét maga előtt. De a tanár pillantása arra kényszerített, hogy már ma beszéljek magának a házasságomról.

— Micsoda? Maga férjes asszony? — kérdeztem elcsodálkozva.

— Igen, — felelte, — három évvel ezelőtt történt. Éppen Csita felé utaztam vonaton. A szüleim elváltak. A válás békés volt, mind a kettő új házasságot kötött s boldogan élnek. Egyetlen lányuk vagyok s nagyon szeretnek. Félévet mindig anyámnál töltöttem Szamarában, a másik félesztendőt Vladivosztokban, az apámnál, így utazgattam minden félévben, a francia nevelőnőm társaságában, Szamarából Vladivosztokba és vissza. Otthon voltam mind a két helyen, de igazi otthonom nem volt. Egyszer — éppen tizenkilenc éves voltam, — egy kínai ült a kupémban; Vangnak hívták. Egész úton egy szót sem beszélünk egymással, de úgy nézett rám, mint ma a tanár magára.

Amikor kiszállt Csita közelében, ideadta nekem a névjegyét. Doktor volt s magántanár az S ...-i orvosi fakultáson. Egy álló esztendeig nem tudtam elfelejteni; a gondolataim mindig visszatértek hozzá s egyszerre csak rájöttem, hogy szeretem. Levelet írtam neki s azonnal válaszolt. Újra írtam, újra válaszolt. Így leveleztünk egy egész évig. Beszélgettünk a leveleinkben mindenről, művészetről, politikáról, természetéről és emberekről. Egyik utolsó levelében azt közölte velem, hogy egy kínai egyetemen az orvostudomány professzorának választották s a levél végén megkérte a kezemet. Szerelemről nem írt egy szót sem, egyáltalán egész levelezésünkben soha sem volt szó személyes érzelmekről. Egyszerűen megkérdezte: hajlandó vagyok-e feleségül menni hozzá? Ha igen, utazzam tüstént Irkuckba, ahol éppen tartózkodott s az-

tán együtt utazunk tovább Kínába. Válaszképpen táviratot küldtem neki: „Igen, Grizelda”.

Irkuckba utaztam s ezúttal egyedül, a francia nő nélkül. Megírtam apámnak és anyámnak, hogy férjhez megyek; bizonyosan örültek. Hogy ne nyugtalanítsam őket, csak azt árultam el róla, hogy magántanár, de azt nem, hogy kínai. Vang Irkuckban a pályaudvaron várt. Az arca, a szeme kifejezése nem tetszett nekem. Olyan volt, mint egy állat: pedig a levelei olyan emberre vallottak, aki csak lelki életet él. Karját nyújtotta nekem s azonnal a templomba vezetett. Minden elő volt már készítve s tanukat hajszolt fel, akiknek jelenlétében megeskettek bennünket. Ez az esküvő, az idegen, tarka város, az elbűvölő folyó, mind nagyon tetszett nekem. Mindig is nagy fantaszta voltam. A templomból hazatérőben sokáig álltunk a hídon s lenéztünk a folyó világoszöld, átlátszó hullámaiba.

— A szemed olyan zöld, mint ennek a folyónak a vize, — mondta Vang s közben rámnézett. Valósággal elbűjtam önmagamba s az a gondolat villant át a fejemen, hogy nagy hibát követtem el, amikor feleségül mentem hozzá.

Akkor a szállodába mentünk. Többet nem mondhatok magának, Alja. Ami ott történt közöttünk a következő órákban ...

Hallgatott egy-két pillanatig, aztán úgy folytatta, mintha elfelejtette volna, hogy nem akarja tovább mondani a történetét:

— Korbács volt nála s azzal ütött; megsértett minden érzésemben, amiben csak asszonyt meg lehet sérteni, kínozott s élvezte a fájdalma-

mat. Azt mondta, azért teszi mindezt, mert oly sokáig vártam, mert kínoztam a leveleimmel. S amellet szeretett. — A legnagyobb kegyetlenségben rejlik a legnagyobb gyöngédség, — mondotta. — Azért kínozlak, mert szeretlek, beteged vagyok, tüstént meg tudnálak fojtani. — Újra meg újra, meg újra gyötörni kezdte a testemet ... Én pedig hideg voltam, mint a jég. Csak egyet éreztem: mélységes undort, legyőzhetetlen ellenszenvet. Utáltam a szemét, nagy sárga fogait, kékes-fekete haját, kiugró járomcsontjait, sárga arcszínét, de legfőképpen a kipárolgását. S hogy olyan kicsi volt, hogy meztelen teste úgy mozgott, mint valami macska — ez mind ellenállhatatlan erővel taszított el tőle. Amikor végre elaludt, felöltöztem és elmentem. Levelet hagytam hátra neki, közöltem vele, hogy örökre elmegyek.

— Hol van most? — kérdeztem halkán.

— Nem tudom, semmi hírt nem kaptam róla. S képzelje el, Alja: most napról-napra jobban vágyódom utána. Visszaemlékszem minden percre, amit vele töltöttem s szeretném, ha minden ilyen perc visszatérne ... Szeretném újra megkóstolni azt a gyámoltalanságot, de még azt a fájdalmat is, amit akkor oly lealázónak éreztem. Kínozzon, üssön, mint akkor, de szeressen is úgy. De nem hív magához, nem tudja megbocsátani, hogy akkor olyan ellenszenvet mutattattam iránta. Én sem hívhatom vissza, mert nem tudom megbocsátani, amit velem tett, még ha vágyakozom is utána ...

Grizelda Nikolajevna fölállt. — Ezt akartam elmondani magának, Alja.

Sokáig hallgattunk. Aztán lassan mentünk lefelé a lépcsőn.

— Füttyüljön minden emberre, Alja! — szólalt meg újra. Ne keressen semmit a lelkükben; az embereknek nem a lélek a legfontosabb, hanem a test. Minden ember állat, csak titkolja. Egyik jobban, másik kevésbé jól. Tudomány, művészet, költészet, technika — ez mind csak felszínén van az életnek. Az ember élete ott kezdődik, ahol a teste kezd élni. Minden egyéb csak látszat... Az emberek arra gondolnak legtöbbször s abban élnek leginkább, amiről legkevesebbet beszélnek... Ez pedig a testük! Most én is így beszélek. Régebben másként gondoltam.

Amikor leértünk, Weidle tanár ott állt egy sarokban és várt. Ez már sok volt... Grizelda Nikolajevna mosolyogva mondta:

— A mi professzorunk ma nem a renaissance történetére fog gondolni, hanem a magára lábára meg a szemére. Ilyen az ember. Még a legokosabb is. A szerelem erősebb, mint az ész!

Elbúcsúztunk s gyorsan hazamentem, vissza se nézve.

Nem, nem, ez lehetetlen... Nem lehet ez így, gondoltam roppant izgalomban. Az előadásaira pedig nem fogok eljárni! Egyébiránt én magam voltam a hibás. Miért pirultam el olyan ostobán. És miféle furcsa gondolatok járnak ma egész nap a fejemben? Nem, nem, csak könyvek, csupa könyvek! Ó, tudom már, mivel büntetem meg magamat! Ma meg akartam hallgatni a színházban az Anyegint, de büntetésül itthon maradok és nyelvészettel foglalkozom. Igenis nyelvészettel, mert az érdekel legkevésbé.

1916. OKTÓBER 10.

MA egy távoli rokonunk, Lizocska Vasziljev-szkája látogatott el hozzánk, agyonsírva, kétségbeesetten. Kizárták a gimnáziumból, mert ismeretségben volt egy osztrák hadifogollyal. A házuk mellett nagy kert van, annak a végénél egy kis tó. Az osztrák, aki szabadon járt-kelt, mert munkában volt valahol, esténként a tavon szokott csónakázni s közben hegedül. Lizocska apja szerint elbűvölően játszott. Lizocska minden este ott ült a kertben s hallgatta az osztrák hegedülését. Az odavezett a kerítés közelébe, Lizocskára nézett, Lizocska meg visszanezett rá. Ez az egész; egy árva szót sem beszéltek egymással. De valaki följelentette a dolgot az igazgatóságnak s Lizocskát „Oroszország egyik ellenességével való összeköttetés” miatt kizárták a gimnáziumból s megfosztották attól a jogától is, hogy bármilyen más középiskolába belépjen. Apám erősen dolgozik, hogy legalább egy másik városunkbeli gimnáziumba befogadják, de úgy látszik, ez egyszer semmiféle összeköttetés nem segít.

1916. OKTÓBER 13.

MA nem volt előadásom, szabad voltam. Bementem anyámhoz a hálószobába s ajánlkoztam, hogy a beteg szakácsné helyett elmegyek a piacra bevásárolni. Elszörnyülködve nézett rám, fejét rázta s azt mondta: — Azt hiszem, te megbolondultál! Nem szégyellnél végigmenni az utcán egy kosárral, amelyből hús meg répa látszik ki?

— Nem, — feleltem határozottan.

— Nohát igazán nem értem, honnan szedted ezeket a különös hajlamokat, — mondta anyám haragos hangon. — Nem vagy cseléd, hogy piacra járj! Majd akad valaki Mása helyett; legrosszabb esetben telefonálok, mindent hazaküldenek. Igazán föl nem foghatom, honnan vannak ilyen proletár-hajlamaid.

Hallgattam és elmentem; nekem mindig minden másképp sikerül, mint más embernek. Útközben megláttam egy szakácsnét, aki nagy lihegve cipelte nehéz kosarát. Odamentem hozzá s felajánlottam, hogy segítek neki. Rámnézett s olyan ostoba arcot vágott, hogy föl kellett kacagnom. De mégis segítettem neki. — Aztán egész este rossz hangulatban voltam.

Nagyon bánt, hogy anyámnak mindig kellemtelenségeket okozok. De vannak dolgok, amikbe nem tudok belenyugodni. Például végtelenül bosszant, ha öreg Dásánk mély tisztelettel áll előttem és magáz, miközben én tegezem. Egyszer elkezdtem valamennyiüket magázni. De ez csudálatos módon igen kínos hatást tett a cselédségre s megkértek, hogy maradjak csak meg a tegezés mellett. Így hát most egyszer magázom, másszor tegezem őket, de valahogy sem egyik, sem másik nincs helyén.

1916. OKTÓBER 19.

MOST mégis mondanom kell valamit a magántanárunkról, mert amióta nálunk lakik, megismertem valamennyire. Amit róla tudok, az annyira más, mint amit eddig a tudósokról kép-

zeltem, hogy nem tudtam mingyárt rászánni magamat, hogy a benyomásaimat, mint megfigyeléseim végleges eredményét, beírjam a naplómba, mert senkivel szemben nem akarok igazságtalan lenni.

Azt mondhatnám, két emberből van összerakva; az egyik szerény, komoly, lelkes tudós, a másik ragyogó szalónhős, donhuán. Ezt a két embert pontosan napszakok szerint osztja szét. Nyolc órakeres fölkel — pillanattal sem korább vagy később. Akkor tornázik, hideg vízben mosdik, reggelizik s leül az íróasztalához. Abban a két vastag kofferben, amely anyámat annyira nyugtalanította, egyéb sincs, csak könyv; s bár nagyon fiatal — még csak harminckét éves — már vaskos könyvet írt a görög művészet történetéről s azt franciára és angolra is lefordították. Most egy második könyvön dolgozik s amint mondja, ezzel tökéletes fordulatot fog előidézni ezen a területen.

— Maga csudálkozik azon, Alexandra Lvovna, hogy ily fiatalon ennyit értem el. De igen egyszerű ennek a magyarázata. Tehetségemen kívül kedvező körülményeim is segítségemre voltak. A családomban már a harmadik nemzedék vagyok, amely katedrát kap az egyetemen. A tudományban nőttem föl; négy éves koromban már „tudományos műveket” írtam mindenféle hernyókról, vagy egy játékszerről. A szó szoros értelmében egyetlen napját sem vesztegettem el az életemnek; már gyermek- és ifjúkoromban megtanultam mindent, aminek egy tudós később hasznát veheti, különösen a régi és modern nyelveket. A középiskolát a legnagyobb kitüntetéssel végeztem, egyetemre Németországban jár-

tam. Sohasem foglalkoztam politikával — tudja, hogy ez nagy ritkaság orosz diáknál. A németeknél megszereztem valami roppant értékes dolgot, tudniillik azt a képességet, hogy rendszeresen, kitartóan, állandóan dolgozzam. Még ha tehetségem nem lett volna is, sokra vihettem volna, mert kitartás és következetesség a munkában gyakran a tehetséget is pótolja.

Háromig mindig a szobájában ül. Egészen csöndesen viselkedik, csak időnkint hall az ember könyvlapozgatást vagy tollpercegést. Pontban háromkor, eltolja a széket az asztalától s akkor felöltözik.

Ruhájára nagyobb gondot fordít, mint akármilyen dáma. Szobájában lóg egy nagy tükör, de ez nem ér le a földig. Ezért aztán mindig átmegy a szalonba s ott minden oldaláról megnézegeti magát a nagy tükrösszekrény előtt, odamegy a tükörhöz, mindenféle mozdulatok közt s közben folyvást változtatja az arckifejezését.

— Hja, Alexandra Lvovna, nem olyan egyszerű dolog eltalálni, milyen hangulatban lesz az ember estére s hogy kell annak megfelelően öltözni!

Amikor tegnap véletlenül átmentem a szalonon, megállított s a legkomolyabb arccal kérdezte:

— Nem találja, Alexandra Lvovna, hogy ma egy kicsit fáradtnak látszom és sápadt vagyok? Nem gondolja, hogy most legjobban állna nekem a fekete ruha krizantémos nyakkendővel?

— Hát nem mindegy egy tudósnek, hogy milyen nyakkendőt köt fel? — kérdeztem s nem tudtam egészen eltitkolni a megvetésemet. — A

legfontosabb mégis csak az ész és nem a nyak-kendő, legalább is egy tudósnál!

— Dehogy, dehogy, — mosolygott, — maga nagyon téved, mert „túlságosan fiatal”. — Ez a kedvenc kifejezése. — A ruha a férfinak éppen olyan fontos, mint az asszonynak. A ruha az a szükséges háttér, amelynek éppen azt kell kiemelni és aláhúzni, ami abban a pillanatban fontosnak látszik.

Asztalnál érdekes csevegő. Úgy kacérkodik, mint egy asszony s a nőknél óriási sikere van. Ebéd után előadásra megy. Ragyogó szónok, a terem távolról sem tudja a hallgatóit befogadni, minden fakultásról özönlenek hozzá. Hallgatói közt többségben vannak a diáklányok — azok istenítik. Még idegenek is eljönnek, különösen társaságbeli hölgyek. A tisztelői közt van a bakteriológia magántanárnője, Jekaterina Pavlovna Kalinnikova is, az orvosi fakultás egyik tanárának felesége, egy rendkívül érdekes asszony.

Nyolc óra után a magántanár hazajön. Vacsora után vagy látogatóba megy, vagy itthon marad a mi vendégeinkkel. S ha senki sincs itt, odamegy apám dolgozószobájához, ahol én tanulok, bekopogtat és megkérdezi:

— Alexandra Lvovna, szabad egy pillanatra?

De ez a pillanat rendszeren két óra hosszat tart s ezek az esti beszélgetések nagyon nyugtalanítják anyámat.

— Miről beszélt veled? — kérdezte egyszerűen.

— A szerelemről és a nőről.

Anyám arcán meglátszott a kétségbeesés.

— És te?

— Én hallgatom, amit a szerelemről és az asszonyokról mond, — feleltem, aztán átöleltem anyámat: — De azért egyáltalán ne aggódjál, mamocska. Minél többet beszél ezekről a témákról, annál kevésbé tetszik nekem.

— Dehát azt mondd meg, mit beszél?

— Azt mondja, hogy az asszonynak egyáltalán nem volna szüksége észre, csak szépségre és „simulékonyagra”, hogy a férfihoz alkalmazkodni tudjon. Ez az ő sajátos kifejezése, a „simulékonyág”.

— És még mit? — folytatta anyám a kihallgatást.

— Meg, hogy ő is, mint a Lermontov Pecsorinja, szeretné kiinni az asszony lelkét, hogy aztán mint egy hervadt virágot, az út porába dobja.

Anyám arcára kiült az elszörnyedés.

— És aztán?

— Aztán, hogy a férfi nem szerethet egyetlen nőt, hogy a kétféle erkölcs mindig uralkodni fog, vagyis, hogy az asszony csak egyet szerethet, de a férfi sokat.

Anyám nem kérdezett tovább, de én folytattam:

— Aztán azt mondta, hogy az igazi, nagy, hűséges szerelem ostobaság, s amelletts végtelenül unalmas valami, hogy a legfontosabb és legszebb dolog szerelmesnek lenni, legeslegszebb pedig egy tiszta női lelket fölkavarni, szerelemre kényszeríteni, aztán eldobni s egy másikkal megismételni ugyanezt a játékot. Egyébiránt az a véleménye, hogy egyidőben is nagyon jól lehet többeket szeretni, sőt az még

érdekesebb. Aztán azt mondja, hogy nem tud dolgozni, ha előző este nem volt találkája egy „kis szőkével”.

— Miféle kis szőkével? — kérdezte anyám elszörnyedve.

— Azt mondja, hogy a legszebb asszony az, akinek szőke a haja és barna a szeme. De nem kell, hogy okvetlenül szőke legyen, barnák is lángra tudják gyújtani. Egyébként minden nőt „kis szőkének” nevez, ez afféle műkifejezés nála.

Anyám egészen megsemmisült. Most az a gondolat gyötri, hogy egy fődél alatt kell élnie egy moszkvai donhuánnal, aki lerombolja az illendőségek és erkölcsnek alapjait. Alighanem az az érzése, hogy puskaporos hordón ül.

Mostanáig senki sem beszélt velem ezekről a dolgokról s nem igen várhattam, hogy a magántanár lesz az, aki először érint előttem ilyen témákat. Amikor először kopogtatott be hozzám s meghallottam a hangját, remegni kezdett a szívem. Azt hittem, most „okosan” fog beszélni velem s azt hallhatom, ami után legjobban vágyódom. Azt gondoltam, hogy tanítani fog: hogyan dolgozzam, mit olvassak, hogy igazi ember, egyéniség legyen belőlem. Ehelyett azon kezdte, hogy bókokat mondott a külsőről. Kértem, hogy erről ne beszéljünk. — Nem sokat törődöm a külsőmmel, — mondtam. — Nekem legfontosabb a belső tartalom.

— Ugyan, ugyan Alexandra Lvovna, — vágott közbe élénk hangon, — ha tudná, mit jelent a férfi számára a nő szépsége! A nyak

hajlása, egy csinos lábszár, egy kedves arcocská — ezért akármelyik tudós egész tudományos lelkesedésével adózik magánaki

— Ha asszonyok nem volnának, — folytatta, — azt hiszi, le tudnék én írni egyetlen értelmes sort is? Az asszonyok lelkesítenek rál De nem ám az eszükkel, hanem a nőiességükkel, mosolygásukkal és lábacskaikkal!

Ez feldühített. De mielőtt még válaszolni tudtam volna, már tovább beszélt:

— Tudja-e különben, hogy a fényképe egy férfi kezében van, aki reménytelenül szerelmes magába s valósággal betege ennek a szerelemnek?

— Mit beszél? Micsoda fényképem? — kérdeztem, mert el nem tudtam képzelni, hogyan kerülhet a képem idegen kezekbe. Erre egész rakás fényképet húzott elő a zsebéből, csupa diáklányét. Láttam Grizelda Nikolajevna képét. Natocskáét s a fakultásunk sok más nőhallgatóját.

— Hogy jutott ezekhez a fényképekhez? — kérdeztem csodálkozva.

— Hát lássa, ez titok, csak magának áruolom el. Tudja, hogy amikor az egyetemre való föl vételét kéri az ember, három fényképet kell mellékelni. Egyik az indexbe kerül, a másik az egyetem irodájában marad és ...

— A harmadik pedig a magántanárr úr kezében? — egészítettem ki.

— Vagyis el lehet kunyorálni az egyetemi iroda titkárától, természetesen titoktartás kötelezettsége mellett. A maga fényképét már nem találtam meg, az egy professzor kezében van!

— Hát ez felháborító!

— Alexandra Lvovna, én már több mint két hete lakom maguknál, — mondta hirtelen, — lehetséges volna az, hogy maga semmit sem érez irántam?

Kövét meredtem a csodálkozástól.

— Maga tökéletesen közömbös nekem, — mondtam s közben egyenesen, keményen a szeme közé néztem.

— Ez teljesen érthetetlen! Tizenhét éves, először látott olyan embert, mint én s egészen közömbös vagyok magának? Az lehetetlen!

Ezeket a szavakat pusztán szemtelenségnek tartotta volna az ember, ha ki nem érzett volna belőlük az őszinte csodálkozás.

— Sőt többet mondok, — folytattam s újra keményen a szeme közé néztem, — maga határozottan ellenszenves nekem. Három óráig becsülöm magát, de háromtól fogva nemcsak hogy nem becsülöm, hanem meg is ...

Elhallgattam, mert nem tudtam megtalálni a helyes szót, hogy elég világosan is beszéljek s mégse legyen határozott sértés a dologból.

— Szóval megvet? — egészítette ki boldogan. — Hát az fényes, nagyszerű, pompás! Tudja, hogy ez jóformán még érdekesebb, mint hogyha szerelmes volna belém? Csak vessen meg nyugodtan, Alexandra Lvovna. De azért engedje meg nekem, hogy esténként néha elbeszélgessek magával. Senki mással nem tudok ilyen őszintén beszélni. Én itt voltaképpen egészen egyedül vagyok. De maga előtt kitarhatom a lelkemet!

Így lettem én, anyám goromba kifejezése szerint, az a „szemetesláda”, amelybe még ez az ember is elhelyezheti a „lelki hulladékait”. Anyám sokat bosszankodik azon, hogy előttem mindenki mindig „feltárja a lelkét”.

Felálltam.

— Most már le kell feküdnöm, — mondtam és kimentem a szobából.

— Uramisten! Micsoda naiv őszinteség, micsoda közvetlen egyszerűség! Alexandra Lvovna, maga igazán elragadó teremtés! Képes volnék tisztelni magát. Úgyszólván az első nő, akit tisztellek.

Azt hiszem, mégis csak ostobaság volt bérbeadni a szobát. De vájjon ki kaparintotta kezébe a fényképemet? Weidle professzor?

1916. OKTÓBER 21.

MA nálunk ebédelt a kormányzó; különben jókedvű ember, de most mogorva volt és szó rakozott. Azt mondta, nyugtalanítja a munkások és a diákok hangulata.

— Maga nem vett észre semmit, Alexandra Lvovna? Nem ismer forradalmár diákokat?

Tüstént eszembe jutott Maruszja Petuchova s egynéhány diák, de azt mondtam:

— Nem, nem vettem észre semmit.

— Ó, ha most szerepet cserélhetnénk, maga lenne a kormányzó és én a diák! Milyen szép

volna! — mondotta s szelíden, szomorúan mosolyogva nézett rám.

Sajnálni kezdtem.

Aztán Lizocska Vasziljevskájára fordult a beszéd sora, aki még mindig nem tudta, beveszik-e egy gimnáziumba az osztrák fogollyal való „regénye” miatt. A kormányzó heveskedett s nagyon ellene volt annak, hogy Lizocskát fölvegyék.

— Nem tudom, mennyire jutottak azzal a „regénnyel”, de annyi mindenestre igaz, hogy orosz leány létere osztrák ember, tehát ellenség iránt érdeklődött. Nincs helye a mi ifjaink között!

Végtelenül fölháborítottak ezek az igazságtalan szavak s azt mondtam:

— Nem ellenségünk már, hogyha egyszer fogoly. Messzire van a hazájától, egyedül van, talán beteg is s ha valaki emberségesen bánik vele, azzal még nem követ el bűnt! Ha vissza kerül a hazájába, legalább nem mondhatja, hogy mi oroszok csak gyűlölni tudunk!

Alig mondtam ezt el, már meg is értettem, hogy ez a beszéd nemcsak nem volt helyénvaló, de határozottan nevetlen is volt. A magántanár elragadtatva mosolygott, anyám elsápadt. Próbálta enyhíteni szavaim hatását s azt mondta:

— Tudnia kell, kegyelmes úr, hogy a leányom nagyon szereti Lizocskát. És Lizocska csakugyan nem vétett semmit, még csak nem is beszélt azzal a fogollyal. Magam is azt hiszem, hogy túlságosan szigorúan büntették azt a gyermeket. Éppen azon fáradozom, hogy az újraföl-

vételt megengedjék s az ön segítségét is kérni akartam.

A kormányzó hangulata megenyhült, de ebéd után odalépett hozzám s így szólt:

—Engedje meg Alexandra Lvovna, hogy valamit tanácsoljak magának.

Azt hittem, azt fogja tanácsolni, hogy más-kor jobban vigyázzak a szájamra, vagy valami effélét; de barátságosan mosolygott s így folytatta:

— Tartsa távol magát a forradalmár diákságtól! — Most elkomolyodott az arca. — Ezek mindent le akarnak rombolni, de nem lesz erejük, hogy valamit fölépítsenek. Vak hazaszerezetükben okvetlenül sírba viszik hazájukat.

Nagyot sóhajtott s ott hagyott. Anyámnak megígérte, hogy befolyását érvényesíteni fogja Lizocska érdekében.

A vendégek távozása után anyám behívott a szobájába. Nehéz szívvel mentem oda: vártam, hogy alaposan megmossa a fejemet az osztrák fogoly miatt. De még csak szóba sem hozta s aggódó arccal így szólt hozzám:

— Hallgass ide, Alja! Tudod, hogy minden tekintetben megbízom benned. Járhatsz ahova akarsz, megismerkedhetel akivel akarsz, meghívatsz akit akarsz, tökéletesen megbízom az eszedben s a szíved tisztaságában. A szíved nem is fog megcsalni. De egy dologra könyörögve kérek: soha ne menj el tiltott diák gyűlésekre! Ott letartóztatások történhetnek, ártatlanul magad is ilyesmibe keveredhetel, még talán száműzhetnek is s az egész életed tönkre van téve. For-

radalmat csinálni, országot kormányozni nem a diákok dolga. A diák tanuljon és ne politizáljon. Megígéred ezt nekem?

— Megígérem, — mondtam szilárd hangon.

Este, mint rendesen, belépett a magántanár a szobámba. Szokatlanul izgatott, örvendező arccal. Leült a nagy zöld díványra, örömtől sugárzó szemmel nevetett rám s azt mondta:

— Ó, hogy tűzbe jött ma az ebédnél, Alexandra Lvovna! Nagyszerű szónok lesz magából valamikor! Csak egy hibája van: túlságosan fiatal. Az őszinteség szép dolog, de csak a serdültebb leányoknak szóló regényekben. Az életben nem őszinteségre, hanem udvariasságra van szükség. Az udvariasság pedig arra kötelez, hogy eltitkoljuk a gondolatainkat. Az angolnak van egy jó közmondása: az udvariasság nem kerül semmibe, de sokat hozhat a konyhára ...

— Egyébként szeretnék magának egy-két tanácsot adni arra nézve, hogy hogyan kell emberek közt élni. Talán magamnak is tanácsot adok, — folytatta elgondolkozva. — A legnehezebb dolog olyan asszonnyal szemben udvariasnak és előzékenynek lenni, aki szerelmes belénk s akit ki nem állhatunk ... Tudja mit, Alexandra Lvovna: legjobb, ha sohasem lesz szerelmes életében, — vagyis ne szeressen senkit! Minden nő unalmassá és érdektelenné válik, ha igazán szeret. Csak a könnyű, kecses, elegáns szerelmecske tud elbájoló lenni, — amikor minden csupa félig kimondott célzás, semmi sem világos, minden mélységes titokba

van még burkolva s ez a titok talán sohasem is fog kiderülni.

— Majdnem minden asszony el szokott követni egy óriási hibát: túlságos hamar lobban szerelemre s nem kínoz meg bennünket eléggé. Az asszonyok sehogysem akarják megérteni, hogy ami igazán érdekes és felejthetetlen, az a szerelem kezdete: a hosszú pillantások, a habozó kézszorítás, a váratlan elpirulás, a mélzás, a kételkedés ... érti, úgy-e: az a játék, amely lelkesedést követel, amely tele van váratlan lehetőségekkel. .. Nem, tudni sem akarok a nagy, komoly, mély és mindig unalmas szerelemről. Rámnézve abban a pillanatban érdektelenné válik az asszony, amikor azt mondja: szeretlek! .. . Igenis, legnehezebb dolog a világon udvariasnak lenni olyan asszonnyal szemben, aki ezt a szót kimondta. Adjon tanácsot, Alexandra Lvovna, mitévő legyek Madame Kallinnikovával, aki ma ezt mondta nekem; egyetlen estén elment a kedvem tőle.

Amikor befejezte, fölvetett az asztalomról egy füzetet s megkérdezte, szabad-e néhány szói beleírnia. Meg sem várta a válaszat s leírt néhány francia verssort, amelynek értelme körülbelül ez volt: hiábavaló az ellenállás, mégis győzni fogok. — Kíváncsi pillantást vetett rám, amint a verset olvastam.

— Túlbecsüli az erejét, — mondtam szárazan.

Erre sértődött arcot vágott, hűvösen jóéjszakát kívánt s kiment a szobából. Újra elolvastam a versét, mosolyogtam s azt gondoltam magamban: tévedsz barátom, belőlem sose lesz afféle „kis szőke”!

1916. OKTÓBER 22.

AZ ELSŐ ember, akivel ma az egyetemen találkoztam, Jekaterina Pavlovna Kalinnikova volt. Nem ismertük egymást, de sokat hallottam már róla s majdnem minden nap láttam. Férje az anatómia tanára, a külseje meglehetősen érdektelen, s van egy egészen különös sajátsága: állandóan erős náthában szenved s hegyes orrán mindig lóg egy kis csöpp, amit nyilván szórakozottságból sohasem törül le. Kiváló tudós és hihetetlenül szórakozott. Előadásra gyakran nyakkendő nélkül jön s ilyenkor tudja az ember, hogy a felesége éppen nem volt otthon, amikor öltözködött. Egyszer egy kétes tisztaságú rövid fuszeklibe fújta az orrát, amit zsebendő helyett húzott elő a zsebéből.

1916. OKTÓBER 23,

ELŐADÁS után így szólt hozzám Grizelda Nikolajevna:

— Alja, jöjjön el ma velem egy diákgyűlésre, nagyon érdekes lesz! Okvetlenül meg kell ismernie más diákokat is, nemcsak ezt a mi siralmas évjáratunkat!

— Miféle gyűlés az? — kérdeztem.

— Azt hiszem, valami kölcsönös segélypénztárról van szó, — felelte Grizelda. Volt valami idegenszerű a hangjában, de azért hittem neki. A gyűlést egy diákothonban tartották, amit kissé különösnek találtam; de meg voltam győ-

zódve, hogy Grizelda Nikolajevna nem visz el olyan helyre, ahol nem illik megjelenni.

Útközben feltűnt nekem, hogy Grizelda Nikolajevna magánkívül van izgalmában. Szemhéja elnehezedett, szeme zavaros volt s láthatóan megerőltette a beszéd.

— Beteg? — kérdeztem résztvevően.

— Köszönöm, nem, már elmúlt. Tegnap rohamom volt. Hiszen epilepsziás vagyok. Nem tudta?

Sajnálkozva néztem rá. Az első ember volt, akiről megtudtam, hogy ebben a szörnyű betegségben szenved.

— Az irtózatosan kínos lehet!

— Igen, de van valami szép is benne, — felelte, — több élvezetet találok a szenvedésben, mint az örömben.

Ma sehogy sem tetszett nekem az arca. Valami kegyetlen, valami abnormális volt benne.

— Nem gondolja, Alja, hogy nagy öröm az, ha másoknak fájdalmat okozhatunk? — folytatta.

— Nem, — feleltem kurtán.

— De én igen! Különösen utóbbi időben vagyok így. A könyvekben csak szenvedések, kínzások, gyilkosságok leírásait keresem. Ma reggel félholtra vertem a fokszi kutyámat s végzetlen gyönyörűségem telt benne!

— Grizelda Nikolajevna, maga beteg! — mondtam.

— Mindig olyan különös álmaim vannak. Verek egy gyereket, vagy látom, amint egy aszszonyt vernek s tisztán hallok minden ütést... Ha tudná, micsoda öröm ezeket a kiáltásokat hallani! Tudja, mit szeretnék? Szeretnék valami

gyerek otthonba) vagy árvaházba jutni, ahol senki sincs, csak a gyerekek, olyan védtelenül, mint a fokszikutyám s verni szeretném őket, ma az egyiket, holnap a másikat s így tovább. Az volna az élet!

— De az Isten szerelméért! Hiszen maga beteg! — kiáltottam s a részvét helyét kezdte elfoglalni bennem az undor és félelem.

— Igen, igen, beteg... — ismételte fáradt hangon. — Valószínűleg hamarosan megbolondulok. Ez már örökség a mi családukban. A nagyapám ismert mérnök volt, valami nagy találmány szerzője — megőrült; az apám fivére, egy ismert újságíró, hasonlóképpen. A családukban mindenki tehetséges és mindenki bolond. Bizonyos, hogy én is így végzem!

Közben eljutottunk a diákotthonba. Fölmásztunk egy sötét és meglehetősen piszkos lépcsőn s átmentünk egy nagy helyiségen, ahol nehéz volt az egyes tárgyakat megkülönböztetni, oly vastag dohányfüst borított mindent. A közepén nagy, leterítetlen asztal állt. Kenyérhéj, szárított halak bőre, almahéj hevert rajta össze-vissza. Piszkos volt minden s félelmesen kedélytelen. A szobában kevesen voltak még. Az asztalon egy félig kiürített teáscsupor mellett az a könnyelmű képű langaléta diák ült, aki annakidején a blankettát adta nekem a diák-szövetség irodájában. Amikor megpillantott bennünket, megvető kézmozdulatot tett s félig gúnyosan, félig hízelegve mondta:

— Ahá, a kis gimnazista lány, aki templomba jár s bizonyosan nemcsak a hazát, hanem a cárt is szereti!

Néhányan rámnéztek félvállról, moso-

lyogva. Sehogysem éreztem jól magam ebben a félelmes helyiségben.

— Maradjon itt, Alja, én közben átmegeyek Maruszja Protopopovához, az is itt lakik az otthonban, — mondta Grizelda Nikolajevna s mielőtt még tiltakozhattam volna, már eltűnt a sötét folyosón. Egyedül maradtam s percről-percre kényelmetlenebbül kezdtem érezni magamat. A dohány szaga sem volt kedvemre, a diák szavai pedig felháborítottak. Aztán ez a rendetlenség! Az egyik padon törökösen ült egy csinos, szőke leány s gondosan varrt föl egy gombot egy ócska diákblúzra. Egy diák állt mellette, nyilván az, akinek ezt a szívességet tette. Nagy, esetlen fickó volt, az arckifejezése hihetetlenül jámbor — bizonyosan ukrainai. És csakugyan erős ukrainai akcentussal beszélt:

— Így, köszönöm szépen, Varja! — Aztán elvette tőle a blúzt s bele akart bújni. — Igazán keserves dolog, dehát ki varrná fel a gombjait az embernek?

— No és az nem jutott eszébe, hogy maga is fölvarrhatná? Nem, nem, adja csak ide a blúzá, Grisa, mert fázom, — mondta kényeskedve a szőke leány s kacérul vállára vetette a blúzt.

— Most pedig üljön le mellém, Grisa. Nem szeretem, ha ilyen nagy darab ember áll mellettem! — fordult hozzá s hangja még egy árnyalattal kényeskedőbb volt, mint az imént.

A fiú, akinek így parancsolgatott, engedelmesen leült melléje a padra.

Soha sem tudnék így beszélni ezzel a diákkal — gondoltam magamban; hát még a blúzá fölvenni! Körülnéztem; senki sem vetett ügyet Grisára s a szőke leányra, itt tehát semmi fel-

tűnő nem lehetett a viselkedésükben. Ekkor egy erősen zsidó külsejű diák lépett hozzánk. A tekintete folyvást futkározott, orra valóságos félkörbe görbült, ajka vastag volt és piros, mint egy szerecsené.

— Tovariscs Libermann! — mutatkozott be, kezét nyújtva nekem.

— Rachmanova, — feleltem.

— Milyen alapon áll maga, tovariscs Rachmanova? — kérdezte, alighogy a nevemet kimondtam.

Bután néztem rá. Életemben először jutott eszembe, hogy az embernek valamilyen alapon kell állni.

— Mit olvas egyáltalán a fontosabb irodalomból? — folytatta tovább a kérdezősködést, mert nyilván belátta, hogy első kérdésére nemigen tudok válaszolni, hiszen semmi „alpom” nincs. Olyan hangon kérdezgetett, mintha vádoltként hallgatott volna ki-

— Hát... éppen Franck könyvét olvasom: Bevezetés a filozófiába, a regények közül pedig Oscar Wilde Dorian Gray-jét, — feleltem húzódozva s egészen megzavarodva ettől a szokatlan modortól. Hangosan felkacagott.

— Olvasta Karl Marx Kapitalját, vagy valamit Bebeltől, vagy Klára Zetkintől?

— Nem!

— Szóval semmit sem olvasott. Szép kis munkánk lesz magával. Egyébiránt majd magam veszem kezembe a kiképzését.

Ezt leereszkedő hangon mondta s közben jóakaratóan lapogatta a hátamat. Hátrább léptem s éles hangon szóltam rá:

— Kérem, hagyjon békében!

Éppoly ostobán nézett rám, mint én az imént őreá, amikor az alapról kérdezősködött, aztán vállat vont s lassan tovább ment. Néhány pillanat múlva láttam, hogy élénk beszélgetésbe elegyedik a langaléta diákkal s észrevettem, hogy folyton rám nézegetnek. A langaléta diák elnevette magát s abba se hagyta a nevetést. Közben szárított halat evett s a bőrt meg a szálkákat folyton a padlóra dobálta. Erősen sajnálni kezdtem, hogy eljöttem.

A szoba egyre jobban megtelt. Egy kis diák egyik társától a másikhoz ment s mindegyiknek odasúgott valamit, amire valamennyinek az arca elkomolyodott s meglátszott rajta az aggodalom. Az összejövetel hangulata kezdett megijeszteni. Csak Grizelda Nikolajevnát akartam megvárni, hogy aztán tüstént hazamenjek. De nem jött. Ekkor a kis diák hozzám is odalépett s azt mondta:

— Tovariscs, sikerült forrongást támasztanunk a serfőző munkásai közt. Gvozgyev elvtárs jelentést tesz majd erről.

Nagy izgalomban volt — ahogy a beszélgetésekből kivettem, Karpenkónak hívták — pillanatig sem tudott nyugton maradni s mint a felhúzott masina, szaladgált egyik társától a másikig, mindegyiknek ugyanazt jelenteve, amit nekem, ugyanazokkal a szavakkal.

Engem megrémített a közlése. Eszembe jutott, amit a kormányzó mondott: a diákok vak hazaszeretetükben okvetlenül sírba viszik a hazájukat. Szétrombolnak mindent, de nem lesz erejük, hogy valami újat fölépítsenek.

A jelenlevők közt észrevettem Tolja Dvorzecskit is, egy orvos fiát; apja jó barátja volt

az én apámnak. Rendkívül izgatott volt ő is s lépésnyire sem tágitott egy vöröshajú diáktól, aki piszkos, hímzett ingblúzt viselt s olyan arca volt, mint a gorillának. Mellette egy nyurga zsidó diáklány állott, talpig feketében, feltűnő, keresett hanyagsággal öltözve. Az egész társaságban fel kellett tűnnöm az öltözködésemmel, különösen, mert félénken, a többiektől elszakadva álltam egy sarokban. Furcsának találtam azt is, hogy Tolja Dvorzsecki, bár bizonyosan látott, úgy tett, mintha nem ismerne. Ékkor végre kinyílt az ajtó s megjelent Grizelda Nikolajevna egy diáklány társaságában, aki zöld ruhájában, zöld szemével s lenszöke hajával vízitündérhez hasonlított. Elbájoló teremtés volt.

De Grizelda Nikolajevna nem jött oda hozzám. Macskaszerű mozdulattal hirtelen felugrott az asztalra, egész nagyságában fölegyenesedett s csengő hangon azt kiáltotta: —: Tovariscsi! Közeleg a mi óránk!

Nekem libabőrös lett a hátam. Hangjából az örülettel határos fanatizmus csendült ki és megbabonázó hatást tett a többiekre.

— Tovariscsi! Sikerült forrongást támasztanunk a serföző és a vasúti műhelyek munkásai között! A szervezeteik képviselői itt vannak közöttünk! Indítványozom: hallgassuk meg a gyűléseiken hozott határozatot!

A jelenlevők tapsoltak. Most kilépett közülük három munkás, csupa ismert arc, mert majdnem mindennap találkoztam velük, amikor reggel templomba mentem. Az arckifejezésük ma egészen más volt, mint máskor. Különbő jámbor ábrázatukon valami kegyetlen, szinte állati vonás jelent meg. Rosszul beszéltek, mind-

untalan elakadtak s hevesen gesztikuláltak. A kezük durva volt s még piszkos a munkától. Arról beszéltek, hogy nem akarnak tovább harcolni, eleget itták már a vérüket, hogy a cárt valamennyi miniszterével együtt pokolba kell küldeni s helyükbe munkásokat és katonákat választani.

Rám úgy hatottak ezek a szavak, mint a derült égből lesújtó villám. Nem tudtam Oroszországot cár nélkül elképzelni s egyáltalán sohasem gondoltam arra, hogy mindez másként lehetne, vagy éppen hogy másként is kéne lennie. A munkások szavait túlharsogta a tetszés zaja.

Most ismét Grizelda Nikolajevna szólalt meg s kiderült, hogy ő az elnöke ennek a furcsa gyülekezetnek. Az ő helyettese volt a majomképű, vöröshajú Gvozgyev. Amikor megadták neki a szót, arról beszélt, hogy a hadsereget mindenáron szét kell züllesztetni s fegyveres fölkelést előidézni. Én egyre rosszabbul éreztem magamat. Végül azt mondta:

— Tovariscsi, most pedig áldozzunk bajtársaink emlékének, akik az ideálunkért, hazánkért vívott harcban elesetek. Néhány nappal ezelőtt két legjobb harcosunkat, Petuchovot és Lukanovot Szibériába küldték — a biztos halálba, mert mind a kettő tüdőbajos!

Akaratlanul is Lidocska Kovalevszkájára kellett gondolnom s Gvozgyev, mintha eltalálta volna gondolatomat, így folytatta:

— De bosszút állunk értük. Petuchov nővérének sikerült megfizetni a titkos tanácsosnak a száműzetésért: elárulta leányának a származása titkát.

Amikor befejezte, valamennyien fölálltak s ezt énekelték:

Elhulltatok áldozatként a sorsdöntő csatában
Örök szerelmében a népnek ...

A vigasztalanul szomorú dallam mélységesen meghatott s valamennyi jelenlevő arcáról le lehetett olvasni, hogy számukra minden egyéni élet megszűnt, csak azokra gondolnak, akik szenvednek, akik túrni kénytelenek az elnyomatást és az erőszakot.

Most ismét Grizelda Nikolajevna állt föl, arca tüzespirosan égett — egyáltalán most láttam először pirosságot az arcán, — szeme ragyogott s valósággal szép lett volna, ha nem ül az arcán a kegyetlenség, a vérszomj kifejezése.

— Tovariscsi! — kiáltotta csengő hangon. — Amíg egyesek gazdagságban, semmittevésben, jóllakottan töltik a napjaikat s csak az ujjukat kell megmozdítaniuk, hogy mindenük meglegyen: másoknak kora reggeltől késő estig görnyedező háttal, bűdös, füstös helyiségekben kell dolgozniok, hogy végül keserves halállal haljanak meg. Egyiknek gyermekei sohasem tudják meg, mi a munka és a gond — a másoknak gyermekei kis koruktól arra vannak ítélve, hogy börtönnel, tüdővésszel, részegséggel és munkával, tetet-lelket gyilkoló munkával töltsék az életüket!

Soká beszélt még ezen a hangon s minden szavából csak úgy ömlött a gyűlölet és a vér.

— Álljunk bosszút valamennyin, álljunk bosszút a burzsujokon, a jóllakottakon, a gazdagokon, az élősdieken! A munkásság vegye ke-

zébe a hatalmat s álljon bosszút azokon, akik megkínozták, álljon bosszút. Önmagáért, gyermekeiért, apáiért és nagyapáiért! Halál mindnyájukra, halál!

Leült, de néhány pillanat múlva újra felugrott s azt kiáltotta:

— De nem közönséges halál, hanem kínos halál, csöppenként hullassák a vérüket, úgy, ahogy évszázadok alatt a népből kipréselték! Meg kell sanyargatni, meg kell gyötörni őket, halálra kell kínozni!

A szávai irtózatossággal voltak rám. Bizonyosan örült, gondoltam magamban. De legfőbb gondom az volt, hogy innen kijussak. Csak-hogy nem tudtam, hogyan fogjak hozzá, hiszen a távozásomat mindenki észrevette volna.

Grizelda Nikolajevna után egy valósággal Krisztus-arcú diák állt föl. Szinte földöntúli fény sugározta be, rajongó, idealista arc volt, olyan emberé, akinek fogalma sincs az élet valóságáról, aki képzeletbeli világban él. Tompított hangon beszélt; látszott, hogy a jelenlevők különösképpen tisztelik. Mindenekelőtt az első sorban ülő munkásokhoz fordult:

— Tovariscsi, — mondta, — sok társadalmi igazságtalanság van a világon, de sehosem érezhető ez annyira, mint Oroszországban. Itt két egyenlőtlen részre oszlik az egész lakosság; az egyik uralkodik és zabál, a másikon uralkodnak s életének egyetlen célja, hogy nyomorban és tudatlanságban dolgozzék azokért, akik uralkodnak rajta...

Ő is, mint Grizelda Nikolajevna, azzal végezte, hogy bosszút követelt az évszázados sötétségért, az emberfölötti munkáért s mind-

azokért a gyötrelmekért, amelyeket a munkás, a proletár kénytelen volt elszenvedni.

Figyeltem a munkásokat. Az arcuk elárulta benső izgalmukat; idegesen gyúrták a sapkájukat s szemükben villogott a düh és a gyűlölet. Ebben a pillanatban egy piszkos asszony rohant be az ajtón s odasúgott valamit Grizeldának és Gvozgyevnek.

— Tovariscsi, — mondta felállva Gvozgyev, — a rendőrség értesült az összeövetelünkről s minden pillanatban itt lehet. Kérlek, távozzatok minél gyorsabban, de nem a főbejáraton, hanem a női hálótermen keresztül!

Ijedten néztem rá, de az arca tökéletesen nyugodt volt s szeme még mindig csillogott a lelkesedéstől. Most eszembe jutott az anyám s az ígéretem, hogy nem járok tiltott gyűlésekre s elképzeltem, mi történék, ha most letartóztatnának. Mindenki gyorsan felkapta kabátját s kiment azon az ajtón, amelyiken az imént Grizelda Nikolajevna belépett. Grizelda most odajött hozzám s parancsoló hangon mondta:

— Jöjjön, megyünk!

Azzal odalépett ahhoz a diákhoz, akinek a kis szőke leány felvarrta a gombját. A leány nyugodtan aludt a pad sarkában összegubbaszkodva s egy diákhoz támaszkodva, aki me-reven ült ott s nem mert mozdulni.

— Fillipenko elvtárs, maga hazakíséri Alexandra Lvovná! — parancsolt rá. — Maga pedig, Varja, menjen a hálóterembe s ott aludjék tovább!

Varja szemét dörzsölte s csudálkozva nézett körül; de amint Grizelda Nikolajevna megmondta, hogy a rendőrség hamarosan itt lehet,

pillanat alatt eltűnt. Ekkor Gvozgyev odament Grizelda Nikolajevnához s súgott valamit neki, közben rám nézve. Grizelda Nikolajevna úgy válaszolt, hogy én is hallhattam:

— Legyen nyugodt, Alja nem árul el minket, tud hallgatni.

Gvozgyev elment. Csudálom, hogy Grizelda Nikolajevna nem kért meg a hallgatásra; nyilván eleve természetesnek találta, örültem, amikor végre ismét utcán voltunk. Néhányszor körülnéztem, hogy nem jönnek-e utánunk, de az utca üres volt. A diákokthoz egészen a város végén van s ilyen időtáiban ezen a környéken semmi forgalom nincs az utcákon. Havazott, tiszta fehérség borított be mindent s olyan békés, barátságos, nyugodt volt ez a kép, hogy fel nem foghattam: hogyan lehetnek ebben a percben emberi szívek, amelyekben gyűlölet és bosszú él...

Szótlatlanul mentünk tovább. A kísérőm igen hallgatólag és félénk embernek látszott. Ekkor egyszerre idegenszerű hangot hallottam s meszeiről fáklyavilág közeledett felém. Ez a láncsörgésre emlékeztető zörej s a szélben ide-oda lobogó fáklyalángok megállítottak és megrémítettek.

— Mi baja? Hiszen ezek közönséges száműzöttek! Ez itt a Szibéria felé vivő országút! — mondta a kísérőm.

Nekem azonban nem volt ez „közönséges” dolog. Sohasem láttam még láncravert, kezük-nél és lábuknál fogva egymáshozbilincselte embereket, akiket éjszaka, fáklyavilágnál kísérnek. S éppen ma kellett ilyesmit látnom! Már oda is értek hozzánk. Arcuk kísértetiesnek lát-

szótt a fáklyafényben. A hideg ellenére is vékonyan voltak öltözve; asszonyok is voltak közöttük. Jobbra-balra katonák lovagoltak, csupaszkarddal, kézben tartott revolverrel. Némán vánszorogtak, csak a láncok csörgése hallatszott. Irtózatoss volt. Pillanat alatt eltelt a lelkem a fájdalommal, a félelemmel, eddig átéltem még reájuk váró szenvedéseikkel. Megálltam, mintha gyökeret vert volna a lábam, s tekintettel követtem őket. Nem tudom, mi volt a vétkük, miért száműzték őket, de megértettem, hogy a szenvedés felé mennek, míg én meleg, otthonos szobám felé megyek. Éreztem, hogy én tiszta fehérneműt, csinos ruhát, meleg bundát viselek, míg ezek ott fagyoskodnak, valószínűleg éheznek s szívükben a sorsuktól való rettegetést hordozzák, önkénytelenül is visszaemlékeztem a gyűlés szónokának szavaira s azt gondoltam, hogy ezek az emberek, akik itt láncra verve, éjben-fagyban mennek Szibéria felé: akarva nem akarva, csak gyűlölni lehet azokat, akik most a meleg, világos szobában ülnek. Kísérőimre azonban mintha semmi hatással nem lett volna ez a menet.

— Szabad megkérdezni, milyen utcában lakik? — Ekkor jutott csak eszembe, hogy hiszen neki haza kell kísérnie engem.

— Azt hiszem, magam is haza tudok menni, — feleltem félénken, miközben azon igyekeztem, hogy az imént átélt benyomásokból valahogy visszataláljak a valóságba.

— De hova gondol? Hiszen én elkísérem ... Grizelda Nikolajevna megparancsolta.

A diák még nálam is félénkebb volt. Most mindketten tudatára ébredtünk a zavarunk-

nak s elneveltük magunkat. Egy-két pillanat múlva már vidáman beszélgettünk s a kísézőm elmondta az élete történetét a maga ellenállhatatlanul komikus ukrainai kiejtésével. Egyetlen fia egy erdésznek, aki meghalt, amikor Grisa háromhónapos volt. Az anyja varrónő. Magánórákból él. Amit meg tud takarítani, elküldi az anyjának, mert az sokat betegeskedik s nem tud állandóan dolgozni. Most csak egyetlen magánórája van. Igen rosszul fizetik; ma költötte el az utolsó pénzét s nem tudja, hogy holnap mit fog enni. Harmadéves medikus. Mindezt oly őszintén és naivul beszélte el, hogy odavoltam a csodálkozástól.

— No és mit fog enni, ha holnap nem fizetnek az órájáért? — kérdeztem.

— Nem eszem semmit, várok holnaputánig.

— És ha holnapután sem fizetnek? — kérdeztem tovább szinte izgatottan.

— Akkor talán holnapután után fizetnek.

— Maga pedig nem eszik semmit?

— Nem, azaz hogy van egy darab kenyérem, meg egy-két szem krumplim; majd igyekszem néhány napra beosztani. Voltaképpen csak arról van szó, hogy néhány napig kibírjam, aztán majd csak fizet valaki.

Mélységes csodálkozással hallgattam, ahogy ezekről a dolgokról beszélt, mintha a világ legtermészetesebb esetéről volna szó.

— S ki főz magának? — folytattam a val látást.

— Természetesen én magam.

— Igazán, hát tud főzni? — kérdeztem félénken, mert elszégyelltem magam, hogy halvány sejtelmem sincs a főzésről.

— Persze hogy tudok, hát ki nem tud főzni? Hisz az olyan egyszerű! Megfőzök én mindent, amit akar. Ha megkapom a pénzt az óráimért, akkor palacsintát sütök, az a kedvenc ételem. Úgy ki tudom sütni, mint a szakács. Okvetlenül viszek magának belőle.

— A főzés egyáltalán igen mulatságos dolog, — fecsegett tovább a diák, — de persze csak akkor, ha van miből.

Eközben hazaértünk.

— Nem jön fel hozzánk egy kicsit? — kérdeztem.

— A legnagyobb örömmel! — válaszolta. — Ma nem nagyon kívánkozom haza, mert több mint egy hete nem fűtök s egy kicsit hideg a szobám.

— Micsoda? Nem fűt?

— No, ez nem tart sokáig. Ha megkapom a pénzemet a magánóráért, megint veszek egy kis fát.

— És maga fűt be?

— Hát persze, s a fát is magam vágom fel.

— S a főzéshez valót is maga vásárolja meg a piacon?

— Persze, hát ki más?

Éppen vendégek voltak nálunk s mert Grisát kissé gyanús blúzában nem akartam bevezetni a szalonba, apám dolgozószobáján keresztül egyenesen a magam szobájába vittem. Csak most láttam, mennyire fázhatott. Keze és orra égőpiros volt. Amikor belépett a meleg szobába, elmosolyodott gyönyörűségében s tüstént letelepedett egy karosszékbe. Némán üldögélt s nézette a berendezést.

— Szokott kertészettel foglalkozni? — kér-

dezie végül a sok cserépben nevelt növényre mutatva, amit én annyira szeretek. Kimondhatatlan gyöngédséggel szeretem a virágot s azt hiszem, se nyáron, se télen nem mentem el úgy hazulról, hogy élő virágot ne tűztem volna a ruhámra. De hogy a virágokat ápoljam, az még sohasem jutott eszembe. A diáknak ez az egyszerű kérdése megszegyenített. Megvettem a virágot, növekedett csinos vázákban, ott állt az elegáns virágállványokon, élveztem az illatát, örültem a szépségének, de soha sem cseréltem ki a vizet az edényekben s nem öntöztem a virágaimat, ezt mind Dása végezte.

A teát behozták a szobámba. Grisa gyönyörűséggel szürcsölte s nem győztem örülni, amíg kerek, jámbor ábrázatát figyeltem. Elbűvölően kedves mosolya volt, a foga nagyon szép, fehér, hibátlan. Termete magas, mozdulatai oly esetlenek, akár a medvének — de afféle játékmedvének, nem igazinak, akitől félni kell.

Bocsánatot kértem egy pillanatra azzal az ürüggyel, hogy a vendégekhez kell mennem, de igazában az ebédlőbe szaladtam s összekapartam, amit az ebédlőszekrényben találtam: egy nelma-hallal töltött pirogot (kalácsféle), néhány darab tésztát, aztán sajtot és almát, az egészet becsavartam egy darab papírba, kimentem az előszobába, megkerestem Grisa köpönyegét s zsebébe akartam dugni a csomagot; de mindakét zsebében óriási lyukak voltak s a csomag belésett a köpönyeg bélésébe. No, majd csak megtalálja, gondoltam s örvendezve, hogy ilyen jó ötletem támadt, beszaladtam a vendégekhez. Beszélni akartam Arbuzov mérnökkel, akiről tudtam, hogy házitanítót keres hihetetlenül lusta

fiacskája számára. Néhány szóval mindent megmagyaráztam neki s megismertettem Grisával, aki közben kiitta a teáját s valamennyi tányért tisztára ette. Grisa tetszett a mérnöknek s azonnal meg is fogadta. Mivel figyelmeztettem, hogy Grisának egy árva fillérje sincs, tüstént felajánlotta, hogy előre kifizeti egy hónapra. Azt hiszem, ebben a percben én voltam a legboldogabb ember ezen a világon — afféle mesebeli tündérnek éreztem magam.

Amikor Grisa felöltözött, aggodalmas pillantást vetett elálló zsebére, vagyis helyesebben a köpönyege alsó szélére; nyilván el sem tudta képzelni, mi baj lehet ott.

1916. OKTÓBER 26.

AMIKOR ma reggel megszólalt a csengő, magam mentem ajtót nyitni, mert Natocskát vártam. De nagy csodálkozásomra Grizelda Nikolajevna állt a lépcsőházban. Irtózatos izgalomban volt, gyorsan besurrant az előszobába s azt suttogta:

— Vezessen gyorsan a szobájába, hogy meg ne lásson senki!

Csodálkozva néztem rá. Amikor a szobámba értünk, lihegve, szaggatottan ezt mondta:

— Üldöznek. Le akarnak tartóztatni. Valóságos csuda, hogy a kémeket félre tudtam vezetni. Arra kérem, rejtegessen magánál néhány napig. A rendőrségnek természetesen nem fog eszébe jutni, hogy a maguk házában keressen.

Kérje meg a szüleit, adjanak nekem menedéket három-négy napra, aztán külföldre kell menekülnöm!

Anyámhoz mentem, mert apám nem volt otthon. Persze meg voltam győződve, hogy semmi körülmények közt nem egyezik bele, hiszen semmitől a világon nem félt úgy, mint a forradalmároktól. Szórói-szóra megismételtem Grizelda Nikolajevna kérését s anyám egy kis gondolkozás után ezt felelte:

— Jó, itt maradhat, amíg szükségesnek tartja. De ennek úgy kell történni, mintha nekem sejtelmem sem volna arról, hogy itt van a házamban. Készíts neki ágyat a felső szobában s te magad hordozd neki az ételt. Bizonyosan ő sem akarja, hogy Dása megtudjon valamit az ittlétéről.

Nyakába borultam az anyámnak és megcsókoltam. Igazán jó emberek a szüleim. Legfőbb gondjuk, hogy másokon segítsenek. Az apám rendelőóráin a pácienseken kívül mindig van néhány kérelmező a várószobában s ritkán megy el valaki úgy, hogy segítséget ne kapna.

Boldogan tértem vissza Grizelda Nikolajevnához.

— Jöjjön, fölvezetem a szobájába!

Némán jött utánam. Igyekeztem jó ágyat készíteni, könyveket, teát, süteményt hordtam oda, szóval lelkesen teljesítettem feladatomat, mint az üldözöttek védelmezője. Hallgatva nézett rám. Aztán kérdezte:

— Tudja az anyja azt is, hogy én éppen azoknak az életét akarom szétrombolni s azokat az embereket akarom megsemmisíteni, akik közé ő is tartozik?

— Természetesen, — mondtam nevetve, — hiszen maga forradalmár!

— De akkor miért engedte meg, hogy itt maradjak? — kérdezte Grizelda Nikolajevna szinte gonosz arckifejezéssel.

— Egyszerűen azért, mert maga veszedelemben van és védelemre szorul.

Sötéten nézett rám s egy szót sem válaszolt. Aztán cigarettára gyújtott.

Ebéd közben apám odahajolt hozzám s halkán, úgy hogy senki sem hallhatta, megkérdezte:

— *Annak* vittél már enni?

— Azonnal viszek! — mondtam és hálásan néztem rá. Ebéd után fölvittem az ételt Grizelda Nikolajevnának. Még mindig úgy ült, ahogy ott hagytam, de a padló köröskörül tele volt szórva cigaretta-csutkákkal.

— És az apja tudja, hogy itt vagyok? — kérdezte ismét.

— Igen, éppen ő küldött fel, hogy ebédet hozzak magának.

Szót sem szólt és gondolataiba merülve cigarettázott tovább. Csöndesen kimentem a szobából. Este, vacsoránál megkérdezte apám, hogy *annak* nincs-e szüksége pénzre, anyám pedig fehérneműt adott neki. Boldog voltam.

1916. OKTÓBER 30.

LIZOCSKA Vasziljevskája ma kénytelen volt hazautazni. Minden fáradozás eredménytelen maradt. Apám kérése, a kormányzó és más befolyásos személyek segítsége mind hiábavaló

volt: egyetlen gimnáziumba se vették fel. Vájjon tudja-e az a hegedülő osztrák fogoly, hogy miatta Lizocskának egész élete megsemmisült? Remélem, sohasem fogja megtudni.

1916. NOVEMBER 1.

FILOZÓFIAI dolgozat témájául ezt kaptam: „Filozófia, vallás és költészet” s elragadtatva olvasom a könyveket, amelyeket a tanár adott hozzá; egyre több örömet találok az „okos könyvekben”. S egyre igazabbnak találok, amit Blok mond:

„A szívemben kincs rejlik és az utat,
Mely hozzá vezet, csak én ismerem ...”

Szentül hiszem, hogy csak tőlem függ: lesz-e belőlem valami vagy sem. Nem, senkinek sem áldozom fel a szabadságomat! Senki számára nem akarok pusztán „asszony” lenni!

1916. NOVEMBER 2.

GRIZELDA Nikolajevna ma elment tőlünk. Nagy batyut adtam neki az útra: ennivalót, fehérneműt, pénzt. Nem mert mégegyszer hazamenni, mert meg volt győződve, hogy a rendőrség figyeli a lakását.

— Mondja meg, kérem, a szüleinek, — szolt hozzám búcsúzás közben, — hogy sohasem felejttem el, amit velem tettek. Ha egyszer alkalmam lesz rá, hogy visszafizessem nekik, megte-

szem, akármibe kerül is ... Dehát erre valószínűleg sohasem kerül sor, mert külföldre megyek.

Aztán megölelt s azt mondta még:

— Magának pedig, kedvesem, azt a tanácsot adom: fűtyüljön minden emberre s az emberi lélekre is! Az emberek nem érdekesek s majdnem kivétel nélkül rosszak. Ha nem fogadja meg a tanácsomat, egész életében csupa keserű csalódásban lesz része. Maga pedig maradjon olyan, amilyen most — ha lehet, maradjon meg ilyen naivnak, ilyen kedvesnek és jónak.

Könny szökött a szemébe. Így ment el tőlünk.

Végtelenül sajnálom. Oly szerencsétlen, oly szomorú s annyira egyedül van! És sehogysem tudom megérteni, hogy ez a kedves, csöndes leány ugyanaz az ember lehet, aki néhány nappal ezelőtt oly szörnyű szavakat mondott boszszúról, kínokról, vérről. S ha megtalálnák, Szibériába kéne mennie! Miért van annyi gyűlölet az emberekben, miért az a legfőbb vágyuk, hogy egymásnak fájdalmat okozhassanak, egymást kínozhassák?

1916. NOVEMBER 15.

A MAI diákgyűlésre még kezdete előtt érkeztem meg. A nagy terem majdnem tele volt, annyira, hogy nagy nehezen tudtam magamnak egy kis helyet szorítani. Mellettem egy púpos kis diák ült az ablak deszkáján s lógázta sovány lábát, amely félretaposott sarkú, olvadt

hótól átnedvesedett kurta csizmába volt bujtatva, így szólt egy mellette ülő diáklányhoz, akinek kedves, de nem túlságosan értelmes ábrázata volt:

— Na hallja, Verocska, szép kis butaságokat firkál maga össze a verseiben! Hogy a katoná meghal a hazájáért, az még csak hagyján, hanem a cárért?! Már megengedjen, de magának semmi ízlése sincs, se művészi, se politikai ízlése. Ugyan ki hal meg manapság „a cárért”? Csak az őrmesternek szolgálati kötelessége, hogy ilyeneket mondjon a katonáknak. A mi dolgunk ellenben az, hogy felvilágosítsuk a népet s meggyőzzük arról, hogy Oroszországnak se cárja, se Istenre nincs szüksége!

E pillanatban megkezdődött a gyűlés s a púpos diák abbahagyta a szónoklatát. Elnöknek Saposnikov diákot választották meg, ugyanazt, aki legutóbb a tiltott gyűlésen beszélt. Megint alaposan szemügyre vettem az arcát s most is megállapítottam, hogy akármilyen fanatikus és sötét is ez az arc, egészében nagyon rokonszenves benyomást kelt. Roppant akaraterő érzik meg rajta. Helyettesül Govorovot választották. Ennek nagy, szomorú szeme és csudaszép fehér homloka van; ehhez persze nem illik vastag vörös ajka. Ha beszél, a nyelve mindig beleütközik az ajkába; olyan hatást tesz, mintha az ajkát valaki csak úgy odavarrta volna az arcához, nem törődve azzal, hogy odaül-e. Sokat hallottam már róla, — neki is, akárcsak a magántanár úrnak, az a híre, hogy mindenki belészeret. Csakhogy ő maga mindig hűvös marad. Az „aszszonyt” csak a nőorvos szempontjából tanulmányozza. Lélektani és fiziológiai előadásokat tart

róla. Nem dohányos, nem iszik és nagyon vallásos. A diáklányok istenítik: szerintük úgy tud beszélni az asszony szenvedéseiről, hogy azt nem lehet száraz szemmel végighallgatni. A diákok azonban ki nem állhatják. Harmadéves medikus.

Első titkárrá egy Irocska Veszelkova nevű medikát választottak. Mindig egész sereg diák veszi körül: valamennyi menthetetlenül szerelmes belé. Nagy érdeklődéssel nézegettem. Magas, karcsú és hajlékony, mint a nádszál. Az arcán nem lehet tüstént eligazodni; legfőbb varázseroje macskaszerű mozdulatainak kecsességében van. Valami folytonos remegés, folytonos elevenség van a testében. Micsoda kölönc hozzá képest a szomszédja, pedig máskülönbent azt is igen csinos leánynak tartják I

— Irocska Veszelkova! — kiáltotta valamennyi diák.

Gyors, kígyószerű mozdulattal felállt s csengő, ezüstös hangon kiáltotta, úgy hogy az egész teremben hallani lehetett:

— Köszönöm, lemondok erről az élvezetről! — s azzal tüstént le is ült. Nem, nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy leült. Egész szimfónia volt ez szemkápráztató rezgésekből s válla, karja, keble megannyi elbűvölő akkord volt ebben a szimfóniában. Minden egyes mozdulata mesterkélt, sőt túlzott volt s mégis ellenállhatatlan. Nem szép, nem, hanem elragadó, gondoltam magamban. Ez a néhány visszautasító szava egészen megbolondította a diákokat; nagy lábdobogás közben kiáltozták:

— Gyönyörű Irocska, kérlek, legalább mondd ezt még egyszeri

Újra fölállt s fejének szinte megvető mozdulatával, mintha királynő beszélne alattvalóihoz, megismételte:

— Lemondok erről az élvezetről.

De a diákoknak még ez sem volt elég, még jobban elment az eszük. Azt bömbölték:

— Még egyszer, csak még egyetlen egyszer, szépséges Irocska!

Végre is elült a zaj s megválasztották titkárnak azt a majomarcú, vöröshajú diákot, aki annakidején szintén jelen volt a tiltott gyűlésen.

A napirend első pontja a tánc kérdése volt: tudniillik, hogy legyen-e diákbál vagy se.

Elsőnek egy fehér ingblúzos diák szólalt föl, akinek hihetetlenül széles volt az arca.

— Negyedéves medikus, — súgta a mellett ülő diáklány, — nagyon jól tanul, itt akarják tartani az egyetemen, mint asszisztenst. Kitűnő szónok és nagyon jókedvű fiú.

— Táncoljunk, kollégák! — kiáltotta nagy-szerű mozdulattal. — Ha úgy mászkálunk is minden este, mint az álmos legyek, attól a fronton lévőeknek nem lesz könnyebb a dolguk! Szóljanak a hegedűk! Táncolj ifjúság! Mulass és kacagj! — szavalt tovább. — Mit jelent az, hogy háború van? Éppen ezért kell, hogy jó hangulatban maradjunk! Legyünk jókedvűek, amíg lehet!

Leült s a viharzó tapsnak nem volt se vége, se hossza. Nyilvánvaló volt, hogy a szónok a diákok szája íze szerint beszélt.

Amikor végre elcsöndesedtek, felállt az elnök s halk, tompa hangon szólalt meg:

— Nem, kollégák, nem fogunk táncolni! Ne örömnephez hasonlítson a diákgyűlés, hanem gyászoló gyülekezethez. A diákbál is gyászünnep

legyen, ahol elesett kollegáinkról emlékezünk meg s azokról, akik talán a következő percben elesnek ...

Szavaiban és hangjában volt valami, ami az összes jelenlévőket lenyűgözte s kényszerítette, hogy megfélemlődjenek arról a vidám hangulatról, amely még az imént elfogta őket. Sohasem éreztem még annyira az emberi szó hatalmát, a meggyőző beszéd szuggesztív erejét, mint ebben a pillanatban.

— Nem, ne hegedűk szólaljanak meg, hanem gyászdalok! Minden egyes dallam, amely az esténken felhangzik, töltsen el gyással és fájdalommal a szívünket! Ne csak azokról emlékezünk meg, akik a fronton estek el, mint a háború áldozatai, hanem azokról is, akik nem vettek részt a háborúban s mégis elpusztultak a háborús nyomorúság és nélkülözések miatt... Egyáltalán lehet-e valaki vidám most, az igazságtalanság, az elnyomatás és az erőszak napjaiban? Gyással és gyűlölettel jelenjünk meg a diákbálon! Gyással az elesettekért, gyűlölettel azok iránt, akik halálba hajszolták őket! Nem fogunk táncolni! Le a tánccal!

Beszédét szünni nem akaró taps fogadta.

— Aki a tánc ellen van, emelje föl a kezét!
— kiáltotta az elnök s éles pillantásaival az egész nagy termet végigkutatta; egyetlen kéz sem maradt mozdulatlan. A diákmulatság sorsa meg volt pecsételve.

Hazamenet borzadva gondoltam arra, hogy milyen könnyű pusztán szóval terelgetni az embert. Rövid negyedóra alatt ez a tömeg kétszer csapott át homlokegyenest ellenkező hangulatba!

1916. NOVEMBER 20.

BEVÁLASZTOTTAK a dísztermet feldíszító bizottságba. Néhány órát töltöttünk el a kioszkok befestésével. Négy kioszkot állítottunk fel: egy cölöpökön álló kunyhót, egy japán házikót, egy piramist, meg egy jégbarlangot. Lárma és kacagás volt elég. A jelenlévő diákok közt sokat láttam, aki résztvett a titkos gyűlésen is. Eszembe jutott Grizelda Nikolajevna s csudálkoztam, hogy a távolléte senkinek sem tűnt fel. Úgyszólván egyébről sem beszéltek, mint Rasputinról. Mindenki szidta. Csak Gvozgyev mondta, hogy nagy hálával tartozunk neki, mert senki sem dolgozik annyit a monarchia megbuktatásán, mint ő. Megfigyeltem, amint egyik csoporttól a másikhoz ment s hangos szónoklatokban magyarázta, hogy Oroszországot most egy részeg parasztleány kormányozza, akinek természetesen fogalma sincs a kormányzat dolgairól. Aztán pontos részleteket mondott el a Rasputin-sugallta miniszteri kinevezésekről. Vájjon honnan tudja mindezt? A diákok aggodalmasan rázták a fejüket s láttam, hogy Gvozgyev beszéde mély hatással van rájuk.

Amikor este lefeküdtem, bejött hozzám Dása, megállt az ajtóban s ezeket mondta:

— Barüsnya — kisasszony — ugyan kicsoda az a Rasputin, akiről mostanában annyit beszélnek? Nálunk az udvari épületben van egy szolgáló — koldusszegény, ennie sincs mit, amióta az ura meghalt. Sokat nyugőlödött, hogy valami nyugdíjat kapjon, de sehogyse boldogult. Akkor aztán összekaparta az utolsó filléreit s el

utazott Rasputinhoz. Így tanácsolták neki; azt mondják, hogy most ő uralkodik a cáron, csak-hogy a cárhoz nem lehet bejutni, hozzá pedig igen. No, aztán csak két nap telt belé, megkapta a nyugdíjat s az utazásra is pénzt adott neki s olyan kedves volt hozzá, hogy! Az aztán a hatalmas ember! Azt mondják, most kéri a cárt, hogy legyen vége a háborúnak, hiszen úgy lenyúzták, megkínózták már a népet. Egy Szukonscsikov nevű kereskedő is visszakarta a fiát Rasputin segítségével, meg a patikus is. Megkenték. De nem magának veszi el a pénzt, hanem a szegényeknek. A gazdagoktól elveszi, a szegényeknek odaadja. S aztán igaz-e, hogy rossz emberek megverték szemmel a trónörököst s nemsokára meg fog halni? S hogy Rasputin azért van ott. hogy meggyógyítsa, de örök életére?

1916. DECEMBER 2.

TEGNAP végre megvolt a diákbál. Nagy csalódást okozott nekem. Azt hittem, egészen különös valami lesz, tökéletesen más, mint egy gimnazista-bál; de szó sincs róla! Az az érzésem, hogy a mi ifjaink egyáltalán nem tudnak mulatni. Vagy talán valamennyit megfertőzte Gvozgyev, aki azt követelte, hogy a diákmulatság gyászünnepély legyen? Hát először is nem táncoltak, csak hangverseny volt. Elég sok ember jelent meg, de éppen a legfontosabb személyiségek hiányoztak. A szervezőbizottságunk igen ügyetlenül dolgozott. Vagy talán szándékosan történt ez így?

Meglehet, mert Gvozgyev s az a zsidó, aki engem az „alapotról” kivallatott, benne voltak ebben a bizottságban. Tudniillik csak az est folyamán derült ki, hogy a kormányzót, az alkormányzót, a rendőrfőnököt, sőt magát a rektort is elfelejtették meghívni! A tanárok közül csak néhányan jelentek meg s kiderült, hogy ezek is csak úgy maguktól jöttek, mert ők sem kaptak meghívót. Iszonyú botrány lett a dologból. Fél tíz körül hamar diákokat küldtek szét meghívókkal. A rektor udvariasan, de határozottan visszautasította a meghívást, a kormányzó egyáltalán nem fogadta a diákokat s kiüzent nekik, hogy éppen feküdni készül. Igen, bizonyos, hogy szándékos volt a dolog; amellet most eszembe jut, hogy néhány teljesen ismeretlen ember kapott meghívót, köztük Krasznovszki ügyvéd is, akinek semmi néven nevezendő köze nincs az egyetemhez, de szélsőségesen vörös gondolkozásáról ismeretes. A polgármester csak egy jegyet kapott, a feleségének nem küldtek. Megsértődött és nem jött el.

Én a piramis-kioszkban ültem és virágot árultam; egy diákot osztottak be mellém, akit időnként felváltottak. Az első, aki velem volt szolgálatban, egy Akulov nevű medikus volt, akit eddig nem ismertem. Rendkívül élénk, vidám esze van. Amikor először ránéztem, azt gondoltam, hogy ez az ember nem is lehet szomorú. Vagy talán csak álarc ez rajta? Megvan az a komikus szokásom, hogy akárkire nézek, mingyárt valami titkos bánat forrását kutatom benne. Mindig azt hiszem, hogy egészen boldog ember nem lehet a világon. S az érdekel éppen, hogy a világ számára felrakott álarc alatt meglássam az igazi

embert, ahogy önmagának mutálja magát. Így aztán nem is csodálkoztam, amikor lassankint el kezdett tűnni a vidám csillogás a diák szeméből s a helyét szomorú, aggodalmas tekintet foglalta el. Hallgatva figyeltem meg. Azt mondják, ritka tehetségem van arra, hogy másokat meghallgassak; talán ezért van, hogy az emberek mindig hozzám fordulnak, ha könnyíteni akarnak a szívükön.

— Tudja, bennem valami különös dolog történik. Elvesztettem az Istent. Azazhogy voltaképpen sohasem volt az enyém, de most vágyakozni kezdek utána.

Elmondta, hogy a szülei ateisták voltak s őt istentelenül nevelték; nem akarták „régimondakkal és képzelődésekkel” megtönni a fejét.

— ... És mind mostanáig tökéletes nyugalomban éltem. Templomba csak azért jártam, mert a gimnáziumban kényszerítettek rá, de egyetlen alkalmat sem mulasztottam el, hogy gúnyolódjam az egyházzal meg a papokkal. Sohasem éreztem megbánást emiatt. S képzelje el, hogyan kezdődött nálam a dologi Nyáron csoportot szerveztünk, hogy a parasztnak segítsünk az aratásban. Sok gabonát behordtunk már s egy kis csoportnak az volt a dolga, hogy egy katona özvegyének segítsen. Az asszony nagy szegénységben élt, egész rakás gyereke volt, valamennyi beteg, s roppantul örült a segítségünknek. Kvasszal és reszelt retekkel vendégelt meg bennünket, s már munkához akartunk látni, amikor így szólalt meg:

— No, gyerekek, most mutassátok meg nekem kereszteiteket, mert inkább éhenhalok, ha nem vagytok megkeresztelve; pogányokkal nem

hordatom be a gabonámat, mert csak beszeny-
nyeznétek!

Valamennyi társamnak ott volt a kereszt a mellén, csak az enyémen nem. Az asszony tiltakozott az ellen, hogy részt vegyek az aratásban s hiába állítottam, hogy meg vagyok keresztelve, hiába tanúsították a társaim is, nem használt semmit. Haza kellett mennem. Ütközben elkezdtem gondolkozni Istenről és a hitről. S ekkor valami igen egyszerű gondolat jutott eszembe, amit már vagy százszor olvastam, de sohasem törődtem vele. Ha nincs Isten, hogyan érezhetem a lelkemben, hogy milyennek kéne lennie? Csak most kezdtem megérteni azt, amit annyiszor olvastam, hogy a bennem élő erkölcsi törvény valami rajtam kívül álló dologra utal. Nem tudom formába önteni, amit érzek, de valami vágyakozás él bennem Isten után. Milyen könnyű volna most a szívem, ha hihetném, hogy van Isten! De apám arra tanított, hogy nincs. Nekem azonban túlságosan kevés a magam élete s nem elégíthet ki az emberiség haladása sem, ami apám szeméber az Istent helyettesítette. Szükségem van valakire, akihez imádkozhatom, akihez gyengeségemben, magányosságomban és lelki szegénységemben fordulhatok. Az a parasztasszony mélységesen meghatott. Nem kér a munkámból, mert nincs keresztem. Én pedig nem tudok többé örülni az életnek, mert nincs keresztem, s a lelkemben a halál üressége van.

Még soká beszélt így. Aztán megkérdezte:

— Hát maga vallásos-e?

— Igen, — feleltem —, ez a mi családunkban természetes.

Kezdttem beszélni neki a kievi és uralvidéki

kolostorokról, az óhitű kerzsákokról, Grigoriról. az ocseljnikről (remete), aki télen-nyáron mezít-láb jár s csak bogyón és gombán él; a tavakról, amelyek partján a magányos vezeklők kunyhói állnak...

— Szeretem ezeket a helyeket, elválasztha tatlanul össze vannak kötve a gyermekkorom-mal, minden nyarat ebben a magányban töltök a természettel és Istennel... Sohasem kérdezem, hogy van-e Isten vagy nincs. Ha csak egyetlen egy napot tölthetne ezekben a kolostorokban, ezekben a hegyekben, ezekkel az emberekkel: örökre kigyógyulna az ateizmusából...

Beszéltem aztán neki egy apáca temetéséről is. amely annakidején különösen mély hatással volt rám. A kolostor a tó egyik partján van, a temető a másikon. A koporsót csónakba tették s az egész gyászmenet könnyű kis hajócskákon kelt át a tavon. Ezeket a csónakokat „lélekázta-tóknak” nevezik. A temetés este volt, az egész tó teleszórva égő gyertyákkal. A messzeségből kiemelkedtek a hegyek sötétkék körvonalai — a csúcsokon halványan derengett még az alkony pirossága. A csónakokban az apácák sötét alakja látszott — csak arcukat világították meg a gyertyák. Az arc kifejezésük nem volt szomorú: ellen-kezőleg, szinte vidámnak tetszett. Mintha nem is a föld méhébe kísérnék a halottat, hanem oda-vezetnék, ahol új és szebb élet kezdődik. A ha-lottnak, aki fáklyákkal körülvéve, nyitott kopor-sóban feküdt, derűsen, átszellemülten ragyogott az arca. Azt gondoltam akkor: bárcsak így hal-hatnék meg én is, bárcsak így kísérnének engem is a sötét, zöld tavon keresztül...

— Nemigen tudom kifejezni, hogy milyen

érzéseim voltak akkor, — mondtam, — de azt az egyet tudtam, hogy Isten egészen közel van ezekhez a könnyű kis csónakokhoz, ezekhez az emberekhez, akik olyan gyöngéden, ekkora elmélyedéssel tették lába elé az imádságukat... Megérti, hogy ilyen pillanatban lehetetlenség lett volna hitetlennek lenni?

— Úgy látszik, az Istenben való hittel éppen úgy születni kell, mint valami tehetséggel, — mondta szomorúan a diák. — Apám, ha ezt a megható jelenetet látta volna, bizonyosan kijelenti, hogy ezek az apácák komédiát játszanak.

— Szereti az apja a természetet?

— Nem; természettudós. Csak a szerkezetét tanulmányozza a növényeknek, de magukat a növényeket nem látja.

Közben érkezett a felváltás ideje. A diák az órájára nézett:

— Be kár! Most mindgyárt jön az utódom. Hogy szerettem volna még itt maradni magánál. Soha senkivel nem tudtam még ilyen jól elbeszélgetni!

Ekkor belépett a következő diák. Akulov kezét nyújtott és elment. Még néhányszor elhaladt a kiosk ablakai előtt s barátságosan rám mosolygott.

1916. DECEMBER 5.

MA délben felháborodva beszélte apám, hogy egy kollegája, egy zsidó orvos, megvesztegette Rasputint, s sikerült neki két leányát fölvetetni a pétervári egyetemre, azonfelül a fiát kiszabadítani a katonaságtól.

— Egyébiránt Oroszországban most már nem is maga Rasputin uralkodik, nem is fárad ezzel, hanem rábízta a dolgot a titkárjára, egy rendkívül gyanús és egészen közönséges alakra, — mondta Bojarsinov mérnök.

Apám egész ebéd alatt nem tudott megnyugodni.

1916. DECEMBER 7.

A FAKULTÁSUNKON irodalmi kör alakult; egész sereg referátumot jelentettek be. Arkadi témája: „Az öngyilkosság”, Valja Rogozsnikovái: „A végső határ”, Tonya Voszkreszenszkájái: „A halál”, Misa Tuganové: „A sírontúli élet”. Én ezt választottam: „Az irracionális elem Turgenyev női típusaiban”. Elnök Arkadi, alelnök én vagyok. Amikor a kör vezetőjének, az irodalom tanárának elvittük a témákat, megkérdezte, hogy diákegyesület vagyunk-e, vagy temetkezési intézet.

1916. DECEMBER 8.

MA levelet írtam Vadim Verchovszkinak. Valamennyi ismerősöm közül még mindig ő a legkedvesebb. Most egy éve, hogy megismerkedtünk. Éppen abban az időben történt, amikor iskolai reformokról volt szó: a tanítók igyekezzenek közelebb kerülni a tanulókhoz s fiúkat és leányokat se válasszanak el oly erősen egymástól. Hosszú tanácskozások után elhatározták, hogy közös szónoklási gyakorlatokat rendeznek

gimnazisták és gimnazistalányok között. Mi-csoda izgalom volt! Az első előadásra engem jelöltek ki, a gimnázium részéről pedig ő volt ellenfelem a vitában. Az én témám ez volt: „A negyvenes évek politikai áramlatai”. Vadimnak el kellett jönnie a mi iskolánkba s a hivatalos gardedám jelenlétében beszéltük meg a témát. Így kezdődött az ismeretsgünk.

Vadim magas, szélesvállú fiatalember. Rettentően félénk, az arca nem csinos, amolyan közönséges orosz arc, csak nagy, csillogó kékes-szürke szeme szép. Nekem legfőképpen egyszerű, mesterkéletlen viselkedésével imponált. Nagyon jó tanuló volt, különösen irodalomban, matematikában és rajzban. Amikor a szónoki gyakorlatok révén megismerkedtünk, gyakran találkoztunk otthon is, „hivatalos alapon”. Rendszeren hat óra körül szólalt meg a telefon csengője; hamarosan megismertem a csengetését s magam mentem a készülékhez. Mindig engedelmet kért, hogy eljöhessen hozzánk, ha már készen vagyok a feladataimmal. Negyedórával az igenlő válasz után már itt is volt. Akkor aztán gyakran sétálni mentünk a folyó partjára. Vadim emléke elválthatatlanul összekapcsolódik bennem a jégzajlással. Szerettük órahosszat elnézni, ahogy a dagadó folyó hátán végtelen rajokban úsztak lefelé a jégkiloncok. Közben csupa komoly tárgyról beszélgettünk: Istenről, emberekről, életről, igazságról. Gyakran hallgattunk s néztünk álmodozva a folyóra meg a távoli kék hegyláncokra. Jólesett egymással beszélni s jó volt együtt hallgatni is. Amikor a szónoki gyakorlat ideje közeledett, már jóbarátok voltunk s a tanárok se-

hogysem tudtak egymásra uszítani bennünket. Egyébiránt a szónoki gyakorlatot igen mulatságos módon rendezték. Bár éppen a közelebbi érintkezés létrehozása volt a cél, biztonság kedvéért mégis baloldalra ültették a lányokat, jobbra a fiúkat s középre az iskolai gardedámokat. A szónoki gyakorlat igen jól sikerült, Vadimnak csak egyetlen ellenvetése volt s azt magam is elfogadtam.

1916. DECEMBER 12.

EGYFOLYTÁBAN kiolvastam azt a könyvet, amelyet Weidle professzor ma azzal a kijelentéssel adott a kezembe, hogy ez a kedvenc könyve. Még soha semmi nem tudott ilyen hirtelen rabul ejteni, soha sem éreztem ily világosan az emberi szó kényszerítő hatalmát. De most azon tűnődöm: miért éppen ezt a könyvet adta kezembe Weidle professzor? Mit akart mondani ezzel? Újra meg újra elolvasom az első sorokat: „Miért vagy oly tartózkodó, oly félénk, édes barátnőml Miért van tekintetdben ez a bánat, ez a lemondás?” Aztán tovább olvastam a napnak s az örömnök hatalmas erejéről, a lemondás természetlenségéről, végül pedig a szerző lelkesítő szavakat mondott az akarat és a tett embereiről, azokról, akik a történelmet csinálják s a tömegről, amely ezektől az emberektől mindent megkövetel, de mégsem tudja nekik soha megbocsátani, hogy rákényszerítik az akaratukat. Az Énekek Éneke volt ez az akarat teremtő hatalmáról.

Most megértettem: Weidle professzor azok

közé az emberek közé tartozik, akik egykor a csúcson fognak állni.

Nem járok el többet az előadásaira. Nem bánom, kicsi ember vagyok, egészen kicsi, az egyéniségem elenyészik az övé mellett! Jó. De azért én mégis csak *én* akarok maradni, a magam lábán akarok járni, nem engedem elnyomni magamat I

1916. DECEMBER 15.

A MAGÁNTANÁRUNK Pétervárra utazott, ott akarja eltölteni a vakációt.

1916. DECEMBER 18.

MA híre járt a városban, hogy Rasputint meggyilkolták. Az egész város örömmámorban úszik. A hölgyek sorra látogatják egymást s mind azt mondják: végre, végre meggyilkolták! Engem nagyon megrázott a dolog. Akármit tett is, mégis csak ember! Hát lehet azon ujjongani, hogy egy embert megöltek? A mi Dásánk azonban kinn ült a konyhában és zokogott.

— Ő is csak ember, bizonyosan van felelősege és gyereke, — mondotta, — s a népnek is pártját fogta s a háborút sem akarta, mert a háború csak arra való, hogy a parasztok a vérüket ontsák ...

Aztán elment a templomba s gyertyát állított Rasputin lelke üdvéért.

1916. DECEMBER 19.

AZ EGÉSZ város csak Rasputin haláláról beszél. Azt mondják, a Péter hídon megtalálták véres kalucsniját. Állítólag a Névában keresik a holttestét s ezért föl vágják az egész jeget. Juszu-pov herceg, Dimitri nagyherceg és Puriskevics duma-képviselő az állítólagos gyilkosok. Mindenki dicshimnuszokat zeng róluk. Oroszország megszabadult attól az embertől, aki az uralkodóházat a nép szemében lealacsonyította s egész Oroszországon uralkodott.

1916. DECEMBER 20.

MOST már részleteket mondanak el Rasputin haláláról. Elesalták Juszu-pov herceg palotájába, a Mojka partjára azzal az ürüggyel, hogy egy szép asszony várja ott. Egy pincehelyiségben meg akarták mérgezni, de a mérég nem hatott. Aztán többször is rálöttek, de állítólag a halálos sebek ellenére is tovább élt. Azt mondják, még élve vezették el, összekötözték s eleve-nen dobták a Péter hídról a Névába. A cárné állítólag kétségbe van esve, mert most már semmi reménye nincs, hogy a trónörököszt meggyógyítsa valaki. A cár a főhadiszálláson van.

1916. DECEMBER 21.

AZ EGÉSZ város még mindig Rasputin halálán örvendez. Azt mondják, a cár magánkívül van haragjában, amiért a gyilkosságban egy rokona is részt vett.

Pétervárott állítólag élelmiszerhiány van s a tömegek elégtelenek a drágaság miatt. Egyáltalán van valami nyugtalanság a tömeg hangulatában. A köznép erősen gyászolja Rasputin halálát s ma templomból jövet hallottam, amint egy öregasszony így szólt a másikhöz:

— Ha bátyuskát meg nem ölték volna, ő talán megcsinálja, hogy a gazdagok nem rejthetik el a kenyeret, a vaját meg a cukrot s a szegényeknek is adnak valamit: de most, hogy meghalt, ki lesz a nép szószólója a cárnál?

Tulajdonképpen nagyon érdekel, hogy miért örül éppen az intelligencia Rasputin meggyilkolásának. Azt hiszem, először is azért, mert most vége lesz a szóbeszédnek a „német asszonyról”, ahogy a cárnét nevezik nálunk, akit egyébiránt nem túlságosan szeretnek; másodszor pedig, mert Oroszország megszabadult ettől a műveletlen „paraszt uralkodótól”.

Azt mondják, utóbbi időben egyetlen fontos elhatározás sem történt az állami élet területén, amelyben Rasputinnak döntő szava ne lett volna. És végül, harmadszor, örülnek annak, hogy most már a háború folytatásának senki sem áll többé útjában. Mindenki szentül hiszi, hogy Rasputin véget akart vetni a háborúnak, sőt az is állítják, hogy német kém volt és sok pénzt kapott Vilmostól, hogy a cárt az ő akarata szerint befolyásolja.

1916. DECEMBER 22.

MA levelet kaptam Vadim Verchovszkitól. Milyen rég vártam már! Amikor Dása behozta, alig tudtam eltitkolni az izgatottságomat. Mielőtt olvasni kezdtem, sokáig néztem szép, nyugodtvonású írását. „Drága Aljai” ez volt a megszólítás. Életemben először írták ezt nekem. Újra meg újra elolvastam a megszólítást, százszor is, ezerszer is el tudtam volna olvasni. Aztán lassan elolvastam magát a levelet. Vadim beszélt hozzám ebben a levélben, úgy mintha elevenen állt volna előttem. Azt írja, egyetlen nap sem múlik el úgy, hogy rám ne gondolna.

„Milyen jó, Alja, hogy eszébe jutott levelet írni nekem. Nekem sohasem támadt volna ez a gondolat, így vagyok én mindig; éppen a legegyszerűbb, legtermészetesebb dolgok nem jutnak soha az eszembe. De maga azért nem haragszik rám. Egész idő alatt az a reménység tartotta bennem a lelket, hogy karácsonyra ismét együtt lehetek magával”.

Aztán az életéről írt — hogy folyton csak tanul, politikával nem foglalkozik, egyetlen diákgyűlésre se ment el.

„Sietnem kell a tanulmányaimmal, mert karácsony után a Mihály-tüzériskolába megyek s húsvétkor már valószínűleg a fronton leszek. Nem akarok a frontra menni, Alja! Meggyőződésem, hogy aki kardot vesz kezébe, kard által vész el. Kimegyek a frontra, mert kötelességem, de nagyon nehezemre fog esni, hogy egyenruhába bújjak; nem tudok ölni, még hazafias okokból sem. Meggyőződésem, hogy Isten sohasem bo-

csáthatja meg a gyilkosságot, még katonának sem; mert az emberi élet az Istennek legdrágább ajándéka és senkinek sincs joga ezt az ajándékot elvenni, csak neki magának!” Aztán sokat írt még a könyvekről, amelyeket olvasott s ezekkel a szavakkal zárta levelét: „Sohase felejtse el őszinte és hűséges barátját, Vadim Verchovszkit”. Olyan vagyok, mint az alvajáró s a lelkem tele boldogsággal.

1916. DECEMBER 23.

A POSTAÁLLOMÁS kicsi, homályos, füstös városzobájában írok. Mint minden karácsonykor, most is nagyapához utazunk. A vonat este hat órakor érkezett meg s meg voltunk győződve, hogy tízre már ott leszünk nagyszüleinknél; de váratlan akadályok jöttek közbe. A lovas szánok, a rengeteg meleg bundával meg az öt kutya, amely sosem mulasztaná el, hogy értünk jöjjön, megérkezett ugyan, de kiderül, hogy nem indulhatunk útnak. Az öreg Szunduk, egy tatár, aki már harminc esztendeje kocsiskodik nagyapámnál, megmagyarázta a dolgot:

— Farkasoki Vadak, semmit sem enni, azért emberekre és lovakra vetni magukat! Mink már harminc versztát szaladtunk, hát bizonyosan utólérik! Múlt éjszaka parasztot és neki lovát széttépték, mert fegyver nélkül járt. Meg aztán nyugtalanok vannak most nálunk, aj de nyugtalanok! Múlt héten kereskedőt, tizedik versztánál agyonütöttek, testet neki hegyről szakadékba gurítottak. Alig tudtunk megtalálni. És pénteken egy dámát agyonütötték, meg a kocsist és elra-

bolták, minden. Rosszak lettek, nyugtalanok! Nép elbizba magát! Tegnap Vanyka Szerikov házról-házra járta, mindenkinek mondta: urak nem soká esznek már pecsenye, mindent a szegényeknek adják. És fülön fognak a cár is! Azt mondja ideje nép maga uralkodni! De én azt hinni, hogy tudna munkás meg paraszt uralkodni? Azért tanulták az urak, hogy mindent jól csinálni! Vanyka is azt mond, grófok agyonütötték Rasputint, mert békét akart csinálni németekkel és szegényeknek szétosztani mindent.

Soká beszélt még Szunduk ilyenformán; amit elmondott, nem volt túlságosan vigasztaló. Elbeszélte azt is, hogy a gyáros fia egy öreg javasasszony tanácsára ivott valamit, hogy a katonai szolgálattól megszabaduljon s belehalt. Egy másik ismerős ugyanilyen célból spiritusszal megöntözött dohányt vett be s most hal-doklik.

A postaállomáson kell töltenünk az éjszakát.

Anyám az egyik díványon bundákból ágyat vetett, lepedőt terített rá és lefeküdt. Apám a földön heveredett le egy bundára s párna helyett cigarettaskatulyát tett a feje alá. Némelykor olyan hangulat jön rá, hogy a lehető legkényelmetlenebbül rendezze el a maga dolgát. Anyám szidta, de hiába.

Én nem tudtam elaludni. Szunduk elbeszélése nagyon felizgatott; sehogy sem tudtam elképzelni, hogy ebben a csöndes zugban éppen olyan hangulatok uralkodnak, mint a mi diákjaink között. Az érzésem súgta, hogy valami rettenetes dolog előtt állunk. Fölkeltem s kimentem a megállóhelyre — alighanem ez a legelhagyottabb, legnyomorúságosabb megállóhely széles

Oroszországban. Az ablakok egészen jéggel voltak borítva. Hallatszott a hóvihar üvöltése, a lovak csengője a posta istállójából, a távirókészülék kopogása s a harmadosztályú váróterem ablakán keresztül a kocsisok horkolása is. Az egész állomásépület mindössze három helyiségből áll. Első a távirótiszt és az állomásfőnök hivatali helyisége, a második a kimondhatatlanul piszkos, teleköpdösött harmadosztályú váróterem, alacsony mennyezetén bűzölgő petróleumlámpával, s a harmadik, a legkisebb, az elsőosztályú váróterem három fadívánnal s egy sohasem tisztogatott petróleumlámpával, amely a harmadosztályú váróterem lámpájától csak annyiban különbözik, hogy egy valamikor fehér lámpaernyő is van rajta. A falakon lógó menetrendek felírásokkal vannak borítva; a várakozó utasok azzal ütik agyon az idejüket, hogy nevüket megörökítik.

Már vissza akartam térni a váróterembe, amikor szembejött velem az állomásfőnök. Sötét alak volt; hosszú, gondozatlan szakállt viselt, a lábán óriási szürke nemezcsizma, a testén kurta bunda; ha vasutas sapka nincs rajta, nyugodtan azt hihette volna az ember, hogy a Szunduk említette rablók közül való. Különösen a szemöldöke tűnt föl nekem; olyan bozontos volt, hogy szinte eltakarta a szemét. Két kezét elásta a zsebében s orrával folyton szipogott, mintha rettenetesen náthás volna, de zsebkenője nem lenne. Beszédbe elegyedett velem. Szókratés szerint azzal kezdte, hogy elmondta az élete történetét. Egy nagy állomás főnöke volt, de szerencsétlenségére „nagyon szerette a disznókat”. Olyan gyöngédséggel beszélt a disznairól,

hogy akaratlanul is mélységes részvétet éreztem iránta.

— Uramisten, mindenkinek megvan a maga gyöngéje, — mondta folytonos szipogás közben. — Az én gyöngém a disznó. Mondhatom, kis-asszony, semmiféle állatban nincs, hogy is mondjam, annyi gondolkozóképesség, annyi érdeklődés, mint a disznóban. No és a hizlalás! Amikor látja az ember, hogy szaporodik rajta napról-napra a zsír, akárcsak az arany!

S lelkesen beszélt nekem a különböző fajtákról, tenyésztésükről és táplálásukról.

— Bizony, éppen volt néhány csudálatos disznóm, amikor új kerületi igazgatót kaptunk, aki éppen ellenkezőleg, mint én — semmit sem utált jobban a disznónál. Parancsot adott ki, hogy minden disznót, ami a vasút területén lakó személyzet birtokában van, haladéktalanul le kell ölni, állítólag azért, mert rongálják a pályát. Mindenki leölette a disznait, csak én nem. Eldugtam az istállóba s az ajtót szalmával földtem be. Az igazgató kijött vizsgálatra. Megvizsgálta az egész állomást, mintaszerű rendben volt minden. Akkor látni akarta a gazdasági épületeket is. Azt hiszem, elárulta neki valaki, hogy disznókat rejtegetek. Amint az istállóba értünk, a disznók egyszerre csak rőfögni kezdtek, mint a bolondok; azt hitték, enni hozok nekik. Az igazgató majd elájult a rőfögés hallatára. Még aznap megkaptam az áthelyezésemet ebbe a fészekbe, az Isten háta mögé. A feleségem nem bírta sokáig, a lakás szörnyen nedves, megbetegedett és meghalt. Magamra maradtam. De a legnagyobb komizság az, hogy éppen egy hónappal az áthelyezésem után az igazgató valami

vesztegetési história miatt elvesztette az állását s az utóda ismét megparancsolta, hogy minél több disznót tartsunk — hogy milyen megoklással, már nem tudom ... De a feleségem már meghalt, nekem mindegy volt minden s azóta még a disznók sem érdekelnek ...

Ezzel végezte elbeszélését az állomásfőnök. A távirógép mélabúsan kopogott tovább, a szél üvöltött, a kocsisok horkoltak s a váróterem ablakát időnkint sötét árnyék borította a lámpából felszálló koromfelhő miatt. Uramisten, milyen vigasztalan tud lenni az élet ezen a földön...

1916. DECEMBER 24.

VÉGRE itt vagyunk nagyapánál! Csak reggel indultunk el, de azért mégis akadt kalandunk. Az állomásról pompás, harmincegy versztányi országút vezet abba a helységbe, ahol nagyapa lakik, de télen azt képzelik az emberek, hogy ez az út nem arra való, hogy járjanak rajta, s néhány versztányi rövidítéssel mindenki vagy az „erdei úton” jár, vagy „a tavakon át”. Én sohasem szerettem ezeket a sötét, járhatatlan őserdővel körülzárt utakat s különösen Szunduk elbeszélése után féltem: minden bokor, minden kanyarodó mögött valami veszedelmet vártam. Hogy mit, azt magam sem tudom. Gyönyörű reggel volt. A nap vakító fénnel árasztotta el a hóborította erdőket, ezeryi színben csillogott minden. A trojka, nagyapa három legjobb lova, szélsebesen ragadta előre a nagy utazószánt. Mi múmiák módjára be voltunk burkolva a bun-

dáinkba s tetejébe még óriási útikopentyt is húztunk lóbórból. Csak a szemünk maradt szabadon; harminc fok volt Réaumur szerint. A csengők, a csörgők énekelték a maguk egyhangú, de poétikus dalát. A kocsis, az öreg Szunduk magas, vékony kappanhangon valami egyhangú tatárdallamot énekelt, amelynek se vége, se hossza nem volt s csak néha szakította félbe, hogy a lovaknak odakiáltson valamit. Egyszerre lövés zavarta meg ezt az áhítatos csöndet. Ijedten rezzentünk össze. Az erdő szélén finom, fehér füstfelhőt láttunk felszállani, éppen ott, ahol az utunk a tó partjától bevezetett az erdőbe. Igyekeztünk lehetőleg gyorsan kivackolódni a ránk nehezedő bundahegyekből. Ekkor második lövés dördült el s a golyó egészen közel járt a lovakhoz. A lovak megugrottak, az utánunk loholó kutyák pedig vad üvöltésbe kezdtek. De mielőtt még észbekaphattunk volna, Szunduk már megfordította a szánt s vágattunk visszafelé. Még néhány lövést küldtek utánunk. Amikor ismét az országútra értünk, Szunduk megállította a lovakat s felénk fordult. Sápadt volt, mint a meszelt fal s remegő ajakkal mondta:

— Ajaj, mit csinálják! Nép rossz lett, rossz lett!

Most már az országúton mentünk tovább. Itt csak lassan lehetett haladni, mert éjszaka sok hó hullott s aznap mi voltunk az elsők, akik az országúton jártunk. Nemsokára eljutottunk a tizedik versztáig, itt nagy rakás kő volt felhalmozva s beleütve egy fakereszt, amelyet még nem ismertünk. Szunduk gyorsan hátrafordult s úgy suttogta, mintha félne, hogy valaki meghallhatja:

— Itt nemrég a kereskedőt agyonütötték!

— Hálás vagyok neked, Szunduk! Ha idejében vissza nem fordulsz, alighanem velünk is ugyanaz történt volna! — mondta apám. Sápadt volt és izgatott s valamennyien reszkettünk még az aggodalomtól meg a félelemtől. De nem volt időnk, hogy megnyugodjunk. A jobboldali ló egyszerre csak elcsúszott s kitörte a lábát. A vér csak úgy ömlött a sebéből, kénytelenek voltunk kifogni s hátrahagyni, átengedni a biztos halálnak, mert az erdő tele volt éhes farkassal. Sose felejttem el azt a szívettépő pillantást, amit a szegény Karka vetett ránk; azt hiszem, megértette, hogy vége van. Legyezett szép hosszú farkával s kínosan ugrált három ép lábán, amíg Szunduk újra befogta a másik két lovat. Én kibújtam a bundák közül, amint a szán elindult s visszaneéztem. Karka utánunk nézett s mintha ember lett volna, úgy sírt a szeméből a kétségbeesés.

— Farkasok megeszik, mire én visszajönni érte, — mondta könnyes szemmel Szunduk. Alighogy kimondta ezt, mar fel is hangzott a farkasok elnyújtott üvöltése, a lovaink oldalt faroltak, fülüket hegyezték, orrikaik kitágultak. Szunduk hangosan kiáltozott nekik valami tatár szavakat, amiket én nem értettem s széleseben kezdtek vágatni az úton. Még egyszer visszaneéztem szegény Karka után. Még most is utánuk ugrált három lábón s nyerített félelmében. A szívem összefacsarodott. Egyre erősödött az üvöltés; Karkát nem láttuk már, de tudtuk, hogy a farkasok eddig utolérték szegény állatot. Úgy sírtam, mintha egy drága embert vesztettem volna el.

Egy óra múlva megláttuk a városkát. Ra-

gyogva, jókedvűen sütött a nap, csillogtak-villogtak a templom aranykupolái. A lovak vadul fölnyerítettek örömben s már a városka utcáin száguldtak velünk. A járókelők közül sokan fölismertek bennünket, levették a sapkájukat s odakiáltották nekünk:

— Ahá, vendégségbe! Nagypához? Boldog ünnepeket!

Asszonyok mentek a tóra vízért, vállukon vödröt cipelve s ránkmosolyogtak. Oly meghitt és otthonos volt minden, oly végtelen távolságban attól a borzalomtól, amit egy órával ezelőtt átéltünk!

Nagypa óriási háza nagy kert közepén van. Kitárták a kaput s a ház előtt már egész sereg ember állt. Kiszabadítottak bennünket a bündáinkból, kérdésekkel halmoztak el, bevezettek a kedélyes, fűtött szobákba, ahol már zümmögött a szamovár s annyi pompás ennivaló volt az asztalra rakva, hogy láttára könnybe borult az ember szeme ... Vidámság és nyugalom jóleső érzése fogta el testünket, lelkünket. Itt minden úgy volt még, mint húsz-harminc esztendővel ezelőtt...

Nagyanyám huszonkét gyermeknek adott életet. Csak a fele maradt meg, tíz leány s egy fiú. Egynek kivételével valamennyi leány férjhez ment már s most szét voltak szórva szélies Oroszországban.

Valahányszor húsvét és karácsony szent ünnepe közeledett, valamennyi összetalálkozott a szülői házban s magával hozta férjét, gyermekeit és rokonait. Ezeken az ünnepnapokon sohasem ültek ötvennél kevesebben a hosszú asztal körül; középen, mint a régi bibliai időkben

való pátriárkák, nagyapa és nagyanya. Különös ember a nagyapám, ritkítja párját. Akármilyen városba megy is vele az ember, legkésőbb negyedórán belül mindenütt talál valakit, akit „kedves barátjának” szólít, akit „ilyen kis korából” ismer, s aki nagyapa kedvéért a világ végéig is elmenne, mert valami nagy szívességért „síron túlig tartó” hálára van kötelezve iránta.

Mindenki szereti, mert ahogy a nép mondja, „meg tudja becsülni az embert”, mert szegény-nyel és gazdaggal egyaránt barátságosan és méltóságosan tud bánni. Kedves mondása: „ne száz rubeled legyen, hanem száz barátod”. Háza mindig nyitva van mindenkinek. Nagyon gazdag, de mindenki elismeri, hogy gazdagságát egyesegegyedül roppant energiájának köszönheti.

Amikor az apja meghalt, az egész vagyon a bátyjára maradt, annak az elvnek alapján, hogy tőkét sohasem szabad megosztani. A bátyja néhány év alatt az egész vagyonnak nyakára hágott, nagyapám pedig semmivel kezdte s húsz esztendő múlva Oroszország egyik legnagyobb gépgyárának tulajdonosa volt. Nap-nap után hajnali négy órakor kel föl s pontosan tizenöt óra hosszat dolgozik naponta. Sok szerencsétlenség is érte vállalkozásaiban, de energiája és munkaereje mindig győztes maradt. Munkásai nagyon szeretik s atyailag gondoskodik róluk. Sajnos, egyetlen fia, a nagybátyám sokkal rosszabb viszonyban van a munkásokkal; ez a legnagyobb gondja nagyapámnak, mert tavaly óta a munka legnagyobb részét kénytelen volt a fiának átengedni. Gyöngének érzi magát s tudja, hogy nemsokára egészen vissza kell vonulnia, hiszen már nyolcvanegy éves. Most is szomo-

rúan éreztük, hogy ismét „erősen hanyatlott”. Órák hosszat ül karosszékében s ilyenkor csak az unokáival foglalkozik. Végtelenül fájdalmasan hatott rám, hogy ez a nagy ember most olyan dolgok iránt kezd érdeklődni, amiket azelőtt semmiségnek tartott és számba se vett. Amikor ma Mása egy skatulya gyufát kért tőle, siránkozó hangon mondta:

— De Uramisten, Mása. hiszen tegnap vetél egy skatulyát!

— De Nikoláj Michajlovics, hiszen minden nap huszonegy kályhába fűtök be s hát még az a sok lámpa! — felelte a szobalány.

— Istenem, Istenem! — mondta erre nagyapa ezüstös fejét rázva. — Mennyit pazaroltok, milyen meggondolatlanul pazaroltok!

Nagymama nem volt valami jó hangulatban. A nagy fehér kaktusz éppen kivirágzott, ami igen ritkán esik meg s nagymama, aki nagyon babonás, ilyenkor mindig azt hiszi, hogy ez szerencsétlenséget és halált jelent. Bementem a szobájába s megnéztem a fehérvirágos kaktuszt. Elragadóan szép. Az öregasszony szobája szinte kápolnához hasonlít. Egy nagy szentkép majdnem az egész falat elfoglalja s több olajlámpa ég előtte.

1916. DECEMBER 25.

KARÁCSONY. Kora reggeltől kezdve csapat számra jöttek kis fiúk és lányok „Krisztus dicsérni”. Csengő hangocskájukon elénekelték a három napkeleti királyról szóló régi dalt s minket széles jókedvre derítettek vele, mert az

egyházi szláv „volchvü” helyett „volkü”-t énekeltek, vagyis azt mondták: „és mentek a farkasok a csillag után”. Minden templomból eljöttek az énekesek s rázendítettek az ünnepi karácsonyi himnuszokra. Nagypám aztán meghívta őket, hogy „faljanak egyet”. Heves torokköszörülés után, tisztességtudásból kissé húzódozva, beléptek végre, mindegyik megívott egy pohár pálinkát, s leültek a karácsonyi asztalokhoz.

Mi minden volt ezeken a nagy, hófehér abrosszal megterített asztalokon! Fekete kaviár aranykupákban, tok, lazac és sok másfajta nemes hal füstölve vagy főzve, mindenféle marinírozott gomba, hering provanszi mártásban, étvágygerjesztő halkonzervek, sült tyúk, kacsa, liba, a hagyományos karácsonyi sonka, vajás tésztából készült pirog — fel sem lehet azt mind sorolni. S az a sok édesség a második asztalon! A sok torta! Minden családtag hozott egyet nagypának, de nem közönséges, hanem művészi módon elkészített tortát.

Néhány percig egyebet sem hall az ember, csak az éhes énekesek mohó rágásának zaját. Aztán megkezdődik a beszélgetés a időről, meg hogy melyik pap szolgáltatta a misét, helyi újdonságokról, házasságokról.

Ekkor megjelennek már az első látogatók is, utánuk mások, folytonos jövés-menés van. Akik dél felé érkeznek, gyakran alig állnak már a lábukon, mert már részegre vizitelték magukat, de buzgó kínálgatással még mindig beléjük lehet diktálni egy falás ételt, egy pohár italt. Az ember azt hinné, attól függ az egész ház bol-

dogsága: kényszeríteni tudja-e a vendégeket, hogy minél többet egyenek és igyanak. Nagymamának legfőképpen arra van gondja, hogy az étkezés hagyományos rendjét senki ne zavarja meg s valóságai elszörnyed, ha valaki sok kóstolgatás után kijelenti, hogy nem tud már „reggelizni”, vagyis nem tud megbirkózni a forró piroggal. De amikor aztán valósággal behozzák a pirogot, nagymama felvágja s leírhatatlanul pompás illat árad belőle — akkor mindenki elfelejti, hogy jóllakott s úgy eszik ismét, mintha két álló hétig böjtölt volna. S így folyik ez egész áldott nap, nem számítva a sok meleg étkezést, ami még a reggeli után következik: az ebédet, a teát, vacsorát, az esti teát — és így tovább éjfél után két óráig.

Nem csuda, ha minden esztendőben akadnak emberek, akik a karácsonyi vigasságot életükkel fizetik meg. Tavaly éppen öt órai teához ültünk, amikor hírül hozták, hogy Chozjajnov kereskedő bélcसारodásban hirtelen meghalt. A hosszú böjt, amit mindenki oly szigorúan megtart s aztán közvetlenül utána ez a tobzódás a malac és libapecsenyében s más egyebekben! — A boncolásnál kiderült, hogy meg sem rágott semmit, hanem mindent egész falatokban nyelt le.

És egész nap, reggeltől estig látogatók, öt percenként szán áll meg a ház előtt.

A hátsó bejáraton jönnek a munkások, szegény távoli rokonok, kéregetők. Ezek közt nagypapa előre elkészített adományokat oszt ki, többnyire pénzt.

Milyen boldog arccal mennek el! Mindenki

kapott valamit, aminek örül; nagyapái mind-egyiket megkérdezi, mi a baja s mindegyikhez szól egy kedves szót.

1916. DECEMBER 27.

MA nagyapának egy távoli rokona járt itt látogatóban, Varvara Vasziljevna Terjochin. Valamennyien nagyon szeretjük; csöndes, finom teremtés, talpig feketében jár, arca egy régi szentképhez hasonlít. Minden karácsonykor megkérjük, hogy mondja el a házassága történetét s egy kis húzódás után mindig teljesíti a kívánságunkat. Az apja igen szigorú volt, anyja korán meghalt. Apja egy malomtulajdonoshoz akarta feleségül adni, ő pedig egy diákhoz, egy pap fiához akart menni. Apja tudni sem akart a dolgról s ezért elhatározta, hogy titokban megy férjhez. Apja azonban megtudta ezt kis hűgától, aki kihallgatta, amint vőlegényével beszélgetett — s jókor érkezett meg, hogy az esetést megakadályozza. A templomban karonragadta s hazahurcolta magával. Néhány hét múlva kényszerítette, hogy a gazdag üzletemberrel megesküdjék. Ez aztán hamarosan csődbe jutott, az apa becsvágyó tervei semmivé fozlottak s lányától egyre kérte a bocsánatot, amiért erre a házasságra kényszerítette. Varvara egyszer nyomorúságos szekéren ment a mezőre, mert magának kellett a földjüket megművelnie. Egyszerre csak egy trojka jött vele szembe, pompás lovakkal, s a kocsiban egykori vőlegénye ült, akiből doktor lett időközben. Szégyelte a szegénységét; férficsizmában, paraszt-

bundában volt s el akart bújni. A doktor mégis meglátta ...

Ez az egyszerű elbeszélés mindig mély hatással volt rám. A legesudálatosabb azonban az, hogy Varvara Vasziljevna most ugyanazt cselekszi a leányával, amit egykor az apja tett vele. Az ő leánya is meg akart szökni a szülői háztól, hogy szülei akarata ellenére egy tanítóhoz menjen feleségül. Varvara nem engedte s éppen most akarta elrendezni leánya házasságát egy öreg emberrel, valami államügyésszel.

— Az Isten szerelméért, hát nem sajnálja a tulajdon leányát? — kérdeztük elszörnyülködve.

— Jobb ez így, — felelte rideg arccal. — Hiszen Ninocska éppen olyan, mint én. A boldogságot úgy sem bírná, de a boldogtalanságot elviselni. A tanítójával, akit szeret, bizonyosan boldogtalan lenne. De az államügyésznek — ám-bár nem szereti —, becsületes, hű felesége lesz s majd csak vigasztalást lel a boldogtalanságában!

— Nohát ez tiszta Dosztojevskij, — mondtam én s részvétellel gondoltam a kedves kis Ninocskára, akire szomorú jövő várakozik ...

1916. DECEMBER 29.

MA egy érdekes szektáról, az „újra-keresztelők” szektájáról beszéltek nekem, amely itt a helységben keletkezett. Azt tanítja, hogy az ember vétkezhetik, amennyit akar, mert az új kereszttség minden vétkét lemossa. Ezt a szer-

tartást télen hajtják végre; a keresztelendőt háncsgyékénybe burkolják, a jégbe vágott léken bedugják a tó vízébe, áthúzzák a jég alatt s egy másik léken át ismét kiemelik. Közben a „papjuk”, akit maguk választanak, ezt mondja: „Istenem, most megkereszteljük a te szolgádat, Vaszilit (vagy aminek éppen hívják) s mostantól fogva Jakov (vagy akármi más) lesz a neve. Amit a te szolgád, Vaszili tett, az maradjon mind a víz alatt s Jakov szolgád kerüljön ki tisztán és büntetlenül a vízből!”

A kerületi főnök, akinek feladata, hogy harcoljon ez ellen a szekta ellen, elmondta, hogy éppen tegnap egy ilyen keresztelő alkalmával a gyékény megakadt a jég alatt s a keresztelendő már halva volt, amikor végre mégis ki tudták húzni. Ilyen szerencsétlenségek igen gyakran történnek, de azért a szektának nagy sikere van, mivelhogy „mindent megenged”. Sokan egy télen háromszor-négyszer is átesnek a keresztelő szertartáson. Érdekes, hogy ezek az emberek férfiból asszonnyá és megfordítva is újrakereszteltetik magukat. Vaszili, aki ilyenformán Marjává lesz, női ruhát is visel mindaddig, amíg ismét férfivá nem keresztelteti vissza magát.

1916. DECEMBER 30.

MA van a karácsonyfa ünnepe. Az üveg-, arany- és ezüsthalmikkal teleaggatott, gyertyafénnyel elárasztott fenyőfát nem győzik csudálni a házat megtöltő vendégek. Érdekes keveréke van itt a különböző arcoknak, ruháknak, sőt nyelveknek is.

Itt van Michajlov, a gazdag nagybirtokos, aki szélmalomra emlékeztet, oly hevesen gesztikulál két óriási kezével.

— Nem, batyénka, — mondja nagyapámnak, — rosszul teszi, hogy Oroszországban hagyja a pénzét! Valóságos örültség! Inkább adta volna el a nyáron amerikaiaknak a gyárat, ahogy én tettem s rakta volna amerikai bankokba a pénzét! Most aztán akármi történik is Oroszországban, füttyölök rá. Fölülök az expresszre s agyó, megyek Amerikába!

— Igen, — feleli nagyapám s szomorúan rázza fejét, — megtenném én is, de a fiam nem akarja. Sehogy sem érti a dolgot. Nem tudja megszimatolni a jövőt! Aztán kitartása sincs. Pedig az életben minden a kitartástól és az energiától függ! Hiszen dolgozik reggeltől estig, még a házasságra sem szakít időt magának, de azért összevevőszem minden, hol csára, hol hajszra.

Ekkor odalépett nagyapámhoz jó barátja, az öreg fődiakónus. Már régóta él itt s egész életét a mohamedánok megtérítésére s az itt különösen virágzó szekták legyőzésére szentelte. Még most is hétszámra járja a cseremiszek, votyákok, tatárok és baskírok falvait, hogy Isten igéjét prédikálja nekik. Különösen sok gondot okoznak neki a flagellánsok, aztán az újrakeresztelők szektája, meg az ó-hitűek, akiknek itt különösen az erdei telepeken van sok követőjük. S aztán az „önlegetők"! Szeretek odafülni, amikor kalandos utazásairól beszél: olyanok a történetei, mint valami vadnyugati regények.

Sok megható vidéki típus van itt, elmúlt időkből való emberek. Köztük egy hölgy, aki

még krinolint visel s büszke arra, hogy sohasem ült még vasúti kocsiban. Mellette ül a doktor felesége. Micsoda furcsa ellentét! A legmodernebb, Pétervárról éppen most érkezett modell a krinolin mellett. Még különösebben tűnik szembe ez a keveredés az ifjúságnál. Egyik a legújabb divat szerint öltözik választékos ízléssel, másik a hagyományos helyi szokás szerint hosszú uszályos szoknyát visel s legalább öt alsószoknyát különböző színekben. S különösen sikkes dolog tánc közben úgy emelni a szoknyát, hogy az alsószoknyák szabályos csíkokban kukucskáljanak ki egymás alól, úgyhogy egész szivárvány ragyogjon fel: piros, kék, sárga, rózsaszín, narancsszín. Minél rikítóbbak a színek, annál jobb. A derék majdnem a hónaljnál kezdődik, az öv fantasztikusan széles.

A termet fényesen megvilágítják a gázlámpák. A muzsika: Donauwellen, Pas d'Espagne, Pas de quatre, Hiawatha, Krakoviak, Quadrille, stb. Mindenki lelkesen táncol. Milyen messze van mégis ez a világ a diákgyűlésektől, ahol bosszút, rombolást, megsemmisítést követelnek! E pillanatban valósággal nevetségesnek találok azt a gondolatot, hogy Oroszország — puskaporos hordó, amikor itt minden csupa békeesség s az emberek csak a mindennapi élet apró érdekeit ismerik.

Nincs tehetségem ahhoz, hogy szórakozzam; kimegyek hát a teremből, végigjárom a jólfűtött, fényesen berendezett szobákat a ház egyik felében, amely európai ízlés szerint van berendezve s átkerülök a másik részbe, ahol minden megmaradt a régi stílusban. Nagyszüleim tulajdonképen üt töltik el az életüket

Különösen szeretem a „kis-ebédlőt”. Petróleum lámpák világítják meg, padlóját puha szőnyegek borítják s a falak mentén köröskörül régi, alacsony díványok, teliszórva duzzadó párnákkal. Egyik sarokban tiszteletreméltó szentkép, alatta ámpolna, amelynek lángja soha ki nem alszik. Középen hosszú asztal, rajta óriási, kézzel szótt abrosz, nagy vörös csíkokkal kihímezve. Az asztal körül néhány fekete fejkötős öregasszony ül. Mindig itt éltek nagyapa házában; úgy rémlik, mintha itt is jöttek volna a világra, sohasem lettek volna fiatalok s egész életükben a szamovár mellett ültek volna csendes beszélgetés közben. Valami olyan régies van bennük, mintha egy másik világból származnának. A falak tele vannak aggatva képekkel, amiket nagyapa nagyon szeret; egyik-másik tőlem származik. Nagyapa meg van győződve arról, hogy „rajzoló tehetség” vagyok s nagyon büszke rám. Egyik sarokban széles kemencepadka, amelyre az öregasszonyok sorjában leheverednek, hogy fölmelegedjenek. Ezt a padkát imádom. Mindig meleg, csaknem forró; néhány hímezett vánkos hever rajta, ahol a macskák állandó pihenőhelyet találnak. Rengeteg macska van nagyapa házában, különösen itt, a ház orosz részében. A macskák dorombolása, a régi órák ketyegése s az öregasszonyok halk beszélgetése — milyen otthonos, milyen kedélyes dolog ez mind! Az asszonyok harminc-negyven évvel ezelőtt történt eseményekről beszélnek, de úgy, mintha tegnap történt volna minden. Keserű szemrehányással emlegetik éppen egyik ismerősüket, aki annakidején a karácsony előtti böjt napjaiban tejjel itta a .teát...

A kis-ebédlő mellett húzódó folyosón egy szobalány áll s csöndesen sírdogál magában, arcát kezébe temetve.

— Mi bajod, Szima? — kérdezem s igyekszem lecibálni kezét az arcáról.

Szima huszonkét esztendő, nagy, kövér, esetlen teremtés, óriási térden alul érő hajfonata van s durva, de mégis csinos, igazi orosz arcvonásai. Mennyi frissesség és természetes báj van ebben a kedves, világoskék szemű ábrázatban, ebben az aranysárga hajban, tömpe orrban s a pirospozsgás arcba mélyedő gödröcskékben! S micsoda pompás, vakító fehér, nagy fogak!

— Bántott valaki, Szima? — faggatom tovább. Eszembe jut, hogy nagynénem ma tizenötzör rakatta le vele a szőnyeget, amíg végre meg volt elégedve az elhelyezésével. Láttam, hogy Szima odavolt már a napok óta tartó szaladgálástól és munkától, de a szőnyeget mégis hajszálnyi pontossággal kellett leteríteni.

— Nem, nem, kedvesem, kell, hogy megszokjad a rendet és a pontosságot! — mondta a nagynéni.

Ő maga tizenkét órakor kel föl, ágyban reggelizik s ha valamit a földre ejt, becsöngeti a szobalányt, hogy fölvegye. Nem rossz asszony, sőt ellenkezőleg; minden cseléd szereti, mert mindig jókedvű és barátságos mindenkivel. De hát megszokta, hogy mindent másnak kell csinálni s neki semmit. Mindenesetre nagyon elcsudálkozott volna, ha azt mondják neki, hogy Szima fáradt, a feje fáj vagy ideges.

Végre sikerült a leánnyal odáig jutnom, hogy abbahagyta a sírást s szipogva válaszolta:

— Ó, most bizonyosan megházásítják Vaszili Nikolajevicset!

Most már értettem, hogy mi a baja. Szerelmes a nagybátyámba. Eszembe jutott, hogy a bátyám feleségül is akarta venni; nagypapa persze nem engedte meg s nagybátyám azóta minden menyasszonyt csökönyösen visszautasított. Szegény teremtés most félt a legújabb menyasszonytól, akit nagyapám idehozott. Szegény Szimat átöleltem, próbáltam megvigasztalni.

1917. JANUÁR 1.

TEGNAP ünnepélyesen köszöntöttük az újesztendőt. Vidám multság volt. Mindenekelőtt azon igyekeztünk, hogy kitaláljuk, mit hoz az újesztendő. Behoztunk a szobába egy kakast meg egy tyúkot, zabot szórtunk eléjük, odatettünk egy csésze vizet s melléje két jeggyűrűt. Először Ninocskának, Varvara Vasziljevna leányának akartunk jósolni, akinek a vén, kopasz államügyészhez kéne feleségül menni. A kakas egy kicsit forgolódott a tyúk körül, aztán hirtelen otthagya, a vízhez fordult s mohón inni kezdett. Varvara Vasziljevna nagy zavarba jött, mert ez azt jelentette, hogy Ninocska jövődöbeli férje részeges lesz. Ez meg is felelt a valósnak, mert az államügyészt még soha senki fia nem látta színjőzan állapotban. Amikor a kakas teleitta magát, odalépdelt a két jeggyűrűhöz s mind a kettőt kilökte a krétakörből, ami azt jelenti, hogy ebben az esztendőben meg lesz az esküvő. Aztán visszatért a vízhez s újra inni kezdett.

— Eh, hagyjuk ezt, — mondta Varvara Vasziljevna. Egészen odavolt már zavarában s azt indítványozta, hogy jósoljunk teáscsészékkel, mert az állítólag a legbiztosabb.

Öt felfordított csészét tettünk az asztalra s alájuk egy darab szenet — ami szegénységet jelent, kenyeret — ez gazdagságot, jegygyűrűt, — ez házasságot, egy kis földet, — ez halált, pénzdarabot — ez sikert. Nagyokat neveltünk aztán, mert Varvara Vasziljevna, aki férjes asszony, húzta ki a jegygyűrűt, Szima, a szobalány, a kenyeret és így tovább.

Amikor tizenkettőt ütött az óra, megittuk a pezsgőt s szerencsét kívántunk egymásnak. Ne kem olyan jó kedvem volt, hogy folyvást nevetnem kellett, magam sem tudtam, miért...

1917. JANUÁR 2

MA hazautazunk. Nagymama már kora reggel óta készíti nekünk az útravalót. Egy nagy kosárba annyi pirogot, sült tyúkot meg libát, halat s miegyebet rak, hogy nemcsak az úton. de még odahaza is legalább egy hétig lesz mit ennünk. S ilyen kosarat kap az egész nagy atyafiság. Nagymamának egyik legszomorúbb emléke, hogy anyámnak egyik nővére egyszer elutazáskor otffelejtette a kosarát.

Délután indulunk, hat család nyolc nagy szánon — egész karaván, igazán nincs mitől félnünk.

Minden be van már csomagolva, nagymama még egyszer gondosan megvizsgál mindent s az-

tán hirtelen visszaszalad a házba. Tudom már, mi következik most. Hoz egy darab krétát s fehér keresztet rajzol mindegyik kosárra. Aztán megint visszamegy a házhoz s minden ajtóra, minden ablakra gondosan keresztet rajzol. S ezt most mindennap meg fogja tenni, egészen január hatodikáig. Nagyon babonás s azt hiszi, hogy január elseje és hatodika közt az ördögök minden éjszaka kimásznak a földből, belopóznak az emberek lakásába, hogy a jó dolgokat elrontsák s csak úgy lehet őket távoltartani, ha az újesztendő első hat napján minden ajtóra és ablakra krétával keresztet rajzol az ember. Hatodikán aztán szentelt vizet hoznak a tóból, s ha azzal meglocsolt mindent, jövő évig nyugta van az ördögöktől.

1917. JANUÁR 3,

ÚJRA itthon vagyunk.

Ma huszonöt esztendeje, hogy apám megkezdte orvosi gyakorlatát. Nagyon megünnepelték ezt a napot, csakúgy özönlöttek az üdvözlőiratok, látogatók, küldöttségek. Érdekes, hogy legnagyobb melegséggel a kishivatalnokok, az egészségügyi személyzet, a munkások, egyáltalán: a klinika alsóbbrendű személyzete veszi körül. Egy munkás, aki üdvözlőiratot nyújtott át apámnak, így beszélt, izgatottságtól remegve, dadogva, pirulva:

— Minekutána . . . úgyszólván . . . mert ön sohasem uraskodott velünk, azért... úgyszólván ... mivelhogy ön nem urunk volt, hanem igazi atyánk ...

Nem tudott tovább beszélni s apám átölelte. Mindenki szereti, bizonyára elsősorban azért, mert soha semmi különbséget nem tesz szegény és gazdag, arisztokrata és munkás közt; mindenkihez egyformán figyelmes, jóságos és előzékeny. Anyám azt mondja, hogy apámtól örököltem „népies hajlamaimat”. De véleménye szerint, ami apámnál helyén van, az távolról sem illik egy „úri kisasszonyhoz”.

1917. JANUÁR 4.

APÁM ma nagyon izgatottan jött haza. Ugyanaz a kapus, aki tegnap a munkások hála feliratát nyújtotta át neki, később az ünnep címén a sárga földig leitta magát s ilyen állapotban ment el az osztályvezetőhöz. Bekopogtatott az irodája ajtaján, belépett, szétvetett lábbal állt meg előtte s azt mondta:

— Az osztályvezető szempontjából Sztepan Petrovics Pugovkin kapus — hülye. A kapus szempontjából azonban az osztályvezető a hülye!

Szólt s távozott. Természetesen nagy botrány lett a dologból. Az osztályvezető azt követelte, hogy azonnal bocsássák el a szolgálatból. A kapus, mihelyt a mámorát kialudta, szörnyen megijedt s maga sem tudta megérteni, hogyan lehetett képes így „ráröfenni” a feljebbvalójára. Hiszen senki ellen nincs semmi kifogása, legkevésbé az osztályvezető ellen, s csak azért itta le magát, mert meg akarta ünnepelni az apám jubileumát s egyszersmind tizedik gyer-

mekének születését — még hozzá az első fiú volt kilenc leány után! Ha az állását elveszíti, éhenveszhet egész nagy családjával együtt. Apám azt mondja, hogy szorgalmas, derék ember, de megvan az a hibája, hogy egy esztendőben kétszer-háromszor elissza az eszét. Idáig nem történt semmi baj, mert mindig idejében ágyba dugták. Apám meg akarja menteni; reméli, hogy az osztályvezető megelégszik a bocsnatkéréssel.

1917 JANUÁR 5

TEGNAP hazajövet hozzám csatlakozott Maruszja Petuchova, a fakultásunk egyik hallgatója. A családi neve gyanús nekem. Vájjon nem ugyanaz a Petuchova-e, akinek fivérét Szibériába száműzték s aki oly rettentő bosszút állott érte?

Hideg, szeles nap volt s nagyon vágyakoztam már meleg, kedélyes szobám után. Ránéztem a mellettem lépkedő Maruszja Petuchovára s forró részvétet kezdtem érezni iránta, ócska, kék nyári kabát volt rajta — túlságosan rövid is volt neki, az ujja jóformán csak a könyökéig ért. Még kesztyűje sem volt; kezét mélyen bele dugta köpenykéje zsebébe, de azért a csuklóján egy széles csíkot vörösre mart a hideg. Hóna alatt ócska, fekete aktatáskát hordott.

— Mondja, Maruszja, — szólítottam meg, — miért kísér engem? Hiszen olyan hideg van!

— Dehogy, — felelte fogvacogva. — Azaz-hogy mindegy ... mert valami fontos dologról kell beszélnem magával.

— Nézze, Alja, — folytatta egy kis habozás után, — szeretném . . . Tudniillik maga még iszonyúan gyerek, politika dolgában ... Szeretném magát kissé felvilágosítani az ország helyzetéről, mert úgy látszik, fogalma sincs róla.

Kerülte a tekintetemet, amíg ezt mondta; folyvást félrenézett. Szerettem volna faképnél hagyni; eszembejutott anyámnak tett ígéretem. De nem voltam rá képes; oly ostobán félek attól, hogy megsértek valakit.

— Maruszja, a maga fivére az, akit nemrég Szibériába száműztek? — fordultam hozzá hirtelen.

— Igen! — felelte kurtán. Most már tudtam, hogy ez a mellettem lépkedő leány okozta Lidocska halálát s megborzadtam tőle ...

— Oroszország minden szenvedését a cár meg a cárné okozta! — szólalt meg újra, úgy, ahogy könyv nélkül megtanult leckét mond el az ember, még pedig nem is először, de századjára.

— Ott ülnek a carszkoje-szelói palotában és családi idillt játszanak, miközben a nép nyög a háború terhe alatt s kiszívják a vérét, az erejét. A cár meg a cárné nem is törődik Oroszországgal; igyekeznek minél gyorsabban aláírni az aktákat, hogy hazamehessenek, vodkát ihaszanak, a gyerekeikkel játszhaszanak, zenével és tennisszel üthessék agyon az idejüket. Kinek a kezében van Oroszország? Nem a cárnak nevezett hülye kezében, nem is a miniszterekében, hanem Rasputin-fajta emberekében, olyan próféták kezében, akik ...

— Ne beszéljen így, Maruszja! — szakítottam félbe. — Ítélni könnyű!

— Nem, nem, engedje csak, hogy elmondjam, amit akarok! — folytatta s nem engedett szóhoz jutni. — És mit tett maga Rasputin is? Csak amit az a zsidó akart, aki a kormányzókat s a minisztereket kinevezte! Mit gondol, hová jut Oroszország, ha a minisztereit ilyen gazfickók nevezik ki?

— De hisz ez nem igaz! — vetettem közbe, de most már nem engedte többé, hogy félbeszakítsam.

— Igenis, szórói-szóra igaz minden! És a cárné, az a hisztériás, buta liba! — folytatta dühtől reszkető hangon. — Meg a cár, az a részeg disznó, az a hülye! Hát szabad egyáltalán, hogy ezek uralkodjanak Oroszországon? Mégis csak kellene, hogy akadjanak férfiak az orosz nép között, akik helyes útra tereljék az országot! Ne a trónörökös, ez a félhülye kapja kezébe a hatalmat, hanem igazi, valóságos, erős férfiak! A háborút pedig azonnal abba kell hagyni! Ez az első és legfontosabb dolog!

Ekkor valaki odakiáltott nekem; körülnéztem: Kovalevszkája titkos tanácsosné volt. Éppen kikocsizott.

— Aljusza, — kiáltotta, — gyere, ülj fel a kocsimba, mondani akarok neked valamit!

Búcsúzni kezdtem Maruszjától, aki erősen kipirult ebben a pillanatban. Arcáról hirtelen csak úgy sugárzott a gyűlölet.

— Nem Kovalevszkája tanácsosné ez? — kérdezte.

— De igen! Vele kell mennem, ő az anyja a barátnőmnek, aki nemrégiben meghalt, — feleltem s közben erősen a szeme közé néztem. Maruszja még jobban elpirult.

— Csak egy pillanatra! — mondotta — Olvassa el legalább ezt a könyvet! Nekem felnyitotta a szememet, amikor olvastam. Be ne mutassa senkinek, el van tiltva!

Kezembe nyomta a könyvet s mielőtt még felelhettem volna valamit, eltűnt...

Mihez fogjak most ezzel az eltiltott könyvvel? A matrac alá dugtam el s most egy perc nyugtom sincs. Holnap azonnal visszaadom neki. De mit csináljak vele, ha Maruszja nem jön el az előadásra?

1917. JANUÁR 6.

APÁMNAK sikerült Sztepan Pugovkin kapust megmenteni. Szigorú dorgálást kapott s ezzel el van intézve a dolog. Ma itt volt a felesége három kislányával s hálálkodott apámnak ...

A könyvet nem tudtam visszaadni, Maruszja nem volt előadáson. Most a könyvszekrényben rejtegettem a többi könyv között.

Mindgyakrabban kell Vadimra gondolnom Vájjon nem felejtett-e még el?

1917. JANUÁR 3 ?.

KELLEMETLEN dolog. Ma ismét meg akartam próbálni, hogy Maruszjának visszaadjam a könyvet, de a diákok közölték velem, hogy tegnap letartóztatták. Gyorsan hazaszaladtam, fogtam a könyvet, kimentem a folyó part-

jára. Amikor meggyőződtem, hogy senki sincs közelemben, gyorsan bedobtam egy lékbe s ismét hazasiettem. Igazán nem kellemes érzés tiltott könyveket rejtegetni otthon! ...

Ebéd után nálunk volt a kormányzó s többek között megkérdezte tőlem, miről beszéltem három nappal ezelőtt Maruszjával, mert együtt láttak vele.

— Az előadásokról beszélgettünk, — feleltem erősen a szemébe nézve. Megértettem, hogy alighanem engem is letartóztattak volna már, ha a kormányzó nincs tekintettel a szüleimre.

— Úgy, úgy, — mondta elgondolkozva, — aztán anyámhoz fordult:

— Kérem, Lidia Nikolajevna, vesse lelkébe a leányának, hogy vannak diákok, akikkel még az előadásokról sem szabad beszélgetni!

Kiéreztem a szavaiból, hogy nem túlságosan hisz nekem.

— Egyáltalán, milyen benyomást tesz magára az a Petuchova? — faggatott tovább a kormányzó.

— Nagyon kevésbé ismerem, — válaszoltam, — de egészen tisztességes leánynak látszik. — Semmi rosszat nem akartam mondani róla, ámbr ő okozta Lidocska halálát.

— Úgy, úgy, — mondta a kormányzó s világosan láttam rajta, hogy nincs velem megelégedve.

1917. JANUÁR 8.

AMINT újra szobámban ültem és görögöt tanultam, anyám bekiáltott hozzám, hogy valaki beszélni akar velem. Bementem a szalonba s ott találtam Vadim Verchovszkit. Nagy zavaromban alig ismertem meg. Vadonatúj katonaruhát viselt s első pillantásra egészen idegennek éreztem, mert mindig gimnazista egyenruhájában szoktam elképzelni.

Hányszor kiszíneztem már magamban ezt az első találkozást! De sajnos, tanuk előtt történt és nemsokára még vendégek is érkeztek! Alig egy-két szót válthattunk egymással s csak egyszer találkozott a tekintetünk; mind a ketten zavarba jöttünk s aztán ismét elnéztünk egymás mellett.

Távozóban, már a folyosón azt mondta Vadim: — Alja, hoztam magának valamit!

Ideadta a fényképét ezzel a felírással: „Életem legszebb napjainak emlékéül.”

Már ma este visszamegy Pétervárra, de nem a technikára, hanem a Michael-tüzériszkolába.

1917. JANUÁR 9.

ESTE ismét meglátogatott a magántanárunk, aki visszatért Pétervárról.

Hozott egy darab kenyeret, amilyent ott sütnék mostanában: valami fekete, kőkemény szörnyűség, amihez szalmát és korpát kevernek. Pétervárott mindenki a cár ellen van: a nép, a munkások, az intelligencia. Állítólag még a nagy-

hercegek is azt követelik, hogy felelős minisztériumot nevezzen ki; a cár azonban hallani sem akar erről s egyáltalán nem fogja föl a helyzetet. Különösen a cárné ellenzi a felelős minisztériumot s az ő munkájának tulajdonítják, hogy Nikoláj Michajlovics nagyherceget, aki a cárt ilyen értelemben merészelt befolyásolni, a birtokaira száműzték.

1917. JANUÁR 10.

A VONATKÖZLEKEDÉS nagyon megromlott. Pétervárott állítólag határozott éhínség uralkodik.

1917. JANUÁR 12.

MA tartottam meg első referátumomat a filozófiai proszemináriumban erről a tárgyról: „Vallás, filozófia és költészet”. Várakozásom ellenére kitűnően sikerült. Iszonyúan drukkoltam. Eleinte reszketett a hangom, de összeszedtem magamat s hamarosan egészen jól olvastam. Amikor befejeztem, elsőnek a tanár kezdett taposolni s a diákok követték a példáját.

A szívem úgy dobogott, majd szétszakadt. A tanár dicsérte a módszeremet, azt mondta, a fogalom-meghatározásaim oly jók, hogy azokhoz semmi hozzátenni valója nincs, ami pedig a formát illeti, esztétikai szempontból teljesen kifogástalan.

1917. JANUÁR 15.

MA kivételesen jó hangulatban jöttem haza az egyetemről. Reggel eredményesen dolgoztam második referátumomon — sokkal jobban és gyorsabban ment, mint gondoltam volna. Annak is örülök, hogy tökéletesen ki tudtam verni a fejemből Weidl professzort.

Az előadásaira nem járok s egyáltalán nem kívánom látni sem. Aztán meg ma egészen váratlanul megválasztottak a kurzusunk szeniorjának! Sokáig vonakodtam, mondtam, hogy én vagyok a legfiatalabb közöttük, egészen járatlan vagyok ezekben a dolgokban, stb., de ez sem használt. Még hozzá egyhangúlag választottak meg.

Aztán annak is rémesen örülök, hogy olyan jól beszéltem. Mindenféléről vitakoztak s végül általánosságban az emberre fordult a beszéd sora. Jóformán valamennyi diákkollegám iszonyúan szkeptikus s szinte egyhangúlag meggyeztek abban, hogy az emberek szörnyű rosszak s minél kevesebb dolgunk van velük, annál jobb. Én azt állítottam, hogy ha nyílt szívvel és jóakarató kedéllyel közeledünk egy emberhez, semmi esetre sem viszonzhatja gonoszsággal. Nagyon poétikusan fejeztem ki magamat s azt mondtam, hogy minden ember lelkében van egy csalogány, csak érteni kell ahhoz, hogy megszólaltassuk. Azt állítottam, hogy tökéletesen rossz ember nincs is a világon, csak szerencsétlen, eldurvult és egoista emberek vannak, akik megfedkeztek magukról.

Hazafelé egy diák jött *velem szembe s elállta*

az utamat. Most láttam először. De tüstént fel-fogtam, hogy olyan ember, akit a nagy szegénység és nyomorúság vad dühbe és kétségbeesésbe hajszol. Még csak köpönyeg sem volt rajta! Hogy didereghetett abban a vékony, ócska diákblúzban, ebben a szörnyű hidegben! A lábán nevetéses, ódivatú cipő volt, telistele rakva foltokkal. Furcsa ellentétben állt ezzel vadonatúj diáksapkája, amely még jobban kiemelte többi ruhadarabjának hiányosságát. Igen értelmes arca volt, magas, finom homloka, előkelő metszésű satorra, nagy, szürke szeme és büszke, vékony, halvány ajka, amely megvető kifejezést adott az arcának, ahogy összeszorította.

— Hallja, — mondta durva, rekedt hangon. — Elhiszi azt, amit arról a csalogányról locsogott? — Fejének hanyag mozdulatával az egyetem felé mutatott s megvető, gonosz tekintettel nézett rám. Erősen lengyeles kiejtéssel beszélt.

— Persze, hogy hiszem, — feleltem halkan, szinte ijedten s közben szégyelltem magam szép, meleg bundám, magasszárú csizmám és piros, egészséges arcom miatt.

— Eleinte, amíg hallgattam, csak afféle érzélgős, kacér teremtsnek gondoltam, — folytatta, — de most látom, hogy csakugyan hisz abban, amit mondott. Hát őszintén, tiszta szívből kívánom magának, hogy egy szép napon — persze magának nem lesz szép — egyedül, a legnagyobb szegénységben járjon egy idegen városban, a testén rongyos ruha legyen e helyett a szép bunda helyett — közben megrángatta a bundám ujját; — kívánom, hogy napokig ne legyen mit ennie s legyen távol minden rokonától és ismerősétől! Akkor aztán keresse a csaloga-

nyát az embertársai szívében! Majd meglátja, felnyitattik-e magának, ha zörgetni fog! Az emberek mind csirkefogók, gazemberek, disznók! Valamennyi közömbösen fogja nézni, amint maga éhendöglik a nyílt szívével és jóakarátú kedélyével!

Ekkor mintha magához tért volna; kezével végigsimította az arcát s most már csendes, fáradt hangon folytatta:

— Bocsásson meg, megsértettem, nem akartam. De egész lelkemet felkavarta a szavaival! Bocsásson meg! — S gyors léptekkel elment. ..

Egész ünnepi hangulatom odalett, nem láttam a nap ragyogását, borzongtam s oly egyedül éreztem magamat, mint még soha. Elhatároztam, hogy fölkeresem ezt a diákot s ha lehet, segítek rajta. Most eszembe jutott, hogy ott állt az ajtó mellett, amikor az egyetemen beszéltem, de nem ügyeltem rá. Megfordultam és visszamentem az egyetemre. De vájjon melyik fakultásra jár, hogyan találjam meg?

1917. JANUÁR 19.

EZ a Msztiszlav Wojciehovszki-eset igen szomorúan végződött. Az utóbbi napokban folyvást őt kerestem. Minél többet gondolkoztam a találkozásunkon, annál jobban megértettem, hogy ez az ember a mélység szélén áll — és segíteni akartam rajta! De minden kutatásom hiábavaló volt. Végigjártam minden fakultást, minden szeniort, minden diákszervezetet, de senki sem tudott róla. Micsoda különös ismertetőjelet

tudtam volna megadni? Rosszulöltözött diák nagyon sok van; új sapka, sápadt arc? ... Szinte kétségbeestem. Elhanyagoltam az előadásokat, a referátumomat; csak egy gondolatom volt, hogy őt megtaláljam. Anyám nem állta utamat, de aggódott miattam; azt mondta, hamar rámegy az egészségem, ha mindig ennyire szívemre veszem a mások szerencsétlenségét.

S amíg én így szaladgáltam a városban, hogy megkeressem, ő többször is járt nálunk!

Elszegődött favágónak. Már aznap, amikor engem megszólított, fölfogadta Dása három százen fa fölvgására, százenjét huszonöt kopekjével számítva. Vagyis hetvenöt kopekért akkor három óra hosszat dolgozott s másnap reggeltől majdnem besötétedésig. Dása azt mondja, nagyon rosszul vágta a fát, nem tudta, mihez kezdjen a hasábokból kiálló ágakkal; minden pillanatban pihennie kellett. Ennivalóval kínálta, de erre azt felelte, hogy majd akkor eszik, ha megkapta a pénzt. Azonban az a rettenetes a dologban, hogy a pénzt sohasem kapta meg, Amikor elkészült, anyám éppen nem volt otthon, Dásának pedig nem volt pénze; azt mondta neki, hogy várjon. Várt is egy kicsit, de aztán azt mondta, hogy majd eljön később; így jött el még kétszer s mindig hiába, mert anyám sohasem volt otthon, Dása pedig elfelejtett pénzt kérni tőle. Amikor ezért heves szemrehányást tettem neki, sírva felelte:

— Hiszen nem tudhattam, hogy diák és hogy éhes!

Nem jött el többé a pénzért... Ma behoztak apámhoz a kórházba egy fiatalembert, aki a vonat elé vetette magát. Az én diákom volt. Be-

mentem a hullakamrába. A vonat a derekán ment keresztül s teljesen szétzúzta, arca azonban sértetlen maradt, úgy, hogy első pillantásra megismertem, írásaiból kiderült, hogy egy lengyel földbirtokos fia, valamelyik nyugati kormányzóságból, amely most haditerület. Egy darab papirosra azt írta, hogy az éhhaláltól való félelmében hal meg s nincs már ereje, hogy dolgozzék. Jótékonyságot nem akart igénybevenni. Szüleit az orosz hadsereg váratlan visszavonulása közben elvesztette, nem tudja, élnek-e még, vagy sem. Végül újra azt írta, hogy alamizsnát nem fogadhat el, nem gyalázhathatja meg a Vojciechovszkiak ősi nemzetségét.

1917. FEBRUÁR 10.

MEGLÁTOGATOTT egy pétervári ismerősünk. Szörnyű dolgokat beszél. A Putilov-művek munkásai nyugtalankodnak, nem akarnak dolgozni. Szokatlanul hideg van s az emberek órák-hosszat állnak sorba az üzletek előtt. Maga is látta, hogy a tömeg néhány péküzletet kifosztott. Fa sincs elég. Bútorokkal fűtenek. Ahol ő lakott, felfűtötték a székeket, az íróasztalt és a könyvszekrényt. A Nevszki-Proszepekt-en állandó összeütközések vannak a munkások és a rendőrség közt. A nép békét követel s a cár lemondását.

1917. FEBRUÁR 17.

MA a diákszövetség irodájában a kölcsönös segélypénztár választmányának ülése volt. Szívvel-lélekkel részt veszek ebben a munkában s megválasztottak a fakultásunk képviselőjének. Mint rendesen, most is elsőnek érkeztem. Ez időről az a bogaram, hogy mindig a lehető legpontosabb legyek. A bizottság összes többi tagjainak azonban az az elve, hogy mindig később érkezzék. Az irodában egészen szokatlan látvány fogadott. Rendesen csak az álmos Utyakov üldögél ott lajstromozó könyvei fölött szunyókálva s gyakran megesik, hogy valósággal föl kell rázni, ha valaki választ akar kapni tőle. Ma Gvozgyev, a majomképű vörös diák ült a helyén s egy csoport katona és munkás állt előtte. Az arcuk rendkívüli izgalmat árult el. A diák éppen széles mozdulattal mutatott azokra a székekre, amelyek az irodában úgy voltak felállítva, mint valami előadóhelyiségben. Nyilván várták már a katonákat és munkásokat.

— Üljenek le, üljenek le, elvtársak, — mondotta, barátságosnak szánt vigyorgásra vonva szét csúf ábrázatát.

— Ó, hiszen állhatunk is! — felelték a munkások és katonák.

— Ohó, vége már azoknak az időeknek, amikor a köznép haptákban állt az előkelő urak előtt. Tetszik egy cigaretta?

E szavakkal bőrből való cigaretta-tárcát húzott elő s végigjárta őket. Az emberek ügyetlenül, zavartan ültek a helyükön, a hó kezdett leolvadni a csizmájukról s hosszú folyókákban

csordogált szét a padlón. Alig mertek ülni s Igyekeztek, hogy minél kisebb részét foglalják el a szék ülökéjének.

— Nos, elvtársak! — szólalt meg most a diák, — gratulálok nektek! A népnek sikerülni fog, hogy kiragadja a hatalmat a cár és a gazdagok kezéből! A pétervári munkások már kimentek az utcára, nem akarnak tovább dolgozni s a cár letevését követelik. Igenis, kedveseim, mostantól fogva nem lesz többé altiszt, nem lesz gazda, nem lesz úr, egyenlő lesz mindenki! Értitek?

A munkások és katonák feszült figyelemmel nézték a szónokot, de arcukról inkább azt lehetett leolvasni, hogy nem értik.

— Most ti vagytok az urak az országban!
— folytatta ünnepélyes hangon Gvozgyev. — A burzsujok a győzelmes befejezésig akarják folytatni a háborút, de ti nem engeditek lóvá tenni magatoka! Kiragadjátok a hatalmat a burzsujok és a cár kezéből, megkötitek a békét s aztán felosztjátok magatok közt a gazdagok pénzét!

A katonák suttogni kezdtek egymás közt, aztán felállt az egyik s félénken megszólalt:

— Hát, — hogy is — diák úr. ...

— Megállj! Nem úr, hanem elvtárs! — kiáltott fel patetikusan a diák. — Nincsenek már urak!

— Hát — akkor — diák-elvtárs — akkor — hol is kaphatnám meg azt a pénzt? Mert a feleségemnek — hát — köpönyeg kéne — meg hát a tehenem is elhullott — hát — hol kaphatom meg azt a pénzt?

— Micsoda pénzt? — kérdezte Gvozgyev, aki nem értette meg tüstént, hogy mit akar tulajdonképpen a katona.

— Nohát hiszen éppen most mondta s a kaszárnyában is mindenki arról beszél, hogy most minden pénzt elvesznek a cártól s kiosztják a nép között.

— Vagy úgy! ezt gondolja! Ez hamarosan meglesz! — ígérte Gvozgyev. — De a legfontosabb az, hogy most szigorúan bánjatok a tisztekkel, meg az altisztekkel! Nem szabad elkényeztetni őket. Aztán ne mulasszátok el a kellő időt. A kedvező pillanatot föl kell használni. Tüstént vegyétek kezetekbe a hatalmat. Máskülönben a gazdagok felállítják a maguk minisztériumát s maguk közt osztják szét a cár pénzét. Akkor aztán Isten veled tehén, Isten veled köpönyeg! — fordult ahhoz a katonához, aki az imént beszélt.

— Ne felejtétek el, — folytatta aztán ismét valamennyiükhöz fordulva, — ne felejtétek el, hogy amíg ti a fronton véreztetek, a burzsujok a suton üldögéltek és pecsenyét ettek! Hogy a ti asszonyaitok az úri dámáknak mostak, s közben hektikások lettek! Közben pedig a dámák érzelmes dalokat énekeltek, a díványon heverészték s nem tudták, hova legyenek a lustálkodástól és unatkozástól! S ne felejtétek el, hogy a ti gyerekeitek mezítláb járnak s hullanak, mint a legyek, az ő gyerekeik meg nevelőnőkkel sétálnak a parkban s kiskutyákkal játszanak.

— Szervekedjétek, elvtársak! — kiáltotta most hangosan, — a hatalom kihull a cár kezéből; ragadjátok föl s ne engedjétek át a burzsujoknak, a kapitalistáknak, akik megint minden

erőt kiszívni majd a csontotokból. Minden vagyon a népe, s legyen béke háború helyetti Jól jegyezzétek meg, hogy a burzsujok addig akarják folytatni a háborút, amíg minden munkás és katona el nem pusztul, hogy aztán maguk közt oszthassák föl a cár pénzét meg a földet s akkor külföldről hozatnak munkásokat és gépeket, hogy az egész népet kiirthassák!

Bármily ostobák és eszelősek voltak is a szavai, láttam, hogy mély hatással vannak a jelenlévőkre.

— Majd összeszedjük magunkat! — mondta az a katona, akinek tehene elhullott. — Maguk segítenek nekünk, úgy-e, diák elvtárs?

— Természetesen. Csak jöjjenek ide minden nap, én majd megadom a szükséges utasításokat.

— Köszönjük szépen! Legyen a mi apánk! — felelték valamennyien kórusban s Gvozgyev mindegyiknek kezét nyújtott, ami zavarba hozta, de büszkévé is tette őket. Amikor elmentek, odaléptem Gvozgyevhez.

— Micsoda ostobaságokat locsogott össze, kollega? — kérdeztem.

Mosolyogva nézett rám s így szólt:

— Hja, kedves kisasszony, maga talán azt hitte, hogy édes versikékkal lehet forradalmat csinálni? Nem, nem: forradalom annyit jelent, mint vér, bosszú és rombolás! Most le kell rombolnunk mindent, hogy aztán fölépíthessük az új világot!

1917, FEBRUÁR 10.

A DIÁKSZÖVETSÉG irodájában minden a feje tetején áll. Munkások, katonák, furcsa alakok, akiről senki sem tudja, honnan bukkantak föl — s valamennyiükön uralkodik Gvozgyev és Utyakov, aki most egyszerre tökéletesen fölébredt. Azt mondja, el is felejtette már, hogy melyik fakultáshoz tartozik, mert „a forradalom után úgy sincs ott keresnivalója”. Aztán egy orvosnak, apám egyik barátjának fia. Ezek hárman mindent tudnak, mindent megmagyaráznak mindenkinek s rossz szürke papirosra nyomott apró cédulákat osztogatnak, amelyekre lakonikus rövidséggel vannak följegyezve a legújabb pétervári hírek. Én is kaptam ilyen lapot: „Az egész hatalmat a munkások és parasztok kezébe! Követeljük a cár letevését, pokolba a felelős minisztériummal, minden hatalom a munkás- és katonaképviselőkéi Már egész Pétervár a kezünkben van!”

1917. FEBRUÁR 21.

A MAI jelentés következőképpen hangzik: „Eltársak! Már több, mint százezer munkás sztrájkol! Támogassátok őket a ti gyáraitokban! Hagyjátok abba a munkát, menjetek ki az utcára, követeljétek békét, kenyeret, követeljétek a cár lemondását, pokolba az egész burzsoáziával!”

1917. FEBRUÁR 26.

A MAI jelentés: „Elváltársak! Egész Pétervár az utcán van! Az admirális, a Péter-Pál erőd és a Téli palota kivételével kezünkben van az egész város! Megalakult a munkás- és katonaképviselők tanácsa! A burzsoázia meg akarja menteni a cárt és a felelős minisztériumot! Pokolba a cárral, pokolba a felelős minisztériummal! Minden hatalom a katonák és munkásoké! A cár le akar verni bennünket, de a csapatok átpártoltak hozzánk!”

1917. FEBRUÁR 28.

A VÁROSBAN mintha mindenki elvesztette volna a fejét. Minden sarkon beszédek mondanak, minden teremben gyűlések vannak. Csupa ígéret, csupa öröm. Mintha csak húsvét volna. Mindenki sajtószabadságról, szabad véleménynyilvánításról, szabadságról, egyenlőségről és testvériségről beszél. Akik az utcán szembe találkoznak, gratulálnak egymásnak. Családunkba én vittem meg elsőnek a forradalom hírért. Egészen magával ragadott az örvendő hangulat. Berohantam az ebédlőbe s azt kiáltottam:

— Forradalom! Vége a háborúnak! Zdravstvujtye, tovariscsi!

Azt hittem, mindenki fölugrik örömeiben. De szüleimnek, a magántanárnak s az éppen nálunk lévő Orlov ezredesnek meggyúlt a képe. Apám levette a pápaszemét, ami nála mindig a

legnagyobb izgalom jele s nagy, rövidlátó szemével rámpillantva, így szólt:

— No és te minek örülsz?

Elképedtem. A forradalom az én szememben azoknak az embereknek kiszabadulását jelentette, akik dermesztő hidegben, rongyosan vonultak száműzetésbe a szibériai országúton; végét jelentette a háborúnak, a hadikórházaknak, a katonák kínszenvedéseinek, végét a le tartóztatásoknak, száműzetéseknek, éhínségnek és balsorsnak. Anyám felállt s becsukta a folyosóra nyíló ajtót. Arcán aggodalom és rémület tükröződött. Anyám semmit sem szeret, ami új; ránézve egy költözködés, sőt a bútorok átrendezése is szörnyűséges dolog.

— Csak egyet nem értek, — mondta remegő ajakkal Orlov ezredes, — ki bántotta magát? Magának talán rosszul folyt a sora mostanáig?

— Azt nem mondhatnám, — feleltem.

— Hát akkor minek örül? A forradalom mindent elvesz magától, amiye volt! — mondta haragosan az ezredes s nagy sarkantyúpengetéssel járt fel és alá a szobában.

— Alexandra Lvovna, — fordult hozzám a magántanár, — kérem, mondjon valami pontosabbat erről a Gvozgyev nevű diákról; érdekelne, hogy mit magyarázgatott a katonáknak és a munkásoknak.

Elismételtem a szavait, de hozzátettem:

— De gondolja meg kérem, hogy nem ő csinálta a forradalmat. Hiszen igaz, hogy elégtelenséget szít, dehát sokat is szenvedett... Azok, akik a forradalmat előidézik, békét hoznak, szabadságot és testvériséget!

Mind haragosan néztek rám s a magántanár így szólt:

— Félek, túlságosan gyöngö lesz az ideiglenes kormány, s a hatalom végül is olyan emberek kezébe kerül, mint ez a Gvozgyev.

A szavai meghökkentettek, de egy-két pillanat múlva ismét győzött bennem a lelkesedés. Eszembe jutott, hogy milyen szép tavaszi nap van, hogy csordogál az utcákon az olvadt hó leve s hogy nyüzsögnek mindenütt az emberek, vidám izgalomban, vörös virágokkal a gomblyukaikban.

— Nem, nem, — mondtam izgatottan, — a forradalom a boldogságot hozza! Ha látnátok, hogy örül mindenki!

— A maga hangulata, Alexandra Lvovna, rendkívül jellemző a diákság egy részére! — mondta a magántanár olyan hangon, mintha a katedrán állna és előadást tartana. — De félek, hamarosan nagy csalódások érik majd a reménységeiben s ezekben az örvendetes élményekben!

— Cár nélkül és Isten nélkül nincs Oroszország! — kiáltott fel hirtelen az ezredes. — Emlékezzék a szavaimra, itt össze fog omlani minden! — Azzal gyorsan elbúcsúzott és elment.

Csüggedten vonultam vissza a szobámba. Kisvártatva bekopogtatott a magántanár s így szólt:

— Alexandra Lvovna, nagy kérésem volna magához. Nem adhatna nekem egy ilyen vörös virágot? Szeretnék kimenni a városba.

Adtam neki egy vörös szekfűt, gomblyukába tűzte és elment.

1917. MÁRCIUS 4.

AZ EGÉSZ városban az a hír járja, hogy a cár aláírta a lemondását. Állítólag Gucskov és Sulgin дума-képviselők kényszerítették rá egy kis állomáson a főhadiszállás és Carszkoje-Szelo közt. A diákirodában ilyen táviratot kaptunk: „Eltársak! Nekünk nem kell sem Michajl Alexandrovics régens, sem az ideiglenes kormány! Nekünk a katona- és munkásképviselek tanácsa kell, mert csak ez az igazi népkormányzat!”

Amikor a cár lemondásának híret elmondtam odahaza, az ezredesnek elsötétült az arca s így szólt:

— No, majd meglátjuk, hogy fognak kormányozni!

Mása, a szakácsné, aki éppen benn volt az ebédlőben, egyszerre csak hangosan bőgni kezdett s azt mondta:

— Elkergették a cár atyuskát! Ó, szegényke! S a beteg gyerekei most egyedül maradtak az anyjukkal! És nem sajnálja őket senki, mintha afféle szörnyetegek volnának! S mibe dugják a katonák azt a piszkos orrukat? Kormányozni akarnak?

Egészen magánkívül volt.

— Tegnap beszélte nekem egy katona, — folytatta, — hogy a cárné levelet írt a cárnak a beteg gyerekek miatt, mert mindegyik kanyarói s visszaadták neki a levelet, hogy kézbesíthetetlen. Mintha még azt sem tudnák, hol van tmost a cár! No, csak eresszéték szabadjárá a muzsikot! Csak eresszéték! Majd meglátjátok,

mi lesz abból! ... És igaz-e, nagyságos asszony, hogy most a nagyságos asszonyokat nem is szabad nagyságos asszonynak szólítani, mert agyonlövik az embert és akkor is agyonlövik, ha a cárról beszél?

1917. MÁRCIUS 5.

A MAGÁNTANÁRUNK igazán sajtáságos ember. Most, amikor a forradalom miatt minden kikökkent a kerékvágásból, amikor mindenki gyűléseken, utcán, vitatkozásokkal tölti az idejét, egészen úgy él, mint régen. Pontosan háromig az íróasztala mellett ül s a tudományos művein dolgozik. Azt hiszem, ha lövöldöznének az ablaka alatt, akkor sem tenné le a tollat egy pillanatra sem.

1917. MÁRCIUS 6.

„VALLÁS, filozófia és költészet” című munkámat kinyomatták s „Az állomásfőnök” című novellámat is. Majd megbolondulok örömben.

1917. MÁRCIUS 7.

MA Jekaterina Pavlovna várt rám az egyetemen. Modern szoknya és fehér angol blúz volt rajta, nagy fekete nyakkendővel. A blúz igen jól állt neki s megszépítette kedves arcát, amelyen valami átszellemült, boldog mosolygás derengett-

— Alexandra Lvovna, — mondta izgatottan, — kezdem ... kezdem már meghódítani Georgi Alexandrovicsot! ... — Muszáj, hogy beszéljek valakinek a boldogságomról, hát eljöttem, hogy magának elmondjam. Tudja, mivel hódítom meg? Csupa apró, hétköznapi figyelmességgel. Finom, de erős hálót fonok köréje, kényszeríteni fogom, hogy szeressen! ...

Egészen furcsa hatást tett rám. Észre sem vette a forradalmat, amely egész városunkat felforgatta s mindenkit érintett valamilyen formában; csak egyetlen gondolata volt: hogyan láncolhatná magához Georgi Alexandrovicsot.

— Egészen egyszerű a tervem, — folytatta. — Csak az ő érdekeinek élek s nélkülözhetlenné teszem magamat számára. Kivonatokat készítek a könyvekből, amelyekre éppen szüksége van s ezzel megkönnyítem neki a kutatás durva munkáját. Látja, hogy értelmes vagyok s jó segítőtársa lehetek. Aztán mint asszony is tetszeni akarok neki. Most azon igyekszem, hogy szép és elegáns legyek. Minden mozdulatomat tanulmányozom, tanulmányozok minden asszonyt, akit látok, különösen azokat, akik az ő figyelmét fölkeltik s igyekszem megállapítani, hogy miért tetszenek neki? Azt jól tudom, hogy Georgi Alexandrovicsot egy asszony az eszével vonzhatja legkevésbé. Ránézve az asszonyban a nőiesség a legfontosabb, a kecsesség, a mozdulatok, az arc és a test játéka... Igen, megpróbálom, hogy rendszeres, tudományos alapon hódítsam meg. Az asszony úgy változhatik, ahogy akar. Az asszony olyan simulékony, olyan puha!... És a szerelem rábírhatja, hogy egészen más, váratlan alakot öltön fel, egészen más

emberré váljon. Lássá, én máris egészen más vagyok, mint akár két héttel ezelőtt voltam.

Érdeklődéssel néztem rá. A lábán magas-szárú nyersbőr cipőt viselt. Miközben velem beszélt, egyszerre csak észrevettem, hogy fejét kissé oldalt és hátrahajtja, éppen mint az a szép kis szőke, a mérnök leánya, aki annyira tetszett a magántanárnak. Kezével könnyed oldalmozdulatokat tett s ezekben tüstént ráismer-tem a kis Natocskára. Hangosan felcacagott s közben élesen szemem közé nézett, éppen mint egy doktor felesége, aki szintén hatással volt a mi magántanárunkra.

— No, úgy-e, — mondta aztán mosolyogva, egészen jól utánzóm ezeknek a nőknek a mozdulatait? Azt akarom, hogy mindaz legyen neki együttvéve, amit ezekben egyenkint szépnek talál. És győzni fogok!

Lelkesedve és diadalmasan nyújtotta búcsúzásra a kezét. Erősen megszorítottam s így szóltam:

— De vájjon szerencsét hoz-e majd magának ez a győzelem? Hiszen neki mindig valami új kell, új benyomások és új asszonyok!

— Hát aztán! — kiáltott fel s nagy mozdulatot tett a két karjával, mintha a tengerbe akarna ugrani. — Mindig új leszek, mindig más, akárcsak egy folyó; mert nem élhetek a szerelme nélkül!

Szomorúan néztem utána.

Kezét a köpönyege zsebébe dugta s a kijárat felé haladt, könnyed hanyagsággal lógázza magát, hangsúlyozott közömbösséggel, kecsesen és kissé diákos büszkeséggel, éppen mint az a

diáklány, akiben a mi magántanárunknak ez a testtartás tetszett. Erősen aggódni kezdtem érte ...

1917. MÁRCIUS 8.

ZINAJDA Vasziljevna Peszockája ma büszkén beszélte el, hogy mily nyugodt méltósággal írta alá a cár a lemondó nyilatkozatot.

¹— Egy arcvonása sem változott, az utolsó pillanatig uralkodó maradt! — mondta elragadtatva. — Hiszen majd meglátjuk, hogy fognak kormányozni ezek az ügyvédecskék! Bírálgatni könnyű, de ha maguknak kell megcsinálni. *.

Izgatottan beszélte el, hogy az a hír járja: az új kormány külön békét akar kötni Németországgal.

— A cár bizonyosan nem tenne ilyet, ő a győzelmes befejezésig folytatná a háborút. Dehát ennek a polgári csöcseléknak fogalma sincs hazafiságról, Oroszország nagyságáról!

Akaratlanul is azokra a szavakra gondoltam, amelyekkel a diákszövetség irodájában Gvozgyev kísérte a cár magatartását. Azt mondta: „Hogy a cár degenerált ember és részeges hülye, az világosan látszik abból is, ahogy a lemondás alkalmával viselkedett. Csak azt akarta, hogy őt meg a fiát békében hagyják, hogy Livádiában kedélyesen kertészkedhessek. Az országot tökéletesen elpusztította s most fűtyül a nép szenvedéseire! Fődolog, hogy a pálinkája meglegyen”.

Ha a cár nem lett volna oly nyugodt a lemondás alkalmával, bizonyosan gyávának ne-

vezte volna. Nem olyan könnyű az embereknek kedvére tenni.

Zinajda Vasziljevna sokáig beszélt még a forradalomról s engem különösen azok a szavak háborítottak föl, amiket az emberek egyenlőségéről mondott:

— Ezek mind csak szép szavak. A szobalányom, Kátya, sohasem lesz „egyenlő” velem. Hogy lehetne egyszerűen eltörölni azt a különbséget, amit egész nemzedékek élete halmozott fel? Azt hiszi, hogyha a csalánt más cserébe ültetik át, rózsza lesz belőle? Oroszországban sohasem lehet egyenlőség, mert a nép és az intelligencia közt túlságosan széles a szakadék! És Kátya tízszer is egy asztalnál ülhet velem és elvtársnőnek szólíthat, azért mégis mindig én maradok az úrnői

1917. MÁRCIUS 12.

MA az a hír érkezett a frontról, hogy Zinajda Vasziljevna Peszockája fia a kórházban meghalt. Szegény fiú! Most másodszor történik, hogy olyan embert ragad el a halál, akit közelről ismertem. Az egész város izgalomban van, s mindenki Zinajda Vasziljevna-t vádolja, hogy maga küldte halálba a fiát, mert kényszerítette, hogy a frontra menjen. Azonnal elutazott, hogy a holttestet hazahozza.

Különös asszony és anya ez a Zinajda Vasziljevna; azt mondják, egyetlen könnye sem hullott s azt a néhány órát, ami még a vonatja indulásáig hátra volt, arra használta fel, hogy a vezetése alatt álló jótékony intézményekben

rendeleteket és utasításokat adjon ki. Akaraterő ez, vagy szívtelenség? Mégis azt hiszem, hogy az előbbi, hiszen nagyon szerette Kolját. Hát igazán lehet oly óriási nagy a hazaszeretet, hogy még az anyai szeretetet is fölülmúlja? ... ?

1917. MÁRCIUS 25.

MA volt Kolja Peszocki temetése. Ott volt az egész város; rengeteg koszorú. Le nem tudtam venni a szememet az anyja arcáról s újra meg kellett csodálnom a hősiességét. Nem sírt. Mély gyászba öltözve lépdelt a fia koporsója után. Nyilván az egész népnek meg akarta mutatni, hogyan kell viselkednie egy hős anyjának. Az alkormányzó nem volt jelen, súlyos betegen feküdt, majdnem állandóan öntudatlanul. Natocska egészen kétségbeesetten viselkedett. Szívettpőően zokogott s egyáltalán nem igyekezett rejtegetni fájdalmát. Próbáltam megnyugtatni, de nem sikerült a fájdalom könnyítenem. Irtózatos, elképzelhetetlen lehet elveszíteni valakit, akit szeretünk!

Kolját Lidocskától nem messze temették el. A sírokat még mindig hó borította. Hideg szél fújt s az ég halványszürke, részvétlen volt. Amikor énekelni kezdtek, hogy: „örök nyugalom és örök emlékezet”, — az egész gyászoló gyülekezet hangos sírásra fakadt. Csak Zinajda Vasziljevna nem sírt; márványarccal vetett keresztet a koporsóra. Ebben a pillanatban oly világosan értettem meg, mint még soha, hogy a háború valami tökéletesen haszontalan.

esztelen dolog, s hogy szegény Kolja hiába halt meg. Isten adta az embernek az életet, ezt a csudálatos és rövid életet; miért rabolják el az emberek egymástól azt, amit soha többé nem lehet visszaadni? S újra meggondoltam: ha már van háború, akkor nekem nem itt a helyem, ebben a békés városban, hanem ott, ahol az emberek szenvednek; újra visszatértem kedves gondolatomhoz, hogy amíg a háború tart, ápolónővé leszek. De amikor az alkormányzóék lakása felé menet anyámmal közöltem ezt a szándékomat, kurtán azt felelte: — Azt sohasem engedem meg!

A halotti tor rendkívül fényes volt. Rengeteg ember gyűlt össze. Zinajda Vasziljevna nem vonult vissza a szobájába, nem is ült asztalhoz, hanem egész idő alatt barátságos, egészen őszinte mosolygással ment egyik vendégtől a másikhoz és kínálgodott. Amikor hozzám ért, szelíden megcirógatta az arcomat s így szólt:

— Hogy megcsinosodtál, Aljusenka! S milyen jól áll neked a hosszú ruha!

Ezt már mégis kissé soknak találtam. Nem nagyon értelmesen nézhettem rá, mert odahajolt hozzám s a fülembé súgta:

— Sohasem szabad megmutatni az embereknek a fájaldunkat, érteni kell ahhoz, hogy magunkban birkózzunk meg veled!

Azzal tovább ment, hogy a nagyvilági hölgy mosolyával kínálgassa a vendégeit...

Végtelenül elcsudálkoztam azon, hogy az embereknek mennyire megjött az étvágyuk. Hiszen valamennyien sírtak a temetőben, még a férfiak is, de most teljes erővel dolgoztak a rágóizmaik s kezük szüntelenül azzal foglalkozott

hogy fekete kaviárt, meg füstölt halat rakjanak a tányérjukra s a leves, zsíros palacsinták egymásután tűntek el a szájukban.

S milyen gondosan öntözgették olvasztott vajjal és tejföllel! S hogy ittak! Annyi bort megittak, hogy hamarosan jókedvük kerekedett s a halotti tor végül víg mulatozássá változott.

Nézetem szerint szörnyen durva, pogány szokás lakomát adni a halottak tiszteletére. Mert szegény Koljára igen keveset gondoltak, de annál többet a kaviárra, a tokra, a hallesre s a többi száz jóízű holmira. Tisztességből ugyan egyszer-egyszer nagyot sóhajtott egyik-másik vendég, de a következő pillanatban már visszanyerte az arca azt a kifejezést, amely igazi kedélyállapotának megfelelt. Amikor hazaértem, néhány hosszú, szomorú költeményt írtam szegény Koljáról. Csak volna valami hatása az én akaratomnak! Tüstént véget vetnék a háborúnak!

1917. MÁRCIUS 26.

SAJÁTSÁGOS álmom volt ma. Különösen az az érzés volt furcsa, amely végigkísérte. A szobámban ültem, kedves karosszékemben s olvastam valamit. A szomszéd szobában valaki zongorázott — pontosan emlékszem: a Pathétique-szonátát játszotta. Ekkor kinyílt az ajtó s belépett Weidle professzor, örültem, boldog voltam, de félttem is tőle. Odalépett hozzám, megfogta a kezemet s hosszasan a szemembe nézett. Előtte álltam csöndesen és alázatosan s a szememet nem tudtam levenni róla. Az a gyö-

nyörúséges érzésem volt, hogy valami ismeretlen, félelmes, de mégis öröndetes dolgot várok. Nemcsak a szívem érezte ezt, de a testem is; inkább a testemmel éreztem, mint a lelkemmel. Ekkor megölelt. Ki akartam szabadítani magamat az öleléséből, de mind erősebben szorított magához s közben folyvást ugyanazokat a szavakat suttogta: „te büszke kislány, te!” Erre felébredtem. A szobát elárasztotta a napfény, odakünn frissen hullott hó borított mindent s ablakomon ült az a galamb, amelyet a szellőzetőlyukon át minden reggel etetni szoktam. Fölültem az ágyban s első érzésem a sajnálkozás volt, hogy az álom oly hamar véget ért. Oly erősen éreztem Weidle professzor közelségét s úgy szerettem volna még látni a szemét, hallani a hangját s még egyszer érezni az ölelését... De ekkor egészen magamhoz tértem. Elpirultam s azt mondtam magamban: te buta liba! De hiába szidtam magam, mégis bennem maradt az a kívánság, hogy ma meglássam a professzort, akár mibe kerül. Megnéztem az órarendet, kilenckor volt előadása. Egy pillanatig sem gondolkoztam, gyorsan felöltöztem, virágot tűztem a gomblyukamba, teát nem is ittam s indultam az egyetemre. Látni akartam, hogy tisztázzam magamban, mit jelent nekem ez az ember, miért álmodtam róla ...

Egészen magától értetődőnek találtam, hogy a tanárok ruhatára mellett pillantottam meg zömök kis alakját.

Amikor észrevett, odalépett hozzám, erősen megszorította kezemet s azt mondta: — Ma magáról álmodtam, maga büszke kislány!

Kitéptem kezemet a kezéből s elszaladtam,

föl a lépcsőn s mint első alkalommal, most is éreztem, hogy utánam néz. Igyekeztem gyorsan rendet teremteni a gondolataim közt. ő rólam álmodott, én róla. Vájjon jelent ez valamit?

Helyet kerestem az egyik legutolsó padban; alighogy leültem, már be is lépett az előadóterembe s tüstént beszélni kezdett. De ma folyton szüneteket tartott, mintha nem tudná gondolatainak fonalát következetesen legombolyítani. Végül is azt mondta:

— Ma a Chanson de Roland-t fogjuk olvasni. Egy Arkadi Zelinszki nevű diáknak kezébe adott egy piroskötésű kis könyvet és sorjában olvastatott a hallgatóival. Felállt helyéről s olvasás közben fel és alá járt a padok közt. Éreztem, hogy ezzel csak hozzám akar közelebb jutni. Egyre hátrább jött; már a negyedik padhoz ért, most a hátsó fal mentén haladt tovább s megállt mögöttem. Nem láttam, nem fordulhattam meg, de éreztem, hogy rajtam van a tekintete. Az álmom újra megelevenedett, szinte valósággá vált. Éreztem, hogy egyre közeledik hozzám, hallottam a lélegzetét s azt hittem, a következő pillanatban megölel. És akartam, hogy megöleljen, akartam! Abban a pillanatban, amint ezt megértettem, iszonyodni kezdtem ön magamtól. Tudatára ébredtem tökéletes tehetlenségemnek, éreztem, hogy ennek az embernek korlátlan hatalma van rajtam. S egyszerre egész lényem tiltakozni kezdett ez ellen. Felháborított, hogy ez az ember olyan élményeket kényszerít rám, amelyek mindent megsemmisítenek, ami eddig betöltötte a lelkemet. Ezt nem tudom elviselni! ... Elöttem egy nyitott bicska hevert. Nem tudtam, mit teszek.; de

hüvelykujjamat teljes erővel a pengéjéhez nyomtam, úgy hogy kiszökkent belőle a vér. A fájdalom visszatérített a valósághoz. Gyorsan bekötöttem ujjamat a zsebkendőmbe; de egy pillanat alatt átázta a vér. Ekkor meghallottam hátam mögött Weidle professzor hangját:

— Maga büszke kislány!

Hátranéztem s megláttam gyöngéden felcsillanó szemét. Csak a szemét láttam, hosszú, szinte szomorú pillantását. Ujjamból tovább folyt a vér; alaposan megvágtam magam. Senki sem vett észre semmit. Weidle professzor tovább ment, egy diáklányhoz, aki éppen fölolvastott a Roland-énekből, s valamit magyarázni kezdett neki. Az ujjam egyre jobban fájt s mind erősebben tudatára ébresztett a valóságnak. Ismét azt mondtam magamban, hogy sohasem jövök el többet a professzor előadására, nem akarok a rabszolgája lenni! Ennek vége!

Ekkor megszólalt a csengő.

Kiszaladtam a teremből. Így, most már tudom, mit érek! Futásban kellett menedéket keresnem! ...

Otthon jónéhányszor elolvastam Lvova költeményét, amely annyira tetszik nekem:

Legyünk kegyetlenek, hiszen csak asszonyok vagyunk!

Valóban, mi egyebet tehetünk? ...

Üssétek, vágjátok!

Mily szép az őszi alkony véres pirossága!

Mind királynők vagyunk s a trónra várunk, *

De királyunk halott...

Ma valóban éreztem a teljes igazságot: asszony vagyok, semmi más. S a királyom valahol

meggyilkolva fekszik. Mert nincs olyan ember a világon, akit én királyomnak neveznék ...

Dehát csakugyan igaz, hogy nem lehetünk mások, csak asszonyok? ... Nem, nem, én nemcsak asszony, hanem ember is akarok lenni!

Csak azt fogom szeretni, akinek szemében nem csak asszony leszek, hanem ember isi...

1917. MÁRCIUS 30.

A CÁRT a cárnéval és a gyermekekkel együtt letartóztatták. Azt mondják, igen rosszul bánnak velük. A katonák minden lehető módon kimutatják iránta való megvetésüket, nem fogadják a köszönését s a cárné és leányai jelenlétében trágárságokat beszélnek. Mása, a szakácsnőnk egész álló nap sír. Ma azt mondta:

— Hát igazán senki sincs, aki megmentené őket? Hol a kísérete, hol az a sok nagy úr?

Könnyek közt beszéli el, hogy az emberek a cárnak, a cárnénak s a gyermekeiknek kivégzését követelik, még hozzá nem is egyszerű kivégzését, hanem halálrakínzását. El kellene égetni őket, vagy karóra akasztani s ott lógatni, míg éhen nem halnak. Mása mindennap elszalad a templomba s gyertyát állít a cár meneküléséért.

A diákszövetség irodájában is a cár kivégzését követelik. Csak így emlegetik: „Romanov polgár”. Mondják, hogy amikor a cár visszatért Carszkoje-Szeloba, negyed óráig vártatták az ajtó előtt, amíg csak a szolgáltevő tiszt azt

nem mondta: „nyissatok ajtót az egykori cárnak!”

Saposnikov és Gvozgyev egyébre se gondolnak: a cárt ki kell végezni! Azt kiáltozzák: „Elvtársak, nem engedjük meg, hogy külföldre meneküljön! Vérével fizessen a nép kiontott véréért!” . . .

1917, ÁPRILIS 1.

A MAGÁNTANÁR ma este is, mint rendszeren, benézett hozzám egy pillanatra — s mint rendszeren, most is igen jókedvű volt. Kezében füzetet tartott s úgy lobogtatta, mint valami győzelmi zászlót.

— Olvassa el ezt, olvassa, Alexandra Lvovna! Ezt kaptam ma ajándékba!

Elémtette a füzetet, kinyitotta az első oldalon s én olvasni kezdtem: „Tied vagyok, tied, tied! Akármennyit hajtogatod is, hogy nem szeretsz, nem hiszem el; szeretlek, kell, hogy te is szeress. Tied vagyok, az első naptól, az első pillanattól fogva, amikor megláttalak, az egyetemi iroda lépcsőjén. Ne fuss előlem, a szerelem elől nem lehet menekülni! A szerelem mindenható. Előbb vagy utóbb eljön az a nap, amikor megérted, hogy nem élhetsz nélkülem...” S ezen a hangon tovább. Végre is abbahagytam s így szóltam:

— Miféle füzet ez?

— Jekaterina Pavlovna Kalinnikova naplója! — felelte diadalmas hangon s valami vidám dallamot kezdett dudorászni magában. — No, úgy-e, hogy temperamentumos asszony? — folytatta kezét dörzsölgetve.

Becsuktam a füzetet s visszaadtam neki.

— Minek adja ide, hogy elolvassam, ami kor *ezt* csak magának írták?

— Megosztott fájdalom félfájdalom, megosztott öröm kettős öröm! Hát nem tudja?

— De ez nem szép magától! — mondtam komolyan.

— Ugyan, Alexandra Lvovna! Nem lehet mindig azt cselekedni, ami jó és erkölcsös! Akkor elviselhetetlenül unalmas volna az élet! Érdekes embernek okvetlenül romlottnak kell lenni egy kicsit. S még a maga keresztényi álláspontjáról tekintve is: mit bánnék meg, ha nem vétkezném?

Mohón lapozni kezdett a vaskos, sűrűn teleírt könyvben s könyörgő hangon mondta:

— De kérem, legalább ezt a helyet olvassa el, ahol a testemről beszél!

— Nem, semmit sem akarok elolvasni, — feleltem és hevesen becsaptam a könyvet.

— Mégis csak igazam van abban, hogy a férjes asszonyok érdekesebbek, mint a leányok! A leányok tele vannak minden elképzelhető elvvel és szabállyal. Egészen másnak képzelik az életet, mint amilyen valójában. Eddig egyetlen férjes asszonnyal sem találkoztam, aki azt hitte volna, hogy csak egy férfit lehet szeretni, még hozzá éppen a férjét! A leányok ellenben mind azt hiszik, hogy a szerelem az egész életre szól és csak az uruknak van jussa hozzá! ... Persze maga is ezt a naiv nézetet vallja? — kérdezte gúnyos mosollyal.

Kis szünet után, miközben hiába várt választ, elgondolkozva folytatta:

— Hát Jekaterina Pavlovna igazán kemény

dió nekem! El sem képzelem, Alexandra Lvovna, milyen hatással van rám minden egyes sora a naplójának! Kétségtelenül igen tehetséges asszony. Nézetem szerint minden asszony tehetségessé válik, mihelyt szeretni kezd a szerelméről ír. Azt hiszem, ha minden szerelmes asszony odaadná szerelme tárgyának a naplóját, amelyben érzelmeit, szenvedéseit és szerelmét rajzolja: ez volna a legerősebb lánc, amellyel magához köthetné. Az ilyen napló szavainak hipnotikus ereje van. Nem olvasni lehetetlen, sokkal kíváncsibb annál az ember. De ha elolvas egy ilyen naplót: lépenragad, mint a légy ...

— De most elég Jekaterina Pavlovnából. Nagy kérésem van magához, Alexandra Lvovna. Nagyon szeretnék megismerkedni egy diáklánnyal, akivel maga érintkezik: magas, barnaszemű szőke leány. Szünetközben mindig a kályha mellett melegszik a folyosón. És milyen kecsesek a mozdulatai, amikor hozzásimul a kályhához! Egyszerűen elragadó! S milyen a járása! És leírhatatlanul kedves, ahogy a kezét hanyag és természetes mozdulattal a köpönyege zsebébe vágja! Ki az?

— Egy mérnök lánya.

— Kérem, mutasson be neki!

— És feleségül veszi, ha megszereti magát?

— Természetesen nem!

— Akkor nem is mutatom be! — mondtam és fölálltam.

— Maga javíthatatlan! — jelentette ki váltavonva.

1917. ÁPRILIS 2.

GRISA Filippenko ma elhozott nekem egy magasütötte palacsintát, egy füzet borítékába burkolva. Egészen meleg volt még s Grisa arca majd hogy szét nem folyt, olyan szélesen, elégedetten vigyorgott.

— No, egye csak meg! Ugye, hogy jó? Persze tej helyett vizet használtam hozzá s csak egy tojást és kevés cukrot. De legközelebb teszék bele tejet és cukrot is, akkor mind a tíz ujját megnyalja utána!

Közben le nem vette rólam a szemét s minden erőmet össze kellett szednem, hogy olyan arcot vágjak, amelyet várt tőlem.

— Maga annakidején olyan jó pirogokat és süteményeket dugott a zsebembe, hogy azokhoz képest cipőtalp az én palacsintám. Maga igazán nagyszerű szakácsnő! — mondotta s őszinte tekintettel nézett rám.

— De hiszen nem is én sütöttem, hanem a szakácsnénk! — mondtam kacagva.

— Igen? De ha akarná, legalább éppen olyan jól megcsinálná maga is!

— Nem, még ha akarnám sem; egyáltalán nem tudok főzni!

— Micsoda, maga nem tud főzni? — mondotta és széles arcán egyéb sem látszott, csak az elképedés. — Hát mit csinál akkor tulajdonképpen?

— Tanulok, olvasok, zongorázom, rajzolok, táncolok, sportolok . . .

— S ki vezeti akkor a háztartást? — fagatott inkább bizonytalan hangon.

— Anyám. Azaz hogy tulajdonképpen ő sem, de hát vannak cselédeink!

Grisa sokáig nem tudta összeszedni magát, aztán lassan s olyan hangon, amelyen megérzett, hogy az egész kérdezősködés mögött rejlik valami, azt kérdezte:

— De ha komolyan akarná, mégis csak meg tudná csinálni?

— Lehet, hogy megtanulnám, — feleltem. — De mondja csak, miért szeretett bele maga utóbbi időben a szanszkrit nyelvbe? Ahelyett, hogy az orvosi előadásokra járna, mindig a mi fakultásunkon lóg!

— Szeretnék egy kis általános műveltséget is szerezni, — mondta fülig pirulva. — Hiszen mi orvosok túlságosan egyoldalú specialisták vagyunk! — tette hozzá, egy árnyalattal még jobban elpirulva, amikor hitetlenül néztem rá.

— Úgy és éppen a szanszkrit érdekli magát? De nekem úgy rémlett, mintha az utolsó előadászon szinte elaludt volna! — mondtam kacagva.

— Ha csak az előadásra hallgattam volna, talán csakugyan el is alszom. De én, — s itt hirtelen kemény és határozott lett a hangja, — csak magát néztem s csak magára gondoltam!

Ekkor megértettem, hogy szegény Grisa belémszeretett s azt is világosan láttam, hogy ez nagy szerencsétlenség ránézve. Mielőtt még valamit felelhettem volna, így folytatta:

— Minden éjszaka magáról álmodom s mindig magára gondolok!

— De ezt nagyon rosszul teszi! — feleltem én éppoly energikusan. — Ha nekem szívességet akar tenni, hagyja békén a mi fakultásunk előadásait s törődjék az orvostudománnyal!

— De akkor hol láthatom magát? — kérdezte olyan naivsággal, hogy akaratlanul is elnevettem magam.

— Hát nem bánom, jöjjön el hozzánk látogatóba!

Nem engedte el a kezemet s hűséges, boldog szemmel nézett rám:

— Hát — hát talán már ma is eljöhetek?

— Nem bánom!

— Igazán?! No hát akkor füttyölök a szan-szkritra és az egész nyelvtudományra! ó, milyen csodálatos ember maga, Alexandra Lvovna!

Egészen bolond volt örömeiben, amikor elment tőlem s még jó messziről is visszaintegetett a sapkájával...

Szegény Grisa! A palacsintájától még most is fáj a gyomrom; nyilván marhafaggyúval készítette s azonkívül túlságosan megsózta.

— Úgy látszik, maga már a medikusokat is pusztítani kezdi, — jegyezte meg Antonina Vasziljevna, a fakultásunk legöregebb nőhallgatója, egy koros hölgy. — Szegény fiú! Már két hete jár a Bevezetés a nyelvtudományba kollégiumára. Ilyen áldozatot csak olyan ember hoz, aki reménytelenül szerelmes!

Most aztán itt üldögélek s töröm a fejemet, hogyan gyógyíthatnám ki Grisát a szerelméből. Akármit beszél is Georgi Alexandrovics, én csak egy embert fogok szeretni, de szegény Grisa bizonyosan nem lesz az az egy! ...

1917. ÁPRILIS 3.

MA reggel, ahogy a kádban ültem, kihallgattam Mása furcsa beszélgetését Istennel.

— Édes Istenem! — mondotta, — már egy órája keresem a pincekulcsot és nem találok! Pedig muszáj lemennem a pincébe a gyöngytyúkokért meg a húsert... no, most már igazán nem érek rá tovább keresni! Istenem, hiszen te mindenható vagy, mindent megtehetsz, könyörülj hát egy öreg asszonyon és akaszd a kulcsot erre a kis kampóra! Addig én bemegyek az éléskamrába!

Aztán hallottam, amint kiment s kisvártatva ismét visszajött. Néhány pillanatig csend volt, aztán egyszerre csak elégedett nevetést hallok:

— ó, édes Istenem, tudtam én, hogy megkönyörülsz rajtam! Igaz, hogy az asztalra tetted a kulcsot a cukrospikszis mögé, de az mindegy! A kampón, vagy az asztalon, az már egyremegy! Így, most legalább felhozhatom a húst meg a gyöngy tyúkokat!

1917. ÁPRILIS 4.

KIDERÜL, hogy a „vértelen forradalom” mégsem lehetett olyan vértelen. Mása ma ezt beszélte el:

.— Megjött az unokanővérem Pétervárról; az urának szuronnyal hasították föl a hasát, ott helyben meghalt. Három gyerekével minden nélkül maradt. Nyugdíjra gondolni sem lehet, hiszen az ura „a régi uralmat szolgálta”. Pedig hát semmi egyebet nem tett, csak a kötelességét! A tábornok és gróf urak pedig elfutottak és cserbenhagyták

a cárt! Egyszerűen piros szalagot dugtak a gomblyukukba s nyugodtan sétálni mentek a városban! Ezeknek jó dolguk volt a forradalom előtt is s a forradalom után is jó dolguk lesz. Bezzeg a szegényeknek rossz dolguk volt eddig is, rossz lesz ezután is ...

Pétervárott nem volt maradása, a szomszédai kigúnyolták, bojkottálták, amiért az ura a cárt védelmezte. Most titkolja, hogy rendőr volt az ura; úgy hallatszik, hogy bezárhatnák miatta. S hány rendőrt megöltek! De senki sem sajnálja őket, hiszen azt mondják, rendőr nem ember!

Mása elment a templomba s két gyertyát állított „az ártatlanul megölt rendőrökért” meg Özvegyeikért és árváikért. Igazán érdekes ember ez a Mása, most mindig azokra gondol, akik iránt ezekben a napokban senki sem érez részvétet.

1917. ÁPRILIS 6.

MA Fedoszja Sztepanovna Laptyevához, egy gyáros feleségéhez voltunk hivatalosak tokkal töltött pirogra. Szörnyen kövér, végtelen nevetségesen öltözött asszony s egészen úgy beszél, mint a köznép, különös szeretettel használván a legzamatosabb kiszólásokat. Amellett igen ügyes, élénk és energikus teremtés s nagyon éles esze van. Háza fényűzően, de minden ízlés nélkül van berendezve. Ma csak úgy sugárzott örömeiben. Vastag ujjain egész sereg nehéz aranygyűrű csillogott s karjának lelógó zsírtömegeibe néhány karperec vájódott bele. Mihelyt az ebédlőbe léptünk, szemünkbe ötlött az abrosz. Nehéz, óriási darab volt, virágokkal hímezve, hallatlanul pompás és

szép. Büszkén mosolyogva simította végig az abroszt párnás, kövér kezével s azt mondta:

— Igen, ezt Szerjzsenka küldte nekünk.

Tudniillik, amikor Pétervárott kitört a forradalom és kifosztották a palotákat, ő ezt az abroszt vette el, emlékül a forradalomra. Meg aztán ezt a szőnyeget is!

S rámutatott a nagy fehér perzsaszőnyegre, amely a szoba egész padlóját eltakarta.

— Aztán nézzék ezt a finom ezüst evőeszközt, meg ezeket a köveket!... Szerjzsenka tudniillik örségen volt; de a csőcselék úgylis elhurcolt volna mindent s mihez fogtak volna azok a rongyosok ilyen finom holmikkal? Hiszen nem is értik, mi az!

Olyan becsületes öröm sugárzott a szavaiból, hogy nem tudtunk mit válaszolni neki. Ekkor tünődve megszólalt az ura, Vaszili Ivanovics:

— Bizony, bizony, ha a mi népünknek nyakába hajtják a gyepelót, majd meglátják, mi lesz abból. Csak rossz vége ne legyen a dolognak! Ha Szerjzsenka itt volna, alaposan kiporolnám a fenekét ezért az abroszért, meg ezekért a holmikért! Még ha százszor diák is! Az idegen tulajdont tiszteletben kell tartani. S ez a liba még örül s mindenkinek megmutatja! — fordult a felesége felé, akivel többnyire ilyen finom hangon szokott beszélni.

— Csak aztán ügyelj, kedvesem, hogy egyszer tőled is el ne vegyenek mindent!

Vaszili Ivanovics különben is mintaképe a gorombaságnak. Hetenkint egyszer, még pedig szombatn mind a négy fiát — a legidősebb hús esztendő — nadrágszíjjal veri el abban a föltevésben, hogy az elmúlt héten okvetlenül elkövettek

valami rosszat. S alighanem hisz ebben a felesége is. Pontosan nyolc órakor minden ajtót bezárnak s ha valamelyik fia csak öt perccel is elkésik, kénytelen egész éjszaka künn maradni, vagy át-mászni a kerítésen, hogy legalább az istállóban megbújhassák. Az asszonynak eszébe sem juthat, hogy ajtót nyisson a gyermekeinek. S mellesleg az egyiknek hetenkint kétszer este fél kilencig előadása van.

Fedoszja Sztepanovna megmutatta még nekünk Szerjzcska leveleit is: vastag, finom levélpapíron, amelybe címer volt belenyomva.

— Ez mind az udvartól van! — mondta büszkén, — s azt írja, egész életére el van látva levélpapírral s valamennyin csupa különböző címer van!

— No, — mondta sötéten apám, — úgy látom, a mi diákjaink nem nagyon különböznek a csöcseléktől!

— Ez az én véleményem is, — helyeselt Vaszi Ivanovics, — de várja csak meg, amíg hazajön, majd elveszem én a jókedvét! A rablás csak rablás, s az is maradi S ez a vén ló még örül neki!

Szegény Fedoszja Sztepanovát porig sújtották az ura szavai s a reggeli siváran, unalmasan folyt tovább. Végül még azt mondta Vaszi Ivanovics:

— Az én Szerjzcskát megválasztották munkás- és katonaképviselőnek! Mit szólnak ehhez?

— Egyáltalán nem értem a maga Szerjzcskáját! — felelte apám sötéten.

— Én sem. De lopásra semmiesetre sem tántítottam, — felelte sértődötten Vaszi Ivanovics s ajkába harapott.

1917. ÁPRILIS 7.

MA hirtelen meghalt Grigori Petrovics Dmitrijevszki, Vadim nagybátyja, egy itteni gépgyár igazgatója. Felesége, aki orvosnő, telefonált nekem s megkért, hogy menjek el hozzá. Azt hittem, odalesz fájdmában, de nyugodt, derűs arccal lépett elém. Eszembe jutottak Vadim szavai — ő mindig „kőből faragott asszonyrak” nevezte. Idáig jóformán nem is ismertem s csudálkoztam, hogy éppen engem akar látni.

— Annyi jót hallottam magáról a leányoktól és Vadimtól, hogy éppen magához szeretnék fordulni a kéréssel. Arra kérném, hogy írjon nekrológot a boldogult uramról.

Nem vártam ezt a. kérést s nagyon furcsának találtam.

— Hiszen alig ismertem az urát, — feleltem elképedve. — S aztán hogyan is csináljam? Soha életemben nem írtam még nekrológot!

— Jobban megcsinálja, mint akárki más, — mondta ellenvetést nem tűrő hangon. — Nekrológ írásához meleg szív kell, az pedig megvan magában. Az életrajzi adatokat rendelkezésére bocsátom.

Nagy paksaméta írást, újságkivágást és oklevelet nyújtott át nekem.

— Tudja, minek örülök? — folytatta. — Annak, hogy Grigori Petrovics a forradalom után halt meg. Végtelenül szerette a népet és gyűlölte a cárizmust. Egész életét a népnek szentelte s ezt megértik a munkások is. Ma küldöttség járt nálam s megkért, hogy vörös koporsóban, vörös virágokkal temethessék el. Szívesen megadtam a belegyezésemet.

Közelebbről megnéztem szép, szigorú arcát. A rövidre vágott haj valami férfias kifejezést adott neki s ezt még növelte a ruházata: sötét blúz fekete nyakkendővel.

Néhányszor megpróbáltam még megmagyarázni neki, hogy csöppet sem vagyok alkalmas arra a munkára, amelyet tőlem kíván — de hiába. Az írásokat egyszerűen bedugta az irattáskámba és kitessékelt. Most aztán nyakamon az a feladat, hogy nekrológot írjak valakiről, akit tulajdonképpen nem is ismertem.

1917. ÁPRILIS 9.

A POÉTÁNK, Arkadi Zelinszki, illatos borítékot hozott ma nekem, amelyen nagy, széthúzott, alig olvasható vonásokkal az én címem volt.

— Ezek a maga költeményei? — kérdeztem.

— Nem, ez egy magának szóló levél, — felelte s az arca igen költői, de egyben fölöttébb komikus kifejezést öltött, amely sehogy sem illett kis babaarcához.

— Levél? Nekem? Magától? Hát nem közhethné velem egyszerűen élőszóval, amit akar? — kérdeztem elcsudálkozva.

— Vannak dolgok, amiket nem lehet elmondani, csak leírni, — mondta olyan orrhangon, mintha náthás lett volna. — De kérem, válaszképpen csak egyetlen szót mondjon nekem: igen vagy nem!

Éppen a művészettörténeti gyűjteményben voltunk. A könyvtáros — kedves, komoly leány, °gy egyetemi tanár leánya — ott ült az íróasztalnál, de egyébként senki sem volt a nagy helyiség-

ben. Arkadi odament a nagy Laokoon-szoborhoz s figyelmesen nézegette; én azonban láttam, hogy minden mozdulatomat megfigyeli. Feltéptem a borítékot s igyekeztem kideríteni, miről lehet szó tulajdonképen ebben a titokzatos levélben. Minden egyebet vártam, csak ezt nem: heves, viharos szerelmi vallomás volt, megspékelve idézetekkel minden elképzelhető költőből. „Már régóta és örökké szeretem magát. Négyesztendős koromban már előttem lebegett a képe...” Hangosan föl kellett kacagnom, amint elképzeltem a négyesztendős fiúcskát, aki keblében hordja imádjottjának képét. „Legyen az én szeretett, forró vággyal kívánt Lilithem! Végére-járhaiatlan, titokzatos pillanatokat fogunk átélni, elmegyünk együtt Damaszkuszba, hogy ott a dóm kupolája alatt imádkozunk és sirassuk boldogságunkat!” S ebben a hangnemben folytatódott tovább. „De ha nemet mond, akkor számomra csak az öngyilkosság van hátra, mert az életemnek nem volna többé értelme. Igen, vagy nem?” — ez volt az utolsó mondat. Egészen megzavarodtam. Az első szerelmeslevél volt, amit életemben kaptam — de egészen másként képzeltem. És másnak gondoltam a szerelmet is. Ez a levél és ez a szerelem végtelen komikusan hatott rám, s csak az öngyilkossággal való fenyegetőzés volt kellemtelen. Arkadi nem engedett időt a gondolkozásra. Amint észrevette, hogy végigolvastam a levelet, odalépett hozzám, rámnézett vizes szemével, mint egy esztendő kis kakas, amely harcra berzenkedik. Síri hangon kérdezte:

— Igen vagy nem?

Úgy tetszett nekem, hogy valami szerepet játszik, valami erősen drámai színészt utánoz, ami-

bői persze csak paródia sült ki. Mindig hajlandó vagyok ilyen helyzetekből a komikus elemet kihámozni s nem tudtam elfojtani a mosolygásomat.

— Arkadi, maga úgy-e tréfál? — kérdeztem.

De a szavaimnak egészen váratlan hatása volt.

— Hát azt hiszi, hogy tréfálok? — mondta reszketve haragjában, — no, majd meglátja, mi lesz ebből! — s kirohant a gyűjteményből.

Egy-két pillanatra megdermedtem. Aztán kimentem az előcsarnokba, hogy még megtaláljam Arkadit s beszéljek a fejével. A folyosón találtam meg, a kályha mellett, éppen ott, ahol a szép szőke leány szokott állni. Arcát eltakarta kezével, egész teste remegett. Odamentem hozzá s így szóltam:

— Ugyan, Arkadi, ne legyen gyerek, bizonyosan maga sem gondolta meg alaposan, hogy mit ír!

Ekkor felémfordította az arcát; valósággal elárasztották a könnyek, s zokogva mondta:

— Igen vagy nem? — A hangja olyan volt, mint a szeszélyes, elkényeztetett gyereké.

— Nem, — feleltem s meg akartam magyarázni neki, hogy ő sem szeret engem, az egész dolog csak költői képzeletének szüleménye. De ott hagyott s gyorsan leszaladt a lépcsőn. Hallottam még, amint lekapta köpönyegét a fogasról s hevesen becsapta a lépcsőház ajtaját. Elment. Én csak álltam s meglehetősen ostoba arcot vághattam. Csak most kezdett rémleni nekem, hogy talán mégsem volt komédia az egész, s felfogtam, hogy nagyon megbántottam a fiút. Legalább is kíméletesebben fejezhettem volna ki magamat.

Hazamenet, ahogy elgondolkoztam a dolgon, egyre kellemetlenebb volt az érzésem, s otthon már

valósággal búsultam, mert erősen meg voltam győződve arról, hogy Arkadi csakugyan öngyilkos lesz. Ez a gondolat irtózatosan megijesztett. És ha valóban agyonlövi magát?... Isten tudja, mire nem képesek ezek a férfiak! Csak most jutott eszembe, hogy milyen szemeket meresztett rám mindig Arkadi, hogyan igyekezett mellém kerülni az előadásokon s feladni a kabátomat — s hogy új költeményeit mindig nekem olvasta föl legelőször s többnyire nekem is ajánlotta. De mindennek semmi jelentőséget nem tulajdonítottam. Este már nem bírtam tovább; semmivel sem tudtam foglalkozni és sírva szaladtam az anyámhoz. Megmutattam neki a levelet:

— És hátha mégis igazán agyonlövi magát?

Anyám hangosan felkacagott s így szólt:

— Ezt is először látom életemben: hogy egy leány sír, mert szerelmes levelet kapott! Miatta pedig ne nyugtalankodjál; olyan emberek, mint ő, nem lövik mingyárt agyon magukat!

Ezek a szavak eleinte megnyugtattak kissé, de most megint egészen kétségbe vagyok esve. Hátha mégis agyonlövi magát?

1917. ÁPRILIS 10.

IGEN rosszul aludtam. Egész éjszaka azt látam, hogyan készül Arkadi az öngyilkosságra. Szörnyű! Beszaladok az egyetemre, bizonyosat kell tudnom.

Este.

Arkadi él! Az első ember, akivel az egyetemen összeházasodtam, ő volt! Lent ült az előcsarnok-

ban s éneklő hangon verseket olvasott fel Szonya Ivanovná-nak. Annyira meg voltam győződve az öngyilkosságáról, hogy szinte valami csalódásfélét éreztem, amikor megpillantottam.

Persze tüstént elszégyeltem magam emiatt az érzés miatt — de azért mégis bosszantott, hogy egész nap s egész éjjel annyit nyugtalankodtam.

1917. ÁPRILIS 11.

MA levelet kaptam Vadimtól. Ezt írja a pétervári forradalomról:

„Sohasem felejttem el ezt a felséges napot. Mi zászlósok büszke csapatokban vonultunk végig a városon, ének- és zeneszó mellett, s a nép mindenfelől éljenzett. Teliszórták virággal — ibolyával és hóvirággal. Egy kis bokrétát fölvettem s megőriztem két szál ibolyát: egyet magának, egyet magamnak. Alja, hadd emlékeztessenek bennünket ezek a virágok azokra a felséges napokra, amikor a népünk megtalálta végre a szabadságot és a boldogságot... a mi szerencsétlen, sokat szenvedett orosz népünk! Valamennyien szentül hiszünk, hogy most már hamarosan vége lesz a háborúnak s hozzákezdhetünk a békés építőmunkához. Alja, Alja, gondolja csak el, micsoda boldogság, hogy ezeket a napokat átélhette az ember: szabadság, egyenlőség, testvériség! Ez most igaz valósággá vált Oroszországban!”

Mindenki Kerenszkiről beszél. Mindenki bízik abban, hogy ő meg tudja menteni Oroszországot. Mindenütt az ő képét látni. A bonbongyárunk cukorkákat készített a képével. A cukorka ugyan ré-

mes: valami fahéj-ízű, csokoládéval leöntött zöldes massa, de divatba jött, hogy az ember „Kerenszkivel” kínálja meg a vendégeit. „Kérem, egyék még egy Kerenszkit!” Ez a tréfa roppantul tetszik mindenkinek s a szó szoros értelmében mindenütt hallani lehet.

1917. ÁPRILIS 13.

MA volt Vadim nagybátyjának a temetése. Majdnem az egész város résztvett rajta, óriási munkástömeg jelent meg. A koporsó vörös volt, a koszorúk vörös rózsából és vörös szekfűből kötve. Olyan volt, mint valami ünnep; az emberek úgy viselkedtek, mint nem sírjához kísérték volna ezt az embert, hanem névnapja alkalmából köszöntötték volna. Minden beszéd tele a szabadság és a forradalom diadalmas örömeivel. Az elhunyt a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméiért harcolt s halála előtt látta még éltető eszméinek megvalósulását — ez volt a tenorja minden beszédnek. Nagyezsda Pavlovna nem sírt. Fekete gyászruhájára nagy vörös szekfűt tűzött. Csak Vadim nővérei sírtak. Amikor a koporsót leeresztették a sírba, mindenki vörös virágokat szórt bele. A nap élesen tűzött s olyan meleg volt, mint nyáron ...

Nagyon szomorúan hatott rám ez a temetés. A forradalom himnusza volt, magára a halottra nem gondolt senki.

1917. ÁPRILIS 14.

PÉTERVÁROTT éppen a kadétpárt kongresszusa ülésezett. Megdöbbenve hallottuk, hogy a kormány folytatni akarja a háborút „a győzelmes befejezésig.” Az osztrák-német militarizmus megsemmisítése, a tengersizorok felszabadítása. ... A kormány célja ugyan a nép felszabadítása, de előbb ki kell vívni a győzelmet. Hódítás és hadisarc nélküli béke. Radicsevet roppantul ünnepele-ték.

Hanem a katonáink, úgy látszik, egészen más véleményen vannak, mint Radicsev. Nálunk nevetek és fütyültek a katonák, amikor a kormány határozatait felolvasták nekik. Mása, aki folyvást kint üldögél a ház előtt lévő padon s boldog-boldogtalannal szóbaáll, azt mondja, hogy a katonák fütyülnek a győzelemre, akár hadisarccal és hódítással, akár anélkül. Békét akarunk, békét, azt mondják, pokolba az ideiglenes kormánnyal, csak a munkás- és katonatanácsok hozzák meg a békét.

A magántanárnok úgy vélekedik, hogy a munkás- és katonatanácsok hamarosan erősebbek lesznek, mint a kormány. Hogy ki hívta össze őket, honnan jöttek, azt nem tudja senki. De itt vannak, s ami fő: tudják, hogy mit akarnak, míg az ideiglenes kormány az ismert jelszó értelmében cselekszik: „Egyrészt... másrészt.” Egyrészt a hadseregben nélkülözhetetlen a fegyelem, másrészt forradalom után mégsem lehet fegyelmet követelni. Egyrészt az egész közgazdaságnak tönkre kell menni, ha nem dolgoznak, másrészt mégsem lehet a munkaidőben tartott gyűléseket betiltani, mert forradalom után mindenki szabadon ki akarja

mondani a véleményét. És így tovább. A magántanár szerint a munkás- és katonatanácsok nem sokáig dolgoznak már együtt a kormánnyal.

1917. ÁPRILIS 15.

HÚSVÉT. Minden templomban szól a harang. Az utcák tele emberekkel. Mindenfelé csapat-számra részeg katonák, akik a forradalom után egyszerre elárasztották az egész várost. Ezelőtt a kaszárnyában tartózkodtak, most egész álló nap az utcán vannak, gyűléseket rendeznek s oly kihívóan viselkednek, mintha övék volna a város. Kifosztottak néhány boros- és pálinkáspincét, leitták magukat s nekitámadtak a munkásoknak, amiért megkapták a napi nyolcórás munkaidőt. Magam hallottam, amint egy katona ezt ordította:

— Mi a fronton mindennap huszonnégy órán át ontottuk a vérünket, ti meg itt kuksoltatok a hinterlandban és gránátokat gyártottatok. Most weg egy órával sem akartok tovább dolgozni?

Az összeütközés verekedéssel végződött s a polgárórség megjelent a helyszínén. De a polgárórséget senki sem veszi komolyan, mindenki kacag rajta. Csupa suhancból, kis diákból s öreg rokantból áll. Még a piaci kofák is szégyennek tartják, ha egy polgárőr rendreutasítja őket. Láttam, amint egy kofa a polgárőrnek, aki más helyre akarta küldeni, egész fazék savanyúkáposztát borított a fejére, nagy mulatságára a körülöttük nyüzsgő tömegnek.

Már a külsejük sem igen alkalmas arra, hogy tiszteletet ébresszen. Sajátságos módon mindig olyan köpenyt húznak rájuk, amely vagy túlsá-

gasan nagy, vagy túlságosan kicsi. Aztán meg mindenütt odaütik az orrukat, ahol nincs semmi dolguk, élelmiszereket vesznek el a parasztoktól s megtartják maguknak, tetszésük szerint letartóztatnak akárkit, hogy borraivaló ellenében szabadon bocsássák. Az átlagos polgár sajnálkozva gondol a régi rendőrségre, amely legalább az utcán rendet tartott, úgy, hogy az ember nyugodtan járhatott a dolga után. A régi rendőröket azonban mind kiküldték a frontra. A katonák nemrégiben gyűlést tartottak s ilyen követelésekkel álltak elő: szabad dohányzás az utcán, ingyen utazás az első és második osztályon, szabad éjszakázás a kaszárnyán kívül, engedély civilruha viselésére és... arra, hogy ne kelljen minden „kutya” tisztnek szalutálni.

Ezeket mondta el nekünk Orlov ezredes. Azonnal a frontra akar jelentkezni, mert ilyen körülmények közt a hinterlandban nem lehet dolgozni többé.

A lakosság nyugtalan hangulata miatt az idén le kellett mondanunk arról, hogy a húsvétot, mint máskor, nagyszüleimnél töltsük. Az utazás most teljességgel lehetetlen. A vonatok túl vannak zsúfolva katonákkal; első és második osztályon utaznak s a nekik nem tetsző utasokat gyakran menetközben hajigálják ki a kupé ablakán. A vasutas-személyzet csak játékszer a katonák kezében. Aki ellenszegül, azt irgalmatlanul elverik a „tovariscok”. Még a vagonok tetején is utaznak s nem egyszer megtörténik, hogy valamelyik lezuhan útközben. Apámhoz mostanság sok ilyen baleset áldozatát hozzák el a kórházba összetört tagokkal... A katonák nem akarnak harcolni; elszaladnak a frontról, amilyen messzire csak lehet.

1017. ÁPRILIS 18.

MA a szeminárium könyvtárában akadt dolgom s ott találkoztam össze Maraszja Protopopovával. Tüstént észrevettem rajta, hogy valami nincs rendben. Elmondta, hogy reggel ittjárt a diákórség, elvitte az üzleti könyveket, amiket Arkadi Zelinszki vezetett s kis idő múlva őt magát is elfogták lakásán. Állítólag egy százrubeles csekket kellett beváltania a diákszövetség részére, de egy zérus hozzáírásával ezrest csinált a százasból és ezer rubelt vett föl. Alighogy a bankból távozott, már föl is fedezték a csalást s kiadták a parancsot a letartóztatására. Ez azonban csak később sikerült, mert Arkadi tüstént hozzálátott, hogy az üzletekben különböző bevásárlásokat végezzen. Selyem fehérneműt vásárolt, édességet, drága illatszereket, néhány tortát, egy óriási kri-zantémbokrétát s egy cobolyprem muffot. Maraszja, amikor mindezt elmondta nekem, átadott egy levelet s így szólt:

— Ezt a levelet magának küldi Arkadi!

Drága papírosra írt, erősen beillatosított, nyitott levél volt; nyilván azt akarta, hogy mások is elolvassák. A huszonnégy sűrűn teleírt oldal címe ez volt: „Gyónásom”. Lendületes szónoki hangon magyarázgatta benne, hogy ő „a szenvedély és az ima hangjainak elzengésére született”. „Lelkemben, — írta tovább — mindig egy szent meg egy bűnös élt együtt. Gyermekkoromtól kezdve két kép vésődött mélyen a lelkembe. Anyám, amint forró könnyek közt imádkozik a szentkép előtt s Natocska, a gimnazista lány, aki gyakran járt el a nővéremhez s táncolt vele — mindig meztelenül,

nem tudom, miért. Én csak négyéves voltam akkor, senki sem törődött a jelenlétemmel, de a meztelen testeket már akkor sem néztem a kis gyermek szemével.” Átfutottam két oldalt, amelyeken ezer meztelen női testről s azoknak mozdulatairól volt szó s a papír széle fölött ránéztem Maruszja Protopopovára. Fülig pirult — megérttem, hogy olvasta már a levelet. „Apám egyszerű hivatalnok volt, a legegyszerűbb, leglelkiismeretesebb és legbecsületesebb ember az egész hivatalban; hogy érthetett volna meg engem? Lelke szűk volt, mint a palack nyaka, képzelődéseimet és költeményeimet mindig egy örült agyrémeinek tartotta. Anyám nagyon jó, de rendkívül korlátolt és elnyomott asszony volt. Megértett bennem mindent, de mélységesen megrémítette az, amit megértett. A nővérem? Nem mint nővért, hanem mint nőt szerettem. Mindig azon tűnődtem: képes volnék-e bűnt elkövetni s mit éreznék, ha letartóztatnának? Ma aztán elkövettem a bűnt csak azért, hogy szép költeményt írhassek a bűnös benső élményeiről. Vagy talán nem érdemes hosszas kinszenvedéseket elvállalni egy felséges költemény kedvéért?” Ilyen hangon folytatta tovább egészen Dosztojevszki szellemében. „Csak maga menthetett volna meg szigorúságával, tisztaságával, világos eszével. De maga eltaszított. Magával szent lettem volna, maga nélkül bűnös lesz belőlem.” így végződött a levél s aláírás helyett Arkadi arcképe volt ráragasztva ezzel a fölírással: „Amo et odi.”

1917. ÁPRILIS 19.

GRIGORI Petrovics Dmitrijevszki-ről írt nekrológom rámnézve egészen váratlan sikert aratott. Most mindenfelől gratulálnak írói tehetségemhez s ez ma nagyon boldoggá tesz. Legjobban annak örülök, hogy Vadim olvasni fogja a nekrológot.

Ma ebéd nélkül maradtunk s kénytelenek voltunk beérni azzal, „amit Isten adott”. Egész cselédségünk a háztartási alkalmazottak gyűlésén volt. Mind nagyon izgatottan tértek haza. Mása tüstént leült egy székre, amint beléptek; először történt ez, amióta nálunk van, mert máskülönbön mindig áll, ha valaki beszél vele. Azt mondta:

— A személyzetnek ezentúl nem szabad állni az urak előtt, most előbb kell leülnünk mint ők, hát ne haragudjék, barüsnya, ha ülve maradok a maga jelenlétében I

— Hát mi történt azon a gyűlésen? — kérdeztem kíváncsian.

— Lelkünkre kötötték, hogy minél kevesebbet dolgozzunk, aztán meg azt mondták, hogy minden rendőrt és minden uraságot Szibériába kell küldeni, hogy megtanuljanak a maguk kezével dolgozni, meg, hogy nem is szabad bejönni, ha az uraság csönget és nekünk is azt kell enni, amit ők esznek és egy asztalnál kell ülni velük és elvtársnak kell szólítani őket. Igen és még azt is mondták, hogy most minden az államé s a gyárat meg az üzleteket el kell venni a tulajdonosoktól és kiosztani a nép közt.

1917. ÁPRILIS 21.

— MA bizonyosan eljön hozzánk Orlov ezredes, — mondta Mása, — mert bizonyísten mindig azon a napon, amikor idejön, szoktam leesni a kemencéről, ha fölmászom rá, hogy a felső ajtaját becsukjam. Ebédre okvetlenül libát készíték kásával, azt nagyon szereti.

Anyám sohasem állítja össze az étlapot, ezt egészen rábízza Mására; egyetlen föltétele, hogy egy héten belül semmiféle ételt nem szabad megismételni. Milyen gyöngéden beszél Mása az ezredsről! Azért, mert mindig megdicséri a főztjét.

Estére csakugyan eljött az ezredes s vele együtt a kormányzó. Mind a kettő igen pesszimista hangulatban volt s elítélően nyilatkozott Kerenszkiről.

— Minden hivatalból el kellett távolítani a cár képeit s helyükbe Kerenszki arcképeit aggatni. Meg kell vallanom, kellemesebb dolog volt a cár családjára nézni, mint erre az ügyvédpofára, — mondta a kormányzó, az ezredes pedig így panaszkodott:

— A katonákat most magáznunk kell, azok pedig igyekeznek tegezni bennünket. Napról-napra csökken a fegyelem. A katonák nem akarnak többé engedelmeskedni; érzik, hogy nincs már följobbvaló. Azelőtt a fegyelem tartotta féken a szemtelenségüket. Az orosz muzsik olyan féktelen, mint az állat s jaj annak, aki keményen nem fogja. Kerenszki és társai megsiratják még ezt a nagy szabadságot! Arra még nem érett meg az orosz muzsik!

Aztán ismét a kormányzó:

— A munkások sztrájkolnak és 25—50 százalékos béremelést követelnek. A falusi tanító, aki eddig beérte harminc rubellel, most kétszerannyit akar. A postások meg a vasutasok üléseket tartanak és fizetésemelést követelnek. Mindenki csak követel, követel és követel. Az állam pedig a hosszú háború után olyan szegény, mint a templom egere. De mindenki elvesztette a fejét, mindenki azt hiszi, hogy a forradalom csak jogokat hozott és semmi kötelezettséggel nem jár. Mindenki követel, de hogy ki fog adni, különösen ha dolgozni senki sem akar, azt egy lélek sem kérdezi! Most mind odavannak a boldogságtól, mert „az orosz forradalom nagyanyja”. Bresko-Breskovszkája asszony újra felbukkant. De hogy az eszméi alkalmazhatók-e Oroszországra, az más kérdés. Higgyék el, hölgyeim és uraim, igen kellemetlen események előestéjén vagyunk!

1917. ÁPRILIS 22.

MA fényes, meleg tavaszi nap volt. A folyón már egészen sötét a jég, hamarosan elolvad. A parti erdő zöldesbarna színt kezd öltetni: nyílni akarnak már a rügyek. Kimentem a temetőbe, hogy Kolja és Lidocska sírját meglátogassam. Mindig odamegyek, ha szomorú vagyok.

A temető iszonyúan el van hanyagolva, alig néhány sírt gondoznak, a többi tökéletesen elhagyatott, a keresztek ferdén állnak, vagy összevissza hevernek a földön. Ha virágot visz ki az ember, azt másnap már bizonyosan nem találja ott: rögtön ellopják. Senki sem meri már érték-

tárgyakkal vagy akár csak jó ruhában is eltemetni a halottait, mert vannak tolvajok, akik feldúlják a sírokat s kirabolják a holttesteket. Szörnyű, hogy hány sírt gyaláznak meg így. Az utóbbi napokban borzalmas bünt fedeztek föl. Nemrégiben halt meg Teljuskin kereskedő kislánya s a játékszereivel együtt temették el. Teljuskinné néhány nappal utóbb meglátott az utcán egy gyereket, aki a halott bábujával játszott. Tévedésről szó sem lehetett, mert a bábu haja magának a gyerekeknek a hajából készült. Utánajártak a dolognak s felbontották a sírt. Kiderült, hogy nemcsak a játékszerek hiányzanak, hanem maga a holttest is. A további kutatások eredménye az volt, hogy egész banda működik, amely a friss holttesteket kiássa s a disznóknak adja enni, amelyeket aztán kolbásszá dolgoznak fel...

1917. ÁPRILIS 23.

AZ IDEIGLENES kormány megható szavakkal fordult a katonákhoz, hogy a vasúti közlekedést ne zavarják. A katonák ugyanis kidobálják az utasokat a vonatból, beverik az ablakokat s a gépészeket kényszerítik, hogy oda vezessék a vonatot, ahová ők akarják.

A kormány teljes amnesztiát ígér minden szökevénynek, ha május 15-ig jelentkezik, sőt még a kincstári tulajdon eladásáért sem büntetik meg. Ezt a felhívást hangos derültséggel fogadják a katonák; a pályaudvarok, a város, mind tele van szökevényekkel. A tisztekkel iszonyúan bánnak el a katonák, ott sértegetik őket, ahol éppen alkalmuk akad. Egy katona arcába köpött egy tisztnek s

fölmentették azzal az indokolással, hogy a tiszt kihívóan viselkedett, mert azt követelte, hogy tisztelegjen neki. A tiszt agyonlőtte magát, a katonák pedig azt mondták: „Úgy kell neki, a kutya dögöljön meg kutya módjára!”

1917. ÁPRILIS 24.

A MAI általános diákgyűlést holtom napjáig nem felejttem el. Az első gyűlés volt a forradalom óta s az uralkodó hangulat sehogyse tetszett nekem. Féltelenség — ez a szó jellemzi az egészet.

A napirend első pontja az a kérdés volt, hogy a diákságnak legyen-e helye és szavazata a tanári kar ülésein. A gyűlés elnöke Gvozgyev volt, a gorillaképű diák, alelnöke Verescsagin professzor! Már az is megdöbbenett, hogy egyáltalán eljött — a viselkedése még inkább. Pókhasú, kopasz emberke, ötvenesnek látszik. Igen kedélyesen viselkedett; barátságos, sőt túlon túl barátságos volt mindenkire s minden áron népszerű akart lenni a diákok között. Így kezdte a beszédét:

— Igen tisztelt diák elvtársai (Az „elvtársak” szót erősen hangsúlyozta.) Köszönöm, hogy bizalmukkal megajándékoztak. Most először választott be diákgyűlés az elnökségbe, s erre a napra egész életemben emlékezni fogok.

Közben úgy hajlongott mindenfelé, mint egy Cirkuszi zsonglőr. Elszörnyedtem s föl nem foghattam, hogy egy ilyen öreg tanár hogyan ereszkedhetik le ilyen alantas népszerűség-hajhászásig, különösen a nagyzási hóbortba esett taknyosoknak ilyen csürhéje előtti De jött még szebb is. s folytatta:

— Okvetlenül szükséges, hogy a diák elvtársak is jelen legyenek a tanári kar zárt ülésén. Mert megérthetik-e, — kiáltott fel patetikusan széttárt karokkal, — a tanárok a diákság szükségleteit és kívánságait? ők odafenn trónolnak az Olympuson és sejtelmük sincs a diákság hangulatáról. A diák elvtársaknak képviselve kell lenni a tanári karban, hogy jóvátegyék a professzor elvtársak hibáit!

Ezt a beszédet fülrepsztó tetszészaj követte, megerősítve a padok tetejének fel- és lecsapásával,

A professzor után Govorov kért szót, az, akibe valamennyi diáklány szerelmes volt (s a legtöbb diák ki nem állhatta éles és oktató hangja miatt). Tiszta, kifogástalanul vasalt diák-egyenruhájában erősen elütött a diákok többségétől, mert most divatba jött köztük, hogy forradalmi érzésüket orosz ing viselésével bizonyítsák. A padokból ilyen kiáltások hallatszottak:

— Fehér gallér! Disznó!

Govorov azonban úgy tett, mintha ezeket a kiáltásokat nem hallotta volna s így kezdett beszélni:

— Nagy sajnálatomra nem csatlakozhatom a professzor úr véleményéhez.

— Professzor *elvtárs!* — igazította ki Verescagin professzor.

— Sajnos, nem vagyok egy véleményen a professzor *úrral*, — folytatta Govorov, erősen hangsúlyozva az „úrral” szót. — A közmondás szerint: ülted a disznót a székre, tüstént felmászik az asztalra. Szent meggyőződésem, hogy nem a diákok dolga a tanári kar tanácskozásaiban résztvenni. És ha a professzorok csakugyan bevesznek bennünket: meggyőződésem, hogy ezzel csak a

diákok vesztenek. Azt hiszik majd, hogy ők az urak a házban, mindenféle követeléssel hozakodnak elő s úgy viselkednek, mint az a szeretetreméltó állapot, amelyről az imént beszéltem. Nem azért jöttünk az egyetemre, hogy a professzorokat tanítsuk, hanem hogy tanuljunk tőlük!

Szólt és leült. A diáklányok tapsoltak, a fiúk nagy többsége azonban iszonyú lármát csapott. Leghangosabban bömbölt Utyakov, az az esetlen diák, aki mindig a szövetség irodájában lézeng. Utána Saposnikov beszélt, a krisztusképű ember. Habzott a szája s minden második szava a „forradalmi szabadság” volt. Szavaiból ítélve, most minden visszájára fordult, a diákság a fő, a professzorok dolga, hogy engedelmessé legyenek. Elég soká senyvedtek a diákok a professzorok igája alatt, ideje, hogy forduljon a kocka. Egyedül a diákságban él a szabadság, egyenlőség és testvériség szelleme.

Hosszas tetszésnyilvánítások után végre szavaztak. Szótöbbséggel elhatározták, hogy követelik a diákság bebocsáttatását a tanári kar tanácskozásaira. Különösen aláhúzták a „követelik” szót.

A napirend második pontja a vizsga-kérdés volt. Ismét Gvozgyev szólt elsőnek s ezt bömbölte hangszalagjainak és karizmainak teljes megfeszítésével:

— A tanáraink azt követelik, hogy pontosan egy hónap alatt rakjuk le a vizsgáinkat! De most nem vizsgázásról van szó, most ki kell mennünk a nép közé, a munkások, a parasztok közé, hogy megmagyarázzuk nekik, mit köszönhetnek a forradalomnak! A gazdagok hatalmának végei Megkezdődött a nép uralma! A népnek kell segíte-

nünk, amely nem tud még élni a hatalmával — nem pedig könyvek közt, ócska salabakterek közt kuksolnunk! A mi könyvünk az élet, lelkiismeretünk a szabadság, egyenlőség és testvériség! Bosszú mindenért, ami tegnapi — ez a jelszavunk a holnapért vívott harcban! Mindenki, aki az idei tavaszon egyetlen vizsgáját is leteszi, kerüljön be a diákság fekete könyvébe — zárjuk ki az egyesületeinkből és közöljük minden főiskolával az ilyen árulók nevét! Erre fölálltam és így szóltam:

— A történelmi-filológiai fakultás diákjai nevében kijelentem, hogy minket senkisémmel kényszeríthet arra, hogy a vizsgáinkról lemondjunk, éppen egy hónappal a terminus előtt. Pusztából még sohasem lelt semmi. Mi egész télen tanultunk és le fogjuk tenni a vizsgáinkat. Aki akar, aztán elmehet a nép közé. Aki nem akar, az tovább tanul, hogy ne üres szószátyárkodással, hanem igazi tudással szolgálhassa a népet! Bátorodom ugyanis kifejezni azt a reményemet, hogy Oroszországnak a forradalom után is szüksége lesz még tudósokra, orvosokra, tanítóokra ésatöbbi...

Az én szavaim után még nagyobb lett a zaj. A jogászok kiabáltak, csatlakoztak a történelem-filológiai fakultáshoz; az orvosok, akik az egész telet ellézengették, a vizsgák ellen voltak. Erre ismét felállt Gvozgyev s a filológusok padjai felé fordulva azt bömbölte:

— Tovaricsi! Ide egy egoista banda lopózkodott be, az élén egy női agent provocateurrel! Ne hallgassatok rájuk, ezek ellenforradalmárok, a burzsoázia védelmezői!

Erre a hízelgő elnevezésre, hogy női agent

provocateur, fölálltam és tüntetően elhagytam a termet. A filológusok és jogászok többsége csatlakozott *hozzám*.

1917. ÁPRILIS 25.

APÁM nagyon panaszkodik, hogy az alárendelt kórházi személyzetből kiveszett minden felelősségérzet. Ahelyett, hogy a betegekkel törődniek, az emberek a folyosókon lődörögnek és gyűléseket rendeznek. Béremelést követelnek, a munkaidő csökkentését, negyedik munkacsoport bevezetését, ruhák kiosztását és így tovább. Közben senki sem akar dolgozni, csupa piszok minden, az orvosokkal szemtelenül feleselnek. Máris előfordult néhány vérmérgezés a tisztatlanságuk és figyelmetlenségük miatt. Ha apám el akar rendelni valamit, azt felelik neki, hogy az uraknak befellegzett már, most a népnek jött el az ideje. Apám roppantul le van verve.

Ma két diák, Saposnikov és Utyakov jött hozzám küldöttségbe s azt mondta:

— Bocsánatot kérünk Gvozgyev elvtárs tegnapi meggondolatlan szavaiért s felajánljuk magának, hogy együtt keressük meg az útját, hogyan lehetne a vizsgáztatást visszautasítani.

Azt feleltem:

— Gvozgyev elvtárs az én személyemet s egyúttal az egész fakultást, amelynek megválasztott képviselője vagyok, nyilvánosan sértette meg az egész diákság füle hallatára, maguk pedig itt kérnek bocsánatot a lakásomon, ahol senki sem hallja. Azonfelül mi filológusok semmiféle közös

utat nem keresünk a medikusokkal. Folytatni akarjuk a munkánkat...

A tegnapi ülés a mi kivonulásunkkal feloszlott s a vizsgák kérdése eldöntetlen maradt. A medikusok dühöngenek, mert nem akarnak dolgozni. Az orvosi fakultás összetétele erősen különbözik a többiekétől. A medikusoknak nem kellett katonai szolgálatra bevonulni. Ezért aztán orvosnak ment mindenki, aki a fronttól félt, tekintet nélkül arra, volt-e kedve az orvostudományhoz, vagy sem. Az internátusaikban isznak, kártyáznak, dorbézolnak és sehol sem politizálnak annyit, mint az orvosi fakultáson. Most aztán, mert közeledik a vizsgák ideje, egyszerre úgy érzik, hogy a nép közé kell menniök! Ez persze közönséges ürügy. A nép közé legfeljebb néhány tucat megy ki, a többinek tökéletesen közömbös a dolog.

1917. ÁPRILIS 26.

ARKADI Zelinszki ügye aránylag jól végződött. A tanári kar minden lehető megtett, hogy a dolgot elsimítsa. Visszaadták a pénzt a banknak, a vásárolt holmikát a kereskedőknek s Arkadit kibocsátották a börtönből. Az egyetemről persze ki kellett zárni.

1917. ÁPRILIS 27.

MA érdekes felolvasást tartott S., az ismert orosz költő. Télen-nyáron kék selyem ingblúzt visel, sohasem vesz föl meleg ruhát s mindig kalap

nélkül jár. Eddig is híres volt már különködő életmódja miatt, ő maga így nevezi magát: „a természet, a nap és a szerelem barátja”. Felolvasása mély hatással volt a diákságra. El kell ismerni: rendkívül „szép” ember, egészséges, óriási természetű s bikanyaka furcsán duzzad ki selyemblúzának gallérjából. Nyakában, mint valami kitüntetést, három aranyfigurácskát hord: egy sast, egy napot meg egy szívet. — A diákoknak legjobban ez az alaptétele tetszett: mindenkinek szabad minden.

— A forradalom meghozta nekünk a szabadságot! — kiáltotta prófétai mozdulattal. — Szabadságról, egyenlőségről és testvériességről eleget beszélnek nektek a többiek; én ma a test szabadságáról akarok beszélni, a napfénynek örvendező szegény emberi testről, amely eddig a szokások és előítéletek igája alatt nyögött.

S hosszasan beszélt arról, hogy minél kevesebb ruhát kell viselni:

— A testnek nap kell és szerelem. A nap fesse meg aranszínűre, testedző gyakorlatok tegyék keménnyé és hajlékonyá, a szerelem tegye virágzóvá és fiatallá! A forradalom semmisítse meg mindörökre azt a fogalmat, hogy „aggszűz”. Mindenkinek joga van a szerelemre! Az egyházi esküvő ostobaság. Ha az utcán összetalálkozol valakivel, akinek teste csábít, add oda magadat neki! Holnap más valakivel találkozol, aki tetszik neked: helyes, add oda magad annak is! Minden asszonynak anyává kell lenni; nem mindegy, hogy kitől való a gyereke? Vessük el az ósdi előítéleteket, adjunk napot és szabadságot szegény testünknek, amely eddig az illem és a szokás börtönében sorvadozott!

Néhányszor föl akartam már állni, hogy elmenjek, annyira undorodtam ettől a demagóg beszédétől; de láttam, hogy az emberek nyugodt arccal ülnek körülöttem, mintha a világ legmindennapibb szavait mondaná ki. A felolvasás után hallottam, amint a diákok mindenfelé arról beszéltek, hogy az egyházi házasság elavult dolog s a szerelemben teljes szabadságnak kell uralkodni. Eszembe jutottak a kormányzó szavai: rombolni könnyű, de mit fognak ezek fölépíteni annak helyébe, amit leromboltak?

1917. ÁPRILIS 28.

MA elmentem Pjotr Vasziljevics Bükov, az ismert ügyvéd előadására, aki már régebben is híres volt forradalmi gondolkozásáról. De azt még sem vártam volna, amit most hallottam tőle. A „szépségről” szóló felolvasásának egész értelmét ugyancsak össze lehet foglalni ezekben a szavakban: mindenkinek szabad minden. Igazán, mintha mindenki eszét vesztette volna. Leghülyébbnek találtam az ügyvédnek azt az állítását, hogy a gonosztettben, a bűnben is van szépség. Pjotr Vasziljevics sajátos körülmények közt olvasott föl. A terem egészen sötét volt, csak a felolvasóasztalon égett egy kis vörös lámpa. Pjotr Vasziljevics mindent megtesz, hogy kiemelje arcának mefisztói jellegét. Fekete mefisztó-szakállt visel, ajkát vörösre festi, bajuszát és haját a megfelelő stílusban fésüli, egészen úgy, mintha a színházi fodrász ragasztotta volna föl. Kitűnően beszél; nem csoda, hogy néha még a fővárosba is meghívják, hogy valami különösen nehéz ügyet kép-

viseljen a törvényszék előtt. Két óriási fehér kri-zantém állt előtte az asztalon. Az ablakok tárva-nyitva voltak, beáradt a meleg tavaszi éjszaka a feslő rügyek illatával, a csillagok ragyogásával s a jégzajlás távoli morajával. Nekem úgy rémlett, mintha a mi orosz hazánk életében is jégzajlás kezdődött volna. A jég széttöredezett, a táblák nyomában özönlik a kiáradó víz — vajjon mit hoz nekünk?

A felolvasást követő estén Orlov ezredes nálunk volt; kijelentette, hogy számára már csak egy dolog van hátra: hogy agyonlőjje magát. A hadsereg széthullik, mondotta, az intelligencia pedig mindent megtesz, hogy a népet tökéletesen megbolondítja.

1917. ÁPRILIS 29.

MA letartóztatták a kormányzót. Hosszasan meghordozták az egész városban s a nép gúnyolódással, szitokkal árasztotta el. Voltak, akik sárral hajigálták meg s az arcát is eltalálták. Emelt fővel, márványarccal ment tovább. Nem akadt senki, aki az érdekében közbelépett volna. A „pétervári munkás- és katonaképviselők kiküldöttei” tartóztatták le s már ma délután elszállították Pétervárra. Semmi vádat nem emeltek ellene s elfogatási parancsot sem mutattak neki. Lakásán házkutatás volt s majdnem egész berendezését elhurcolták. — El kell rabolni a rabolt holmit! — kiáltozta a megvadult tömeg. — Le a régi rendszer embereivel! — A polgárőrség gyöngé kísérleteket tett, hogy a tömeget szétszórja, de kikacagták s végül is megkergették.

A kormányzó né börtönben ül. Letartóztatták tegnap az eddigi rendőrfőnököt is s megmondták neki, hogy állását és nyugdíj-jogosultságát elvesztette. Ez a kijelentés olyan hatással volt rá, hogy szívszélhűdés érte és meghalt.

1917. ÁPRILIS 30.

ANYÁM váratlanul súlyosan megbetegedett s az orvosok nem tudják, mit mondjanak. Egész nap egész éjjel az ágya mellett ülök s csak arra szakítok időt, hogy egy-két pillanatra a temp-lomba fussak. Istenem, tartsd meg az anyámat!

1917. MÁJUS 1.

ANYÁM kissé jobban van s kiküldött a levegőre. Az egész város vörös zászlókkal van fölékesítve. Az utcákon csoportosan lődörögnek a katonák, nyitott köpenyben, vörösszalagosan. Senkit sem látni, aki vörös virágot vagy vörös szalagot ne tűzött volna föl. Minden iskola, üzlet és hivatal zárva van, május elsejét szabad nappá nyilvánították.

Kimentem a főutcára, hogy anyámnak egy kis bokréta hóvirágot vegyek, amit ma először árultak. A sarkon, ahol a virágáros leányok álltak, megláttam egy magasnövésű katonát, aki éppen virágot akart venni. Vadim volt. Azonnal megismertem. De ahelyett, hogy odamentem volna hozzá, elszaladtam. Tudtam, hogy nekem veszi a virágot s mingyárt eljön hozzánk. Nagy kavaro-

dás támadt a lelkemben, olyan boldog voltam, mint még soha. Otthon le sem rakodtam még, már megszólalt a csengő. Eléje mentem az előszobába s kezembe adta a bokrétát. Ha lehet, még nagyobb zavarban volt, mint én.

— Nem jönne velem sétálni egy kicsit? kérdezte. — Olyan szép nap van!

Beszaladtam anyámhoz a hálószobába s megmondtam neki, hogy fél órára sétálni megyek Vadimmal. — Most először nyújtotta nekem a karját. Hallgattunk mind a ketten. Kiértünk a folyóhoz s lenéztünk az utolsó lefelé úszó jégtáblákra.

— Már csak tizenöt percem van. Tizenöt perc múlva el kell válnom magától, indul a gőzhajó, ősszel eljövök még egyszer, mielőtt a harctérre mennék.

Azzal újra elhallgatott. Belenéztem kedves, kékesszürke szemébe. Mennyi gyöngédséget, mennyi bánatot láttam benne! Félrefordultam s hallgatva mentünk vissza, úgy ahogy jöttünk. Most már csak egyszer látom, bizonyosan ismét csak néhány percre, mielőtt a harctérre megy.

1917. MÁJUS 3.

A KORMÁNYZÓ sorsáról semmi pontosat nem tudni, ámbár csökönyösen tartja magát az a hír, hogy útközben az „elvtársak” megölték és kidobták az ablakon. Letartóztatását egyébként nem a pétervári képviselők rendelték el, hanem a helybeliek hajtották végre önhatalmúlag. Az itteni katona- és munkástanácsok élén egy olyan munkás áll, akit régebben iszákossága miatt el-

bocsátottak az állami lőszergyárból s büntetendő cselekmények tekintélyes sorára pillanthat vissza. A városunk napról-napra jobban megtelik szökevényekkel, a katonák ott hagyják a frontot, mert mindenütt az a hír járja, hogy hamarosan felosztják a földet s félnek, hogy megcsalhatják őket, ha nincsenek jelen. Sok faluban a parasztok nem akarnak szántani és vetni, mert elégedetlenség a földjükkel s remélik, hogy földosztáskor jobbat kapnak.

1917. MÁJUS 4.

AZ ÜGYÉSZT és a törvényszéki bírát le tartóztatták. Helyükbe a katonai és munkás-tanácsok a „maguk” bíróját küldték ki, egy kiszabadított politikai foglyot, a bolsevista Loszkutovot. aki fölöttébb gyanús egyéniség. Azt mondják, egyáltalán nem is volt soha politikai fogoly, hanem közönséges gonosztevő. Állítólag megölt és kirabolt egy kereskedőt s ezért került fegyházba. Dehát most persze mind politikai foglyok!

1917. MÁJUS 5.

PÉTERVÁROTT állítólag nagy bolsevik-tüntetés volt; Lenin is felszólalt, akit a németek leplombált vasúti kocsiban engedtek át az országukon. Lenin mindenáron békét követel.

A katonatisztekkel pokoli módon bánnak a mi városunkban.

1917. MÁJUS 6.

MA ismét diákgyűlés volt a vizsgák tárgyában. Mindenekelőtt a orvosok igyekeztek a legutóbbi kellemetlen esetet tisztázni. Gvozgyev elvtárs bocsánatot kért a sértésért, amellyel „forradalmi buzgalmában Rachmanova elvtársat és a filológiai fakultást illette.” A dolog azzal végződött, hogy a orvosok megbuktak s a vizsgasztrájkot visszautasítottuk.

— Ezek a nők, ezek az undok stréberek, — mondta gyűlés után Gvozgyev, — elrontanak mindent. Fűtyülnek a forradalomra, csak a könyveik közt ülhessenek és magolhassanak!

1917. MÁJUS 9.

BELÉPTEM egy pillanatra a diákszövetség irodájába s hallottam, amint Gvozgyev ezt mondta:

— Gucskov és Miljukov minisztereknek menni kell! Az egész hatalom a katonai és munkástanácsokat illeti! És meg is fogják kapni! A tiszt urak vállrojtjait pedig lerángatjuk, ha mégúgy kapálóznak is!

1917. MÁJUS 10.

MA letartóztatták a fiúgimnázium igazgatóját, aki ismert híve a monarchiának. A katonai és munkástanácsok ukázt adtak ki, hogy csak nekik van joguk letartóztatásokat és házkuta-

tásokat foganatosítani. Hol van hát az ideiglenes kormány? Ki uralkodik rajtunk tulajdonképpen? Hol van a megígért szólás- és gyülekezési szabadság, hol a véleménynyilvánítás szabadsága? A polgárőrség valósággal nevetséges szerepet játszik. A város ténylegesen a katonai és munkástanácsok kezében van.

1917. MÁJUS 11.

MEGVAN az új kormány: miniszterelnök: Lvov; hadügy: Kerenszki (szociálforradalmár); közlekedésügy: Nekraszov (kadétpárt); posta- és táviró: Tszereteli (szociáldemokrata); földművelés: Gsernov (szociálforradalmár) s még mások, akiket nem ismerek. De Orlov ezredes és apám a legsötétebb színben látják a jövőt. A front szét hull, a katonák fraternizálnak a németekkel vagy elszaladnak, az országban rémület van; mindenütt nyugtalanság, letartóztatások, rablás, gyilkolás, éhség. Legkomiszabbak a katonák. Szegény Oroszország, mi vár reád? Csak egyet nem értek: miért nem kötnek végre békét?

1917. MÁJUS 20.

MA letettem a latin vizsgát „igen jó” eredménnyel.

1917. MÁJUS 23.

MA a görög vizsgán „igen jól” kaptam.

1917. MÁJUS 24.

MA logikából vizsgáztam: „igen jól”.

1917. MÁJUS 26.

MA lettem a nyelvtudományi vizsgát. „Igen jól”. Egészen boldoggá tesznek a sikereim.

1917. MÁJUS 27.

MA olyasvalami történt az egyetemen, amit valószínűleg sem a diákság, sem Weidle professzor nem fog soha elfelejteni.

A németnyelvű vizsgák voltak kitűzve. Meg kell jegyeznem, hogy Weidle professzor egész esztendőben úgy kínlódott velünk, mint senki más. Nemcsak, hogy egyetlen órát sem mulasztott el és soha egy percet sem késett, de magánúton még a húsvéti és karácsonyi vakációban is foglalkozott a diákokkal, természetesen ingyen. A diákokat mélységesen meghatotta a viselkedése. Majd minden órán elismételte, hogy a német nyelv ismerete mindenkinek nélkülözhetetlen, aki tudománnyal foglalkozik; minden diák-

nak szótár nélkül kell németül olvasni, a világ legszebb és legjobb könyveit német nyelven írták — egyszerűen úgy tüntette fel a dolgot, hogy aki németül olvasni nem tud, az a legszerencsétlenebb teremtes a földön. Ezért aztán a diákok nagy fáradságot fordítottak a nemei nyelv tanulására, annál is inkább, mert a lányok mind halálosan szerelmesek Weidle professzorba. A magántanárunk azt mondja: az asszony kész a világ legérdektelenebb dolgával is a legnagyobb buzgalommal és érdeklődéssel foglalkozni, ha remélheti, hogy ezzel tetszeni fog annak, akit szeret.

Mindenki úgy ment erre a vizsgára, mint a bálba; senkinek eszébe sem jutott, hogy itt bárki is megbukhatik. Antonina Vasziljevna arra is gondolt, hogy valami figyelmességgel kellene viszonzni a professzor rendkívüli fáradozásait. Megtudta a professzor szállásadó asszonyától, hogy nagyon szereti a piros rózsát, vá sároltunk hát egy óriási bokrétát a legszebb és legdrágább szálakból. De ki adja át neki a virágot? Antonina Vasziljevának az a szerencsétlen gondolata támadt, hogy engem javasoljon.

— Először is, — mondotta, — maga a széniora az évfolyamunknak, meg aztán különben is gondolkozzék egy kicsit emberségesen: egész télen kínozza szegényt, most szerezhetne neki egy kis örömet is!

Majd egy óra hosszat kérettem magamat, míg végre beleegyeztem. Az ablakhoz telepedtem, hogy elgondoljam a „szónoklatot”, amelylyel vizsga után a bokrétát átnyújtom a professzornak.

Akkor már jött is ki az első vizsgázó a

szobájából: Misa Tuganov. Rákvörös volt az arca, tekintete villámgyorsan járt körül a teremben.

— Atya, fiú, szentlélek, — mondta keresztet vetve, amikor odalépett hozzám.

— No, lehet gratulálni, Misa? — kérdeztem.

— Az Úr nem segített nekem, hogy a német vizsgát letegyem. Isten segítségével megbuktam! — felelte; az ablak felé fordult s úgy látszott, mintha sírna.

Utána Antonina Vasziljevna jött ki; s így ment ez tovább, míg mind a huszonkét jelölt meg nem bukott. Akkor kinyílt az ajtó és megjelent Weidle professzor. Annyira odavoltam, hogy még azt sem fogtam föl, micsoda ostobaság, ha ilyen katasztrófa után átnyújtom neki a rózsákat. Elkezdtem hát ledarálni az imént elgondolt köszönőszavakat. De Weidle professzor már az első szavak után elvette tőlem a virágot, hosszan, erősen megszorította kezemet és elsietett.

1917. MÁJUS 28.

A NÉMET vizsgáról valamennyien csak így beszéltünk: „Bethlehemi gyermekgyilkosság”. A magántanárnok délben azt mondta, hogy Weidle professzornak ez az elve: első alkalommal mindenkit megbuktat, második alkalommal a diákok felét s csak harmadszorra enged át mindenkit. Azt állítja, hogy ezzel nagy eredményt ér el a diákoknál s később valamennyien hálásak neki érte; de mert nálunk még csak első esztendejét tölti, senki sem ismeri az „elvét”. Most ismét mindenki ott ül a könyvei közt s reméli,

hogy legközelebb a vizsgázók első, szerencsésebbik feléhez fog tartozni.

1917. MÁJUS 29.

MA sikerült az orosz történelemből „igen jó” eredménnyel levizsgáznom.

Most egyáltalán csak úgy lehet élni, ha könyvei közé menekül az ember. Az újságolvasás eredménye csak izgalom és félelem. Az ideiglenes kormány igen rosszul áll. Az északi kormányzóságokban éhínség van.

Kerenszki azt mondja, hogy így nem folyhat tovább a dolog; kérdezi, vájjon a szabad Oroszország lázadó rabszolgák hordája-e? Saposnikov azt állítja, hogy Kerenszki napjai megvannak számlálva. Szerinte koalíciós minisztérium sem mentheti meg Oroszországot; a legelső feladat most a koalíciós minisztériumot és Kerenszkit megbuktatni, békét kötni és a forradalmi munkát szétvinni az egész világba. Az egész világ munkásainak harca a kapitalizmus ellen — ez az egyetlen menekülés. — Egyébiránt minden újság azzal van tele, hogy a háborút föltétlenül abba kell hagyni. A diákok közt sokat beszélnek arról, hogy minden gyárat és vállalatot konfiskálni kell a proletariátus javára.

1917. JÚNIUS 1.

A MAGÁNTANÁR ma délben azt állította, hogy az ideiglenes kormány semmi esetre sem maradhat meg, mert „a győzelmes befejezésig” akarja folytatni a háborút.

— Emlékezzenek a szavaimra, — mondotta,
 övid időn belül annak a pártnak kezében
 lesz a hatalom, amelyik megígéri a népnek a
 békét!

A magántanár holnap Pétervárra akar
 utazni.

1917. JÚNIUS 2.

TAVASZ. Szelíden, világoskéken ragyog az
 ég, hollók kárognak, a folyó messze kiáradt,
 minden kert friss smaragdzöld színbe öltözött.
 A parton ülök s az ibolyakék messzeségbe né-
 zek. Messziről hallok egy közeledő vonat robo-
 gását. Egész lelkem tele örömmel, mintha a bol-
 dogságomat hozná ez a vonat. A váltóór kis kert-
 jében torkuk szakadtából kukorékolnak a ka-
 kasok, s a nyitott ablakon kiárad a napraforgó-
 olajjal süttöt lepény szaga. Várok. Tudom, hogy
 senki sem jöhet ide hozzám a pálya lejtőjére, a
 hosszú nyírfatörzsre, amelyen legutoljára üldö-
 géltem Vadimmal. Mégis várok s amikor oda-
 fön lépéseket hallok, s egy hosszú alak felbuk-
 kan, boldog várakozásban szorul össze a szívem.

A lépések már rég elhangzottak. Csönd van
 ismét, csak lábamnál csapkodják halkan a par-
 tot a hullámok. Sötétedik, a váltóór ablakában
 lámpavilág csillan meg. Megint lépések. Eltaka-
 rom arcomat a kezemmel... várok, várok rád,
 Vadim.

1917. JÚNIUS 3.

A MAGÁNTANÁRUNK ma elutazott Pétervárra, ott tölti a szünidejét.

Dása meg a kocsis vitték ki külföldi kofereit és könyvesládáit, ő pedig így búcsúzott el tőlem:

— Ne haragudjék rám, Alexandra Lvovna! Gyakran önző módon elraboltam tanulásra szánt idejét, de sok kellemes percet töltöttem magával, amit sohasem fogok elfelejteni.

Kíváncsian léptem be a szobájába: látni akartam, milyen világ van ott, ahol ő annyit dolgozott. Mindenütt a legnagyobb rend, egy papírszeletet sem hagyott el; csak egy fiók mélyén találtam egy csomó gondosan összecsavart zsinórt. Nyilván minden vásárolt csomagról gondosan leszedte és megőrizte. Már ki akartain lépni a szobából, amikor a kályha mögött egész papírhegyet pillantottam meg. Odamentem s legnagyobb meglepetésemre leveleket találtam ott, csupa szerelmes levelet: asszonyoktól, diáklányoktól, elárusító kisasszonyoktól — aztán hervadt virágokat, szalagokat és kis képeket. Gondosan összekapartam ezt a sok sóhajt és csókot s átvittem a magam szobájába. Szegény kis szőkék, megőrzöm a titkokokat! Magamnál tartom a leveleket, hadd emlékeztessenek a szegény asszonyi lélekre, vágyódására a király után!

... De a királyunk halott.

1917. JÚNIUS 4.

MA búcsúzni jött hozzám Grisa Filippenko. Majd, hogy sírva nem fakadt. Ajándékot is hozott, Vereszajev könyvét: EGY ORVOS EMLÉK-IRATAI.

— Kihúztam az illetlen részeket, amiket jobb nem olvasni. De minden egyéb csodaszép benne. Legkedvesebb könyvem.

Nagyon kért, hogy írjak neki; egy falusi kórházba megy közönséges betegápolónak, hogy a következő iskolai évre pénzt szerezzen.

A fakultáson igen megható volt a búcsúzkodás, mintha nem egy nyárra, hanem egész életre válnánk el. Mindenki megköszönte nekem, hogy a diákság javáért dolgoztam. Meghatottan jöttem haza s itthon sírva fakadtam — voltaképpen magam sem tudom, miért.

Útközben találok Jekaterina Pavlovnával, aki ismét régimódi köpönyegét viselte. Szomorúan nézett rám s csak ennyit szólt:

— Elment...

Azzal tovább lépdelt. Olyan volt, mint egy halálrasedzett madár.

1917. JÚNIUS 5.

AZ ITTENI intelligencia szentül hiszi, hogy Kerenszki, „a szuperlativuszok embere” fogja megmenteni Oroszországot. Mindenütt az ő arc-képét látni. Csak harmincöt éves, de állítólag hihetetlenül energikus, munkás és tehetséges. A mi intelligenciánk tagjai közül soha senki sem

hallott róla s nem is látta senki; de most egyszerre mindenki benne és csak benne hisz.

Most rendeletben adták ki, hogy a katonák nem kötelesek a tiszteket üdvözölni. Ez a parancs, legalább nálunk, későn érkezett; mert itt már régóta egyetlen katona sem üdvözli a tiszteket.

1917. JÚNIUS 8.

EGYRE hevesebb panaszok hallatszanak Oroszország reménytelen helyzetéről. Mindenki érzi, hogy katasztrófához közeledünk. És mégis folytatják a háborút! Ezt nem tudom megérteni. A szabadság-kölcson is szégyenletes kudarcot vallott; ugyan ki adna pénzt arra, hogy ezt az ostoba háborút tovább folytassák?

1917. JÚNIUS 10

MINDENÜTT ezt a kérdést tárgyalják: háború vagy béke? Mindenütt beszélnek, beszélnek, beszélnek. A cselédeink folyvást gyűlésekre szadgálnak s mi hol vacsora, hol ebéd nélkül maradunk. A gyárakban nem dolgoznak semmit, mindenütt állami ügyekről vitatkoznak. Mindenki a kötelességről beszél, de senki sem teljesíti. Szörnyű ez. A pék-kenyér egészen szürke s minden pillanatban egy darab spárgába, svábbogárba vagy szögbe harap az ember. Az üzleti elárúsítók udvariatlanok és hanyagok, színházba már egyáltalán nem lehet járni, mert az ülése-

ken terpeszkedő katonák folyvást napraforgómagot ropogtatnak s a héját egyenesen az ember arcába köpik. Komoly helyeken kacagnak és hujjogtatnak s akinek valami nem tetszik, tüstént füttyülni kezd.

1917. JÚNIUS 11.

A MALOM-MUNKÁSOK ma sztrájkba léptek és béremelést követelnek. Amikor a tulajdonos azt mondta, hogy nem adhatja meg, bedobták a garatba s az szétdarabolta. Feleség és öt kis gyerek marad utána. A gyufagyár és a nagysütőde munkásai is sztrájkolnak. Az utcák tele emberekkel, mintha ünnep volna.

1917. JÚNIUS 12.

A CSÖCSELÉK kifosztotta a kolostort! A kedves, régi kolostort, a városunk büszkeségét! A barátokat legnagyobbbrészt agyonverték, a klenódiumokat elhurcolták. Amikor az épületek már lángban álltak, kiderült, hogy a tűzoltóság is sztrájkol s a kolostor porig égett. A polgárőrség nemhogy útját állta volna a csöcseléknek, maga is buzgón fosztogatott. A diákok és rokkantak, akik az alapítás idejében a polgárőrség legnagyobb részét alkották, már rég nincsenek benne, az újoncokat csaknem kizárólag a népsöpredékéből szedik. A polgárőrségtől éppen úgy félnek nálunk, mint a rablóktól és gyilkosoktól.

Csinos kis anekdota jár szájról szájra: egy

úrilány este megszólít egy arra járó urat: — Kérem, kísérjen át a másik oldalra, nagyon félek, mert egy polgárőr áll ott!

1917. JÚNIUS 13.

A KORMÁNYZÓNÉ még mindig fogságban van. Semmit sem szabad bevinni neki. Állítólag hihetetlen körülmények közt tartják ott. Pusztá kőpadlón hál és éheznek. Még a cári uralom alatt sem bántak így a politikai bűnösökkel. Amikor néhány bátor ember megpróbálta pártját fogni, a munkás- és katonatanácsok elnöke kijelentette, hogy azonnal elfogat mindenkit, aki egy árva szót is szól az érdekében.

1917. JÚNIUS 14.

AZ ÉLELMISZEREK egyre drágulnak. Roppant tömegekben bukkan föl a papírpénz. Az állampénztár állítólag üres. Júliusra éhínséget várnak, ötven százalékkal kevesebb a megművelt föld, mint tavaly.

Hanem a háborút folytatni akarják.

1917. JÚNIUS 15.

GYÖNGÉD, szomorú levelet kaptam Vadimtól. Azt írja: nem teljesült az a reménye, hogy hamarosan vége lesz a háborúnak; elhatározták, hogy folytatják „a győzelmes befejezésig”.

A tüzérségi iskolában, ahol Vadim el van szállásolva, Singarev miniszter beszédet mondott; panaszolta a nép fegyelmezetlenségét, pazarságát, élvezetvágyát s rámutatott Franciaország példájára. „Ó, Alja, -- írja Vadim, — milyen szomorú, hogy ilyen szavakat végig kell hallgatnom! Köztünk, úrifűk közt reménytelen a hangulat. Látjuk, hogy Oroszország menthetetlenül elpusztul s nem tudunk segíteni.” Vadim levele iszonyúan leverő hatással volt rám.

1917. JÚNIUS 17.

NYÁRON rendszerint a Kaukázusba vagy Krimbe mentünk valamilyen fürdőhelyre. Az idén itthon kell maradnunk, mert a vasúti közlekedés teljesen lezüllött.

A délvidék helyett nagyapához utazunk, gőzhajón.

1917. JÚNIUS 18.

A GÖZÖSÜNKKEL baleset történt. A folyó közepén át kellett szállnunk egy kis teherhajóra. Pici, kétágyas kabint kaptunk, amelynek ablaka a fedélzetre nyílik. Ott helyezték el a harmadosztályos utasokat. A beszédjük behallatszik hozzám.

— Öreganyám, talán bizony beteg az a gyerek? — hallom egy rekedt hang résztvevő kérdését.

— Beteg bizony, már ötödik napja s milyen

láza van a kicsikének, bátyuska! Most kórházba viszem! — felelt egy siránkozó női hang.

— Bizony, bizony, tovariscsi, — szólalt meg ismét a rekedt, — ez is egy példa, lássátok! Ez a gyerek öt napja lázas s talán meg is hal, mert a födélzetén kénytelen tölteni az éjszakát. És láttátok azt a két kövér tisztet, akik kabint kaptak? Egészségesek, mint a bika, de azért *kaptak* kabint, mert elsőosztályon utaznak s mert urak. Szóval hiába volt a forradalom! Úgy maradt minden, ahogy volt; az urak plüssdiványon üldögélnek, a mi beteg gyermekeink pedig a födélzetén henteregnek!

Az asszony hangosan sírni kezdett:

— Kértem a kapitányt, hogy engedjen a gyerekekkel legalább a gépházba, de nem engedte meg. Az urak csak maguknak csinálták a forradalmat, hogy a cár pénzét elosszák maguk közt, a népnek meg éppen olyan rossz a dolga, mint a cár idejében!

— Aztán békét ígértek s most nem akarják megkötni, — vágott közbe egy haragos basszus.

— Persze, hogy nem akarják — folytatta a rekedt. — S láttátok azt a két pufókképű tisztet? Csak itt a hinterlandban hetvenkednek; nőcskék után járni, plüssdiványokon hempergni, ahhoz értenek, a mi fiaink meg azalatt a fronton véreznek!

— Tökéletesen igaz, tovariscs — szólalt meg egy másik. — Ebből a forradalomból igazán nincs semmi hasznunk. A háború csakúgy folyik, mint eddig, a földet pedig még mindig nem osztották föl. Jól elintézték azt az urak! Meg kellene csinálni a magunk forradalmát és kivenni a hatalmat az urak kezéből! Az ideig-

lenes kormány éppen olyan szemét, mint a cári uralom volt! Egyszerűen véget kell vetni a háborúnak, odasózni egyet-kettőt a tiszturak po-fájába, elszedni a fegyvereket s elkergetni azokat az urakat, akik most kezükbe kaparintották a cár pénzét, meg a földet s a népet becsapták! Gyalázatosan becsaptak bennünket! Ne tűrjétek, hogy lóvá tegyenek, tovariscesi! Fogjatok fegyvert s vegyétek el azt, ami tiétek!

Kinéztem az ablakon. Sötét volt már s a beszélő arcát nem lehetett megismerni, de láttam a hallgatók körvonalait. Mennyi gyűlölet és düh érzett ki minden mozdulatukból! A gyerekek sírt. A fekete víz csapdosta a hajó falát; az égen sötét felhők száguldottak, csöndesen esni kezdett.

1917. JÚNIUS 22.

TULAJDONKÉPPEN volt-e forradalom, vagy sem? Ezen tűnődöm minden nap. Ebben a csöndes vidéki városkában mintha semmi sem változott volna meg. Ma délelőtt kiültem a padra nagypapa háza előtt, amely a főutcára néz s megfigyeltem a „forgalmat”: hat asszony, aki rúdon hordott vödörrel vízért megy, egy szé-násszekér, három tehén, amely lekésett a reggeli kihajtásról s néhány kutya — ez volt az egész. A nap égetően süt, a levegő tele a virágzó jázmin és orgona illatával — nehéz, lusta, szívós levegő.

A posta csak hetenként egyszer jár ebbe a zugba. Miből is élnek ezek az emberek? Valószínűleg olyan dolgokból, mint tegnap, ami-

kor az egész város oda volt izgalmában, mert Száfranov kerületi írnok gyanúba fogta a feleségét, hogy viszonya van Puzankov kereskedővel s a fejére borított egy tejfölös lábast, amit az asszony sehogysen tudott levenni — végül is nekiszaladt a kerítésnek s így törte össze rög-tönzött fejfödőjét.

1917. JÚNIUS 28.

SOKSZOR úgy rémlik nekem, hogy hirtelen megállt velünk az élet, annyira hasonlít a ma a tegnaphoz, öt órakor felkelek és nagyszüleimmel teázom a terrazon. Köröskörül nyílik a jázmin, nagypapa kedves virága. A jázmin smaragdzöld levelei közül sötétpiros rózsák dugják ki a fejüket. A levegő tiszta és friss, örömet sugárzó, meleg nyári reggel: a terített asztalon fényesre sikált sárgaréz szamovár.

Állandóan fortyognia kell, mert nagypapa nem állhatja a „bedöglött” szamovárt. Mihelyt elhallgat, másikat kell hozni.

Tea után lemegyek a kertbe és sokáig járkálok a fák között.

Elmegyek egészen a tó partjáig. Van ott egy kis lugas meg egy pad, ahonnan csodálatos kilátás nyílik a tóra és a begyekre, órák hosszat elüldögélek ott, kezemben könyvet tartva; de nem mindig olvasok, inkább a kék messzeségbe nézegetek és bámulom a hazám csendes, hatalmas szépségét. Sok verset írok, valamennyi tele van ennek a tónak, ezeknek a hegyeknek szeretetével s vágyakozással valami ismeretlen után. Egy távoli, magányos csónak a vízen, a

napfény megcsillanása a hegycsúcsokon — ez mind valami csöndes bánatot ébreszt a lelkemben. Szomorú vagyok s oly magányos, mint ez a messzevetődött csónak a tó hullámain . . .

1917. JÚNIUS 29.

ÜNNEPNAPOKON a városka széles főutcáján az úgynevezett „guljanye” folyik. Elbájoló valami. Lányok és fiúk méltóságosan sétálnak fel s alá. A lányok tizenhárom éves koruktól fogva kezdenek részt venni benne. Hosszú szoknyát viselnek s a fejükön tüll-fátyolt, mert kalapot csak a „nagyságák” meg a „kisasszonyok” hordanak. A lányok lassan járnak fel s alá s úgy tesznek, mintha észre sem vennék az őket nézegető fiúkat. Így van ez tizenhatéves korukig, amikor legnagyobb részt elmátkásodnak. Akinek még tizenhétéves korában sincs vőlegénye, az bizonyosan vénleány marad. Van itt egyébként egy igen durva szokás. Ha a helység legényei megállapították, hogy valamelyik leány „lekészt” a férjhezmenetelről, kátránnyal mázolja be egész kapuját annak a háznak, ahol a szegény teremtés lakik.

Azt mondják, régebben csak ott történt ez meg, ahol törvénytelen gyerek volt, most azonban kiterjed ez a helytelen szokás minden olyan esetre, amikor egy leány, akármilyen okból, nem mehetett férjhez. Ha idegen kerül a városba, okvetlen feltűnik neki, milyen furcsa képe van sok kapunak. Némelyik apa úgy próbál megszabadulni a szégyentől, hogy lebontatja

a kaput és ujat épített, de ez természetesen furcsán elüt a régi kerítéstől s a régi házikótól. Mások megpróbálják levakarni és átmázolni a kátrányt, de a cikkcakkos fekete vonalak átütnek a festéken s annál furcsábban hatnak. Végül sokan úgy hagyják a dolgot, ahogy van s beletörődnek abba, hogy a „huligánok” megjelölték a kapujukat.

1917. JÚLIUS 6.

VÉGRE elmentünk Grigori sztarechez. Nagymama, aki még mindig nem tud megszabadulni balsejtelmétől, elhatározta, hogy megkéri: imádkozzék az egész család jólétéért. Egész társaság kerekedett össze, velünk jött még Iván Ivanovics Michajlov a családjával, a kerületi kapitány s a kerületi orvos, hozzátartozóival. Elsőnek mi tettük meg a tavon hat motorcsónakkal a harmincegy versztnyi utat. A tükörsima kék víz, a nagy fehér vizililiomok, a közeledtünkre rajokban felröppenő vadkacsák s a cirógató meleg nap — ez mind egyetlen benyomássá olvadt össze. Milyen szép volt! — Grigori sztarec a tónak egy magányos szigetén él remeteéletet. Télen-nyáron mezítláb jár s gombával meg szárított gyökerekkel táplálkozik. Télen-nyáron egy szál hosszú fehér ing minden öltözete. Hogy lehet az, hogy az itteni hideg télen nem fagy meg? Barlangban lakik s a puszta földön hál.

A part köves, a tó hullámai hegyes sziklához csapódnak. Csak nagynehezen sikerült kikötni. Valamennyien hosszúszerű csizmát viselünk, mert a sziget tele van kígyóval s a mará-

suk halálos. Bár a sztarecet minden esztendőben látom, mégis mindig roppant hatással van rám. Felénk jött s karjait összefonva megállt velünk szemközt. Hosszú, majdnem aranyszínű haja egészen összetapadt s szinte a térdéig ér. Arcát félig elborítja a szőr s ez valami mithikus állathoz teszi hasonlatossá. A szőröcsimbókók közül kicsi, de igen éles tekintetű szürkéskék szem nézett reánk. Inge piszkos és rongyos volt s a lyukain kilátszott a naptól sötétbarnára égetett teste. Sohasem mosott keze majdnem fekete volt s mintha pikkelyek borították volna. Azt mondják, a kígyómarástól van ez, ami ugyan nem árt meg neki, de ezt a sajátságos bőrképződést idézte elő.

Elsőnek nagymama ment oda hozzá s hal-
kan így szólt:

— Áldj meg bennünket, sztarec! S imádkozzál az uramért, Nikoláért, Isten szolgájáért!

A sztarecről azt beszélik, hogy meggyógyítja a betegeket. Gyakran hoznak csónakon beteget hozzá s állítólag elég a gyógyulásra, ha kezét a homlokára teszi. Persze csak akkor, ha a beteg maga is mélységesen hisz Istenben. Hiteleneken nem segít. Nagymama lehajtott fejjel állt előtte s hullott a könnye. Ekkor odalépett hozzá a sztarec s fakó hangon mondta:

— Nagy szerencsétlenség vár mindnyájunkra. Szerencsétlenség és halál. Az emberek elfordulnak Istentől s az Isten is tőlük.

Gyorsan megfordult s visszament a barlangjába. Mi megrendülten maradtunk ott. Utánamenni hiábavaló lett volna. Tudtuk, hogy most imádkozni ment s imádság közben nem szabad zavarni. Vártunk estig, de a remete nem jött

vissza. Holdvilágnál tértünk haza, amely fantasztikus csillogással öntötte el a víz sötét tük-rét. A csónak orrában ültem s lenéztem a holdfény csillogó csíkjaira, amik végigfutottak a sötét vizén. Vadimra gondoltam, ősszel a frontra kerül. Vájjon mi lesz vele?

1917. JÚLIUS 8.

DÉLBEN Vaszja bácsi igen izgatott volt. Azt mondta, hogy látta Gorbunov munkást.

— Ugyan, dehogy, — felelte nagyapa, reszkető kézzel vágva fel egy halkotlettet. — Lehetetlen, hiszen sokáig sínylődik az még a katorgában!

— De hogyha láttam! Igaz, hogy nincs szakálla és katonaruhát visel, de mégis csak ő az!

Nagybátyám félelme rám is elragadt. Gorbunov réme volt gyermekéveimnek. Egyik legjobb munkása volt nagyapának, aki rendkívül nagyrabecsülte. De volt Gorbunovnak egy nagy hibája: egyszer vagy kétszer egy esztendőben elitta az eszét s ebben az állapotában mindig az volt a rögeszméje, hogy a nagybátyámat meg kell ölnie. Máskülönben képzelni sem lehetett nála szelídebb, gyöngédebb embert Folyvást harcban állt a gyerekekkel, akik sokszor kegyetlenül kínozták az állatokat. Az itteni gyerekeknek van egy különösen kegyetlen multságuk. Tavasszal összefogdossák a fészkekben a madárfiókákat, vesszőket dugdosnak a szemükön keresztül s egész füzéretet csinálnak a még élő kis teremtésekből; vagy nagy követ kötöznek

a verebek lábára. Ha Gorbunov elcsípett egy-egy ilyen kölyköt, alaposan elnadrágolta, elvette tőle a madarakat s próbálta meggyógyítani. Egész madár-kórháza volt odahaza.

De aztán egyszerre csak „rájött a bolondja”. Eltűnt és itta valahol a „snapszot.” Mindenki tudta ilyenkor, hogy Gorbunov hamarosan megjelenik s a szobalány már az ajtóból leste. Rendesen éppen asztalnál ültünk, amikor felhangzott a kiáltás: — Jön Gorbunov! — Minden ajtót jól bezártak, s egy-két pillanat múlva hallatszott már, ahogy öklével dörömbölt az ajtón, s egy mély, pálinkaízű hang azt kiáltotta: — Hol van Vaszilij Nikolajevics, adjátok a kezembe, tulajdon kezemmel akarom megfojtani, ki akarom taposni a belét! — Nagybátyám elsápadt, felugrott az asztaltól s idegesen járt-kelt a szobában. Nagyapa fejét rázta s így szólt:

— Eh, már megint leitta magát az a disznó!

Sehogye tudtam megérteni, mi vonzza nagyapát ehhez a Gorbunovhoz. Nagybátyám ezerszer is könyörgött neki — a szó szoros értelmében könyörgött, — hogy bocsássa el a gyárból vagy jelentse föl, de nagyapa hallani sem akart erről. — Majd kialusza magát s újra munkába áll, — mondotta. Amikor Gorbunov az ajtó előtt lármázott, nagyapa maga ment ki hozzá s azt mondta neki:

— No, add ide, ami a zsebedben van, te vén, részeg disznó! Te ördögfajzatja, te!

Erre Gorbunov sápadt mefiszító-arca aláztosra vált s lassan előhúzta azt a finn vadász-kést, amellyel medvevadászatra szokott járni. Nagyapa elvette tőle s szigorúan mondta:

— Ha majd kialudtad magad, gyere el me-

gint és visszakapod. Most pedig eredj és feküdj le.

Egy óra múlva visszajött s nagyapa ismét kénytelen volt valami fegyvert elszedni tőle. Végre csakugyan lefeküdt, aludt három napig s akkor eljött bocsánatot kérni. Földön fetrengett nagyapa lába előtt, sírt, könyörgött s nagyapa ismét visszavette a gyárba.

Egyszer aztán, éppen négy esztendeje, nagybátyám kivezettetett az udvarra egy új lovat, amellyel a kormányzóság székhelyén rendezett versenyen akart résztvenni s amint föl akart rá ülni, kivont késsel felbukkant a háta mögött Gorbunov. Okvetlenül megöli, ha Szima, a szobalány, meg nem látja az erkélyről s vadul föl nem kiált.

Nagybátyám gyors mozdulatot tett; a dőfés nem sikerült úgy, ahogy a gyilkos akarta. De Vaszja bácsi mégis öt hónapig feküdt kórházban. Gorbunov a törvény kezére került. De nagyapa még ekkor is minden tőle telhetőt megtett, hogy lehetőleg csekély büntetést kapjon, s beavatkozásának eredményeképpen a tettest csak nyolc esztendei katorgára ítélték. Szima elmondta, hogy Gorbunov így kiáltott fel, amikor megkötözték: — Kezembe kerül még, az én kezemtől fog meghalni!

S ez a Gorbunov most újra itt volna? Irtózatos!

1917. JÚLIUS 10.

MA valamennyi templomban ünnepi istentisztelet volt abból az alkalomból, hogy Kerenszki halálzászlóalja győzelmet aratott Stanislounál. A nép azonban tudni sem akar a háborúról: megelégette. Tökéletesen értem — magam is szeretném, ha ebben a pillanatban megkötnék a békét. De az intelligenciánk sok tagja furcsán viselkedik; a bíró, az orvos, a kerületi előljáró, mind csupa lelkesedés s örvend, hogy Oroszország meg akarja őrizni méltóságát és folytatni akarja a harcot. A templom kijáratánál hallottam, amint egy katona ezt mondta:

— Csak imádkozzatok, marhák! Imádkozzatok, hogy a testvéreiteket legyilkolják a fronton! A gazdagok itt ülnek és örvendeznek, hogy ott agyonverik a muzsikokat. De ti muzsikok, ti marhák, ugyan minek örültök ti? Legjobb volna kezünkbe venni a fegyvert s minden gazdag embert agyonverni, akkor tudom, hamar vége lenne a háborúnak!

Istentisztelet után a kerületi kapitány elfogatta; de voltaképpen nincs igaza ennek a katonának? Mire való folytatni ezt az eszeveszett háborút?

1917. JÚLIUS 16.

NAGY tévedés volt azt hinnem, hogy ebbe a távoli fészekbe nem jutott el a forradalom. Ma tüntetést rendeztek a bolsevikok, akikről utóbbi időkben sokat beszélnek. Persze nem voltak sokan, mindössze talán húsz-huszonötén;

végigvonultak a főutcán és nagy vörös zászlókat hordoztak ilyen fölírásokkal: „Le a háborúval, le Kerenszkivel! Halál a burzsujokra! Le az alkotmányozó nemzetgyűléssel! Le az Istennel! Minden hatalom a munkás- és katonatanácsé!”

Amint az emberek ezt a feliratot olvasták: „Le az Istennel!” — megdobálták a tüntetőket mindennel, ami a kezük ügyébe került: tejeskorsókkal, tejfölös lábasokkal, pálinkásüvegekkel — s mire a polgárőrség megjelent, az asszonyok már a maguk emberségéből leverték a bolsevikokat.

A tüntetők közt volt Petrov is, a felcser fia, a többiek munkások voltak. Az egészet Gorbunov rendezte, aki valóban hazakerült. Elrendelték a letartóztatását, de sikerült idejében elrejtőznie. Szóval megugrott a katorgából. Nagybátyám egészen odavan, nagyapa aggodalmasan csóválja fejét s azt mondja:

— Hát megszökött az az ördögös fráter! De miért nem jött hozzám? Szerettem volna beszélni veled!

Igazán nem értem nagyapát.

1917. JÚLIUS 16,

MA lemondott a polgármester. A katonák azt követelték, hogy már a tizennyolcéveseknek is engedje meg a választójog gyakorlását. Mint-hogy erre törvény szerint nem volt módja, kénytelen volt a követelésüket visszautasítani. De polgármesteri állásában nem kívánt többé megmaradni, mert a katonák ragaszkodnak a köve-

telesükhöz s agyonveréssel fenyegetik, ha nem enged. A katonák közt utóbbi időben rendkívül veszedelmessé vált a hangulat.

1917. JÚLIUS 17.

A KATONÁK agyonverték az állomásfő'üököt — azt, aki télen kedves disznairól beszélt nekem. Azért tették, mert néhány percig vissza akarta tartani a katonai vonatot, hogy az ellen-vonatot átengedje. A katonák minél előbb Péter várra akartak érni. Ott állítólag zendülések voltak, sok halottal és sebesülttel.

1917. JÚLIUS 18

VÉGRE ismét levelet kaptam Vadimtól. Nagyon szomorú, mert közeledik az az idő, amikor ki kell mennie a frontra. „Hova lett az én ragyogó csillagom?” — ezzel fejezte be a levelét. Újra meg újra elolvastam ezeket a sorokat. Istenem, milyen szörnyű most az élet Oroszországban! Mi lesz még ebből?

1917. JÚLIUS 19.

MA a nyilvános szervezetek képviselői „Vas-napot” rendeztek. Mindenütt vasat gyűjtenek a parasztok számára. Nagypapa igen sokat adott.

1917. JÚLIUS 20

NAGYBÁTYÁM ablakára ma éjszaka ismeretlen kezek egy darab papírt ragasztottak, amelyre otromba vonalakkal halálfej s két keresztbe tett csont volt rajzolva. Alatta ez az írás: „Hamarosan véged lesz, készülj utolsó órádra”. Szegény nagybátyám kétségbe van esve. Azt hiszi, hogy Gorbunov volt.

1917. JÚLIUS 22.

IVANOVA egyetemi hallgatónő, egy idevalósi gazdag nagybirtokos leánya, belépett egy municíós gyárba, mint egyszerű munkás. Azt raondta, nem akar többé az apja burzsuj pénzéből élni. Az apja megátkozta s kiadta a parancsot, hogy be se engedjék a házába.

1917. JÚLIUS 23.

BETÖRTEK a lóistállóba s elköötték nagybátyám kedves lovát, a szép Almást. Az istálló ajtaján ismét halálfejes papírost találtunk ezzel a főlírással: „Készülj a halálra!”⁴

1917. JÚLIUS 25.

APÁMTÓL aggasztó levelet kaptunk. Azt tanácsolja, hogy utazzunk haza, mert különben könnyen elakadhatunk a nyílt pályán. Olyan

hírek járnak, hogy az ideiglenes kormány megbukott s a katonai és munkástanácsok vették kezükbe a hatalmat.

1917. JÚLIUS 26.

PETROV felcser fia, aki résztvett a rosszul sikerült bolsevik tüntetés rendezésében, most házról házra jár s igyekszik mindenütt elégedetlenséget szítani. Kerenszkit nem is nevezi másnépp, csak „ballerinának”, mert mindig automobilon jár s virágokkal hajigáltatja meg magát. Azt mondja, már csak az hiányzik, hogy kezét is csókoltasson magának. Lázít a papság ellen, amely a hinterlandban él s a katonákat egyenesen a fronton keresztül akarja a paradicsomba juttatni.

Azt mondja: — Mi már csak inkább a földön maradunk háború nélkül, a paradicsomba menjetek ti magatok! — Gúnyolja Bocskarjova asszony női zászlóalját, amiért maga is háborúba megy, ahelyett, hogy a háború ellen agitálna, ahogy asszonyokhoz illenék. Beszédeit mindig azzal a felszólítással végzi, hogy harcoljunk a legnagyobb ellenség, a kapitalizmus ellen, a munkás- és katonaképviselek zászlaja alatt; a gaídagoktól vegyünk el mindent s osszuk ki a szegények között. Ez a gondolat természetesen tefszik a népnek.

— Parasztok, — azt mondja, — menjetek és raboljátok vissza azt, ami tőletek elraboltak!

1917 JÚLIUS 27.

ISTENEM, milyen szomorú, milyen nehéz most az élet! Mindenfelől csupa panaszt, sóhaj-tást nyögést hallani. Télire éhínséget, zavargást, proVomSt várnak. Bennem csak az tartja a lelket C Vadimra gondolok. Behunyom a szememefhogy arca, mosolygása meglevencedjék előttem s szünetlenül olvasom a leveleit.

1917. JÚLIUS 28.

A HELYZET kétségbeejtő. A katonáink futnak. Egyik vereség a másikat követi. Állítólag parancsot adtak ki, hogy közénk kell löni a futóknak.

1917. JÚLIUS 29.

MOST jöttek ki a főparancsnok új rendeletei: behozzák a halálbüntetést, megszüntetik a sajtószabadságot! Sokan vannak, akik minden reménységüket ebbe a változásba vetik s azt hiszik, hogy mostantól fogva az emberek ismét engedelmessé válnak a hatóságok rendeleteinek. De nagypapa azt mondja:

— Későre találták meg az eszközt! Előbb megengedni mindent, aztán újra eltiltani — itt már a halálbüntetés sem segít!

1917. AUGUSZTUS 4.

MA nyilvánosságra hozták az ideiglenes kormány felhívását:

„Oroszország rendíthetetlenül el van szánva, hogy amíg az orosz forradalom ideáljai teljes győzelmet nem aratnak, a háborút nem fejezi be s nem riad vissza semmiféle nehézségtől. Megújhodott bátorsággal felelünk az ellenség fenyegetéseire, végrehajtjuk a belső átalakítások nagy művét s a negyedik háborús év kezdetén mindent megteszünk, ami a hadjárat folytatásához szükséges ..”

Tehát még mindig nincs vége a háborúnak! Lehetséges ez? Ne essék kétségbe az ember? Azok odafönn tökéletesen elveszíthették az eszüket!

1917. AUGUSZTUS 5.

ISMÉT itthon vagyunk. Hogy örülök a szobámnak, könyveimnek! Vadimtól levelet találtam. Két nap múlva itt lesz! Szóval, ha csak néhány nappal tovább maradunk nagyapánál, nem is láthattam volna!

1917. AUGUSZTUS 6.

A VÁROSUNKRA nem ismertem rá. Szinte olyan hatást tesz, mintha ellenség tanyázott volna benne, oly elhanyagolt és olyan piszkos minden. A folyómenti park, városunk büszkesége, be van borítva papírrongyokkal, sok fát

kitörtek, a kerítést kidöntötték; mindenütt csoportosan járnak a katonák, sohasem az úton, hanem a gyepen és a virágágyásokon tapodva. A medencéből minden aranyhal eltűnt, az üveg-golyókat összezúzták. Katarina cárnő szobrának orrát, fülét, kezét leverték. Az utcán mindenütt a pusztítás nyomai, a kockaköveket feltépték. De ha a rombolók közül valamelyiknek csak egy szót mer szólni az ember, legalább is elverik. Hiszen forradalom van, azt tehet mindenki, amit akar! Hallottam, amint egy katona rákiáltott egy asszonyra: — Ha az arcodba akarok köpni, azt is megtehetem, mert forradalom van!

1917. AUGUSZTUS 7.

VADIM nálam volt, elment — és mindenek vége. Mennyi gyöngédséget tartogattam számára a szívemben! Hogy is fordulhatott így a dolog? Amikor megérkezett hozzánk, éppen a szobámban voltam. Belépett, új tiszti egyenruhájában, kezét nyújtott és elpirult. Leültünk.

— Alatürba vezényeltek, — mondta, — holnap utazom.

Hát megint csak egy „félóra”. Aztán várhatok ismét.

— Alja, — mondta halkán, — szerezze meg nekem azt az örömet: olvasson föl legalább egy olyan verset, amit nekem írt!

— Szívesen! — feleltem nagy örömmel, — elővettem a füzetet, kinyitottam s bele akartam fogni az olvasásba.

Csakhogy, ha ezt fölolvassom neki, megtudja, hogy szeretem! Becsuktam a füzetet.

— Nem tudom olvasni! — mondtam.

— Hát akkor kimegyek az előszobába. Ott nem lát engem s könnyebben esik az olvasás.

— Jó!

Kiment. Még onnan is hallottam a lélegzetét. Nagyon izgatott volt — én nem kevésbé.

— Várok, Alja! — mondta odaküntről.

— Nem lehet, nem tudom magának felolvasni a verseimet!

— Várok, Alja! — ismételte egy kis szünet után. Nekem könny szökött a szemembe. Miért is nem tudok olvasni? Hiszen úgy vártam ezeket a perceket!

— Alja, öt perc múlva mennem kell!

Hallgatás.

— Alja, két perc múlva mennem kell!

Ekkor halkán olvasni kezdek . . .

Tudom, hallott minden szót. Verseimben, hangomban szerelem csengett. Befejeztem és vártam. — Az előszobában lépéseket hallottam. — De nem hozzám jött! Nem! A folyosóra ment; hallottam, amint fölveszi a köpenyét és eltávozik. — Egyedül maradtam. — ölemből iöldre siklott a versesfüzet Vadim képével. Elment. Miért? Miért? — Lassan kimentem az előszobába, a folyosóra. A tükrösszekrényen hevert otffejlett barna kesztyűje. Mindennek vége. Ném szeret.

1917. AUGUSZTUS 8.

AZ ASZTALOMON könyvek hevernek. Egész künnyhegyek. Azt mondom magamban: a szerelem nem neked való, csak a tudomány menthet meg a kétségbeeséstől. A tudomány nem csal meg. A boldogságról le kell mondanod, az nem neked való. Külsőleg nyugodt vagyok, szinte vidám. Senki sem fogja megtudni bánatomat s a rajtam esett sértést — még ő sem.

1917. AUGUSZTUS 9.

MA választják a városi дума tagjait. Általános izgalom. A mi Másánk, aki váratlanul szavazati joghoz jutott, majd hogy össze nem roppan a felelősség súlya alatt, amely az állam ügyeiben ránehezedik. Hozzám fordult:

— Barüsnya, melyik listára szavazzak, hogy a vallás és az Isten megmaradjon s a cár atyuska visszajöjjön?

— Olyan lista egyáltalán nincs!

— No, de hogy legalább ne a muzsikok parancsoljanak, mert azok mindenképen tönkreteszik Oroszországot!

— Nohát idefigyelj, — magyaráztam neki. — Az első lista a háztulajdonosoké. Azokhoz semmi közöd. A 2. lista a demokratikus blokk. A 3-as: a szociálforradalmárok és szociáldemokraták; a 4-es: a katona- és munkásképviselek. Hát szavazz a 2-esre vagy a 3-asra, de semmi esetre a 4-esre, mert azon a bolsevikok vannak. s azok mindenképen ellene vannak Istennek és a vallásnak.

Mása ragyogó kedvben tért vissza a választásról. — Ö, barüsnya, azt hittem, Isten tudja, mi történik majd ott, de nagyon nyugodtan ment az egész. Különben is volt ott egy barátságosképű fiatalember, az pontosan megmondta, hogyan válasszunk. Kérdezte, hogy kit akarunk? Mondtuk: azt akarjuk, hogy megmaradjon a vallás s a cár jöjjön vissza! Azt mondta, hogy akkor a 4-es listára kell szavazni. Mondtuk, hogy a kisasszonyunk éppen megfordítva csinálta; de megmagyarázta nekünk, hogy az utolsó percben megváltoztatták a listákat. Gondolja meg, kisasszony, ha az a fiatalember ott nincs, a végén még azokra az istentelen ördögökre, a bolsevikokra szavaztunk volna!

Keservesen sírt, amikor megmagyaráztam neki, hogy választási trükk áldozatául esett.

1917. AUGUSZTUS 10.

MA összetalálkoztam az utcán a vöröshajú Cívozyevvel; egy leánnyal ment karonfogva. Amikor meglátott, zavartan mosolygott s lekapta a sapkáját.

Nem tudtam megállni, hogy meg ne kérdezzem:

— No, hát kiment a nép közé?

— Neeem, — hebegte, — annyi dolgom volt, s nyáron keresnem is kellett valamit, meg aztán ...

Vizsgák előtt valamennyien alig várták, hogy „a nép közé mehessenek.” De a nagyszájúak közül egyetlen egy sem ment ki a nép közé.

1917. AUGUSZTUS 16.

EZEKBEN a napokban állítólag keresztülvitték a városunkon a cárt és családját. Mása ismét könnyes szemmel jött hozzám:

— S az emberek még örülnek, hogy Szibériába viszik szegénykétl A katonák valamenyien sajnálják, hogy a szállítást titokban rendezték, mert szerették volna agyonverni! Azt mondják, elég embert ölt meg a háborúban s az ilyen véreb megérdemli, hogy úgy dögöljön meg, mint a kutya. Istenem, segítsd meg őket, hogy visszakerüljenek abból a Szibériából! Hogy muzsikokkal ne akadjanak össze! Jaj, hova lett most az a sok gróf, meg herceg? Miért engedik azok, hogy a cárt Szibériába küldjék?

Mása elment a templomba s gyertyát gyújtatott a cárnak és családjának egészségéért és jólétéért.

1917. AUGUSZTUS 17.

DÁSA szemétbe akart dobni egy régi kulcs-tartót; egészen fekete volt már. Bilincshez hasonlított Felhúztam a kezemre s elhatároztam, hogy karperecnek fogom viselni, mint boldogtalan szerelmem jelképét.

— Mi van a karodon? — kérdezte délben az apám. — Már megint valami gimnazista-ostobaság? — Hallgattam, de szilárdan elhatároztam, hogy a bilincsemet nem vetem le.

1917. AUGUSZTUS 18.

ISMÉT boldog vagyok! S oly hirtelen, oly váratlanul jött a boldogságom! Tegnap este vendégek voltak nálunk — különösen nagy számban az ifjúság. Mialatt Mása éppen Natocskának segített a holmiját lerakni, újra csengettek s magam futottam ajtót nyitni — és ki állt előttem ... Vadim! Elállt a szavam, mozdulni sem tudtam — mosolygott rajtam. — Alja, — azt mondta, — annyira vágyódtam maga után, hogy jelentkeztem a frontra. Tudniillik, aki frontra jelentkezik, háromnap szabadságot kap. Nem maradhattam Alaturban, úgyhogy magát ne lássam! Legalább a szemét látni akartam. Kérem, adja ide azt a versesfüzetet. Holnap hazautazom s holnapután megint itt vagyok, egészen amíg a frontra nem indulok. Kikísér, úgy-e?

Mindezt oiy gyorsan mondta, hogy már késsen is volt vele, mire a szalonba értünk. Mindenki kövé meredt csodálkozásában, hogy itt látja, nem várta senki. Egész este égett az arcom, éreztem, hogy rajtam pihen a tekintete, egész este boldog voltam. De minél inkább közeledett a vacsora, annál jobban elszomorodtam, s amikor egy Sura Ponomarjov nevű diák ezt a románcot énekelte: „Miért is láttalak meg téged” — alig tudtam visszafojtani a könnyeimet. Csöndesen, észrevétlenül kisurrantam a dolgozószobába s leültem a díványra. Arcomat kezembe temettem. Vadim két nap múlva a frontra megy!

Ekkor belépett Vadim, odaült mellém s így szólt:

— Alja, azért mentem el akkor, mert megértettem mindent, és mert nem tudtam „, és mert... és ... — elakadt, elhallgatott. Sokáig ültünk így. Éreztem, hogy egy könnyesepp hull a kezemre.

A szalonból széktologatás hallatszott. Vadim fölállt, erősen megszorította kezemet s kiment; én utána. A vendégek eltávoztak s velük együtt Vadim is. Két nap múlva látom még néhány percig, aztán megy a frontra . . .

1917. AUGUSZTUS 22.

REGGEL eljött Vadim s hívott, hogy kísérjem ki az egy óraker induló hajóhoz. Együtt reggeliztünk. En egy falatot sem tudtam lenyelni, de Vadim nagy étvággal evett meg mindent, amit eléje raktak. Reggeli után odaadtam neki a versesfüzetet, de megkértem, hogy csak akkor olvassa, ha már a hajón ül.

1917. AUGUSZTUS 23.

VADIM elutazott. Egész sereg ember jött el, hogy kikísérje, a szülei is ott voltak, meg a nagynénje. Egy darabig beszélgettünk a vendégekkel, aztán félrevont és megkért: kísérjem el a kabinjába, adni akar nekem valamit. Amint a nagy tükör előtt elhaladtunk, belenéztem s a pillantásom véletlenül Vadim jobbkezeire esett... éppen olyan fekete karperec volt rajta, mini énrajtam.

— Mit jelent ez, Vadini? — kérdeztem.

— Magán láttam, — felelte zavartan, — s azonnal csináltattam magamnak is egyet. Megértettem, hogy azért viseli, mert én akkor elmentem.

S oly zavartan, oly gyöngéden mosolygott, amíg ezt mondta! Hogy fogok élni enélkül a mosoly nélkül?

Amikor a kabinba értünk, átadott egy ó-orosz stílusú, kovácsoltvas-ládikót, ezzel a felirással: „Ragyogó csillagomnak!” A ládikóban Vadim arcképe volt meg egy szál virág.

Alighogy visszajöttünk, már megszólalt hosszú, éles füttyel az első jelzés. Még egészen közel álltunk egymáshoz, de ő már a hajón s én a parton.

— Vigyázz magadra, Vadim! — kiáltja az anyja.

— No, győzd le a németeket s gyere vissza egészségesen! — mondja tréfálkozva az apja, de ajka reszket közben.

Vadim rámnéz, mintha még egy utolsó szót várna tőlem, de nem tudok beszélni. Harmadik füttyentés: elszedik a pallókat, a kerék lassan forogni kezd s az a keskeny vízszalag, amely elválaszt bennünket, egyre szélesedik. Mindenki előszedi a zsebkendőjét és integet. Vadim nővérei hangos sírásra fakadnak, ő maga integet a zsebkendőjével s arcán még látok egy halvány mosolyt. Utolsó pillanatig férfinak akar látszani szegényke! De egyszerre csak sarkonfordul s a szó szoros értelmében elszalad a fődéltetről.

— Sírva fakadt! — mondta a nagynénje.

— Ó, ez a mai ifjúság, milyen idegesek ma napság a fiatalok!

De Vadim már ismét a földézetén van, kezében fényképezőgép s még néhány fölvételt készít rólunk.

A gőzös egyre távolodik, egyre gyorsabban halad, most belevész egy napfénytől aranyló sávba, s orra körül a habzó víz úgy sziporkázik, mint ezernyi csillag. Most a hídnál van, most eltűnik a folyó kanyarodásában. Egyedül vagyok.

1917 AUGUSZTUS 29

MARIS levelet kaptam Vadimtól! Mása hozta be. Leolvasta arcomról az örömet s meg kérdezte:

— Nem Nikolajevics Vadimtól jött ez a levél?

Végig sem hallgattam, siettem a szobámba s elolvastam a levelet:

„Nem tudom, mit mondjak. Szeretsz engem! Itt van hát a boldogsági A boldogság, amelyet oly rég keresek s már előre is átéltem. Régóta éreztem már, de féltem a világosságtól, féltem, hogy hátha mégis csalódtam. Szívem mélyén rejtegettem szerelmemet, de most megnyilatkozhatik, szabadon bonthatja ki nagyszerű virágait. Alja, Aljám, édes Aljám! Hogy is viseljem el ezt az isteni szerelmet! Szeretnék beleugrani a vízbe és visszaúszni hozzád. Szeretném újra hallani a hangodat. Alja, miért is nem adtad ide a verseidet, hogy elolvassam? Egyre csak szerelmemről szeretnék beszélni neked. Meg-

találtam a boldogságot, nem félek többé. Alja: le, meg Oroszország egyek vagytok — a nagy Oroszország és te, kicsi Alja! Kettőtökért szívesen odaadom az életemet. Úgy örülök, hogy válásunk utolsó pillanatában még le tudtalak fotografálni! Oly szomorúan álltál ott s mégis igyekeztél mosolyogni, szerelmedben ragyogni akartál nekem, mint csillag a sötét égen ...”

1917. AUGUSZTUS 30.

TEGNAP boldog voltam, mert megkaptam Vadim levelét, ma éjszaka pedig rettentő álmot láttam! Magamban csónakáztam a tavon s körülöttem sűrű sötétség volt. A csónakot valami láthatatlan kéz a part felé irányította; egy fekete alak valami nagy, sötét dolgot helyezett el a csónakban s ismét a tó közepe felé taszította. Ekkor egyszerre villám hasította át a sötétséget, az éles fény ráesett a csónak terhére — élettelen emberi test volt... Vadimi felsikoltottam s felébredtem. Vadim a frontra ment. — Viszontlátom-e valaha?

1917. SZEPTEMBER 8.

AMINT a szalonon keresztülmentem, odalépett hozzám a magántanár s így szólt:

— Találkoztam a levélhordóval, ezt a levelezőlapot adta át a maga számára.

Szobámba mentem s elolvastam Vadim levelezőlapját. Csak néhány sor volt, de mélyen

megbántott. Rendetlen írással volt odavetve, az írás elkenve, tüstént meglátszott, hogy részegen írhatta. Ez volt a tartalma:

„Bocsáss meg, kedvesem! Itt ülök a pályaudvaron a bajtársaimmal s nagyban mulatunk. Nem mondhatnám, hogy most éppen az a derék, tiszta fiú vagyok, akiről a költeményeidben beszélsz. De, úgy-e, megbocsátasz? Csókol Vadim.”

Mitévő legyek? Ezer meg ezer versztányira van tőlem, a fronton, talán meg is halt már. Meg van győződve arról, hogy megbocsátok neki. Mi az: megbocsátani? Hogy írhat nekem ilyen hangon? A dolgozószobában, amikor egyedül voltunk, a kezemet sem merte megcsókolni, most pedig nyílt lapon, amit akárki elolvashat, egyszerűen azt írja: „Csókollak”.

1917. SZEPTEMBER 10.

WEIDLE professzor nem tért vissza Pétervárról. Annál jobb.

Ismét a könyveim közé menekülök.

1917. SZEPTEMBER 19.

SÖTÉT, kis szobában írok, Evgeni Vaszujevics Bjelaljev roskatag kunyhójában. Ide, a város környékére menekültünk a pogrom elől. Harmadik napja tanyázik már városunkban az emberségéből kivetkezett, részeg csöcselék. Még

mindig nem tudok magamhoz térni. Az „utca” eddig soha nem volt olyasmi a szememben, amittől félni kellene; a „nép”, a „tömeg” gondolata nem töltött el rémülettel, borzalommal. Most minden megváltozott. Eddig minden emberben az isteni elemet kerestem, „a szívében éneklő csalogányt” — most már tudom, hogy nincs állat, amely kegyetlenebb, baromibb, undorítóbb tudna lenni az embernél.

Szeptember 15-én színházban voltunk. Az Anyegint játszották a szegény diákok javára. Hazatérőben szép, csillagos ég borult fölénk, a mi csodálatos orosz őszi egünk.

A házunk közelében egy csapat katonaköponyeges embert pillantottunk meg. A vízvezeték csapja körül matattak valamit, s nagyon feltűnt nekünk az erős pálinkaszag, hiszen az alkohol el van tiltva. Beszéltünk egymás közt ezekről a gyanús alakokról, aztán lefeküdtünk.

Egészen sötét volt még, hajnali öt óra tájban, amikor szokatlan láрма riasztott föl álomból. Sok össze-vissza hang, aztán néhány kiáltás, lövések. Lassan pirkadni kezdett s láttam, hogy az utca tele van ide-odaszaladgáló emberekkel. Egy utcai lámpa világánál megpillantottam egy katonát, aki a fegyverével éppen a mi ablakaink felé célzott. Csak egy pillanatra láttam, de nem felejttem el soha. Egészen közönséges, kerek orosz muzsik-arc, csupa szőr, inkább jó, mint gonosz. Szeme egészen elveszett duzzadt szemhéjai alatt. De bármily keveset árult el az arca: egész viselkedésében annyi gyűlölet és kegyetlenség érzett, hogy talán jobban megrémültem tőle, mint a felém irányított fegyvertől. Alighogy félreugrottam, csörömpölve

hulltak a földre az ablaküveg szilánkjai s a szobába egyszerre behatolt a hűvös hajnali levegő. Összetört a nagy tükör is, amelyet annyira szerettem: a golyó a közepén taláta. Életemben először éreztem a halál közelségét; reszkettem félelmemben, mert azonnal felfogtam, hogy az utcán nyüzsgő emberek egészen jogosnak találják a meggyilkolásomat. Nem ismernek, de gyűlölnék és halálomat akarják. Ekkorra már a lövéstől felriasztott szüleim is berohantak a szobániba. Amint apám az utcán lévő embereket meglátta, tüstént a telefonhoz ment, hogy segítséget hívjon. Azt felelték neki, hogy az egész városban pogromok vannak. A nagy spirituszgyárban az egész alkoholkészletet beleöntötték az újonnan berendezett vízvezetékbe, amikor a katonák rohamot akartak intézni a gyár ellen. De a katonák fölfedezték a csövet, teleítették magukat s nekiindultak a városnak, hogy az üzleteket s a burzsujokat kifosszák.

Anyám, ahogy ő mondta, azonnal „gyakorlati oldaláról” fogta föl a helyzetet. Bement a nappaliba, gyorsan összecsomagolta a legértékesebb aranyholmikat s azt mondta:

— Csak azon igyekezzünk, hogy valamilyen képen kijussunk a házból!

A húgaim sírtak, csak Irina nem; őt egyáltalán csak nagy ügyel-bajjal tudtuk az ágyából kitépni. Még amikor a szétlőtt tükröt meglátta s megértette, hogy pogrom folyik, akkor is azt mondta, hogy semmi mást nem akar, csak aludni. Amikor a magántanárhoz kopogtattunk be, vele is úgy jártunk, mint Irinával. Azt mondta:

— Charaso! Pogrom! Ezért nem forgathatom fel az időbeosztásomat!

De legrosszabbul én viselkedtem. Egyik ab-laktól a másikhoz szaladtam, kinéztem az esze-veszett tömegre s reszkettem félelmemben, mint a nyárfalevél. Csak egyetlen értelmes dologra voltam képes: becsomagoltam Vadim leveleit s a naplóimat. A függönyök mögül láttam, hogy rohant elő a tömeg, minden elképzelhető edény-nyel fölszerelve. Egy katona egy gyerek-fürdőkáddal szaladt, egy öregasszony egy főzőkász-rollal, egy fiú egy nagy csuporral, egy katona a cipőjét húzta le, egy másik prémes sapkáját bélelte ki gondosan újságpapírral; s ez az egész piszkos, rongyos, részeg tömeg a vízcsap körül tülekedett, amely éppen a mi házunkkal szem-közt van. Ordítottak, lökdösődtek, még harap-ták is egymást, hogy hozzáférközhessenek — s az egész harc azért a mocsos folyadékért folyt, amely a beszakított csőből kiszökkent. Azok a boldogok, akik egy edényt, sapkát vagy cipőt meg-tölthettek ezzel az undorító folyadékkal, félre-álltak néhány lépésnyire s mohón nyakalni kezdtek. Tüstént lerészegedtek. Sokan végigvá-gódtak a földön, mások hányni kezdtek s aztán mellükkel vagy arcukkal estek bele a szörnyű mocsokba.

Közben egészen kivilágosodott — szürke, szomorú őszi reggel lett. Hóval vegyes eső esett. A városból egész processzió vonult fel, nyugodtan taposva a pocsolyában s az eszméletlenül heverő részeket testén. Mind holmikkal voltak megrakodva. Egy katona óriási gramofon cipel, fejére női kalapot tett, rikító vörös rózsákkal s egy fantasztikus paradicsommadárral. Hóna

alatt egész vég rózsaszín túll; egy része hosszú uszályként hurcolódik a sárban. Zsebéből arany és ezüst láncok lógnak ki, amiken órák fityegnek. Nyakán néhány drágaköves nyakék. Botorkálva jár, szeme kidülled a mohóságtól, valami undok nedvesség csöpög orrából bajuszára és köpönyegére. Most megáll, orrlyukai kitágulnak, megszimatozza az alkoholt, a nehéz gramfont odavágja egy mellette heverő katonához, akit okvetlenül megölt vele, ha már halott nem volt. Lázasan rángatja le lábáról egyik cipőjét, a csaphoz rohan, megtölti s tüstént inni kezd. Néhány pillanat múlva már a földön fetreng s más tülekedők tapodják a szép női kalapot. Most egy asszony szalad elő, örömtől sugárzó arccal; egyik kezében hegedű, másikkban gyerekbicikli, hóna alatt egy vég kék virágos szövet, fején vadonatúj, fényes cylinder s azon egy angol sportsapka. Szalad egy munkás, olajjal átitatott sapkája a nyakában, mert fején egész nyaláb hermelinprémet cipel. Nyaka köré kék- és ezüstrókákat tekert, kezében óriási gumilabda meg egy csodaszép, óriási bábú. Zsebéből hosszú női selyemharisnyák és finom csipkés ingek lógnak ki. Ekkor egy földön heverő katona hirtelen éppen a munkás előtt emelkedik fel, bambán rábámul, kezébe kapja puskáját, s már hallatszik is a lövés. A munkás értelmetlen mozdulatot tesz a karjával s hosszában elvágódik, arccal a kövezetre borulva. Mozdulatlanul ottmarad.

— Mamocska! — kiáltok fel, őrjöngve a rémülettől. — Mamocska, megölte!

Végigfutok a szobákon és sehol sincs maradásom. Minden összezavarodott bennem,

— Nem bírom tovább, nem bírom! — kiáltok fel s anyám karjába vetem magam. Arca sápadt, szigorú. Sietve rak össze mindent, kenyeret, sajtot, vaját; azt hiszi, menekülnünk kell. Apám újra telefonál. Rossz hírek. A tömeg már a második főutcát fosztogatja, egyetlen üzletet sem kímél, még a könyvkereskedéseket sem; most éppen egy nagy játékosboltot és egy csemegéüzletet fosztanak ki. Ismét az ablak felé fordulok. A tömeg most kolbászot, sonkát, tortát, kenyeret, cipőt hurcol magával.

Életemben először láttalak őrzöngeni, orosz nép! Bár utoljára lenne!

Irina kijön a szobájából s nem törődve az utcáról behallatszó kiáltozással, zongorához ül és skálázni kezd. Mindenki elszörnyedve rohan oda hozzá: én, szüleim, húgaim, Mása, Dása, mind kővémeredünk rémületünkben arra a gondolatra, hogy az utcán lévő emberek újra figyelni kezdenek ránk.

— Csak nem mulaszthatom el a zongoraórámat amiatt a csürhe miatt! — mondja haragosan Irina s mert mi nem tágitunk, lecsapja a zongora födelét. A magántanár szobájából kihallatszik a papírlapok zörgése; oly nyugodtan szolgálja a tudomány haladását, mintha mindenütt a legnagyobb békesség lenne.

De odalenn meghallották a skálázást. Az ablakaink alatt csoportosulás támadt s egy rekedt, részeg hang azt kiáltja:

— Mi vérünket ontjuk a fronton, a burzsujok meg itt zongoráznak!

Egy másik:

— Pokolba a burzsujokkal! Verjük be azt

a zsíros pofájukat! Rángassuk ki őket a függönyök mögül! Ide velük! Felkötni! Agyonlőni!

S a dühöngő tömeg, amely percről-percre növekszik, mint a lezúduló hógörgeteg, ablakaink alá nyomul, megrohanja a házunk kapuját, mint egy százfejű szörny.

Ez a halál, — gondolom magamban. Csak egy gondolatom van: elrejtőzni, elbújni, akárhova!

Mása zokogva ront be a szobába:

— Nagyságos úr, nagysága! Jönnek!

— Ne félj, Mása, hiszen téged úgysem bántanak, — mondja apám.

— De hátha engem is nagyságának néznek? Jaj, agyonvernek magukkal együtt, mint a kutyát! Jaj, jaj...

Apám nem tudja mosolygását elfojtani:

— De nyugodj hát meg, majd megmondom nekik, hogy nem vagy nagysága!

— De bizonyosan nem hiszik el!

Apám bekopogtat a magántanár ajtaján:

— Georgi Alexandrovics, komoly a helyzet!

— Hát mit csináljak? Igazán... igazán nem érek rá ... fontos cikk ... Még ma okvetlenül el kell végeznem a korrektúrát... — ez volt a válasza.

Ekkor szólni kezd a villanyos csengő, szakadatlanul; az ebédlőből beront Lebedev mérnök a feleségével, a hátsó lépcsőn jöttek le. A férfi arcát örült félelem torzítja el.

— Mitévők legyünk? — kérdi reszkető hangon. — A kapun nem menekülhetünk, azt elnyalta a tömeg, a díszbejáratot is, a kerítés meg túlságosan magas!

A mérnök felesége sokkal nyugodtabban

viselkedik; hároméves fiacskája foglalja el, akit karján cipel s aki torkaszakadtából bög. Verni kezdik az ajtót, az ütések egyre erősebbek, fenyegetőbbek. Most teljes erejükből rugdalják az ajtó deszkáját. A mérnök támolyni kezd s alétlan roskad egy karosszékbe; finom metszésű, értelmes arca egyszerre olyan fehér lesz, mint a kréta; felesége leteszi a gyereket egy székre, urára veti magát s kezdi a gallérját feltépni.

— Ajjajaj, jön a halál! — kiáltja Mása. — Mingyárt bejön egy gazember és hasbaszúrja az embert a szuronyával, azzal vége! — És versenyt kezd üvölteni a mérnök gyerekével. Az ablakon kő röpül be, az ablaktáblák összetörnek. Oda-künn egyre erősebb az emberbőrbe bujt vad-állatok üvöltése és bömbölése. Apám dolgozószobájába szalad és telefonál:

— Küldjön gyorsan egy csapat polgárőrt, a tömeg ki akarja fosztani a lakásunkat.. Mind el van foglalva??... De hiszen legfőbb ideje ... Az Isten szerelméért, azonnal küldje!

Eltelik egy perc, kettő, három...

Apám ismét telefonál: — Gyorsan, gyorsan, már betörik az ajtót! Az Isten szerelméért, gyorsan!

Ekkor betörik az ajtó a tömeg nyomásától, halljuk, amint húszával dobognak a lábak a folyosón ...

Mit érez az ember élete utolsó perceiben? Nem tudom. Nem tudtam semmit, nem gondoltam semmit. Ott álltam a zöld plüssfüggöny mellett, naplómat a szívemhez szorítva, s figyelmesen néztem a plüss mintáit; oly pontosan szemügyre vettem minden egyes virágot, minden egyes levelet, mintha ebben a pillanatban

egyetlen feladatomban az lett volna, hogy a lehető legalaposabban tanulmányozzam ezeket a rajzokat.

Ekkor egyszerre lövések! Kettő, három, aztán egész sortűz egyszerre. A tömeg, amely közben az egész folyosón végigszaladt s most az előszobánk előtt áll, nem mozdul tovább, pillanatra mintha habozóvá válnának a lépések, aztán gyorsan eltávolodnak. Az „önkéntes druzsina” érkezett meg, egyetemi hallgatók és gimnazisták sietve összeállított csapata. Kaptak valahonnan egy géppuskát s most löni kezdik a tömeget. A csorda kiáltozva, üvöltve szétszalad s perc sem telik bele, nincs ember az utcán...

Kimegyünk.

— Fussanak el gyorsan! — kiáltja valaki az utca sarkáról.

Futunk, ahogy csak tudunk, s alig kerültük meg a sarkot, már vad lövöldözés kezdődik az önkéntes druzsina és a martalócok között.

Soká nem tudjuk elszánni magunkat, hogy merre forduljunk. Ismerőseinknél keressünk menedéket? Bolondság volna, hiszen csupa „burzsuj” valamennyi! Ekkor támad az a gondolatunk, hogy Maruszja Bjeljajevához kell fordulni; ott bizonyosan nem fosztogatnak!

Nem messze a házunktól Jekaterina Pavlovna Kalinnikova szalad felénk — hosszú fekete köpenyében olyan, mint egy nagy madár. Ahogy megpillant, a magántanárra veti magát, megragadja kezét és mellére vonja.

— Hála Istennek! — kiált fel. — Csakhogy megmenekült! Hallottam, hogy maguknál fosztogatnak s megkértem a fivéremet, aki az önkéntes druzsina tagja, hogy társaival siessen a

segítségükre, amilyen gyorsan csak lehet. Hát nem késtek el, hála Istennek!

Szóval ő mentett meg bennünket! Apám köszönetet mond neki s megcsókolja a kezét. Elmondja, hogy csak nagy fáradsággal tudta szobájából kihúzni a magántanárt.

— Egész munkanapomat elvesztettem ezek miatt az elvtársak miatt! — sóhajtozik a magántanár.

— Maga velem jön! — mondja Jekaterina Pavlovna s a szeme ragyog, mint a csillag, arca megszépül. Kézenfogja a magántanárt, az engedelmesen megy vele, mi pedig indulunk tovább, Maruszjához.

1917. SZEPTEMBER 20.

AZ ASZTALON kedélyesen zümmög a szamovár; egy tányéron fekete kenyér, egy másikon vékony karikákra szeletelt krumpli. Maruszja szolgál ki bennünket, meg az anyja, aki éppen olyan csúnya, mint Maruszja, de éppen olyan kedves és rokonszenves. Maruszja anyja már régen ismeretes volt „szocialisztikus” eszméiről. Mindent maga készít magának, még cipőjét is maga varrja. Annakidején mint száműzött szociál-forradalmár került a városunkba. Haját rövidre nyírva viseli és pápaszemet hord.

Maruszja ma a városban volt; majdnem a házunkig sikerült eljutnia. Azt mondják, egészen lerombolták, éppen úgy, mint a mellette lévőt, Laptyev gyáros házát. Néhány kisebb üzletet, köztük a sarkon a tatár szatócsboltját teljesen kifosztottak.

Maruszja meg az anyja mindent megtesznek, hogy náluk való tartózkodásunk minél kellemesebb legyen. Maruszja egyébiránt közölte velem, hogy nemsokára férjhezmegy egy postatiszthez, aki sok esztendővel idősebb nála.

— Persze, túlságosan öreg hozzám, — mondta szégyenkező mosollyal, — de hát az élet gyakorlati oldaláról kell nézni. Hiszen szegény vagyok és csúnya . . .

1917. SZEPTEMBER 22.

VÉGRE ismét itthon vagyunk. A házunk sértetlen, de Laptjev gyárosét tökéletesen kirabolták. Sikertült gyermekeivel együtt idejében elmenekülnie. Velünk egyszerre tértek vissza. Amikor aztán az ajtó előtt összetalálkoztunk, így szólt apámhoz:

— Emlékszik azokra a szőnyegekre, meg más szép holmikra, amiket Szerjzovska küldött nekünk Pétervárról, ahol a pogromtól „megvédélmezte?” Mind elrabolták tőlünk s azonkívül minden egyebet. Megérdemeltük! Ebül gyült, ebül veszett!

Az udvarunkon a tatár felesége úgy szaladgál, mint az örült s próbálja összekeresgélni a holmija maradványait. Itt egy darab papírt, ott egy üres konzervdobozt emel föl s közben úgy visít, mintha gyilkolnák. Hogy miért fosztották ki ezeket a szegény tatárokat, azt még a bolsevikok szempontjából sem lehet megérteni.

Kifosztottak néhány templomot is, jóformán minden üzletet összeromboltak, sok házat föl-

gyűjtottak. A lakosok most önkéntes druzsinát alakítottak s felváltva maguk őrzik a házakat. Ma apám, a magántanár és a mérnök vannak szolgálatban. De a magántanár csak azzal a föl-tétellel csatlakozott hozzájuk, hogy a munká-jában nem zavarják. Három munkanapot vesz-tett, szegény!

1917. SZEPTEMBER 24.

A SZÜLETÉSNA POM. Tizennyolcéves va-gyok! De mennyire nem hasonlít ez a nap a tavalyihoz! Jóformán senki sem vesz tudomást róla, ajándékokat sem tudtak vásárolni nekem, mert a városban még mindig nagy a nyugtalan-ság. Csak Maruszja hozott egy bokréta maga-készítetie papírvirágot. De mégis kaptam egy születésnap i ajándékot, a legszebbet, amit csak elképzelhettem: levél jött Vadimtól a frontról, még hozzá ismét olyan levél, amilyent régen szo-kott írni, az én régi Vadimom. Az a rosszlelkű levelezőlap, amelyet annakidején küldött, na-gyon nyomja a lelkét s meghatóan kéri a bocsá-natot ezért az ostobaságért.

Kaptam egy egész sereg „sürgős táviratot” is. Mostanában csak „sürgős táviratot” szoktak küldeni, amiért háromszoros díjat fizetnek, mert a közönséges távirat sokszor lassabban utazik, mint a levél, vagy egyáltalán nem is érkezik meg. És milyen mulatságosak! Gratuláló táviratokat most nem szabad küldeni, így hát körülírják a jókívánságokat. Nagyapám ezt táviratozta: „Táv-iratozzatok Alja egészségéről!” Nagybátyám: „Alja ügye jól áll” — és így tovább. Legfurcsább

Natocska távirata: „Aljának legmelegebb jókívánatokat vásároltam!”

1917. SZEPTEMBER 25.

A VÁROSBAN kihirdették az ostromállapotot. Az utcákon csak tíz óráig szabad tartózkodni. A lakosok kötelesek maguk őrizni a házakat, minden férfi tartozik résztvenni az őrségben. Minthogy jóformán senkinek nincs fegyvere, hát fölfegyverkezik azzal, ami éppen a kezeügyébe kerül. Amikor a magántanár éjfélkor átvette a szolgálatot, bundáját egy kofferszíjjal szorította össze a derekán s ebbe a rögtönzött övbe hosszú konyhakést dugott. Hangoosan kacagnunk kellett, amint így felkészülve megpillantottuk. Olyan volt, mint egy statiszta valami olasz operában! Vele együtt Jekaterina Pavlovna is kiment őrt állni; háromnegyed tizenkettőkor váratlanul megjelent. A magántanárt szemmel láthatóan meghatotta ez a ragaszkodás. Hajnali négykor apám és a mérnök kerültek sorra.

A pogrom alkalmával igen sok ember pusztult el. Némelyek alkoholmérgezésben haltak meg, másokat agyonlőttek, polgárőröket és fosztogatókat egyaránt. A halottak közt gyerekek és asszonyok is vannak.

1917. SZEPTEMBER 26.

BOGDANOV, a római jog tanára megkérte a kezemet! Tudni sem akarok róla.

1917. SZEPTEMBER 29.

MA találok egy fiatalemberrel, aki kurta katonabundát, magas prémes sapkát és hosszúszerű csizmát viselt. Valahogy nagyon ismerős volt az arca, de sehogysem tudtam rájönni, ki lehet. Az az egy bizonyos: valami igen kellemetlen emlékem fűződik hozzá. Honnan is ismerem ezt a zöld szemet, ezt a sajátságos formájú szemöldököt, ezt a mosolyt? Ügy rémlett, ő is érdeklődéssel nézett rám, de ezt nem akarta elárulni. A sarkon visszafordultam s ugyanabban a pillanatban ő is. Aztán gyorsan eltűnt a mellékutcában.

1917. SZEPTEMBER 30.

MA sírva szaladt át hozzánk Lapytev gyáros felesége. A munkás- és katonatanács elhatározta, hogy a férje gyárát „nacionalizálják”. A pétervári és moszkvai „kormánynál” minden fáradozásuk eredménytelen maradt. Most aztán nem tudja, miből fognak élni.

1917. OKTÓBER 1.

NATOCSKA valahol felhajszolt egy a városban lakó cseh hadifoglyot, aki állítólag tud görögül, összeállított egy csoportot, amely görög órákat vesz a csehtől. Ez azt állította, hogy egyetemet végzett s úgy beszél görögül, mint mi oroszul. De hamarosan kiderült, hogy görögül épp-

oly kevéssé tud, mint oroszul. Nagyon fiatal s egészen műveletlen ember, afféle alkalmi munkás hatását teszi. Igen rosszul van öltözve s galér helyett zöld sált csavar a nyaka köré. Az órák felváltva Natocskánál és nálunk vannak. Míir az első leckén világosan láttuk, hogy bajosan vergődünk vele zöldágra, mert mindnyájan többet tudunk görögül, mint ő. De kidobni nem akartuk, mert a mi óráinkon kívül más keresete nincs. Jól megfizetjük s amellet enni is adunk neki. Az első óra így folyt le: a cseh mindenekelőtt leült a kályha mellé és melegedett, aztán evett s végül sorjában valamennyien olvastunk egy-egy mondatot Xenophonból. A cseh közben megjegyzéseket tett félig németül, félig csehül, közbe-közbe egy-egy orosz szót is keverve, de az egézből senki sem értett semmit, oly szakadozottan és össze-vissza beszélt. Nyilván az is volt a szándéka, hogy ne értsék meg. A második órán azt mondtuk neki, hogy olvasson ő maga, hadd tanuljunk legalább valami kiejtést. Kiderült azonban, hogy még a görög betűket sem igen ismeri. Azóta egészen nyugton hagyjuk. Melegszik és eszik, mi sorban olvasunk és saját erőnk-ből segítjük ki egymást. Ma a cseh óra közben elszunnyadt s több mint egy óra hosszat aludt a karosszékben. Horkolt, mint a fűrész. Egyszerre csak fölriadt, ostoba arcot vágott s első zavarában megfeledkezett arról, hogy ő már régóta néma hallgató. Hozzám fordult s azt mondta:

— Kérek, maga tovább olvasni!

Erre már nem tudtuk tovább visszafojtani a nevetésünket. Amint a fejezettel elkészültünk, véget vetettünk az órának, kifizettük neki s elé-

gedetten hazament. Ez a foglalkozás persze nem túlságosan kellemes, de így legalább segíthetünk ezen a szegény ördögön.

1917. OKTÓBER 2.

JEKATERINA Pavlovna ma egy font cukrot hozott ajándékba a magántanárnak. Nagyon hálás volt neki. Én az egyetemre mentem s Jekaterina Pavlovna elkísért. Magánkívül volt örömeben. A szerelem tökéletesen vakká teszi az embert a valósággal szemben. Egyáltalán figyelmére sem méltatja azt, ami körülöttünk történik, egyedül csak „őrá” gondol. Semmi más nem érdekli, csak az: hogy lehetne neki örömet szerezni s az életét megkönnyíteni.

Hóna alatt vaskos kézirat-csomót cipel, amit a magántanár számára fog letisztázni, mert annak nincs írógépe. Útközben szakadatlanul beszél:

— Igazán nem értem, Alja, miért nem akar feleségül menni Bogdanov professzorhoz. Nem akarok a maga ügyeibe avatkozni, de ez nagy hiba volt. Legtöbb asszony maga az oka a boldogtalanságának. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy először „piszkozatban” kell házasságot kötni, mint ahogy Georgi Alexandrovics először piszkozatban írja le a műveit. Szörnyű dolog vénlánynak maradni; de tizenhét és húsz év között a nekünk való férjet megtalálni majdnem lehetetlen. Először is semmi tapasztalása nincs az embernek, meg aztán a választék is nagyon kicsi. Szóval először férjhez kell menni, ahogy éppen lehet s aztán lassan, gondosan ki-

választani a megfelelő férjet. Így tettem például én is. Először piszkozatban mentem férjhez, s most megtaláltam Georgi Alexandrovicsot s „tisztázatban” hozzámegeyek feleségül.

— S mi lesz az első férjével, akihez „piszkozatban” ment? — kérdeztem.

— Ó, — mondta nevetve —, ahhoz semmi közöm! Kereshet ő is másikat magának! Különb-
ben is: éljen az emlékeiből! Odaadtam neki, amit adhattam. Most a boldogságot akarom s meg is fogom találni!

— És ha gyerekek vannak? — vettem közbe.

— Azt döntsék el mások. Nekem nincsenek gyerekeim, — felelte. — Beszéltem már Georgi Alexandrovicsal s megmondtam neki, hogy felesége akarok lenni. Azt mondja, hogy ő nem tudja beérni egy asszony szerelmével s a felesége boldogtalan lenne vele. Én kijelentettem, hogy mindenbe beleegyezem. Nem akarok egyetlen lenni, ha megengedi, hogy az első, az állandó asszony lehessen. Meggyőződésem, hogy a férfi nem tud egyetlen asszonyt szeretni s azt mondtam neki, hogy ha én leszek a felesége, szeret-
het akit és ahányat akar, sohasem leszek féltékeny, még segítem is a szerelmi ügyeiben. Anyja, barátnője, szolgálója leszek — felesége csak akkor, amikor neki tetszik!

Csodálkozva néztem erre az asszonyra. Lelkesedésében szép volt, valósággal csodaszép. De mindaz, amit mondott annyira idegen volt nekem, annyira ellenmondott az én felfogásomnak, hogy ki kellett jelentenem:

— Sajnos, nem tudok igazat adni magának s azt hiszem, hogy maga... hogy maga ...

— Hogy nem tudom majd viselni a magamra vállalt keresztet? — kiáltott fel. — Nem, kedvesemi Viselni fogom, akarom is viselnil Csak alázza meg minden nap a szerelmemet, hogy minden nap újra kiharcolhassam!

— Alja, — mondta aztán hirtelen, ünnepesty hangon, — végképpen elhatároztam magam. A fakultás a legközelebbi napokban tanárnak fog ajánlani a könyvem alapján. Alja, ezennel komolyan kijelentem magának, hogy ez volt az utolsó könyvem. Abbahagyom a tudományos munkát, mostantól fogva csak Georgi Alexandrovics tudományával foglalkozom. Tudományos segítőtársam leszek.

— Dehát kielégíti ez majd magát? — kérdeztem megdöbbenve ezen az emberföltötti áldozatkészségen.

— Csak mellette, csak vele lehetek boldog .. . még hogyha nem is akar gyereketl — De talán mégis rá tudom venni, hogy legalább egyetlen egyet megengedjen!

Hallgatva tett még mellettem néhány lépést, aztán erősen megszorította a kezemet és elsietett. Egész szerelme úgy tűnt föl nekem, mint valami fantasztikus álom.

1917. OKTÓBER 6.

MA reggel egy rongyos utcagyerek egy darab papírt hozott nekem, amelyre elváltoztatott írással ez volt írva:

„Ha ismét találkozunk az utcán, ne nézzen rám olyan mereven. Ne ismerjen rám, mert

nagy kellemetlenségeim lesznek. Ha szüksége van rám, segítségére leszek. Bánják óvatosan a naplójával, rejtse el úgy, hogy senki se találhassa meg! A levelelről ne szóljon senkinek, különben a halál fenyeget!”

Most már tudtam, ki az a fiatalember, akit nem ismertem meg. Grizelda Nikolajevna! Mit keres a városunkban? Eszembe jutott, amit boszszúról, vérről, kínzásokról beszélt, szívem összeszorult a borzalomtól s aggódni kezdtem leendő áldozataiért. Úgy jött a városunkba, mint a keselyű, mint a vérszomjas tigris! ő az, ő!-Semmi kétség! Kérdeztem Dását, hol az a fiú, aki a papírt hozta. — Mingyárt elszaladt, felelte Dása.

Nem volt mit tennem: követtem Grizelda Nikolajevna tanácsát s próbáltam elrejtteni a naplóm. Hogy bolonddá nem akar tenni, arról meg voltam győződve. De hová rejtsem? Szaladgáltam egyik szobából a másikba, de úgy éreztem, hogy mindenütt túlságos könnyen megtalálhatják. Végül is a szobámban lévő szellőzőlyukat választottam, amelyet egy gobelin takar. Odadugtam a naplóm. De nyugodtabb azért még sem lettem.

1917. OKTÓBER 8.

NÁLUNK járt Zinajda Vasziljevna Peszoc-kája; mély gyászban van a fia meg az ura miatt. Csak egy gondolata van: hogy lehetne megmenteni a cárt és családját, akiket Tobolszkban őriznek. — Nekem már nem kell az élet, — mondotta, — azokért akarom áldozni, akikért

a fiamat is feláldoztam. Odaadom Oroszország megmentéséért, hiszen csak akkor marad Oroszország, ha uralkodója visszatér a trónra. Szervezetet alakítottunk a cári család megmentésére. Biztos forrásból tudom, hogy az uráli munkás- és katonatanács már elhatározta a cárnak és családjának agyonlövését. Egyelőre titokban tartják. De nem fog sikerülni nekik! Már összeköttetésbe tudunk lépni az őrséggel, amely a cárhoz húzó katonákból áll. Átsegítjük a határon, a visszatérés aztán majd csak sikerül neki.

1917. OKTÓBER 10.

Szörnyű újság! A fehér kaktusz virágai nem hazudtak; Grigori Sztarec igazat mondott. Nagymama meghalt. Három nappal ezelőtt — mint nagynéném írja levelében — megjelent nagyapa házában a munkás- és katonatanács küldöttsége, Gorbunov vezetésével s követelte nagybátyám kiadatását „a forradalom és a nép ellen elkövetett bűncselekmény” miatt. Vaszja bácsi majd hogy el nem ájult, amikor Gorbunovot megpillantotta. Megragadták és el akarták vezetni. Gorbunov öklével az arcába vágott s így kiáltott rá:

— No várj csak, végre kezembe kerültél, fe kutya! Most kitaposhatom a beledet!

Nagymama térdre vetette magát Gorbunov előtt s úgy könyörgött neki; emlékeztette, hogy mennyi jót tett vele ő maga meg nagyapa. De Gorbunov úgy hasbarúgta, hogy a feje teljes erővel nekiütődött a kályhának. Pár perc múlva

meghalt, anélkül, hogy közben eszméletre tért volna. Nagybátyámat aztán elvezették a szovjetbe s útközben ütötték, verték. Ott Szima, a szobaleány mentette meg. Befogta a legjobb trojkát s a munkás- és katonatanácshoz hajtott, amely az öreg Iván apó házában volt elszállásolva. Amikor Szima a szovjetbe lépett, éppen puskaagglyal verték Vaszja bácsit. Berontott a szoba közepére, odaállt nagybátyám elé s azt kiáltotta:

— Mit veritek a gazdámat, ti állatok? ti disznók? Mit vétett nektek?

A vörös milícia tagjai kővémeredtek csodálkozásukban — Gorbunov is. Szima kézenfogta Vaszja bácsit, kivezette, fölültette a trojkás kocsira s odakiáltott neki:

— Hajts, amilyen messzire csak lehet, barün (uram)!

Vaszja bácsi gépiesen megragadta a gyeplőt s a lovak futottak, mint a szél — hogy hová, nem tudja senki. Szima gyorsan hazaszaladt. De alig telt el néhány perc, a katonák és munkások újra megjelentek nagyapa házában, élükön Gorbunov, s nagybátyámat keresték. Magukon kívül voltak haragjukban, amiért kisiklott a kezükből, s még hozzá egy „fehércseléd” bátor föllépésének jóvoltából. Megragadták Szimat, addig verték, míg eszméletét nem vesztette s akkor magukkal vitték. Azt mondják, még aznap agyonlőtték.

A katonák és munkások nem engedték, hogy nagymamát a családi sírboltban temessék el. Nagynénemet otthagyták, hogy gondozza nagyapát, aki Gorbunovnak, saját kifejezése

szerint, „mindig mintha tulajdon édesapja lett volna!”

Nagynéném azt írja, hogy nagypapa is végét járja. Már egészen megzavarodott. Amikor a katonák az ebédlőben zajongtak s nagybátyám kiadatását követelték, egyre azt kiáltozta:

— Hát nem halljátok, hogy vendégek vannak itt? Fogadjátok őket tisztességgel!

A nagynéni szörnyű levele mélységes gyászba borított bennünket.

1917. OKTÓBER 11.

MA reggel ismét levelet kaptam a múltkori írással:

„Rejtsenek el minden értéktárgyat, rejtse el a naplóját, s nehogy fegyvert találjanak maguknál! Ma éjszaka házkutatás lesz!”

Aláírás most sem volt. Megkérdeztem anyámat, van-e valamilyen fegyverünk — azt felelte, hogy nincs. Nem akartam a ránk váró házkutatás elárulásával megrémíteni; éppen elég neki nagymama halála. A legértékesebb holmikat elrejtettem a szelelőlyukban s azt mondtam anyámnak, hogy jobb helyen vannak ott újabb pogrom esetén. Rámhagyta; neki minden mindegy.

Éjszaka félkettőkor erősen csöngettek. Tüstént felébredtünk. Apám ment ki ajtót nyitni. Alighogy valami ruhát kaptunk magunkra, belépett hét vöröskatona. Azaz, hogy nem igen lehetett megállapítani, mik voltak.

— Ha van fegyverük, adják ide! Ha fegy-

vert találunk, valamennyiüket agyonlövük! — mondta egy barna bőrkabátos ember.

— Nincs fegyverünk, — felelte anyám.

— Mit tud a fivéről, Vaszili Nikolajevicsről? — kérdezte tovább.

— Egyáltalán semmit sem tudok róla, — mondta anyám. E rövid kihallgatás után megkezdődött a házkutatás.

— Nyolc szobájuk van? — jegyezte meg egy matrózféle. — Majd elveszünk egynehányat, kettő tökéletesen elég!

Amint félrefordult, anyám odalépett hozzám s izgatottan súgta:

— Egészen elfelejtettem, Alja ... A fiókos-szekrényben, tudod, van egy kis bársonydoboz, abban egy kis revolver.. .

Többet nem mondhatott, mert az egyik ember gyorsan odalépett hozzánk s megtiltotta, hogy sugdosódjunk. Agyamban egymásra toltak a gondolatok. Mit tegyek? Most már magam is emlékeztem; ez volt az a revolver, amelyet apám ajándékozott anyámnak házasságuk első éveiben, mert anyám akkor céllövő-gyakorlatokkal szórakozott s büszke volt rá, hogy jobb lövő sok katonatisztnél. Hogy is feledkezhetett meg erről? Minden áron ki kellett szednem azt a revolvert s elrejtennem valahol. A házkutatást apám dolgozószobájában kezdték s hallottam, amint a barna bőrkabátos ember éppen azt mondta:

— Adják ide a levelezésüket, a följegyzéseiket és a naplóikat!

— Naplóink nincsenek. — felelte apám, — a leveleim itt vannak!

— Rosszul járnak, ha eltitkolnak valamit s mi megtaláljuk! — fenyegetőzött a bőrkabátos ember.

Életemben először láttam házkutatást; szörnyű dolog az. Apám íróasztalfiókjaiban minden a legszebb rendben volt — most összevissza repült a földre, kusza halom emelkedett levelekből, blankettákból, jegyzőkönyvecskékből, miegymásból. Amikor a jobboldali nagy fiókhoz értek, apám elsápadt izgalmában s remegő hangon mondta:

— Az Isten szerelméért, itt vigyázzanak, itt a nagy munkámhoz gyűjtött cédulák vannak!

— Eh, fenét! Munka! Szemét! — kiáltott fel dühösen a bőrkabátos ember, belekapott mancsával a fiókba, kiragadta a száz meg száz cédulát s a többihez dobta. Apám tiltakozni akart, de az ember azt mondta:

— Ha tüstént el nem hallgat, a kályhába hajítom ezt az egész burzsuj-szemetet!

Amikor már egy darabka papír sem maradt az íróasztalban, a műszeres szekrényre vették magukat. Dobozokat, tokokat, üvegcséket — mindent kidobáltak a padlón egyre növekvő halom tetejére; a szobát erős szag töltötte meg, mert az orvosságos üvegek összetörték ebben a vad munkában. A rakás alól vékony patakok kezdtek szétcsordogálni a padlón.

— A leveleket és fényképeket magunkkal visszük! — jelentette ki kurtán a házkutatás vezetője. Figyelmesen megnéztem ezt az embert. Egészen közönséges arc, fehéres-szőke haj, szürke szem, borostás szakáll, goromba, kemény arckifejezés, de minden különös kegyetlen vonás nélkül. Úgy végezte a házkutatást, mint va-

lami egészen magától értetődő dolgot, mint valami kötelességet, amelynek teljesítése örömet szerez. Szemmellátható öröme telt abban, hogy látta ijedt ábrázatunkat, tetszése szerint tanyázhatótt a házunkban s a rend és műveltség helyébe rendetlenséget, zűrzavart plántálhatott. Amint a fekete jódtinktúra szétáradt az új parketten, arcán széles, jókedvű vigyorgás jelent meg... És fiatal volt, egészen fiatal, legföljebb huszonegy-huszonkét esztendő!

— Szeretném tudni, kinek a parancsára rendezik nálam ezt a házkutatást? — mondta apám reszkető hangon.

— A munkás- és katonaképviselők szovjetjének megbízásából! — felelte büszkén s közben puskájával leverte a falról azt a szép, nagy olajfestményt, amely apámnak büszkesége volt. A fedőüveg ezer darabra tört. A bőrkabátos ember beletaposott a földön heverő képbe s a sarkával nagy lyukakat szakított a vásznon. Elszörnyedve bámultunk rá, nekem könny szökött a szemembe. Apám összerázkódott s felkiáltott:

— Ehhez nincs joga!

Erre az ember egészen közel lépett apámhoz, megvetően nézett rá s nyugodt hangon mondta:

— Fogd be a szád, burzsuj disznó, különben mingyárt elfelejted, hogy minek hívnak!

Most gyorsan a szalonba futottam. Az ajtajában két katona ült s szemmelláthatóan küszködött az álmoassággal. Amint megláttak, felállt az egyik s így szólt:

— Nem, nem szabad, nem léphet be ebbe a szobába!

Arca — s a társáé is — csak úgy sugárzott a jóindulattól.

— Ó, csak egy zsebkendőt akarok kihozni, olyan náthás vagyok! — mondtam gyorsan, hirtelen ötletnek engedelmeskedve. Átengedett; keresztülsiettem a szalonon, az ebédlőn, a folyosón s már ott is voltam anyám szobája előtt. Hogy mit éltem át ezekben a pillanatokban, azt le nem írhatom. De mindent legyőzött az a gondolat, hogy meg kell kerítenem azt a revolvért. Már ki akartam nyújtani a kezemet, hogy a fiókot kinyissam, amikor durva hangot hallok a hátam mögött:

— Hé, elvtársnő, hova, hova? Semmit se szabad eldugni!

A legnyugodtabb hangon előadtam a náthahistóriát s a katona elhitte. Ekkor rájöttem, hogy oly remekül tudok hazudni, mintha egész életemben ezt a művészetet tanultam volna — s még valami gyönyörűséget is éreztem, akár csak a színész, aki egyszerre tudatára ébred a tehetségének. Villámgyorsan kinyitottam a fiókot, kivettem a revolvért s beburkoltam egy tiszta zsebkendőbe. Alig, hogy ezzel elkészültem, már mellettem állt a bőrkabátos ember s nyers hangon mondta:

— Mindenki együttmarad egy szobában, nem szabad ott tartózkodni, ahol még nem kuttattunk!

Megismételtem a zsebkendő-hazugságot. Kétkedve nézett rám. Ekkor a mellére mutatva, így szóltam:

— Vigyázzon, tovariscs, lóg egy gombja, mingyárt leszakad!

A katona elképpelve nézett rám; sehogy-

sem értette, hogy engem ilyen pillanatban a gombjai érdekelnek. Mire magához tért, már megint az ebédlőben voltam; gyorsan az asztalra tettem a revolvert s letakartam egy szalvétával.

Négy óra hosszat tartott a házkutatás s a végén éppen olyan volt a lakásunk képe, mint a városé a pogrom után. De nem találták meg sem a naplómát, sem a revolvert. Amikor végre szedelőzködni kezdtek, már virradt is; sápadt reggel köszöntött ránk. Halálosan fáradtak voltunk az izgalomtól. A katonák nagy zsák levelet és fényképet vittek magukkal s azonkívül néhány arany- meg ezüstholmit.

Amikor elkészültek, a bőrkabátos ember egy darab papírt nyújtott oda apámnak s azt mondta:

— írja rá, hogy házkutatás volt, hogy leveleken és fényképeken kívül semmit sem vittünk el és zsentelmánok módjára viselkedtünk!

A zsentelmán szót különös büszkeséggel és méltósággal ejtette ki; alighanem gentlemant akart jelenteni.

Apám nem tehetett mást: aláírta.

1917. NOVEMBER 6.

RÉGÓTA nem írhattam már. Nem olyan az élet, mint régen volt. Minden pillanatban házkutatást, letartóztatást várunk. A naplóm állandóan a szellőzőlyukban hever s csak nagyritkán merem néhány percre előszedni. Volta-

képen azt hihetné az ember, hogy semmi lényeges változás nem történt az életünkben; úgy folyik minden, mint azelőtt. Apám mindennap bemegy a klinikára, én az egyetemre, anyám és a cselédek végzik a dolgukat, húgaim eljárnak a gimnáziumba. De mintha valamennyien fulladoznánk. Valami megpattant, összetört az életünkben ... Csak azt nem tudom, mióta ... A pogrom, vagy a házkutatás után történt, vagy azon a napon, amikor a magántanár azzal a hírrel jött haza, hogy a katona- és munkástanácsok átvették a hatalmat? Aznap délben ünneppélyes, komoly arccal jelentette ki:

— A bolsevikok hatalomra jutottak. Nehéz feladat prófétának lenni; de azt hiszem, hogy az a nap, amikor a bolsevikok kezükbe kaparították a hatalmat, az orosz intelligencia halálának napja. Tulajdonképpen össze kellene pakkolnunk a holminkat s külföldre emigrálnunk. Itt, Oroszországban nincs már keresnivalónk. Azaz, hogy van még egy menekvés.. Egyesülni a bolsevista áramlattal, szellemileg lealacsonyodni, eldurvulni, testben és lélekben ismét primitív emberré válni...

A házkutatás után következő nap apám elment a katona- és munkásképviselők szovjetjébe, hogy panaszt tegyen. Egy fiatal kölyök ezekkel a szavakkal fogadta:

— Él még? Letartóztatták? Nem? Hát akkor mit akar? Talán ezt? — s közben egy nagyjával hadonászott az orra előtt, — vagy azt akarja, hogy falhoz állítsák? Nem? No hát akkor menjen a pokolba s örüljön, hogy él! Ha szükségünk lesz magára, úgylis érte megyünk!

Amikor apám hazajött, alig ismertünk rá. annyira fel volt dúlva.

— Huszonöt esztendeje dolgozom a népért, — mondotta, — hiszen az emberek maguk mondták, a jubileumom napján. S mit tesznek most velem? Megsértenek, mindenemet összerombolják s ha panaszkodom, agyonlövessél fény égetnek I

Egész éjjel nem hunyta le a szemét.

1917. NOVEMBER 8.

MA éjjel Lapytev gyárosnál volt házkutatás; apámnak mint tanúnak jelen kellett lenni. Amikor egy óra tájban elvitték, nagy izgalom fogott el bennünket, mert természetesen azt hittük, hogy ismét rólunk van szó. A házkutatás öt óra hosszat tartott s a végén letartóztatták és elvitték Lapytevei, mert a Niva című folyóiratban a cár képeit találták meg nála. Felésege sírva beszélte el a dolgot s azt mondta, hogy a cárnak minden képét elégették, de hogy még a régi lapokban lévő képekért is megbüntethetik az embert, azt nem gondolta volna.

Most óvatosságból egész nap azzal foglalkozunk, hogy átnézzük a könyveket és folyóiratokat s kivágunk mindent, ami gyanús. Kár a Niva szép bekötött évfolyamaiért, amelyekből most úgyszólván minden harmadik oldalt kivágunk!

1917. NOVEMBER 10.

MA éjszaka elástuk a revolvért a kertben egy sereg arany- és ezüsthalmival együtt. Szörnyen nehéz munka volt, mert a föld keményre van fagyva. Csak meg ne látott legyen senkii

1917. NOVEMBER 11.

A HÁZUNK előtt most — őrizet alatt — mindennap Lapytev gyáros söpri a havat. Azért rendezték ezt így, hogy a burzsujt nevetségessé tegyék a nép szemében. Amikor éppen a mi házunk előtt söpört, néhány munkássiheder gúnyolódott vele. Szétvetett lábbal állt meg előttük s azt mondta:

— Csak fogjátok be a szátokat; a hólapátoláshoz éppen olyan jól értek, mint ti. De csináljátok meg ti azt, amit én csináltam! Építsetek egyszer ti ilyen házat és ilyen gyárat!

A felesége most megnyugodott: a fia azt írja neki Pétervárról, hogy tagja lett az ottani munkás- és katonatanácsnak. Természetesen azonnal hozzá fordult segítségért.

1917. NOVEMBER 15.

PUGOVKIN kapust, akit apám megmentett, amikor részegségében gorombáskodott az irodavezetővel, most a kórház biztosává nevezték ki. Átadták neki apám dolgozószobáját s ő most kénytelen egy homályos kis helyiségben fogadni

a betegeket. Sztepan Petrovics Pugovkin gögösen fölemelt fővel jár-kél, mindenüvé beüti az orrát s egy darab papír sem hagyhatja el a kórházat, ha az ő aláírása nem ékeskedik rajta. Igaz, hogy csak a nevét tudja leírni s olvasni is „csak nyomtatást”. A feleségének kijelentette:

— Te pedig eredj most a pokolba; ebben az állásban különb asszony kell nekem, valami tanítóné, vagy ilyesmi s nem ilyen pofa, mint te. Vidd a kölykeidet is, azok se kellenek nekem!

Szegény asszony sírva jött hozzám.

— Ültesd asztalhoz a disznót, mingyárt föl-
rakja a lábát! — mondotta. — Amíg a padlót
söpörte, addig jó voltam neki, most meg, hogy
a piros bársonyszékben ül, nem elégszik meg
velem!

Most aztán igazán nem segíthetett rajta az apám. Maga is eleget szenved Pugovkin „uralma” alatt, — folyvást jóakaratóan veregeti a vállát s beleszól legsajátosabb orvosi ügyeibe is.

1917. NOVEMBER 17.

AZ MOST a legkellemetlenebb, hogy az ember mindig valami szörnyűségre van elkészülve. Érzik az egész városon, hogy minden kizökkent a kerékvágásból. A villanyvilágítás minden pillanatban kialszik, a piacon minden drágul, sok termény egészen el is tűnt már. Azt mondják, a bolsevikok egyáltalán meg akarják szüntetni a magánkereskedelmet. Amikor ma reggelinél cukrot akartam tenni a teámba, megszólalt az anyám:

— Alja, ne végy négy darabot! Elégedj meg egyelőre hárommal. Azt mondják, nemsokára egyáltalán nem lehet már cukrot kapni.

Rám igen kínosan hatott ez a megjegyzés; először történt életemben, hogy nem ellettem azt, amit akartam.

Amikor Irina másodszor akart málnaízt rakni a tányérjára, anyám nem engedte s azt mondta, hogy ezt betegség esetére kell félretenni. Erre apám felugrott s izgatottan kiáltotta:

— Mit, reggeltől estig dolgozom, mint a kutya s a gyerekeim még csak ne is ehessenek, amit akarnak?

Apám egyáltalán nagyon ingerlékeny és ideges lett utóbbi időben.

— Felőlem tegyetek, amit akartok, — mondta anyám éppoly ingerült hangon. — Csak-hogy ha most négy darab cukrot teszek a teába három helyett, később majd talán egészen cukor nélkül ihatjátok!

Kisvártatva így folytatta:

— Egyébként pedig nincs szükségünk három cselédre, kettő is elég. Fenyát elküldöm.

— Tégy amit akarsz, — felelte haragosan apám, azzal felállt s a szobájába ment.

1917. NOVEMBER 20.

FENYA keservesen sírva ment el tőlünk. Azt mondja, sohase lesz ilyen jó helye életében. Anyánk ma megkért, hogy magunk vessük meg az águnkat. Persze, nevetnem kellett, hiszen

még nem is olyan régen jelenetet csinált nekem, amikor kijelentettem, hogy magam akarom végezni ezt a munkát.

1917. NOVEMBER 21.

ÚJABB és fölöttébb kellemetlen intézkedés: szinte minden nap valami egészen lehetetlen időpontban egyszerre bőgni kezd valamennyi gyár szirénája. Mindenki megrémül, újabb pogromra gondol, pedig valójában csak a munkásokat hívják össze gyűlésre; vagy pedig, mint tegnap történt: „minden eshetőségre kipróbálják, hogy a szirénák rendben vannak-e”. Azt hiszem, az elvtársak pusztá gonoszságból állandó rettegésben akarják tartani a lakosságot.

1917. NOVEMBER 22.

MA Alexander Ljuperszolszki lelkész volt nálunk vendégségben. Igen szomorú volt.

— A bolsevikok hadjáratot akarnak indítani az egyház ellen, — mondotta, — vájjon elég ellenálló lesz-e az orosz nép lelke? El akarják törölni a vallást, mint haszontalan életformát, atheista szellemben akarják nevelni a gyermekeket ... S attól tartok, hogy az orosz nép örjögésében boldogan siet segítségükre!

— Hamarosan kiürülnek a templomok, — mondta a magántanár, — azt hallottam, hogy a bolsevikok el akarják választani az egyházat az államtól. A mi népünk gyöngekarátú és

könnyen hívő. Az orosz nép lelkében az ördög éppoly erős, mint az Isten. Fel tudja ismerni az Istenét, mert hiszen ott van a lelkében; de ugyanezt az Istent keresztre is tudja feszíteni, mert az ördög éppen úgy lehet vezetője, mint a világosság. Mindig túlságosan idealizálták az orosz népet; olyannak kell látni, amilyen!

Apám némán hallgatta, aztán kissé húzódozva megszólalt:

— Nem, nem, uraim! Az orosz nép sohasem fogja az Istenét megtagadni!

— A cáriját pedig már elfelejtette! — kiáltott föl a magántanár; s lágy hangon, látszólag egyetértve a többiekkel, ahogy mindig beszélni szokott, ha olyasmit akart mondani, ami mindnyájunk véleményével ellenkezett, így folytatta:

— A lelket tanítani kell arra, hogy Istenben higgyen és szeresse őt! A bolsevikok azonban kezükbe fogják venni az ifjúság nevelését s arra tanítják majd, hogy megtagadja, sőt gyűlölje Istent.

— Hát mi mire valók vagyunk? — kiáltott fel izgatottan a bátyuska. — Majd gondoskodunk mi arról, hogy az orosz nép megőrizze Isten ismeretét és szeretetét!

Hosszú fehér szakálla reszketett, amíg a szavakat mondta; finom, sápadt arca olyan volt, mint egy öreg szenté, a kievi kolostor valamelyik tiszteletreméltó szentképén.

— És ha megfosztják attól a lehetőségtől, hogy tanítsanak? — vetette közbe a magántanár lassan, minden szótagot hangsúlyozva.

— Ki akadályozhat meg abban, hogy tanítsunk és prédikáljunk?

— És ha börtönbe vetik?

Bátyuska hosszú, fájdalmas pillantást vetett a magántanárra s megértettem, hogy maga is sokszor gondolt már erre a lehetőségre.

Más vendégek érkeztek s a beszélgetés félbemaradt. A vendégeket most nem a szalonban és a vendégszobában fogadjuk, hanem az ebédlőben, mert annak az ablakai nem nyílnak az utcára. Anyám azt mondja, jobb így, mert minek izgassuk a népet? Most már sohasem feledkezünk meg arról, hogy mingyárt az ablakaink mögött fenyegető szörnyeteg van: az „utca”, amely jogot formál tulajdonunkra és életünkre.

1917. NOVEMBER 25.

MA ismét láttalak őrjöngésedben, „szent” orosz nép!

Egy utcasarkon csődületet vettem észre, egy éles gyerekhang halálos rémülettel kiáltozott segítségért s valaki püfölt valakit — ezt meg lehetett ismerni a mozdulatokról. De a körülállók nevettek, élcelődtek s hallottam, amint valaki mély basszushangon felkiáltott: — Csak verd be a pofáját annak a disznónak! Adta taknyos kölyke! Régi kokárdát visel a gimnazistasapkáján! Még csak át se mázolta vörösre! Várjatok csak, majd adunk mi nektek, ti burzsuj fajzatok, készakarva így öltözködni a proletárállamban!

Amikor odaértem a csoporthoz, éppen oszladozóban volt s három katona cipelt egy életelen, vérrel borított kis gimnazistát. Kiderült, hogy a katonák valamelyik gyűlésükön elhatá-

rozták, hogy minden régi kokárdát el kell távolítani; én is most hallottam ezt először, valószínűleg ez a szegény gyerek se tudta .. s most talán életével bünhődik ezért! Amint a katonák tovább vitték az élettelen testet, nagy érdeklődéssel néztem az arcukba. Torkomon akadt a szó csodálkozásomban. A világ legközönsége-sebb, legjámborabb ábrázatai néztek velem szembe. Hova lett az a bestia, amely egy perccel előbb még megszállta őket, amikor ennek a gyerekek szegény kis testéi szétmarcangolták?

1917. NOVEMBER 29.

MA levizsgáztam népjogból.

A helyi irodalmi lap közölte egy a diákélet-ről szóló elbeszélésemet s néhány versemet.

1917. DECEMBER 1.

PANASZOS levél a nagynénemtől. Nagyapa haldoklik, a házat fosztogatják. Kér, hogy utazunk oda s legyünk segítségére. Apám hallani sem akar erről, de anyám mégis elmegy s én elkísérem. Holnap utazunk.

1917. DECEMBER 3.

Ó, MILYEN szomorú egy ilyen öreg, elcsöndesült ház! Az emberek könyörtelenül pusztítják, nekem pedig úgy fáj a szívem azért a

tiszteletreméltó, nyugalmas életért, amely ebben a nagy, régi házban folyt, ahol nagyapái és ősapái éltek azoknak az aggastyánoknak, akik most ott hervadnak el.

És nagyon furcsa érzés volt, hogy a gyermekem — ha lesz valaha — nem láthatja többé ezt a régi, csöndes életet, mert ez meghal nagyapával együtt.

Nagyapa haldoklik. Már nem ismer meg senkit. A tágas szobák üresek, mindent belep a por. A cselédek majd mind megszöktek, félnek itt maradni, mert a bolsevikok fogadkoznak, hogy felakasztanak mindenkit, aki a burzsujokat szolgálja. Szomorúak a régi ház fényes szobái; a kert egészen elvadul, hideg hó borítja az utakat s eltemeti — mélyen, egyre mélyebben ...

Nagynéném kisírt szemmel, izgatottan jött elénk. Soká kellett dörömbölnünk a nagy kapun, amíg kinyitották. Maga a néni volt kénytelen a súlyos reteszt félrehúzni; főzni is neki magának kell, fűteni is s haldokló nagyapamat is egyedül ápolja. Keze egészen eldurvult s valósággal fantasztikus volt a kék kötény, amit selyem háziruhája fölött viselt.

— Rosszul van ez így, rosszul! — ezekkel a szavakkal fogadott. A fűtetlen szobákon és folyosókon keresztül bevezetett a kis ebédlőbe, ahol nem zümmögte már jólismert dalát a szamovár, ahogy emlékezetet meghaladó idők óta éjjel-nappal szünetlenül szokta. A szamovár elnémult, élettelenül állt egy sarokban, halott volt... Haldoklott a ház.

— A gyárakat elvették tőlünk, — suttogetta a néni, mintha félne, hogy valaki meghallhatja s felelősségre vonhatja a szavaiért; — s ha

Gorbunov nincs, a házból is rég kidobtak volna már. Azt mondja: Amíg Nikolaj Michailovics él, senkit sem engedek ebbe a házba, mert valóságos atyám és jótevőm volt... Gorbunov az izpolkomnak, a végrehajtó bizottságnak elnöke! Nagyapa házában az izpolkomot akarják elhelyezni s minden nap megjelenik néhány elvtárs és morogva kérdezi, nem döglött-e még meg a vén burzsuj. Hogy nagybátyám hol van, azt még mindig nem tudja senki. Szimat valóban agyonlőtték, amiért segített neki a menekülésben. Minden reggel eljönnek az elvtársak s elhordanak valamit a szobákból, vagy a melléképületekből. Nagymamát nem engedték a temetőben eltemetni, a falon kívül fekszik. Megtiltották azt is, hogy sírkövet, vagy keresztet állítsanak neki.

1917. DECEMBER 6.

NÉHA attól félek, hogy az idegeim nem bírják már tovább. Minden pillanatban a legnagyobb izgalom fog el, minden neszre, minden lépésre összerezzenek. Vaszja bácsi abban a szobában van elrejtve, ahol én alszom, a tachtá, az alacsony tatár divány alatt.

Így történt: Tegnap éjjel három óra tájban halljuk, hogy kopogtatnak az ablakon. Kinézünk, de a jég ujjnyi vastagságban borítja az üveget, nem látunk semmit.

— Bizonyosan a szél lesz, — mondja a néni s még jobban beburkolózik puha, meleg sáljába. Tudniillik karosszékben ülve, felöltözve alszunk. Néhány pillanat múlva újra kopogtatnak, most már a terraszra nyíló üveges ajtón.

— Nénikém, mégis csak kopogtat valaki,
— mondom s a fogam hangosan vacog pokoli félelmemben.

A kis folyosón odamegyünk az üveges ajtóhoz s körmünkkel kis nyílást karcolunk a vas-tag jégrétegbe, amely az üvegtáblákat borítja. Kinézünk — s a terrazon Vaszja bácsi áll. De milyen állapotban! Csontig soványodva, ronggyá mállott ruhában. Gyorsan beengedjük s hangosan felsírunk a láttára.

Vaszja bácsi megtudta, hogy apja haldoklik. Egész idő alatt az erdőben élt egy favágó kunyhójában. Amikor hidegre vált az idő, előbb a lovait ölte meg s azoknak a húsából táplálkozott. Aztán egy öreg erdésznél talált menedéket, annak segített fát vágni s attól értesült nagypapa betegségéről is.

— Hát nem mindegy, hogy megfagyok, vagy a korbács alatt halok meg? — mondotta, amikor szemére lobbantottuk meggondolatlanságát.

Az ajka sötétkék volt. Szörnyű ajak! Keze megfagyott, csupa daganat; járni csak nagy kínnal tudott. Nem volt már ember, csak halálra hajszott állati

Nem írom le, hogyan találkozott nagypapával. Vannak dolgok, amikről még egy naplóban sem lehet írni. — Még nagymama haláláról sem tudott.

Aztán sokáig gondolkoztunk, hogy hol rejtjük el. Még egy naplót is nehéz elrejteni, hát még egy embert! Végre elhatároztuk, hogy a tachtában bujztatjuk el. Hogy nyugodtan ki-alhassa magát, a tachtát nyitvatartottuk s mi

felváltva aludtunk a karosszékben. A legkisebb neszre becsuktuk a tachtát.

Reggel azt mondta Vaszja bácsi:

— Félek, hogy az erdész elárul. Utóbbi időben nagyon furcsa volt. Nem engedett be többé a kunyhójába, ahol melegedni szoktam s ha kértem, hogy engedjen be, mindig azt felelte: menjek a városba s kérjek kegyelmet a szovjet-hatóságtól. Azt is tanácsolta, hogy jöjjek haza s búcsúzzak el haldokló apámtól. Érzem, hogy elárul. De mindegy. Az erdőben, a hidegben töltött hónapok után nekem már megváltás a halál!

Reggel egyszerre csak lármázni kezdett valaki a kapunál. A kutyák hangosan ugattak; fogtam a kulcsot s mentem kaput nyitni. Anyám és nagynéném gyorsan a tachtára vetették magukat, hogy becsukják.

— No, még mindig nem döglött meg az a Nikolaj Michailovics? — kérdezte a kapuban cinikus mosolygással egy állig fölfegyverzett fiatal katona.

— Nem szégyelli magát? — sziszegtem dühösen. — Szégyen, gyalázat! — s közben bele-néztem mongol metszésű szemébe. Lehetőleg sokáig akartam a kapuban föltartóztatni, hogy odabenn azalatt minden gyanús nyomot eltüntethessenek.

A katonát eleinte kissé megzavarta merev tekintetem, de aztán gúnyos hangon mondta:

— Bocsánat, nagyságos kisasszony, nem kegyeskedett a nagyságos úr esetleg egy jobb világba költözni?

A társai harsány nevetésben törtek ki.

— Még él és kérem magukat, ne zajongjanak úgy! — mondtam.

— No, no, ne olyan hevesen! — felelte a mongol. — Házkutatás végett jöttünk. Azt mondják, Vaszili Nikolajevics látogatóba jött a papuskájához!

Hát mégis csak árulkodott az erdész, — gondoltam magamban rémulten. S kétségbeesve néztem ezeknek a fiatal, egészséges, friss embereknek az arcába, akik azért jöttek, hogy egy beteg, agyonhajszott embert a halálba vigyenek! Kétségbeesve néztem a szemükbe, hátha fölfedezhetem a mélyén a csalogányt, amely az ő lelkükben is dalol, mint minden ember lelkében. De a csalogány aludt! Aludt!

Ekkor odalépett hozzám Gorbunov. Azonnal megismertem, bár sok esztendeje nem látam már. Ráismertem halvány arcára, hosszú, hegyes orrára, nagy, bánatos szemére, amely most félelmes tűzben égett s visszataszítóan rút, vékony kezére. Olyan volt, mint egy tüdővésztes beteg a baj utolsó stádiumában.

— Hazajött Vaszili Nikolajevics? — kérdezte rekedt hangon.

— Nincs itt! Semmit sem tudok róla! — feleltem nyugodtan.

— No majd megkeressük, magam csiklandozom ki a galambocskát, — mondotta örületől csillogó szemmel nézve rám s gyors léptekkel szaladt föl a széles márványlépcsőt borító vörös szőnyegen.

Kutatni kezdtek. Fölforgatták az egész házat, szétverték a bútorokat, feltépték a kandallókat, leszaggatták az ajtófüggönyeket, bemásztak mindenüvé, de nagybátyámat nem találták

sehol. A legfélelmesebb pillanat az volt, amikor Gorbunov odament a tachtához s többször is beledőfött hosszú vadászkésével, hogy meggyőződjék, nincs-e benne valaki. Csak nagy nehezen tudtam egy kiáltást visszafojtani. De csoda történt. Éppen olyan helyet ért a késsel, ahol nagybátyámat nem találhatta.

Amikor végre belátták, hogy nem találnak semmit, abba hagyták a keresést. Távozás előtt így szólt Gorbunov a nagynénémhez:

— Adja ide az összes melléképületek kulcsait! Egyáltalán, minden kulcsot adjon ide!

Nagynéném átadott neki egy óriási kulcsosmót s Gorbunov eltüntette irattáskájában. Azzal köszönet nélkül távozott.

Amikor a tachtát kinyitottuk, nagybátyám ájultan feküdt benne és soká tartott, míg magához tudtuk téríteni.

1917. DECEMBER 7.

MINTHA megállt volna az idő. A szív, a félelem karmai közt, nem dobog már. Ma reggel ismét egész horda fiatal katona járt nálunk, megkérdezni, hogy nagyapa nem halt-e meg végre. Amikor megtudták, hogy még mindig él, Gorbunovot kezdték szidni, aki megtiltotta nekik, hogy beköltözzenek a házba, amíg ő életben van. Az egyik előhúzott egy írást, amely lakonikusan megparancsolta, hogy ki kell adni egy íróasztalt, egy tucat széket, egy írógépet, a barna medve bőrét, a karosszéket és a tűzmentes pénzszekrényt Vaszili Nikolajevics dolgozószobájából. Aláírás: Gorbunov. Mit tehet-

tünk volna? A fickók bementek, kihordták mindent s hosszasan cepekedtek a pénzszekrényvel. Értéktárgyak, értékpapírok és okmányok voltak benne.

Két óraker újra eljöttek. Most már egyáltalán nem szóltak semmit, nem is mutattak írást s egyszerűen minden lehető holmit ki kezdtek hordani a raktárakból. Aztán kinyitották a lóistállót s kezdték egymásután kivezetni a lovakat. Végül a gépekre vetették magukat. Jókedvűen dolgoztak, tréfálkoztak, énekeltek — aki látta őket, azt hihette volna, hogy valami hasznos, jó munkát végeznek. Pedig hát, csak azt rombolták le, amit mások évtizedek alatt arcuk verejtékével teremtettek. Ha még legalább a gépek jó kezekbe jutottak volna! De egyesegyedül azzal a szándékkal hurcoltak el mindent, hogy megsemmisítsék, szétrombolják; egyetlen céljuk az volt, hogy az az átkozott burzsujgazdálkodás eltűnjön a föld színéről. Milyen boldog nagyapa, hogy ezt már nem érti, nem fogja fel!

Estefelé eljött embereivel Gorbunov s ismét a bácsit kereste. A tachtába bujtatni késő volt már, csak nagynehezen rejtőzhetett el egy ajtófüggöny mögött. Most sem találták meg; de mit szenvedett szegény!

— Ha megtalálom, — bömbölte a részeg Gorbunov, — nemcsak neki, de mindnyájatoknak kitaposom a belét!

Amikor a bácsi előbújt: ha lehet, még sápadtabb volt, mint azelőtt. Azt mondta: elmegy, mert nem akarja még nekünk is vesztünket okozni.

1917. DECEMBER 9.

TEGNAP elment a bácsi — ki a sötét, hideg, könyörtelen éjszakába. Azt mondta, egy halászkunyhóban lakik majd a tó partján. Kenyeret, szalonnát és gyufát vitt magával. Dehát nem fog-e megfagyni? És a farkasok? Az erdő tele van most éhes farkassal, s ő szegény, beteg, alig áll a lábán ... Eljut-e egyáltalán a halászkunyhóig, szinte harminc versztányira? Harmincöt-fokos hidegben!

Természetesen nem állítom, hogy Vaszja bácsi ideális ember; mindenkinek megvannak a maga hibái. De annyi bizonyos, hogy ezeket a szenvedéseket, ezeket a kínokat nem érdemelte meg. Dolgos, szerény, komoly, kissé talán túlságosan is komoly ember. Éppen az a tehetség hiányzik belőle, hogy másokkal megkedveltesse magát. Sohasem értette a tréfát s nem tréfált maga sem. Nem ismert mást, csak a munkáját meg a lovait. Senkinek sem volt oly kevés haszna a millióiból, mint neki magának; még arra sem ért rá, hogy megházasodjék.

Itt ülök a naplóm fölött és sírok... Istenem, engedd, hogy szegény nagybátyám életben maradjon, önts egy kis könyörületességet, egy kevés emberséget ennek a Gorbunovnak a szívébe!

1917. DECEMBER 10.

NAGYAPA meghalt. Gorbunov eljött s azt mondta, eltemethetjük, ahova akarjuk; még azt is megengedte, hogy papot hívjunk.

Alighogy nagypapa meghalt, eljöttek a katonák s lefoglalták az egész házat. Csak egyetlen szobát hagytak meg nekünk. Most egész nap lármáznak, énekelnek, ordítóznak mindenfelé a házban. Ma azzal szórakoztak, hogy végigjárták a szobákat s revolverrel lödöztek a szentképekbe s a tükrökbe.

1917. DECEMBER 12.

GORBUNOV parancsára behozták a tó szigetéről az öreg Grigori sztarecet. Gorbunov elhatározta: megmutatja a népnek, hogy szentsége és csodái nem egyebek otromba szédelgésnél. Megbilincselve, gyalog hozták s a nyakán hosszú kötél lógott. Az izpolkom elé hurcolták; óriási tömeg csődült össze.

— Ha szent vagy, — mondta Gorbunov, — hát tégy úgy, mintha nem éreznéd, amit most teszünk majd veled!

A sztarec hallgatott. Hosszú, fehér ingét viselte, mint mindig s mezítláb volt.

Most négy katona hegyes karót vert a földre. Kettő megragadta a sztarecet, fölemelte, s teljes erejéből belenyomta a karók hegyébe, úgy, hogy az mélyen a testébe fúródott.

— Hó, nem úgy! — ordította Gorbunov. — Erősebben, hadd menjen a gyomráig a karó!

Újra megragadták, fölemelték és teljes erejükkel lezuhintották. Így tettek még néhányszor, amíg Gorbunov meg nem elégette. A sztarec egyetlen egyszer sem kiáltott fel, csak halkan nyögött.

— No, hát ha szent vagy s az istened csakugyan isten, mért nem segít neked? — kiáltotta Gorbunov.

A tömeg érdeklődve figyelt s gúnyos kiáltások, szólókatások hallatszottak mindenfelől. Ugyanazok az emberek voltak ezek, akik még nemrég térdet hajtottak előtte. S nem akadt egy sem, aki közbelépett volna a sztarec érdekében!

A sztarecet a katonák otthagyták karóba húzva s őrt állítottak melléje. Reggel felé meghalt — holtteste még mindig a karón van, szemközt az izpolkossal.

Napközben Gorbunov a pópát családostul odavezette a sztarec holtteste elé. Folytatni akarta annak bizonyítását, hogy nincs Isten. A papot és feleségét megkötözték s egy padra ültették a karó elé. Aztán odahozták a gyermekeiket, egy nyolcesztendős fiút, meg egy hároméves leánykát s puskatussal agyonverték a szüleik szemeláttára.

— No, most imádkozz, te disznó pópa! — kiáltotta Gorbunov, aki ismét tökrészeg volt. — Mért nem imádkozol hát, hogy mentsen meg?

Az anya velőtrázó kiáltásokat hallatott, aztán elájult. Egy idő múlva feloldozták a szülőket s a tóhoz vezették. A katonák ott lábuknál ragadták meg őket, fejjel egy lékbe lógatták, aztán újra kihúzták s addig folytatták ezt a játékot, amíg a mártírok nem adtak többé életjelt. A nép pedig csak nézett, bámészkodott és hallgatott, hallgatott... ki tud úgy hallgatni, mint az orosz nép?

1917. DECEMBER 13.

A HELYSÉGBEN ma valóságos csata folyt a „szovjetisták” meg az asszonyok között. Az itteni templomban van egy szentkép, amely helyi ereklyeszámba megy. Gorbunov ezen a képen is be akarta bizonyítani, hogy nincs Isten. A „haditörvényszék” és az izpolkom tagjaival elment a templomba, hogy fejszével szétvagdossa a képet. Alighogy nekifogott, a templomban lévő asszonyok rávetették magukat a bolsevikokra s csatlakozott hozzájuk egy csomó paraszt is a közeli falvakból, akik hírért vették a sztarec meggyilkolásának. Botokkal, meg ami éppen a kezük ügyébe akadt, kezdték ütni a katonákat.

— Te világcsúfja! — kiáltották. — Nem tűrjük, hogy a szentképeinket meggyalázzátok!

Az izpolkom tagjait félholtra verték s Gorbunov csak nagy ügyel-bajjal tudott a haragvó tömeg elől megmenekülni. Egyik katona még ma meghalt. A parasztok aztán az izpolkom elé vonultak s levették a sztarec holttestét a karóról, hogy eltemessék.

Kisvártatva azonban megkezdődtek a le-tartóztatások; majdnem valamennyi asszonyt, aki a templomban volt, elfogták már s néhányat azóta agyon is lőttek. A falvakba büntető expedíciókat küldtek ki.

Tegnap elítéltem az orosz népet a hallgatása miatt: lehet, hogy kissé igazságtalan voltam vele szemben. Ma megszólalt s helyt áll az ereklyéiért.

1917. DECEMBER 14.

NAGYAPÁT „annak rendje és módja szerint” temettük el, „pópákkal”, ahogy Gorbunov megengedte. A temetésen csak mi vettünk részt és — Gorbunov! Más mindenki félt eljönni! Igen, — mondták, — most megengedik, aztán felírják, hogy ki volt ott s számonkérlik az embertől ... Nagyon hideg volt, harmincöt fok Réaumur szerint s heves szél is fúj.

Temetés után csak egy percre mentünk haza, vagyis abba a házba, amely azelőtt a miénk volt. A kapu előtt már várt az izvoscsik, a kocsis, hogy az állomásra vigyen.

Nagynéném velünk akart jönni, de Gorbunov ott tartotta mint túszt Vaszja bácsiért.

— Majd, ha őt agyonlöttem, mehetsz, amerre a szemed lát, — mondtotta, — de amíg a kezembe nem kerül, addig itt maradsz!

Keservesen sírtunk, amikor elhagytuk a régi házat. Milyen szomorú is ez az élet!

Amikor a szemétlerakódó hely mellett haladtunk el, láttuk, hogy a nagybátyám gyárából elhordozott, összetört gépek úgy meredeznek ki a hóból, mint megcsonkított holttestek tagjai. Hogy örült nagyapa és Vaszja bácsi, amikor újonnan kapták ezeket a gépeket Németországból s micsoda örömük telt ezeknek a hunoknak abban, hogy összezúzták s a szemétre dobták!

Alig jutottunk három versztányira, egy szánkó csengőit hallottuk a hátunk mögött; Gorbunov volt az, aki gyorsan utólért bennünket trojkájával.

— Kikísérlek benneteket az állomásra, —

kiáitolta felénk, — hogy semmi bajtok ae essék! Veszedelmes dolog most egyedül utazni! Egy szót sem szólt többet s szorosan a nyomunkban hajtott. Nagyapa legszebb szánjában ült, a legjobb trojka volt eléje fogva nagyapa istállójából s maga Gorbunov nagyapának legjobb bundájába burkolózott. Nagymamát megölte, nagybátyámat halálba hajszolta ... miniket pedig kikísér ebben a hidegben, negyven versztányit szánkázik harmincöt fok hidegben a tuberkulózisával! Ki érti ezt?

1917. DECEMBER 16.

ITTHON. Ismét könyvek között. Görög nyelvtan, összehasonlító nyelvtudomány — ti békéltessétek meg most a szívemet. Ma csak könyvek között lehet élni, csak úgy, ha az ember nem látja és elfelejti a jelent.

1917. DECEMBER 18.

TEGNAP felnyitották városunk védőszentjének ereklyetartóját, hogy megmutassák a népnek: mennyire félrevezették és megcsalták a papok és a hatóságok.

Hivatalosan közhírré tették, hogy az ereklyetartóban egyáltalán nem voltak ereklyék, hanem csak egy kitömött bábu, meg néhány állati csont, a kéz pedig, amely az üvegszelencéből kicsüngött s amelyet a nép csókolgatott, bőrből volt. Alexander atya azonban kihirdette a

szószékről, hogy közönséges csalás az egész, a bolsevikok maguk szedték ki az ereklyéket. Estére kelve a papot a csöcselék bántalmazta s aztán agyonlőtték. A bolsevikok azt mondják, hogy a nép verte agyon, mert felbőszült a pópák csalásain. Az emberek azonban azt beszélnek egymás közt, hogy a hatóság Alexander atya minden vagyonát a csöcseléknek ígérte, ha agyonverik s valóban, még az éj folyamán egész házát kifosztották anélkül, hogy a katonaság közbelépett volna. A pápa feleségét börtönbe vetették s agyonlőtték tizennégyéves fiával együtt.

Az embernek hideg borzongás fut végig a hátán, ha azt hallja, hogy ezt vagy azt az embert agyonlőtték. De ha olyasvalakiről hallja, akit napról-napra látni szokott, akit becsül és szeret, mint Alexander atyát — hát akkor oly szörnyű, oly hihetetlen az egész, hogy fel sem lehet fogni. Azt hiszi az ember, hogy maga sem él már, eltömpul és meghal.

1917. DECEMBER 25.

KARÁCSONY! Itt a karácsonyfa, a sonka, a karácsonyi liba, sütemények, vendégek, sok vendég... de mégsem igazi karácsony ez. Hol van nagypapa kedves régi háza, ahol amióta az eszemet tudom, a karácsonyt ünnepelni szoktuk, hová lettek a nagyszüleim, hol a nagybátyám? S mi történik a nagynénivel? Mi történik Vadimmal? Nem, nem, nem karácsony ez!

1917. DECEMBER 28.

MA Orlov ezredes szegény özvegye volt nálunk mély gyászban. Az ezredest fronton lévő katonák ölték meg. Megragadták, földobták a levegőbe s a szuronyaikkal fogták föl. Ma megjelent az özvegynél a katona- és munkástanács két tagja s azt mondták neki, hogy vesse le a gyászruhát. Ellenforradalmárokért tilos gyászt viselni.

1917. DECEMBER 29.

A TEMETŐBEN lévő templom lelkészét és diakónusát letartóztatták, mert a misén imádkoztak a cárért és családjáért. Elfogták a hozzátartozóikat is.

1918. JANUÁR 2.

MA meglátogattam Vadim hűgát. Szegény Zinocska beteg, harmincnyolc fok láza van. Utóbbi időben annyira megbarátkozott velem, hogy a szó szoros értelmében egy napig sem tud nélkülem meglenni.

Hazafelé jövet, amint éppen azon gondolkodtam: mivel szerezhetnék valami örömet a beteg Zinocskának — odalépett hozzám egy katona, teljesen szétrongyolódott köpenyben, egyik lábán bőrcipővel, másikon óriási nemezcizmával, hátán egy rákötözött zsákkal. Megállt előttem, felém nyújtotta mindkét kezét s felkiáltod — Alja!

Vadim volt!

De a régi Vadimból nem maradt meg egyéb, csak a szeme. Arcát torzonborz szakáll nőtte be, sebhelyek és karcolások borították; egyik kezét felkötve hordta, hangja rekedten szólt, mintha meghűlt volna. És különös: az első percben inkább fájdalmat és rémületet éreztem, mint a nem remélt viszontlátás örömét.

— Csak megmosakszom és átöltözöm, aztán tüstént megyek magához ... hozzád! — mondta gyorsan és továbbbszaladt.

Szörnyű az, amit aztán elbeszéltek nekünk. A front széthullása, a tiszték legyilkolása, utazása a vasúton, ahol közkatona ruhája ellenére is tisztnek nézték, szinte félholtra verték s kidobták a mozgó vonat ablakán ... Valóságos csuda, hogy élve menekült.

— No, de most kipihenem magam idehaza s remélem, soha többé nem kell fegyvert vennem a kezembe!

Este még tovább kellett volna utaznia a szüleihez, de sehogy sem akart tőlünk elmozdulni. Úgy szerettem volna vigasztalni, sajnálni, beteg kezel cirógatni, de nem mertem. Csak gyöngédé* néztem rá, ő meg énrám.

1918. JANUÁR 15.

ZINAJDA Vasziljevna Peszockája semmi egyébről nem beszél, csak a cár családjáról. Szerinte minden elő van már készítve a szökésükre. Arra a pillanatra tervezik, amikor a cári család templomba megy reggeli ájtatosságra. Szánkón

viszik egy erdei kunyhóba s innen álöltözetben menekül majd Archangelszkbe, ahonnét alkalma lesz Angliába jutni.

— Kevesebbet kéne beszélni a dologról s gyorsabban cselekedni! — mondta kedvetlenül egyik vendégünk. — Megeshetik, hogy elkésnek! Oly könnyen eltilthatják a cárt a templombajárástól!

— Hát akkor persze nehezebb lenne a dolog! — felelte gondterhelt arccal a vicekormányzóné.

1918. JANUÁR 20.

MÁR megint házkutatás volt nálunk. De az ember megszokik mindent. Amikor láttuk, hogy senkit sem tartóztatnak le, nyugodtan engedtük, hogy tegyenek a katonák, amit akarnak. Elvitték az asztali ezüstneműt, néhány gyűrűnket s egy tekintélyes összeg pénzt. Később megtudtuk, hogy ezek olyan katonák voltak, akik — mint mostanában mondani szokás — „saját kezdeményezésükből és saját javukra” végezték a házkutatást. Amikor apám azt követelte, hogy tegyenek lépéseket az elrabolt holmi visszaszerzése érdekében: azt mondták neki, hogy ez teljesen reménytelen dolog.

1918. FEBRUÁR 1.

MOST mindenki fél bármiről is beszélni a másik emberrel, mert lépten-nyomon följelentéseket tesznek s minden rosszaló nyilatkozatért agyonlőhetik az embert. Szonyecska Ivanova.

egy gimnazista lány barátnőjével a parkban sétálgatva, azt mondta, hogy a bolsevisták nem hagyják aludni az embert a szirénáikkal. Oda lépett hozzájuk egy fiatalember, letartóztatta és elvezette. Azóta mind a kettő eltűnt. A városban sokat suttognak a kormányzósági cseka egy tisztviselőnőjéről, aki férfinak öltözik s azzal szórakozik, hogy irtózatosan megkínozza a foglyokat, mielőtt agyonlőné. Senki sem látta, de mindenki halálosan fél tőle. Vájjon nem Grizelda az?

1918. FEBRUÁR 10.

MA ismét kaptam egy cédulát Grizeldától. Este hat órakor a parton a hídnál várjak rá, beszélni akar velem. Irtózatosan félek tőle, mert bizonyos, hogy örült.

1918. FEBRUÁR 11.

TEGNAP találkoztam Grizeldával; borzalmas nőszemély! Milyen szörnyű, hogy egy városban kell élni vele! Férfiruhát visel s kis bajuszt és vékony kecskeszakállat ragasztott föl. Szemét félig lehunyja, úgy, mint régen. Iszonyatos szeme van. Ajka fakó, mint a papír. Erősen megszorította kezemet s így szólt:

— Beszélriem kellett valakivel s maga jutott az eszembe. Ügy rémlik nekem, hogy néha elvesztem az eszemet. Esténként mindenféle hangokat és sóhajtásokat hallok. Túlságos sokat öltem utóbbi időben! Fáraszt a sok kiáltás, nyögés, sírás... és mégsem tudok enélkül élni, min-

den nap meg kell kínoznom, gyötörnöm valakit... Emlékszik Szonyecska Ivanovára? Én öltem meg, én! De sajnálom, hogy megöltem, úgy szerettem! Tudja, mindennap bementem a cellájába, s addig ütöttem, míg végre belehalt. Enni sem adtam neki. Szegény gyerek, mit szenvedhetett! De a barátnőjét, azt mingyárt első alkalommal agyonlőttem, undok kis dög volt, folyvást imádkozott és jajgatott! Most találnom kell valakit Szonyecska helyébe! ...

Közben mereven nézett rám. Halálfélelemben mozdulni sem tudtam. Ekkor rámkialtott:

— Fusson hát, meneküljön innét! Nem látja, hogy örült vagyok?

Azzal gyorsan elszaladt. Soká tartott, míg annyira magamhoz tértem rémületemből, hogy haza tudtam támolyogni.

Még most sem hagy nyugodni az aggodalom. Hátha megint rájön a roham a s én jutok eszébe?

1918. FEBRUÁR 20.

MA Nagyesda Pavlovna Dmitrijevszkájánál voltam. Egész háza fel van fordulva. Éjszaka házkutatás volt. Mindent tövel-heggyel fölfor-gattak. A cseléd suttogva mondta el nekem, hogy mi történt. A cseka emberei valami titkos okmányok kiszolgáltatását követelték, amelyek állítólag Nagyesda Pavlovna birtokában voltak. Büszkén kijelentette, hogy férjét forradalmi gondolkozása miatt száműzték ebbe a városba, hogy vörös koporsóban temették el s maguk az elv-

társak is a nép hőisének nevezték. Erre a cseka egyik embere durván azt válaszolta:

— Titeket szociál-forradalmárokat sorra agyon fogunk löni! Most pedig add ki az írásokat, vén k ... s mondd meg tüstént a családod valamennyi tagjának nevét, akik összeesküvést akartak szőni a szovjet uralma ellen!

Amikor Nagyesda Pavlovna azt felelte erre, hogy hiszen ő maga is örül, hogy a nép végre kezébe vette a hatalmat: úgy arcába csapott a korbácsával, hogy összeesett. Aztán odakötötték egy székhez. Vadim nővérei ráborultak a nagynénjükre; a cseka emberei erre a két leányt is korbácsolni kezdték. Zinocska esztét vesztette. Vadul szaladgált föl s alá a szobában, állati hangon kiáltozott s egy ollót akart a mellébe döfni. A cseka emberei őt is megkötözték s kidobták a kamrába. A házkutatás végeztével elvitték Nagyesda Pavlovnát és Vadim idősebbik nővérét, a házban csak a cseléd s a szegény Zinocska maradt. Még aznap be kellett szállítani az elmeklimkára.

1918. MÁRCIUS 1.

KOVALEVSZKÁJA titkos tanácsosnénál voltam látogatóba. A házukat elvették s Őket valamennyi helyiségből kikergették. Most a krumpilis pincében laknak; azt meghagyták nekik. Maga a titkos tanácsos tífuszban fekszik. A házukban a rupvodot, a vízi utak hivatalát helyezték el. A rupvod biztosa, egy fiatal taknyos, azt mondta, hogy a titkos tanácsosnét házi szolgálóvá „nevezik ki”, az ő feladata lesz, hogy a

lépcsőket és előcsarnokokat felmossa s a fát felvágja. Ha vonakodik, azonnal agyonlövik az urával együtt.

— Így kell nektek, burzsujóknak! Azelőtt ti parancsolgattatok nekünk, most mi parancsolgatunk nektek! — mondta a biztos. Ránéztem a titkos tanácsosné kezére: egészen fekete volt s keresztül-kasul fölhasogatva.

1918. MÁRCIUS 4.

LEVIZSGÁZTAM orosz néprajzból és nyugateurópai kultúrtörténetből.

1918. MÁRCIUS 6.

ZINAJDA Vasziljevna Peszockája nagyon levert. Úgy látszik, elmulasztotta azt az időt, amikor a cárt meg lehetett volna menteni. A cár nem járhat többé templomba, a felügyeletet megszigorították. Még a vállrojt viselését is megtiltották neki.

1918. MÁRCIUS 17.

MÁSA egészen másként viselkedik most velünk szemben, mint azelőtt. Rettentően fél attól, hogy túlságosan alázatos talál lenni. Azt mondták neki, hogy agyonlövik azokat a cselédeket, akik eltúrik, hogy munkaadók úgy

bánjanak velük, mintha uraik volnának. Ha a szobába lép, első gondolja, hogy gyorsan leüljön s csak aztán kérdezi, hogy mit csináljon. Sokkal gyakrabban jár be a szobába, mint azelőtt s minden beszélgetésbe beleszól. Szüleim nem szólnak semmit s úgy tesznek, mintha tökéletesen rendjén volna a dolog. Mása végtelenül komikus hatást tesz fontoskodó viselkedésével, de világosan meglátszik rajta, hogy mindezt nem gonoszságból teszi.

1918. MÁRCIUS 29.

MA ismét házkutatás volt nálunk.

1918. ÁPRILIS 1.

ZINAJDA Vasziljevna, aki most T .. -ben van, érdekes dolgokat írt nekem Michail Alexandrovicsról, a cár fivérééről. „Teljesen szabadon él a főutca egyik szállodájában; ma találkoztam vele, amint a városligeten át a folyó felé mentem. Egy padon ült s a vízbe bámult; arca sápadt és fáradt volt. Nem messze tőle megálltam s kíváncsian néztem azt az embert, aki Oroszország uralkodója lehetett volna s akinek halálát most minden nap viharosan követelik a kommunisták. Ekkor fölállt, áthajolt a korláton s a messzeségbe nézett, a sötét vízfoltokkal teliszórt jégtakarón túl a homályos erdő felé, amely a végtelenbe húzódik a folyam túlsó partján. Vájjon mire gondolhatt?

Ekkor egy fiatalember lépett a nagyherceghez s halkán néhány szót szólt hozzá. Michail Alexandrovics gyorsan megfordult; követtem a tekintetét, s egy csupasz facsoport mellett néhány műhelyi munkást vettem észre, akik felénk mutattak — arcuk sápadt volt, szemükben gyűlölet lobogott. Arckifejezésük oly vad volt, hogy ijedtemben összereztem. Aggodalmasan pillantottam a nagyhercegre; az arcán mélységes keserűség, fájdalom és alázatosság tükröződött. Lassan lépdelt tovább, körül sem nézve. Szörnyű lehet, ha így gyűlölnék valakit! Bizonyos távolságban két fiatalember követte, nyilván detektívek. Most megindultak a munkások is s közvetlenül mellettem haladtak el.

— Agyonlőni, minél előbb! — mondta az egyik. — Nézzétek csak, még a természetet élvezi I

— Elintézni, agyonlőni! — morogta egy másik s közben megrázta fölemelt öklét.

Gyorsan tovább mentek, szorosabban beburkolózva rongyos munkazubbonyukba, mert a folyó felől hirtelen erős szél támadt.”

1918. ÁPRILIS 1

ZINAJDA Vasziljevna ismét hírt ad a nagyhercegről: „Michail Alexandrovics gyakran eljár a N ...-féle leánygimnázium templomába. Többnyire a baloldali kliroszhoz megy s az oszlopok mögött áll, ahol azoknak a gimnazistalányoknak a helye van, akik az Evangélium és a Zsoltár olvasásánál ministrálnak. Azok a

lányok, akik a jobboldali klirosznál a karban énekelnek, igyekeznek megfigyelni a nagyherceget. Mélységes részvétellel vannak a szerencsétlen ember iránt, aki a sötét oszlopok mögött imádkozik.”

1918. MÁJUS 2.

TEGNAP állami ünnep volt. Mindenkinek részt kellett venni a felvonulásban; mindenki vörös szekfűt tűzött fel, vörös szalagot tett a gomblyukába s iparkodott vidám arcot vágni. Sok beszédet mondtak a szabadságról, meg arról, hogy a szovjet máris mennyi mindent adott a népnek. A nép hallgatott. Rendeztek egy nagy „pópa-felvonulást” is. Sihederek papoknak öltöztek s végigjárták az utcákat, arcukat fintorgatva, disznóságokat kiabálva s „áldást” osztogatva a népnek. A nép hallgatott.

1918. MÁJUS 15.

MA egész csapat fegyveres cseka-ember járt nálunk. Jártak-keltek a szobákban, tárgyaltak egymással, ránk ügyet sem vetve. — Itt lakik majd Ivancsikov biztos, itt helyezzük el Katyát és Tónyát, itt Tyerescsenko elvtársai ... — mondogatták.

— Ez a leányaim szobája! — szólt közbe anyám remegő hangon.

— A kisasszonyok, — felelte egy cseka-ember, — igen jól elalhatnak a szalonban, a

zongora alatt! S hogy el ne unják magukat, majd bekvártélyozzuk hozzájuk Fedka és Volodka elvtársakat!

1918. MÁJUS 17

APÁM nagy ügyel-bajjal kiverekedett számunkra két szobát: a miénket s az ő hálószobájukat. A többi helyiségeket leírhatatlan társaság foglalta el. Most már Dását is el kellett küldenünk. Sírva ment el ő is, mint Fénya. Csak Mása maradt meg. Főz és behozza az ételt — miközben keresztül kell mennie valamennyi folyosón és szobán. Ilyenkor a katonák gyakran kiugranak az ágyukból — ahol éppen hemperegnek — s azt mondják:

— No, mutasd, mit főztél a burzsujoknak! — s beleköpnek a tálba. Ilyenformán gyakran étlen maradunk. A katonák egész nap a „kutya, kutya tarkát” zongorázzák s a levegőt megfertőzi a machorka, a kapadohány szaga. A klozet leírhatatlan állapotban van, a falakat a legundorítóbb feliratok és rajzok borítják.

1918. MÁJUS 29

A TITKOS tanácsosné iszonyú helyzetben van. A rupvod biztosa vonzalmat érez iránta s házassági ajánlatot tett neki. Amikor azt felelte, hogy hiszen férjnél van, a biztos így szólt:

— Az igen egyszerű dolog: a férjét agyonlőjük.

Most örökös aggodalomban él, hogy a biztos végre találja hajtani ördögi tervét.

1918. JÚNIUS 3,

MÁSA ma a csekának egy női alkalmazottjáról beszélt, aki egészen embertelen rémségekkel tünteti ki magát. Elővesz egy foglyot, hozzáköti egy karóhoz, amely egy cellában egyenesen erre a célra van felállítva, s nem ad neki enni — ott veszejtí éhen. Közben minden étkezését az éhező szeme előtt végzi. Könyörgésére feléje nyújtja a legfinomabb falatokat s elrántja ismét — amíg csak meg nem őrjíti. Ez bizonyosan Grizelda Nikolajevna.

1918. JÚNIUS 5.

SZOMSZÉDUNKNÁL, a mérnöknél, ismét házkutatás volt. Amikor letartóztatták és elvitték, szökni próbált, de lezuhant a lépcsőn s halva maradt ott. Felesége, amint a földön elterült holttestet meglátta, így szólt:

— Inkább így, mint a hóhérok kezétől!

Erre őt is letartóztatták és elvitték.

1918. JÚNIUS 13.

EBBEN az évben tizennégy vizsgát tettem le és nyolc szemináriumba jártam. Amikor a dékán átnézte az indexemet, elismerően mosolygott. Ennyit senki sem végzett ebben az esztendőben!

Magántanárunk rendes tanárrá lett. A könyvének óriási sikere volt.

1918. JÚNIUS 18.

DSERZSINSZKI azt mondta, hogy ellenségeivel szemben nem ismer irgalmat Mindenki reszket ennek a szörnyű embernek még a nevéől is. Azt mondják, az egész esekát ő találta ki.

1918. JÚNIUS 20

MA ismét találkoztam Vadimmal az utcán. De micsoda körülmények közti Apját vitte az elmcklinikára. Elvették házukat, mindenüket, s az apja beleörült ebbe. Folyvást azt kiáltozta:

— Nem akarok a Kaukázusba menni, a Krimbe megyek I Ti meg erőnek erejével a Kaukázusba akartok vinni!

Szívettépő látvány volt.

1918. JÚNIUS 30.

TEGNAP az elmeklinikán jártam s meglátogattam Zinocskát, Vadim hűgát. Hosszú kék chalat-ban, vagyis körházi köpenyben s fehér kötényben jött elém. Most egészen nyugodt, túlesett a dühöngő állapoton. Virágot vittem neki. Elvette, letette a padra, leült s szó nélkül elővette kötését a zsebéből. Aztán kötött. Minden zsebéből harisnyák lógnak ki, de egészen összevissza kötve.

— Száz pár harisnyát kell kötnöm, — mondotta, — ha a századikkal is elkészültem, megdöglenek a bolsevisták!

Az ápolónő azt mondja, hogy éjjel-nappal, szakadatlanul köt. Ha el akarják tőle venni a munkáját, rettenetes állapotba kerül.

1918. JÚLIUS 3.

ZINAJDA Vasziljevna kétségbe van esve; a cárt Jekaterinburgba vitték s az Ipatjev-féle házban őrzik. Az őrség oly erős, hogy megmen-tésére gondolni sem lehet többé. Azzal rontot-tak el mindent, hogy azok, akik a dologra vál-lalkoztak, nem tudtak megegyezni a végrehajtás módjára nézve, mindenki maga akart végezni mindent s aztán mégis csak a többire bízta. Zi-najda Vasziljevna attól fél, hogy a cárt agyon fogják löni.

1918. JÚLIUS 5.

ZINAJDA Vasziljevna-t erősen nyugtalanítja a nagyherceg állapota. Nem tud aludni és iszonyúan le van verve, mert Lenin még mindig nem válaszolt arra a kérésére, hogy engedjék kül-földre utazni. Legutóbb egy este két órát töltött Zinajdánál. Azt írja: néhány barátja azt taná-csolta a nagyhercegnek, hogy tojáskereskedő-nek öltözve szökjék meg; hamis propuszk-ot, igazolványt szereznének neki és eljuttatnák A.. .ig, onnan aztán hívei ismét tovább segíte-nék.

— S a komornyikom meg a titkárom is ve-lem jöhet? — kérdezte a nagyherceg.

— Természetesen nem, hiszen hármásban

szökni teljességgel lehetetlen! — mondta Zinajda Vasziljevna.

— Akkor nem mehetek! — jelentette ki a nagyherceg.

Ez végtelenül elszomorítja Zinajda Vasziljevna.

1918. JÚLIUS 9.

AZT ÍRJA Zinajda Vasziljevna: tegnap ismét próbálta rávenni a nagyherceget, hogy parasztnak öltözve meneküljön. Időközben annyira kiélesedett a helyzet, hogy most már minden nap tartani lehet az elfogatásától — ha más okból nem, hát azzal az ürüggyel, hogy így kell megvédelmezni a munkások dühétől. A kommunisták azt a híresztelést terjesztik a munkások közt, hogy a monarchislák meg akarják menteni és cárrá akarják kikiáltani a nagyherceget. A munkások — különösen az X-gyárban — most mindennap gyűléseket rendeznek s követelik a nagyherceg agyonlövését. Ezek a hírek lesújtották ugyan, de hosszas gondolkozás után mp¹, is csak azt felelte:

— Csak veszedelembe sodrom a híveimet s mégsem menekülök meg. Bizonyosan oly jól őriznek, hogy megfognának!

1918. JÚLIUS 10.

LEVELET kaptam Vadimtól. Le volt tartóztatva s azt hitte, agyonlövik. Egy volt iskola-társa mentette meg, aki most a cseka embere. Három napig hevert étlen-szomjan egy pajtá-

ban. Mit szenvedhetett szegény! Nem jöhet hozzánk, mert írásban kellett köteleznie magát, hogy a tartózkodóhelyét nem hagyja el. Folyvást Vadimra gondolok.

1918. JÚLIUS 14.

ZINAJDA Vasziljevna kétségbe van esve. A bolsevisták elhurcolták a nagyherceget, s ő szegény szemrehányásokat tesz magának, hogy neki is része van ebben a szerencsétlenségben. Megírta egy ismerősének, hogyan történt a dolog — legalább is amennyire a komornyik elbeszéléséből kiderült:

Éjnek idején öt ember jelent meg a szállodában; kettő lent maradt, három fölment a nagyherceghez. A személyzetnek mint a cseka tagjai mutatkoztak be, sőt megmutatták az igazolványaikat is; erre tüstént beengedték őket a nagyherceghez. Az már aludt; föl kellett kelteni. A komornyik elmondta, hogy irtózatosan felizgatta, amikor közölték vele, hogy cseka-emberek akarnak beszélni vele. öltözködni kezdett, de sehogyse tudott beletalálni a kabátja ujjába, a keze reszketett s folyvást azt kérdezgette:

— Milyenformák azok az emberek? Hányan vannak? Mit akarnak tőlem?

Amikor végre kiment, kijelentették a jövények, hogy ők egyáltalán nem a cseka emberei, hanem barátai a nagyhercegnek s azért jöttek, hogy végre megvalósítsák régóta tervezett menekülését. A nagyherceg néhány pillanatig élesen az arcukba nézett, aztán kijelentette, hogy semmiesetre sem megy velük, kivéve, hogyha

előzetesen összeköttetésbe léphet a cseka nacsainikjával, parancsnokával. Erre izgatottan azt felelték:

— De az Isten szerelméért! Mit akar tenni, kegyelmes uram! Vesztébe rohan s nekünk is vesztünket okozza! Nézze, itt egy letartóztató parancs! Ezt mi hamisítottuk, de biztosan tudjuk, hogy legkésőbb egy órán belül elfogják és agyonlövik! Hiszen tudja, hogy a munkások folyton a halálát követelik s most végre engedtek nekik.

A nagyherceg nyugtalanul járt fel s alá, aztán hirtelen megkérdezte: — Kik maguk? Mi a nevük? Ki küldte ide?

Erre megneveztek néhány családot, ahol a nagyherceg meg szokott fordulni s említették Zinajda Vasziljevna nevét is. Ingadozni kezdett.

Ekkor a három ember közül az egyik ezt mondta:

— No, gyorsan, burkolózzék bele ebbe a köpenybe! Gyorsan, különben késő lesz!

Most már lemondott a nagyherceg az ellenállásról; velük ment s nyomában a titkára is, ami ellen a többiek nem tiltakoztak. Odalenn beültették a nagyherceget és titkárát egy könnyű kocsiba s a pályaudvar irányában elhajtattak.

A komornyik azt mondja, hogy semerre sem látott egy élő lelket sem, pedig máskor a cseka néhány embere mindig fel s alá járt a szálloda közelében.

„Bizonyosan agyonverték!” — írja Zinajda Vasziljevna. — „Értesültek a tervünkről, elhurcolták s most azt beszélik a városban, hogy a monarchisták rabolták el!”

1918. JÚLIUS 18.

ZINAJDA Vasziljevna ezt írja:

„Minden irányba, különösen a szibériai országhútra járőröket küldtek ki, hogy a nagyherceget felkutassák; mindenfelé röpülnek a táviratok, amelyek szökését jelentik ... de azért mindenki tudja már a városban, hogy a nagyherceget a munkások hurcolták el és senki sem kételkedik abban, hogy erről tudtak a hatóságok és tudott a cseka is. Éppen ezen az éjszakán nem őrizték! Mindenki szentül hiszi, hogy Michail Alexandrovicsot agyonütötték s a hatóságok az egész világot telekiabálják a monarchisták vakmerőségével, akik megszóktették a nagyherceget.

Azoknál a családoknál, ahol Michail Alexandrovics meg szokott fordulni, házkutatásokat tartottak és sok embert letartóztattak. Amikor I... urat el akarták fogni, izgalmban szívszélhűdés ölte meg; erre feleségét és két fiát vitték el.

1918. JÚLIUS 20.

AZ ÖREG postatisztet, Maruszja Bjelajeva férjét letartóztatták. Szegény Maruszja nap-nap után reggeltől estig szaladgál, de még csak azt sem sikerül megtudnia, hogy hol van az öreg. Egyik azt mondja, hogy Moszkvába szállították, másik, hogy Tyumenbe vitték, harmadik, hogy itt van valamelyik börtönben. Azelőtt különben csak egy börtön volt a városunkban; most egy tucatnál is több új börtönt rendeztek be különböző épületekben.

1918. JÚLIUS 21.

EGYRE határozottabban hallatszanak azok a hírek, hogy a csehek fölkelést szerveztek; állítólag oroszok is résztvesznek benne. A fölkelőket „fehéreknek” nevezik. Azt hiszik, ezzel függ össze az a sok letartóztatás is, ami az utóbbi napokban történt.

1918. JÚLIUS 22.

MOST már világos, hogy miféle „monarchisták” rabolták el P . . .ben a nagyherceget. Mása ma izgatottan jött haza a piacról s ezeket mondta el:

— Ajajaj, tulajdon szememmel láttam a nagyherceg gyilkosát, aki most a mi városunkban bukkant föl. Hangosan beszél a piacon s még dicsekszik is vele. Amint a nagyherceget az erdőbe vitték, észrevette, hogy mit akarnak vele, s kérte őket, hogy hagyják életben, megígérte, hogy sohasem akar cár lenni. — Erre olyat vágtam a pofájába, hogy tüstént elhallgatott, — mondta a munkás. A titkár a nagyherceg elé vetette magát s védelmezni akarta; előbb őt kellett agyonlőni s csak aztán tudták magával Michail Alexandroviccsal végezni...

— Isenem, Istenem! — sopánkodott Mása. — Azelőtt bezárták a gyilkosokat, most még dicsekedni is mernek!

Siránkozik a nagyherceg feleségének és fiainak sorsán s megint elmegy, hogy gyertyákat gyűjtson érte a templomban.

1918. JÚLIUS 23.

A SZÓ szoros értelmében éhínség van. A piacok üresek, az üzletek majdnem mind zárva vannak, csak a legkisebbeket tartják még nyitva.

1918. JÚLIUS 24.

TEGNAP este volt meg a diákság színielőadása. Egy vígjáték került színre; én is szerepeltem benne. Hanem az előadás egészen sajtáságon módon bukott meg. Az utolsó felvonásban nagy ebéd van a színpadon. A diákok minden lehetőt megtettek, hogy a közönségben a dúsan megrakott asztal benyomását keltsék; egyik kenyeret, másik kolbászt, a harmadik sajtot, a negyedik sült krumplit hozott magával és így tovább, s a látvány igazán lélekbemarkoló volt ezekben az éhes napokban. Amint azonban asztalhoz ült a társaság, a diákok legnagyobb része egyszerűen enni, sőt falni kezdett. A sűgő úgy kiabálta a végszavakat, hogy az egész nézőtér hallani lehetett, de a szereplők nem zavartatták mgukat, úgy ettek, hogy az állkapcsuk is ropogott belé. Ezt már a sűgő sem bírta tovább. Kiugrott a lyukból s dühösen kiáltotta:

— Szép társaság! Ilyen disznóságot! Megígérik, hogy előadás után testvériesen megosztunk, most meg mindent maguk falnak föl! — Az asztalhoz rohant s leült a többiek közé. A közönség homéri kacagásban tört ki és senki sem gondolt többé arra, hogy a darabot be is kellene fejezni.

1918. JÚLIUS 25.

A RUPVOD biztosan valóban agyonlőtte Kovalevszki titkos tanácsost s kényszerítette a tanácsosnét, hogy együtt lakják vele, mint „felesége”.

1918. JÚLIUS 26.

ZINAJDA Vasziljevna visszatért s ma részleteket mondott el a cári család haláláról.

Július tizenhetedikén éjjel a cári családnak s a személyzetnek megparancsolták, hogy ágy-neműjével együtt menjen le a földszintre. Valamennyien sápadtak voltak s minden rosszra el voltak készülve. De amikor a cárnak felolvasták az agyonlövését elrendelő parancsot, még nem értette, miről van szó s kérdezni akart valamit. Be sem fejezhette, már sortúz dördült el s valamennyien a földön heverték. A cár, a trónörökös, a két idősebbik leány, Botkin doktor és a szolgák azonnal meghaltak; a cárné, a legkisebb és a harmadik leány meg a cárné komornája még élt. Néhány katona odasietett s agyonlőtte őket. Azt mondják, a cárné a földön fekve néhányszor azt kiáltotta:

— Ez nem lehet! Ez nem lehet!

— Ohó, dehogynem lehet! — mondta egy katona és hasbarágta a haldoklót.

Zinajda Vasziljevna egyébként azt állítja, hogy a cár egyik leánya, Anasztázia, ellentétben a jelentés adataival, csak súlyos sebet kapott s egy katona megmentette.

A cári család agyonlövésének híre semmi hatással nem volt a lakosságra. Nem is csoda.

Az intelligens középosztályban majdnem minden családból letartóztattak vagy agyonlőtték valakit, majdnem mindenkinek számolni kell azzal, hogy őt magát is bármely pillanatban elérheti ez a sors. Hogy is tudna résztvenni mások szerencsétlenségében ?

1918. JÚLIUS 27.

AZ UTCÁKAT most társaságbeli hölgyek söprik, már amennyire söprik egyáltalán. Azt mondják: aki nem dolgozik, ne is egyék. Hús-neműek közül a sós hering az egyetlen, amit mostanában a piacon kapni lehet. Mása hősies erőfeszítéseket tesz, hogy ebből az egyetlen anyagból lehetőleg sokféle ízű ételt készítsen. Süti, főzi, felvagdálja, de mégis csak mindig ugyanaz marad.

1918. JÚLIUS 28.

ZINAJDA Vasziljevna azt mondja, hogy Anasztázia, a cár legkisebbik leánya most az ő lakásában van, de azt a hatást teszi, mintha teljesen elvesztette volna az eszét.

1918. JÚLIUS 30.

ZINAJDA Vasziljevna erősen kételkedni kezd abban, hogy Anasztáziát valóban megmen-tették. Néhány napra szállást kell adnia a megmen-tett leánynak, de azt hiszi, hogy az egész dolog csalás.

1918. AUGUSZTUS 1.

A FEHÉREK bevették Jekaterinburgot! Mi történik Vaszja bácsival? Mi történik a nagynénivel? Semmit sem tudunk.

1918. AUGUSZTUS 3.

SZTEPAN Petrovics Pugovkin most revolvert akasztott a nyakába s rákiált a kórházban mindenkire, aki útjába kerül. Apámnak mindennap ezt mondja:

— Ha rajtakaplak valamin, lepuffantlak, mint a veszett kutyát!

Apám borzasztóan ideges. Legutóbb egy operációja rosszul sikerült, mert nem képes többé a személyzetet a szükséges tisztaságra kényszeríteni.

1918. AUGUSZTUS 4.

MA letartóztatták Zinajda Vasziljevna Peszockáját. Vadim nagynénje és nővére még mindig fogságban vannak s lehetetlen hírt kapni róluk.

1918. AUGUSZTUS 7.

MARUSZJA Bjeljajevával közölték, hogy a férjét tévedésből lőtték agyon, mert összetévesztették egy hasonló nevű valakivel. A cseka embere azt mondta:

— Hova jutnánk, ha még az apai nevével is törődnénk mindenkinek! Különb is tökéletesen mindegy, akár Pjotr Sztepanovics, akár Pjotr Andreics Lebegyev!

1918. AUGUSZTUS 10.

LETARTÓZTATTÁK Maruszja anyját is, mert szidta a cseka embereit, akik tévedésből agyonlövették a vejét.

1918. AUGUSZTUS 12.

AMIKOR ma Maruszja anyjának ételt vittem a börtönbe, nem vették el. Ez annak jele, hogy „nincs már a létszámban”, vagyis, ahogy most szokták mondani, „elintézték”. A csekáról most az a szójáték járja, hogy kezdőbetűi ezt jelentik: csak kínhaláil Irtózatosan sajnálom Maruszját. Hát a szegénység s a proletárszarmazás sem használt neki semmit!

1918. AUGUSZTUS 13.

SZTEPAN Petrovics Pugovkinnak most minden második szava: agyonlőni — vagy: falhozállítani! Parancsára agyonlőtték azt a kapust, aki az ő egykori helyét foglalta el, mert részegen állt szolgálatba. Mikor is volt, hogy apám őt mentette meg részegsége következményeitől? Martünova felcsernőt agyonlövötte, mert egy betegnek kinint adott aszpirin helyett.

1918. AUGUSZTUS 15.

KUROCSKIN kereskedőt agyonlőtték, mert házkutatás alkalmával megtalálták nála a fia tiszti gombjait és vállrojtjait, aki elesett a német fronton.

1918. AUGUSZTUS 16.

SOK társaságbeli fiatal hölgy megy most feleségül bolsevik biztosokhoz, akik föllebvalóik a hivatalban, ahol dolgoznak. Natocska a hadtápszolgálat biztosához ment, Meier mérnök leánya egy vasúti biztoshoz, Volsinszki közjegyző leánya a cseka szolgálatában álló Terjochovhoz stb. Egyik „önként” teszi, hogy az éhségtől és nyomortói meneküljön, másik azért, hogy rokonait az agyonlövetéstől megmentse, a harmadik azért, hogy önmagát mentse meg. Egy biztosnak kosarat adni annyit jelent, mint a bizonyos halált választani.

Sztepan Petrovics Pugovkin elkergette a feleségét s csakugyan talált egy „tanítónét”, ahogy megálmodta, mégpedig N... kisasszonyt, a matematika tanárnőjét a második leánygimnáziumban.

1918. AUGUSZTUS 17.

GVOZGYEV, a vöröshajú diák, a cseka szolgálatába lépett s szögre akasztotta egyetemi tanulmányait. Kijelentette Orlov ezredes felesége előtt, hogy leányával együtt agyonlövi, ha

a leányt feleségül nem kapja. Így lelt a törékeny kis Lidocska, aki még alig tizenhétéves, Gvozgyevnek, a cseka emberének felesége. Szörnyű!

1918. AUGUSZTUS 18.

MINDENKI a fehéreket várja. Mindenki tőlük reméli a megváltást.

1918. AUGUSZTUS 19.

A PETROGRÁDI cseka vezetőjét, Uruckit meggyilkolták. Mindnyájan meg vagyunk győződve, hogy szörnyű megtorlás következik. Mindenki újabb letartóztatásokat és kivégzéseket vár.

1918. AUGUSZTUS 20.

MA éjjel automobil állt meg a házunk előtt. Nem aludtam, ébren tartott a félelem Uricki meggyilkolása miatt. Négy cseka-ember jött s alapos házkutatást rendezett. Amikor elkészültek, felszólították apámat, hogy menjen velük. Anyám egy darab fekete kenyeret adott vele, egyéb nem volt a háznál.

— Isten megoltalmaz benneteket, — mondta apám, amikor elvezették.

Első gondolatom az volt, hogy Grizeldához fordulok. De hol találom? Hogy tudok összekötetésbe, lépni vele?

1918. AUGUSZTUS 21.

EGÉSZ nap szaladgáltunk mindenféle hivatalokban, hogy valamit segíthessünk apámon.

Gvozgyev kollégánál akartam megpróbálkozni, hiszen most elnöke lett a csekának. Többször is jártam nála, de még csak maga elé sem bocsátott...

Sztepan Petrovics Pugovkin megígérte, hogy engedélyt szerez nekünk, „hogy legalább láthassuk még egyszer”.

Ügy hírlik, a fehérek már bevették Kazánt, Isten adjon sikert nekik, de hamar, hogy megmenthessenek bennünket I Minél hamarabb, különben csak romokat és hullákat találnak itt!

1918. AUGUSZTUS 22.

SZTEPAN Petrovics Pugovkin szavának állt: megszerezte nekünk az engedélyt. Apámat a hadtáp-börtönbe vitték, amely messze kinn van a városból. Ahogy az országúton mentünk, egész processzió vonult velünk együtt, asszonyok és gyerekek, akik mind vittek valamit: takarókat, ételes kosárcákat, párnákat, törülközőket. Mind azért mentek, hogy apjukat, fivérüket vagy fiukat lássák s valamit enyhítsenek a sorsukon. Mi főtt krumplit, néhány karéj fekete kenyeret és fehéreműt vittünk apámnak. Útközben majdnem valamennyi ismerősünkkel találkoztunk; mintha ezekben a napokban a város egész intelligenciáját börtönbe vetették volna. Az utolsó éjszakák folyamán állítólag százötven

személyt tartóztattak le. Egy kis szobában kellett várunk, amíg ránk került a sor. Akkor bevezettek a látogató-helyiségbe. Meglehetősen nagy szoba volt, amelyet két párhuzamos vasrács osztott két részre. A közbül levő keskeny folyosón katonák jártak föl s alá; egyik részbe a letartóztatottakat engedték be, mindig tizesével, a másikba a hozzátartozókat. A kettős rácson keresztül láttuk apámat, de alig ismertünk Fát, annyira megváltozott a két utolsó éjszakán. Anyám sírva fakadt. Mindenki össze-vissza kiáltott, egy szót sem lehetett érteni. Apám mellett egy borotvált fejű tatár állt s folyvást azt kiáltotta:

— Engedjete szabadon, én nem vagyok politikai fogoly! Ha agyonvertem egy ilyen burzsujt, azért úgysem eshetik bajom!

Apám másik oldalán Bükov ügyvéd állt szmokingban; valószínűleg valami látogatás közben ütöttek rajta s nem hagytak időt neki, hogy átöltözzék. Könnyes szemmel nézett ifjú feleségére s azt kiáltotta:

— Mondd, Anya, hogy van Vologya? Jobban van-e már?

— Igen, jobban van, már húslevest is adtam neki! — kiáltotta torkaszakadtából a felesége, hogy megértesse magát.

— Hogy érzed magad? — kiáltja sírva anyám az apámnak.

— Jól, jól! — felelte apám.

— Párnát, takarót és ennivalót hoztunk neked! — folytatja anyám.

— Köszönöm! — kiáltja vissza.

Aztán hallgattunk. Mit is mondhatnánk?

— Sebj, Anya! Nicsevo! ... Ne nyugtalan-
kodjál! — hallatszik az ügyvéd kiáltása.

— Hát ti hogy vagytok? — kiáltja apám.

— Jól, jól! — feleljük.

Ekkor egy katona elordítja magát:

— A látogatási idő letelt! Indulj! Kifelé!

A foglyokat elvezetik.

— Isten veletek! — kiáltja még apám.

— Anya, Anya! — zokogja az ügyvéd s
görcsösen belekapaszkodik a korlátba; de a ka-
tonák megragadják és elvonszolják. Gyorsan
kimegyünk a szobából.

1918. AUGUSZTUS 23.

AZT BESZÉLIK, hogy az a Kannegiesser
nevű diák, aki a petrográdi cseka elnökét meg-
gyilkolta, bosszúból cselekedte ezt egy barát-
jáért, akit a bolsevikok megöltek. A bolsevikok
most ezernyi ezer kivégzéssel válaszolnak erre
a „terrorisztikus cselekedetre”, ahogy ők neve-
zik. A mi csekánk fő embere egy gyűlésen ki-
jelentette, hogy minden városnak, sőt minden
falunak kötelessége Uricki elvtárs halálának
megtorlása képpen néhány tucat burzsujt agyon-
lőni. Kétségbe vagyunk esve. Hátha apámat is
túszként tartóztatták le a pétervári cseka-elnök
miatt? S ha ő is beletartozik abba a „néhány
tucatba”? Ó, csak hozzáférkőzhetnénk Grizel-
dához! Talán mégis megmentené apámat!

1918. AUGUSZTUS 24.

FÁRADOZÁSAINKNAK még mindig nincs semmi eredménye. Az élelmiszereket, amiket apámnak viszünk, átveszik s ezért reméljük, hogy él még. Bükov ügyvéd feleségének ma azt mondták, hogy az ura számára semmit sem vehetnek át, mert elvitték Jekaterinburgba. Délután azonban az újságban olvastuk a nevét azoknak a burzsujoknak a jegyzékében, akiket városunkban agyonlőttek, mint „túszokat Uricki elvtárs Pétervárolt történt meggyilkolásáért”. A jegyzékben egyelőre tizenöt név volt, köztük Vadim nagynénjének neve is. Mennyi mindent, lett ez az asszony és elhunyt férje, mint lelkes szociálforradalmár, hogy a bolsevista forradalmat diadalra juttassa — s most maga ízlelheti meg ennek a munkának gyümölcsseit. Szerepelt a jegyzékben Tolja Dvorzsecki apja is, pedig a fia a cseka szolgálatában áll. Nem tudta megmenteni, vagy talán nem is akarta? És köztük volt a fakultásunk egyik hallgatója is, szegény Misa Tuganov. Apám neve nem volt ott. Valamelyest megkönnyebbülve lélegzünk föl.

1918. AUGUSZTUS 25.

APÁM ismét itthon van. De nem ember már, csak árnyék. Egy szót sem beszél s nem is zaklatjuk kérdésekkel.

Tegnap éjjel két óra tájban hirtelen megszólalt a csengő. Jaj, ez az éjszakai csöngetés, ez legfőbb megrontója az életünknek. Én mentem ajtót nyitni. A küszöbön Grizelda Nikola-

jevna állt s mint valami kis gyereket, kézenfogva vezette apámat. Apám halálsápadt volt, födetlen fővel, hálóingben és hálókabátban, éppen mint letartóztatása pillanatában.

Grizelda arca ragyogott az örömtől — csodaszép volt ebben a percben.

— Tessék, Alja, — mondotta, — itt van az apuskája. Ha egy perccel elkésem, agyonlőtték volna. Éppen a kivégzendők névsorát olvastam s ki akartam választani, hogy én magam kit. . . — itt elakadt, de aztán tüstént folytatta: — S ekkor a Rachmanov nevet olvasom. Micsoda, kérdem, csak nem a doktor? Leszaladtam, mint a bolond s éppen akkor értem oda, amikor apját a kivégzésre vezették ki a cellájából. Elfutottam Begunov elvtárshoz s elmondtam neki, hogy az apja megmentett engem, amikor le akartak tartóztatni s kértem, hogy adja ki nekem, így, most itt van!

1918. AUGUSZTUS 26.

APÁM eljár a klinikára, írja a receptjeit, végzi az operációkat, de nem beszél egy szót sem. A szó szoros értelmében egy szót sem.

A vasútigazgatóság elnökét és Ponomarjov közjegyzőt agyonlőtték.

1918. AUGUSZTUS 27.

APÁM ma először említette meg azt a bizonyos élményt. Azt mondta:

— Jobb lett volna, ha engem is agyonlőnek

akkor éjjel. Szégyen élni, amikor minden tisztességes embert agyonlőnek.

Nem múlik el nap, hogy agyonlövéséről ne hallanánk ...

Vadim ismét itt van. Újra bevették katonának, a vörös hadseregbe. Úristen, mily boldog voltam, amikor viszontláttam! Nálunk fog lakni. A dolgozószoza, ahol egy „elvtárs” lakott, felszabadul. Csak az a kár, hogy ritkán fogjuk látni egymást, mert én háromtól este nyolcig a könyvtárban dolgozom, ő meg reggel kilenctől délután háromig van szolgálatban. Így aztán csak nyolckor láthatjuk egymást. Értem jön a könyvtárba.

1918. AUGUSZTUS 28.

MA este azt mondja Mása:

— Kisasszony, ma állítsa föl maga a szamovárt, okvetlenül ki kell mennem a padra a ház elé, annyi érdekeset beszélnek az érsek meggyilkolásáról! Azt mondják, elevenen temették el! Aztán még egy sereg papot fojtottak a vízbe. Sorban egymáshoz kötötték őket s a folyóba dobták, aki pedig kiúszott, annak köveket hajigáltak a fejéhez. Azért, azt mondják, mert a szovjet-uralom ellen vannak!

Kimentem a konyhába s magam akartam a tűz fölé állítani a szamovárt. De sehogy sem állt rá a kezem. A fahasábok túlságos vastagok voltak, nem akartak égni s amikor a vödörből betöltöttem a vizet, mind melléje folyt. Majd hogy sírva nem fakadtam; eszembe jutott, hogy életemben először végzem ezt a mun-

kát. Ekkor Vadim kijött a konyhába, ő fogott hozzá s öt perc múlva már forrott a víz.

— Ezt mind a fronton tanultam, — mondotta büszkén. Én majd a föld alá süllyedtem szégyenletemben, hogy ilyen ügyetlen vagyok.

1918. AUGUSZTUS 29.

MA szabadnapom volt a könyvtárban. Szabad volt Vadim is, hát anyám megkért bennünket, hogy menjünk a piacra. Mása egyszerűen nem volt hajlandó a paraszttal való huzalkodás hálátlan mesterségét folytatni, hát nekünk kellett kimenni. Útközben azt mondta Vadim: fél, hogy hamarosan el kell mennie a városból. A fehérek állítólag nincsenek már messze s a gyanús katonákat, akik közé ő is tartozik, eltávolítják a front közeléből.

— Hát csakugyan újra el kell válnunk? — kérdeztem.

— Bizony el s fájdalom, úgy látszik, hogy hamarosan! — felelte komoly hangon.

Elértünk a piacra. Vásár napja volt, de parasztot nem lehetett látni. Ellenben a nagy, tágas tér tele volt éhező városiakkal, össze-vissza szaladgáltak, hogy valahol fölfedezzenek egy parasztot. Ha a tér egyik sarkában felbukkant egy, tüstént rávetette magát mindenki. De amint a rohanó tömeget megpillantotta, gyorsan megfordította a szekérét s vágatva hajtott vissza arra, amerről jött. Most több, mint egy órahosszat vártunk. Ekkor egyszerre három parasztszekér érkezett. Mindenki odarohant, mi is,

— Alja, — mondta Vadim, — ez nem neked való multság, add ide a kosarat!

Fogta a kosarat, betolakodott a tömeg közé, jobbra-balra lökdösött szét mindenkit, felugrott a szekérre, telerakta a kosarát fehér és vörös répával, káposztával és krumplival, fizetett s öt perc is alig telt belé, ismét mellettem volt.

— Így ni! így gyorsabban megy, katonásan kell csinálni!

Anyám el volt ragadtatva, amikor ilyen tömeg élelmiszert látott egyszerre.

1918. SZEPTEMBER 2.

EGY Kaplan nevű szocialista nő augusztus 28-án merényletet kísérelt meg Lenin ellen. Ismét pánik fogta el az egész várost, mert újra kegyetlen megtorlást várnak. Ma éjjel állítólag rengeteg letartóztatás lesz.

Ma végre elmondta apám, hogy mi történt azon a szörnyű éjszakán. Szakadatlanul lőtték agyon az embereket. Időnként katonák jöttek, elkiáltottak egy nevet s azt mondták:

— Indulj a holmiddal együtt!

A felszólított emberek nem akartak menni, a földre vetették magukat, kiáltoztak, sírtak, de a katonák korbáccsal kergették ki őket s átvezették a szomszédos cellába. Onnan aztán a falon át nemsokára szörnyű kiáltásokat, állati üvöltéseket lehetett hallani, egy idő múlva pedig mélységes csend lett ismét. A kivégzéseket nyilván szándékosan rendezték a szomszédos helyiségben, hogy a szegény áldozatokat még

jobban megrémítsék. Némelykor egy-egy túszt bevittek ebbe a cellába, végignézték vele a kivégzést, aztán visszavezették. Szegény embereket irtózatosan megkínózták agyonlövetésük előtt. Letépték a bőrüket, tüzes vassal égették őket, a volt tiszteknek hosszú szögekkel vállrojtokat vertek a vállukba, némelyeket fejfelé akasztották föl s addig verték őket, míg élet volt bennük. A folyosón és a szobákban mindenütt ilyen felírási plakátok lógtak:

Halál a burzsoáziára, halál a kapitalizmusra!

Egyért miközülünk ezer hal meg közületek!

1918. SZEPTEMBER 3.

Legboldogabb perceim azok, amiket Vadimmel tölthetek el. Pontban este nyolc órakor kinyílik a könyvtár ajtaja s megjelenik Vadim magas alakja. Akkorára rendesen készen vagyok már a munkámmal, segít felöltözködni s elmegyünk. Este a szobánkban ül s felolvas nekem valamit. Néha egy dalt is elénekel.

1918. SZEPTEMBER 4.

MA a könyvtárban egész nap a gyermekekkel foglalkoztam. Szenvedélyesen imádom a kicsinyeket. Csak köztük érzem most jól magamat. A gyermekek többnyire lerongyolódva, éhesen és piszkosan jönnek a könyvtárba. Soknak szülei sincsenek. Például gyakran jár el

hozzám Abrikoszov mérnök hat kis gyermeke, akit feleségével együtt túszként lőttek agyon Ismerőseik egyenkint magukhoz vették a gyermekeket, de egyebekben ki tudna törődni velük? A férfiak szolgálnak, az asszonyok a falvakban szaladgálnak, hogy csere útján élelmet szerezzenek s a gyerekek magukra maradnak; minthogy a mi könyvtárunkban van egy olvasóterem gyermekek számára is, csapatostul jönnek hozzánk. Ott gondozom, mosdatom okot, etetem is egy kicsit, ha van valamim s mesélek nekik. „Mindenki mamájának” neveznek és sok szülőtől kaptam már köszönő levelet. Persze többnyire erősen kifáraszt a dolog. De nagy kielégtetés nekem, hogy ennyien szeretnek.

1918. SZEPTEMBER 5.

MA öt versztányira, Nyegorjelójéba szaladtam tejért. A pénzt most nagyon kelletlenül fogadják el a parasztok, csak kézzelfogható értéket akarnak. Iszonyúan el vannak már kényeztetve. Abban az izbában, ahol végre, hosszas keresés után, tejet kaptam, egy pianino állt. A gazda tíz pud lisztért kapta cserébe. Volt gramofonja is s rengeteg finom porcellán-edénye. Az asszony drága bársonyruhát viselt, amit persze a maga ízlése szerint alakított át. Két csodaszép, kézzel hímzett zsebkendőért csak hosszas rábeszélés után kaptam egy csetvert — három és félliter — tejet. Anyámnak egy selyemblúzáért nagy könyörgésre adtak egy font vaját. Akármit mondtam, azt felelték rá:

— Úgyse tudjuk, mitévők legyünk az egész vacakkal, nemsokára el se fér már a házban!

Ezt az élelmiszer után való faluraszaladgálást „mesocsnicSATY”-nak — batyuzásnak — nevezik.

1918 SZEPTEMBER 6.

MA így szólt hozzám Vadim:

— Aljuszja, te inkább az eszeddel élsz, mint az érzéseiddel!

Nagyon bántottak a szavai, mert valami szemrehányást éreztem bennük.

— Én egyáltalán nagyon megváltoztam, amióta megjártam a frontot, — folytatta, — azelőtt magam is azt hittem, hogy a tudomány a legfontosabb dolog a világon — de most utálok az egész tudományt! Csak egy dolgot akarok: a nyugalmat. Szeretnék valahol egy kis darab földet, ahol szántsak, vessek, a napsütésben, a természetben éljek. Egyáltalán nem akarok gondolkozni!

— Vadim, mi bajod? — kérdeztem, mert úgy rémlett nekem, hogy erősen pálinkaszaga van.

— Eh, nicevo! Csak ittunk egy kicsit, mert nemsokára elválunk egymástól. Hát persze, az ital, arra rászoktam a fronton; nehéz dolog lesz, amíg leszoktatsz róla!

Szomorúan néztem rá.

— Egyáltalán azt hiszem, hogy hamarosan kiábrándulsz belőlem! Tökéletesen elszoktam a rendszeres munkától, s amit azelőtt értéknek tartottam, abból nem maradt meg

semmi. Csak az életet becsülöm már, a puszta életet. Csak élni akarok, egyebet semmit, egyéb nem is kell nekem, Istenemre mondom!

— Vadim, feküdj le! — mondtam.

— Igaz, jobb lesz, ha lefekszem, különben butaságokat beszélek ... De azt még megmondom neked, hogy semmit sem sajnálok, amit elvesztettem, sem a házat, sem a birtokot . . . Semmit sem sajnálok! Omnia mea mecum porto!

Felállt, támolygott s úgy tett, mintha újra le akarna ülni.

— Eredj lefeküdni! — mondtam erélyesen.

Elment. Én pedig fájó szívvel gondoltam el, hogy a „boldogságom” nem lesz könnyű dolog.

1918. SZEPTEMBER 7.

SZOLGÁLATI kötelességeim mellett az a feladat is rám hárul a könyvtárban, hogy „otthonias légkört” teremtsék. Rajtam kívül négy diák szolgál ott — mind magányos, elhagyatott és rettentően ki van éhezve. Fizetéséből persze három napig sem élhet meg az ember, batyuzni pedig nem járhatnak a szolgálat miatt. Abból élnek, amit az Isten küld nekik. Anyám néha azt mondja:

— Alja, vigyél valami ennivalót a diákjaidnak!

Ilyenkor ad néhány szem sült krumplit s mindegyikük számára egy karéj fekete kenyeret. Micsoda öröm van, amikor a könyvtári

szolgának azt mondom, hogy állítsa föl a szamovárt, fehér abrosszal megterítem az asztalt s mindegyiknek a teáscsészéje mellé odarakom a kenyeret meg a krumplit! A dolognak azonban az lett a vége, hogy mind a négy szerelmet valott nekem. Különösen megható volt a kövér, pattanásos Iván Ignatyevics, aki erősen dadog, ha izgatott. Soká tartott, amíg közölni tudta velem, hogy szívesen feleségül venne, ha a könyvtárigazgató állását megkaphatná..

A könyvtárunk most igen gazdag, — a burzsujoknál végzett rekvirálásokkal legalább is megnégyesezték az állományát. Minden helyiség tele könyvvel, nagy rakások hevernek mindenfelé a földön. De csak az orosz könyvekkel bánnak féligmeddig emberségesen. A sok értékes német, francia, angol stb. könyvvel a kályhákat fűtik. Éppen ma láttam, amint a szolga egy nagy, jegyzetes német Kant-kiadást akart elégetni; megkértem az igazgatót: engedje, hogy hazavigyem ezt a könyvet. Azt mondta:

— Kérem, vigyen csak, amennyit akar! Semmi szükségünk erre a szemétre!

Most sok idegennyelvű könyvet hordozok haza. Helyünk nincs, hát a nedves pincébe kell leraknom.

1918. SZEPTEMBER 8.

MA találkoztam az utcán a mérnök leányával, aki annyira tetszett a magántanárunknak. Olyan volt, mint a halál. Apját és három fivérét letartóztatták, irtózatosan megverték s abban a gyárban, ahol dolgoztak, az olvasztott vasba

dobták. Bosszúból a Lenin ellen megkísérelt merényletért!

Azt hiszem, ilyen szörnyűség, mint ez a „vörös terror”, ahogy a bolsevisták nevezik, nem volt még a világtörténelemben s talán nem is lesz soha. A legborzalmasabb pedig az, hogy a bolsevisták nemcsak hogy nem szégyenlik sok ezer ártatlan ember meggyilkolását, hanem még büszkék is rá! Úristen, hát nincs megváltás ebből a pokolból?

1918 SZEPTEMBER 9.

NYEGORJELŐJÉBA büntetőexpedíciót küldtek. A parasztok állítólag nyugtalankodnak, mert papjukat, diakónusukat és tanítójukat le tartóztatták.

1918. SZEPTEMBER 10.

A KÖNYVTÁRUNKBA sűrűn eljár egy tizennégyéves fiú, Trocki unokaöccse. Rendkívül kihívóan viselkedik, sohasem akar sorba állni, órahosszat válogat, s ha szól neki az ember, azt feleli:

— A nagybátyánk Trocki, s ha mi akarjuk, huszonnégy órán belül mindnyájatokat elintézi.

Mindenki hallgat s egy árva szót sem szól, ha a kölyök végigjárja a könyvtár egész helyiségeit s mindenütt szemtelen megjegyzéseket tesz. Ha kinyitott egy régi újságot s meglátta benne a trónörökös képét, rátámadt az igazgatóra:

— No lám, hol a fészke az ellenforradá-

lomnak! Várjatok csak, megírom a nagybátyámnak!

Az igazgató majd elájult ijedtében, mert abban senki sem kételkedik, hogy ennek a taknyosnak a fenyegetéseit komolyan kell venni.

1918. SZEPTEMBER 11.

VADIM azt mondta ma, hogy szeretne beszélni a szüleimmel: szívesen fogadják-e vejüknek.

Szüleim válasza éppen olyan volt, amilyenek vártam. Apám azt mondta:

— Alja tehet, amit akar. Ha magát választja, hát ő akarja így.

Anyám:

— Szeretném, ha Alja elvégezné az egyetemet, mielőtt férjhez megy. Alkarom, hogy független legyen az urától. A pénzünk odaveszett a bankban, a házunk nem a miénk már. Legalább kész műveltséget vigyen magával a házasságba.

Elvben tehát mindakettő beleegyezett.

Vadim odajött hozzám, forrón megcsókolta a kezemet s azt mondta:

— A szüleid beleegyeztek!

1918. SZEPTEMBER 11.

VADIM menyasszonya vagyok. De a vőlegényem elment. Vájjon mikor látom viszont? Oly nehéz a szívem!

1918. SZEPTEMBER 12.

SZÖRNYŰ esetet mondott el ma nekem Kraszovszki kolléga. Apját egy héttel ezelőtt letartóztatták, ő minden éjjel kiszaladt a városligetbe, hogy a kivégzettek hullái közt, amiket ott szoktak lerakni, megkeresse az apját. Ma éjjel megtalálta. Áldott szerencsére kiderült, hogy csak mély ájulásban hevert, súlyos sebbel ugyan, de nem reménytelen állapotban. Borisz elvitte egy erdészkunyhóba s ott fogja ápolni.

A cseka emberei lusták már ahhoz, hogy maguk ássák meg a kivégzettek sírját. Kiviszik a delikvenseket a városból az erdőbe, kényszerítik őket, hogy maguk ássanak, aztán felállítják a hosszú tömegsír szélén s beléjük lönek. Aki nem esik tüstént a sírba, azt behajítják, aztán egy kis földet szórnak rá s mennek vissza a városba új áldozatokért. Aki csak megsebesült, néha kimászik a sírból. De nem juthat messzire, mert a legközelebbi szállítmányt kísérő csekaemberek végérvényesen agyonlövik. Mindez tökéletesen valószínűtlennek hangzik, el sem lehet hinni. És mégis igaz! Igaz!!! Emberek-e még ezek a kommunisták? Nem, nem, még csak nem is állatok! A legkegyetlenebb, legvérengzőbb, legalattomosabb, leggyávább állatot is hallatlan sértés volna egy kommunistával összehasonlítani!!!

— Borisz, — kérdeztem, — dehát miért hagyja az apját az erdészkunyhóban? Hiszen ott megtalálhatják! Hogy akar észrevétlenül ételt hordani neki?

— Igen, ez mind igaz, — felelte. — De mit tegyek? Apám súlyosan megsebesült, járni nem tud. Ha visszük, az tüstént feltűnik.

Az apa, Kraszovszki Borisz, munkavezető volt a vasöntödében. Lelkes szociáldemokrata volt s talán neki volt legnagyobb része abban, hogy a gyár munkásait annyira felizgatták az intelligencia ellen. Most ő is úgy járt, mint Vadim szegény nagynénje! Azt mondják, igen sok anarkistát és szociáldemokratát tartóztatnak le mostanában. Persze most ők is hevesen ellenzik a terrort.

1918. SZEPTEMBER 13.

A KÖRÜLÖTTÜNK ólálkodó borzalom egyre félelmesebb. A „Krasznaja Gazeta” augusztus 31-iki számában ma olvastunk egy felhívást, amely hivatalosan bejelenti a „vörös terrort”. Azt mondja többek közt: „Egy bolsevik haláláért ezer burzsujnak kell elveszteni az életét. Elég volt a szelídségből, halál a burzsujokra, ez a mostani idők jelszava! A lakosságot terrorizálni kell!”

1918. SZEPTEMBER 14.

MA váratlanul felbukkant nálunk Gorbunov. Anyám elájult a láttára. Feleségével jött s kijelentette, hogy a lakásunkon száll meg; hallotta, hogy van egy üres szobánk. Gorbunov csöndes és szomorú volt, — alig lehetett elhinni, hogy ugyanaz az ember, aki Grigori sztarecet karóba húzta. Tőle tudtuk meg nagybátyám és nagynéném sorsát is. Szörnyű; de annyira el-tompultunk már, hogy alig hat ránk. A nagynénit túszként agyonlőtték, mert Vaszja bácsit

nem tudták megtalálni. Vaszja bácsi tartózkodóhelyét parasztok árulták el. Gorbunov akkor tüstént a halászkunyhóba sietett, de Vaszja bácsi közben elment onnét. Néhány nap múlva az erdőben találták meg a holttestét. A farkasok egészen szétmarcangolták már.

A nagyapa házában talált pénzen és érték tárgyakon az izpolkom három elnöke osztotta meg. Gorbunov, a negyedik, lemondott róla; ki jelentette, hogy neki nem kell a burzsuj pénze, csak az élete.

S ez az állat most feleségestől mellettünk fog lakni, csak egy vékony fal választ el tőle! A házunk pokollá változott.

1918. SZEPTEMBER 15.

BORISZ Kraszovszki örömtől ragyogva mondja, hogy az apja gyorsan gyógyul. Csak az okoz gondot neki, hogy hol rejtse el később.

1918. SZEPTEMBER 16.

MÁSA sírva beszél, hogy a nálunk lakó biztos felesége maga mondta neki: a Vozkreszenszki-templom lelkészét és diakónusát elevenen temették el. Tiszteletlenül nyilatkoztak a szovjet-kormányzásról. Mása nagyon szomorú, mert azt mondja: senki sem tudott olyan szépen prédikálni, mint a Vozkreszenszki-templom lelkésze.

1918. SZEPTEMBER 17.

MÉGIS csak megtalálták Borisz Kraszovszki apját! Tulajdon leánya volt oka a halálának. Az utcán elmondta legjobb barátnőjének, hogy apja megmenekült s az erdészkunyhóban rejtőzködik. Egy véletlenül arra járó cseka-ember meghallotta. Azonnal letartóztatta a leányt.

Amikor Borisz ételt vitt apjának a kunyhóba: az öregnek iszonyúan eltorzított holttestét ott találta az ágyban, a szegény tizenkétesztendő leánynak ugyancsak borzalmasan megcsontított teste pedig karjánál fogva lógott le a mennyezetbe vert kampóról, meztelenül, lábán súlyos gerendával. A test csupa seb volt, körme alatt szögek, orra levágva.

Borisz rettentő állapotban van, anyja megőrült.

1918. SZEPTEMBER 18.

AMINT várni lehetett: Borisz Kraszovszkit is letartóztatták. Bizonyára ő sincs már az élők sorában.

1918. SZEPTEMBER 19.

MINDIG suttogva beszélünk, mert attól tartunk, hogy a legközömbösebb beszélgetésben is valami ellenforradalmi összeesküvést orrontanak meg.

Házunkban lakik egy ember, akinek anyyi gyilkosság nyomja a lelkét! De a legszörnyűbb az, hogy tulajdonképpen nem is szörnye-

teg. Ha az volna, kevésbé volna félelmetes. Velünk udvarias, a feleségével gyöngéden bánik. Szolgálat után órák hosszat üldögél vele a díványon és szeretettel átkarolja. Közben valami mélabús dalt énekel. Nagyon szereti a zenét, az állatokat pedig szenvedélyesen imádja. A macskáinkat óraszám tartja az ölében és simogatja. A pénz teljesen közömbös neki; szegényesen öltözködik. Szó nélkül elhiszem, hogy semmit sem vett el nagypapa pénzéből. Gyakran halljuk, amint a felesége szemrehányást tesz neki, amiért a többi kommunista-asszony fényesen öltözködik, csak ő kénytelen úgy járni, mint valami munkásnő. — Nagyon szeret pasziánszozni. Ha ezzel a békés szórakozással foglalkozik s közben halkán dűnnyög valami kis dalt, olyan ember hatását teszi, akinek lelkiismerete tökéletesen nyugodt és tiszta. Pedig hány embert ölt meg, hányat kínozott meg embertelenül! Mindig igyekeztem valami jót találni minden emberben. Most gyakran bosszankodom ezen a hóbortomon. De hogy még Gorbunovról is azt lehet gondolni, hogy van benne valami jó, az kétségbejött és végtelenül felháborít.

1918. SZEPTEMBER 21.

MA az egész város a Kooperatív elárusítóinak agyonlövetéséről beszélt. Csupa kistisztviselő, akinek semmi köze a burzsujokhoz. El sem tudja képzelni senki, hogy mivel vádolhatták őket.

Most már maga az utcánjárás is olyan esemény, amely szüntelen félelemmel kapcsolódik

össze. A bolsevikok új divatot hoztak be. Minduntalan körülvesznek egy háztömböt, színházat vagy mozit, senkit sem engednek ki s mindenkitől az okmányai felmutatását követelik. Ha valami nincs rendben, letartóztatják az embert. Ma én is ilyen kellemetlen helyzetbe kerültem. Éppen a városi parkban voltam, amikor híre terjedt, hogy a parkot körülvették. Mindenki rémülten rohant a kijáráthoz, de ott már egy sereg cseka-ember állt s mindenkitől az okmányait követelte.

— Hol vannak az okmányai? — kérdezte tőlem egy egészen fiatal cseka-ember oly vidáman mosolyogva, mintha húsvéti locsolásról lenne szó. Odanyújtottam neki diákigazolványomat és könyvtári szolgálatom igazolását. A vidáman mosolygó, rózsaszínképű cseka-ember egyre csak rámnézett s anélkül, hogy az írásaimba egy pillantást is vetett volna, így szólt:

— Az okmányai nincsenek rendben, velem jön!

— Nem igaz, rendben vannak! — kiáltottam hangosan s halálos félelem fogott el.

— Nem, nem, itt valami nincs rendben, igenis velem jön! — válaszolta nyugodtan s valami zsíros, disznószerű kifejezés terpedt szét az arcán. Félelmemben egy szót sem tudtam szólani s a lábam mintha megbénult volna. Ekkor odalépett egy másik cseka-ember, megnézte az írásaimat és azt mondta:

— Minden rendben van. Elmehet!

A rózsaszínű, disznóképzű fiatal cseka-ember dühös pillantást vetett a másikra, felelni akart valamit, de én éltem az alkalommal s egy másodperc alatt eltűntem.

1918. OKTÓBER 1.

MARUSZJA Bjeljajevát letartóztatták, mert egy szolgálati táviratban néhány szót fölcserélt.

1918 OKTÓBER 4.

MARUSZJA Bjeljajevát agyonlőtték. Állítólag szándékosan cserélte föl a szavakat a szolgálati táviratban, hogy ezzel valami szolgálatot tegyen a fehéreknek. Szegény Mariiszja! Szegény proletárlány! A proletárság keze előbb az urára, aztán reá magára sújtott le halálosan. Most mindenfelé egyre többet hall az ember arról, hogy a cseka munkásokat is tömegestül végez ki.

1918. OKTÓBER 5.

MINDNYÁJAN oly fáradtak, elkínzottak és ... agyonéhezettek vagyunk ... Van-e még valahol egy ország, ahol élni, egyszerűen csak élni lehet, ahol nem kell minden pillanatban félni, hogy meggyötrik, megkínózzák, megölik az embert? Vannak még emberek, akik egyszerűen jóllakhatnak? Emberek, akik egyszerűen kimondhatják, amit gondolnak?

Jekaterinburg már a fehérek kezében van. Ó, hogy várja mindenki a felszabadulást! Eljön-e vájjon? S ha nem: mi lesz akkor? Meddig bírjuk még?

1918. OKTÓBER 25.

A FORRADALOM ünnepe. A város tele vörös zászlóval. Tüntetések, beszédek. Mi is ott vagyunk, mindenkit kényszerítenek, hogy részt vegyen az ünnepen. A nép hallgat.

1918. OKTÓBER 28.

ALIG van már intelligens család a városunkban, amelynek legalább egy tagját agyon nem lötték a bolsevikok. De senkin nem lehet gyászruhát látni. A terror áldozatait gyászolni szigorúan tilos.

1918. OKTÓBER 29.

EGY közeli falu öreg lelkészét letartóztatták s az izpolkomba hozták. Hamarosan nagy sereg falujabeli paraszt gyűlt össze az épület előtt s követelte a lelkész kiadását. A cseka emberei egy szó válasz nélkül belelőttek a tömegbe és sok parasztot megöltek, köztük asszonyokat és gyermekeket is. A parasztok elfutottak, de úgy dühöngtek, hogy útközben néhány katonát a szó szoros értelmében darabokra szaggattak. A lelkészt agyonlőtték, a faluba pedig büntetőexpedíciót küldtek. A község lakosainak egy részét agyonlőtték, a többit — az asszonyokat sem véve ki — drótkorbáccsal verték meg. Az ilyen korbácnak már legelső ütéseitől cafatokban szakad le a ruha és a hús.

A parasztok közt vad kétségbeesés uralkodik. Azt mondják, a cári uralom alatt sohasem „sértették meg” őket annyira, mint most, a szovjeturalom idején.

1918. NOVEMBER 2.

BEHOZTÁK az általános munkakötelezést. Mindenkinek dolgozni kell. A mi családkban valóban dolgozik is mindenki, még a húgaim is; de még ez sem véd meg bennünket az éhezéstől. Rég elfelejtettük már, hogy mi az a cukor; a teát sokan szacharinnal isszák; én azonban jobb szeretem egyszerűen cukor nélkül, mert a szacharinos teának olyan íze van, mint a réznek. Különben is, tea! A teának csak a neve maradt meg. Hogy a forró víz valami szint kapjon, minden elképzelhető kivonatot felhasználunk: málna- és eperlevelet, pirított répát stb. Jóformán kizárólag krumplival táplálkozunk. Tejet kapni majdnem lehetetlen. A szomszédasszonyunk elment egy húsz versztányira lévő faluba, ott a jegygyűrűjét cserélte el egy csetvert tejért, aztán a lépcsőn fölfelé jövet elcsúszott s eltörte az üveget. Azt hittem, megőrül fájdalomában.

Lassankint minden értéktárgyunkat kiásuk s elcseréljük élelmiszerekért.

1918. NOVEMBER 6.

LAPTYEV gyárost szabadon engedték; a fia szabadította ki, aki most nagy szerephez jutott a kommunista pártban. Megmagyarázta

azonban az apjának, hogy a burzsujokat, mint osztályt meg kell semmisíteni; egészen mindegy, hogy egy burzsuj elkövetett-e valami büntendő cselekményt, vagy sem. Azt mondta:

— Maga, apám, burzsuj s ezért el kellene pusztítani; de mert az én apám, életben hagyjuk!

1918. NOVEMBER 15.

AZ ELŐADÁSOKON nem egyszer megtörtént már, hogy valamelyik professzor elájult az éhségtől. A tudósok nincsenek gyakorlati életre teremtve. Ma csak úgy lehet élni, ha az ember ért hozzá, hogy élelmet szerezzen. Csak a magántanárunknak van viszonylag jó dolga. Jekaterina Pavlovna mindent megtesz, hogy minél többet megkaparintson neki. A legtávolabbi falvakban cserélgeti el minden holmiját, hogy neki ebédet szerezzen.

1918. NOVEMBER 18.

VALJA Rogozsnikova kollégám ma elájult mellettem az előadáson. Amikor magához tért, elmondta, hogy már majdnem négy napja nem evett.

1918. NOVEMBER 19.

AZ EGYETEMEN nem fűtenek többé. Diákok és diáklányok bundában, kesztyűben, nemecsiszmában ülnek a helyükön. Mégsem hi-

ányzik jóformán senki az előadásokról. Tanulni ezekben az időkben — ehhez igazán páratlan hősiesség kell!

1918. NOVEMBER 20.

MA kérdőlapokat hoztak hozzánk a könyvtárba. A sok kérdés közt ott van ez is: milyen párthoz tartozik? Aki mást ír oda, mint a kommunista pártot, azt azonnal letartóztatják. Abban a hivatalban, ahol a húgom szolgál, valaki a szociáldemokrata pártot írta be. Tüstént letartóztatták s azóta semmit sem hallunk róla. Most mindenki ezt szokta beírni: egy párthoz sem tartozom, a kommunista párttal szimpatizálok. Erre a kérdésre: miért? — mindenki azt írja: mert a nép javát szolgálja. — így aztán a kommunisták kézzelfogható bizonyosságot kapnak arról, hogy pártjuk iránt mindenki rokonszenvvel viseltetik, valójában pedig mindenki átkozza ezt az uralmat a párttagok kivételével, akik többnyire nagyszerűen és vidáman élnek.

1918. NOVEMBER 21.

EL sem tudjuk már képzelni, hogy lehet levetkőzve is aludni, másként, mint suttogva beszélni s egy percig is élni anélkül a félelem nélkül, hogy agyonlövik az embert.

Igazán vannak még emberek a világon, akik fehér kenyeret esznek és cukrot, igazi, valódi cukrot?

1918. NOVEMBER 22.

TEGNAPELŐTT letartóztatták Andrejev vasúti tisztviselőt. Előbb öt óra hosszát tartó házkutatás volt nála, aztán kiderült, hogy tévedés van a dologban, Andrejev mérnökről lett volna szó. Amikor azonban mégsem engedték szabadon s a szegény vasutas tiltakozott, azt felelték neki:

— Egészen mindegy, akár vasutas, akár mérnök! Úgyis bizonyos, hogy a legközelebbi napokban letartóztatták volna!

Tegnap már agyonlőtték mind a kettőt, a vasutast is, a mérnököt is.

Ördögi szörnyűség az, hogy a hozzátartozóknak többnyire nem adnak helyes felvilágosítást. Ma azt mondják, hogy ebbe a városba szállították a foglyot, holnap, hogy a másikba. Végül aztán megtudja az ember, hogy már régóta nem is él — amint mondják: „törölték a jegyzékből”.

1918. NOVEMBER 23.

MA találkoztam az utcán kedves matematika tanárnómmal, Júlia Michailovna Zdravosz-müszlovával. Borzalmas állapotban van, legalább tíz esztendő óta öregedett. Elfogták, bezárták, megverték s majdnem egész haját kitepték. Néhány fiatal cseka-ember erőszakot követett el rajta, aztán kivezették a városligetbe, ahol halomban heverték az agyonlőtt emberek, megparancsolták, hogy térdeljen le, bekötötték a szemét és sortüzet adtak rá. Azonban vaktöltés-

sel lőttek s amikor szegény Julja Michailovna ismét magához tért, a cseka egyik embere, Tanov, nevetve mondta neki:

— Ez a büntetése, amiért a lányomnak elégtelent adott!

Moszkvába akar utazni, hogy panaszt tegyen; én lebeszéltem erről, sőt azt tanácsoltam, hogy senkinek se szóljon a szándékáról. Mert ha Tanovnak fülébe jutna valami, majd gondoskodnék róla, hogy ne jusson el Moszkvába.

1918. NOVEMBER 30.

VÉGRE levél jött Vadimtól. Hosszú és szomorú levél. Magányosan, elhagyatva érzi magát s fél a jövőtől. Először életében. Lesújtó hatással volt rám ez a levél. Bárcsak ismét mellettem volnál

1918. DECEMBER 1.

AZ a könyvtárban szolgáló diák, aki oly meghatóan vallott szerelmet nekem, kiütéses tifuszt kapott. Kórházba került. A szülei — egy öreg, nyolcvanéves lelkész és nem sokkal ifjabb felesége — egészen támasz nélkül maradtak. A hívek jóformán semmit sem adnak az egyháznak, mert maguknak sincs semmijük; meggyeztek ugyan egymás közt, hogy felváltva küldenek egy ebédet, de gyakran nem tartják meg az ígéretüket, mert nincs mit vigyenek, s a két öreg a szó szoros értelmében meghal éhen.

Ma odamentem, befűtöttem a kályhába s vittem nekik valami ennivalót is Megígértem, hogy mindennap elmegyek.

1918. DECEMBER 3.

A FALUBAN sikerült egy gyűrűn malacot cserélnem. Nagy az öröm, mert így mégis csak meglesz a karácsonyi malac.

1918. DECEMBER 5.

AZT MONDJÁK, a fehérek már egészen közel vannak. Hogy ez igaz, azt látjuk a nálunk lakó biztosok gondterhelte képén.

1918. DECEMBER 6.

ISZONYÚAN vágyódom Vadim után. Azt hiszem, nem tudtam őt igazán szeretni. Ha most itt lenne, jórafordulna minden. Hol lehet vájjon? Isten oltalmazza meg!

1918. DECEMBER 7.

MOST már csak este nyolc óráig szabad az utcán tartózkodni. A mérnökünk szolgálója tegnapelőtt nyolc óra után néhány perccel átszaladt az utcán a barátnőjéhez. Letartóztatták s máig nem hallottunk róla.

1918. DECEMBER 10.

A KONYHÁBAN Gorbunov és Kataszájev kollégám ülnek az asztalnál, mindakettő pasziánszozik s azt akarja kirakni, hogy ki győz, a fehérek vagy a vörösök. Valamelyiknek mindenestre kellemetlen lesz az eredmény, mert a diák epedve várja a fehéreket.

1918. DECEMBER 15.

APÁM, mielőtt a kórházba megy, minden nap lelkünkre köti, hogy tartsuk jól a malacot. Még a maga fekete kenyérének felét is fölál-dozza „Murzülkáért”. Tulajdonképpen nyomorúságos kis malac, hosszúpofájú, hosszúlábú és szörnyen sovány, mert rosszul tápláljuk; de mégis csak reménységünk, karácsonyi malacunk!

1918. DECEMBER 16.

MINDENNAP eljárók az öreg lelkészhez. Felesége nem kel fel többé, azt hiszem, az is ki-ütéses tifuszt kapott. Ápolom, ahogy tudom.

1918. DECEMBER 17.

A GYÁRAKBAN, úgy látszik, nagyon elége-detlenek már a szovjet uralmával. A munkások szitkozódznak sorbanállás közben s azt mondják, hogy a cár alatt sohasem volt ilyen éhség s nem

történtek ilyen kegyetlenkedések. Különösen azt nem tudják elfelejteni, hogy a mérnök, akit is-tenítettek, három fiával együtt elpusztult. A sorban állva hallottam, amint egy munkás ezt mondta:

— Azt bizonyosan ok nélkül intézték el. Jönnek, Isten tudja honnét s agyonlövik az embereket! Mintha mi nem tudnók itt, hogy kit kell agyonlőni, kit nemi

Alighogy ezt kimondta, letartóztatták s még aznap agyonlőtték. Az utóbbi napokban egész sereg munkást fogtak el, akik sorbanállás közben kifejezést adtak elégedetlenségüknek — s azt mondják, mostanában több mint száz munkást lőttek agyon, köztük asszonyokat is.

Amikor ma újra elmentem az öreg lelkészhez, nem találtam senkit s a lakásban összevissza volt dobálva minden. A sztorozs fia elmondta, hogy a cseka emberei ma éjszaka elhurcolták őket.

Azt hiszem, valami betegség lappanghat bennem; iszonyú fejfájásaim vannak, pedig sohasem szokott fájni a fejem. Térdemben és könyökömben is tompa, húzódo fájdalmakat érzek.

Vájjon mi lehet Vadimmal?

1918. DECEMBER 18.

— MIVEL készítsük el karácsonyra a malacot? — kérdezte ma reggel elmenőben apám.

— Káposztával, vagy inkább hajdinával?

— Még van eldugva egy font hajdinám! — mondta anyám.

— Ó, egy kis tejföllel, ha valahol föl lehetne hajszozni! — tette hozzá apám vágyakozva.

Amint keresztülmentem Gorbunov szobáján, sírást hallottam. Maga Gorbunov sírt! A díványon ült és sírt, a szó szoros értelmében. Amikor meglátott, felugrott s azt kiáltotta:

— Minden elveszett, mert most a bolsevis-ták közt tizszerannyi a tolvaj csirkefogó, mint a tisztességes ember! Boldog lehet, a fehérek hamarosan felszabadítják magukat!

1918. DECEMBER 19.

A MA éjszaka beköszöntő erős fagnak áldozatul esett a mi szegény Murzülkánk. Így hát mégisincs karácsonyi malacunk! Apámat egészen leverte a dolog; különösen az bántja, hogy karácsonyra semmi örömet nem tud szerezni a családjának. Anyám is egészen kétségbe van esve. öreg embereknek még keservebb az „ünnepi lakomáról” lemondani, mint a fiataloknak.

Elhatároztam, hogy mindenáron megmen-tem a családunk ünnepét. A piacon most lóhúst árulnak; persze nem lehet tudni, hogy a lovat levágták-e, vagy magától mondott búcsút ez árnyékvilágnak, de azért mindenki boldog, aki egy darabot megkaparinthatott ebből a csemegeből. S valóban: a lóhús még mindig jobb, mint a krumpli meg a zablisztból készült fekete kenyér. A piac tele volt vásárlókkal, de eladót alig lehetett látni. Egy-egy paraszt körül sűrű tö-

megben tolakodtak a kosárcipelő asszonyok. Benyomakodtam a vásárlók sorai közé. A paraszt nyulakat árult; az éhség arra kényszerítette az embereket,¹⁾ hogy ne csak a lovat, de a nyulat is megegyék, sőt megfelelő pótléknak tekintsék a karácsonyi liba vagy malac helyett. De alig kerültem be a tömeg közepébe, amikor egy körülbelül tizennégyéves fiú gyors mozdulattal kitépte kezemből a pénztárcámat. Ugyanakkor egy csomó nyolc-tíz éves gyerek olyan pokoli lármát csapott körülöttem, hogy túlharsozta a kiáltásaimat. Amikor nagynehezen kikerültem a tolongásból s körül akartam nézni a fiú után, egy másik még a kis szánkót is kitépte a kezemből, amit magammal húztam, hogy azon vigyem haza, amit vásároltam. Ekkor megpillantottam egy katonát.

— Katona elvtárs! — kiáltottam. — Ellop-ták a pénztárcámat!

— No, hát mit csináljak? — felelte szemtelen hangon. — Nem győzném a munkát, ha mindenkinek utána akarnék szaladni, aki itt a piacon pénztárcát lop!

A fiúk közben már rég eltűntek a tömeg közt s nem volt más hátra, mint hazamennem. Pénzem — egy havi fizetésem — s a gyűrűk, amiket anyám cserélésre adott át — minden oda volt s egyúttal a karácsonyi lakoma utolsó reménysége is.

*) Oroszország sok vidékén a nyúlhúst olyan ételnek tekintik, mint másutt — mondjuk — a kutyahúst.

1918. DECEMBER 20.

MOSTANÁBAN mindig szörnyű fejfájásaim vannak. Nem tudom, mi lesz még ebből.

1918. DECEMBER 21.

GORBUNOV és felesége ma elmenekültek, mert a fehérek már állítólag egészen közel vannak. Éjjel mentek el Az asszony erősen másállapotban van.

1918. DECEMBER 22.

KIADTÁK a parancsot, hogy minden hivatal és intézetet ki kell üríteni. A kórházat is, ahol apám dolgozik. Odaadtuk neki minden megmaradt kenyérünket; azonfelül fehérneműt és takarókat. Két órákor már ki kellett mennie a pályaudvarra, ahonnan Moszkva felé kell utaznia. Nehéz volt a búcsú. Elment — senki sem tudta, hova; mi itt maradtunk a harctéren. Azt beszélik, hogy a vörösök nem adják fel harc nélkül a várost; lázasan dolgoznak a megerősítésén.

— Ha harcra kerül a sor, menjetek a pincébe! — mondta apám. Ezek voltak utolsó szavai. Aztán megcsókolt, megáldott bennünket és elment. Messziről hallatszott a nehéz ágyúk tompa döreje.

1918. DECEMBER 23.

A LAKÁSUNK kiürült. A biztosokat, a vörös ápolónővéreket s a többieket mind sietve evakuálták. Egyedül vagyunk. Csak a magántanár ül a szobájában és dolgozik.

1918. DECEMBER 23 (éjjel).

NEM tudok aludni, összerezzenek, valahányszor idehallatszik egy távoli lövés. Mintha megállna bennem az élet, mintha megőrültem volna. Gondolataim foszlányokban jönnek-mennek. Hol apámra gondolok, hol Vadimra, hol meg Grizeldára. Márta, a cicám, odajön hozzám s a térdemhez dörgölőzik. Ez sem alszik. Miért?

Ismét lövés. Ki lő? A vörösök vagy a fehérek? Él-e még apám? Azt mondják, a vörösök útközben agyon akarnak löni mindenkit, akinek evakuálását elrendelték ...

Már megint lövés — egészen közel, jóformán a házunk előtt. Anyám kijön hozzám a szobájából. Kettesben járunk fel s alá s idegenül nézegetjük az ágyakat, mosdókat, székeket, a zongorát, amelynek fedele leszakítva lóg le, s az összezúzott csillárt. Mása beront a szobába:

— Lőnek! Lőnek!

— Uram Isten, mikor hagyják már végre nyugodtan aludni az embert! — kiált ki haragosan Irina a szobájából. — Ma is lövöldöznek, tegnap is, minden nap!

Igaza van; az embernek mindenekelőtt alvásra van szüksége, különösen tizenhateszten-dős korban.

— Hiszed, hogy él még? — kérdi anyám. Természetesen apámra gondol.

Úgy érzem, mintha a lelkünk már rég meghalt volna, úgy tönkretette a szenvedés.

A lövések egyre közelebből s mindsűrűbben hallatszanak.

— Irina! Natasa! — kiáltja anyám. — Öltözzetek fel! Le kell menni a pincébe!

A lövések hangja gyöngül. Kissé fellélegzünk s elhatározzuk, hogy várunk még. Nyugtalanul járunk fel s alá. Mikor lesz már vége ennek a szörnyű éjszakának?

1918. DECEMBER 25.

KARÁCSONYI A város a fehérek kezében! Apám itthon! Hogy megváltozhatik minden egy óra alatti

Azon a keserves éjszakán, amikor anyámmal a ház egyik zugából a másikba osontunk, pirkadatkor kopogtattak az ajtónkon. Az udvari szárnyon lakó biztos volt. Ott állt az ajtó előtt: egyik kezében írógép, hátán néhány pannyókára vetett köpeny, másik kezében is mindenféle holmi.

— Ezt mind a vörösöknél rekviráltam! — mondta zavart mosollyal. — Gratulálok, a fehérek megszállták a városunkat!

Megnémultunk csodálkozásunkban.

— No, hát nem örülnek, hogy a fehérek itt vannak? — kérdezte csodálkozva.

Ami azt illeti — persze, hogy örültünk, de annyira meg voltunk rémülve, úgy féltünk minden szótól, minden embertől, hogy nem mer-

tük elárulni az örömünket. S különben is: mi ez a furcsa átalakulás, ami itt néhány óra alatt végbement? Egy vörös biztos gratulál nekünk a fehérek bevonulásához?

— S mennyi vörös elesett már! A folyónál még most is lőnek! — beszélt tovább a biztos. Észrevettem, hogy az arca halálsápadt és eltorzult a félelemtől. Látván, hogy most sem válszolunk semmit, gyorsan elbúcsúzott és elsietett.

Mi még mindig kővémeredve álltunk. Igaz ez? Lehetséges? A fehérek bevették a városunkat? Vége a kínjainknak, a szenvedéseinknek? S ezt a hírt éppen egy vörös biztos, egy gyilkos szájából kell meghallanunk? Nem, nem lehet, ez egyszerűen ugratás, meggondolatlan nyilatkozatokat akartak kicsalni belőlünk!

A kapuhoz szaladtunk s kiléptünk a gyalogjáróra. Soha életemben nem felejttem el ezt a percet. Valahol messze élénk lövöldözés folyt, a pirkadat homályából alakok bukkantak föl, énekhang verődött el hozzánk. Kis csapat katoná. Nem, nem vörösök! Tüstént megismertük őket fehér karszalagjukról, magas sapkájukról, nemezcsizmájukról, kurta bundájukról. Fagytól kipirult, vidám arccal vonultak be s hangosan szólt a daluk:

Bátran szállunk harcba
Szent Oroszországért!

Igen, ezek a mi felszabadítóink, a szabad, szent Oroszország harcosai!

Most már el tudtuk hinni, hogy meg vagyunk mentve. Mostantól fogva ismét emberek döntenek a sorsunkról! Emberek! Micsoda csengése van ennek a szónak! Emberek! Ezt csak az

értheti meg, akinek teste-lelke egy álló eszten-deig játékszer volt a legszörnyűbb állatok, a legszívtelenebb bestiák mancsai közt!

Szabadok vagyunk, élhetünk megint! Élhetünk!

Esti öt óráig folyt a lövöldözés. Mily türelmetlenül vártuk a harc végét! Egyébiránt igazi harcról nem volt szó. A fehérek csak üldözték a menekülő vörösöket.

Azonban nagyon nyugtalanított apám sorsa. Azt hittük, elvitték a vörösök. De estefelé visszajött. Menetté formálták ugyan az evakuálandókat, de már nem volt idejük, hogy elszállítsák őket. A biztosok elfutottak, a többiek visszatértek a városba.

1918. DECEMBER 26.

ITT vannak a fehérek! Még mindig nem tudjuk felfogni ezt a boldogságot. Ehetünk, ihatunk, alhatunk, beszélhetünk s nem kell minden pillanatban a halálra gondolnunk! Rongyos ruhában, lefagyott tagokkal jöttetek, életeteket áldoztátok, hogy bennünket megszabadítsatok! Köszönet, hála nektek, megmentőink!

A fehérekkel jött egy távoli rokonom is; önként tartott velük, mint közkatoná. Pontosan elbeszélte, milyen nehézségekkel járt az előrenyomulásuk. Hegyeken, szakadékokon, hómezőkön keltek át, elegendő táplálék nélkül. A parasztok majdnem mindenütt szabadítók gyanánt üdvözölték őket. A legszörnyűbb a meleg ruha hiánya lehetett. Harminc fok hideg s csaknem mezítláb jártak!

Sokat beszél a csehekről is. Harcra nincs már kedvük, a hinterlandban kóborolnak s játsszák a nagyurat. Igen sokan vannak most Jekaterinburgban. Mulatságos történetet mondott el két csehről, akik a két leggazdagabb n...i leánynak udvaroltak. Már az esküvőre is elő volt készítve minden, amikor a két cseh összeveszett. Egyik elment a bajtársa menyasszonyához s elárulta neki, hogy a vőlegénye nem gazdag szállodatulajdonos, aminek kiadta magát, hanem közönséges pincér. Ez azonban bosszút állt s bebizonyította, hogy a társa viszont nem mérnök, hanem egyszerű gyárimunkás. A kettős házasságból nem lett semmi, ellenben a botrány nagy volt, mert az eljegyzést már a lapokban is hírüladták.

1918. DECEMBER 27.

A PIACOT valósággal elárasztják a termékek. Egyszerre, mintegy varázsütésre, felbukant minden: vaj, cukor, sajt, sör, minden van, korlátlan mennyiségben. A város örömmáorban úszik. A fehér szabadítók tiszteletére bálákat és estélyeket rendeznek. Kolcsáknak hódoló és köszönőtáviratokat küldenek, s a nagy vasöntőművek munkásai voltak az elsők, akik köszönetet mondtak neki, amiért kiszabadította őket a „munkáskormány” kezéből. Anyám azt akarja, hogy én is vegyek részt az ünnepségekben, de nem tudom megtenni. A vörösök végtelen kegyetlenkedései, az örökös agyonlövés, agyonlövés, agyonlövés ... mindez legmélyéig szétmarcangolta a lelkemet. Csak egyet szeretnék: semmiről sem tudni, aludni, sokáig aludni...

1918. DECEMBER 28.

JEKATERINA Pavlovna Kalmnikova immár felesége Georgi Alexandrovicsnak. Odavan boldogságában. Az ura gyöngéd és kedves hozzá.

1918. DECEMBER 29.

A HÁZUNK tele vendéggel. Tánc, ének, öröm . . . Egész sereg tiszt, diák és diáklány. Az asztalokon bor, fehér kenyér, sonka, sajt, stb. Van minden. De én nem tudok enni. Azt hiszem, beteg vagyok, ó, bárcsak beteg lehetnék!

Az a gondolat bánt most legjobban, hogy mi a fehéreknél vagyunk, szegény Vadim pedig kénytelen a vörös hadseregben szolgálni! Él-e még? Viszontlátom-e valaha? Most teljességgel lehetett hírt kapni róla.

Jövendölést játszottunk, aztán templomba mentünk. Alighogy hazaértünk, rosszullettem s nem tudtam többé magamról. Magamhoz térve félálomban hallottam anyám szavát:

— Túlságosan dolgoztak az idegei utóbbi időben. Pihennie kell. Egyébként is sokat dolgozott, testileg és szellemileg . . .

Az az érzésem, hogy most írtam le az utolsó sorokat életemben.

1919. JANUÁR 23.

ELKÜLÖNÍTŐ-barakk tífuszbetegek számára, A 2-es számú teremben fekszem. Még mindig oly gyöngye vagyok, hogy alig tudok írni.

1919. JANUÁR 24.

HÚGOM behozott egy tükröt. Belenéztem és iszonyodva hőköltem vissza. Hajamat leborotválták, egy gömbölyű tök bámult rám. Arcom halvány és kicsi, mint egy gyereké. Én volnék ez? Tizenhat napig hevertem öntudatlanul, a kiütéses tífuszom nehéz eset volt. De most vége a veszélynek, lábadozom, élek! Hanem a külsőm — olyan vagyok, mint a koppasztott tyúk!

1919. JANUÁR 25.

A NAPSUGÁR játszik a sárgaréz szellőztetőn. Micsoda örömmel nézek erre a kedves, ragyogó sugárra! Istenem, milyen boldog vagyok, hogy élek; mily hálás vagyok neked, amiért másodszor is megajándékoztál az élettel! . . .

Az utolsó napok csak most kezdenek ismét szilárdabb alakot öltetni az emlékezetemben. Anyám ijedt arca, ahogy fölém hajol, amikor naplóm fölött összeroskadok; kiáltása: — Hiszen neked lázad van! Ágyba fektetnék, jön az orvos s azt mondja: — Hm, hm, a leánykának bizony kiütéses tífusza van! Matracon kivisznek a házból, szánra tesznek... Most világosan emlékszem, hogy csillagos ég ragyogott fölöttem, amíg az utcán vittek; emlékszem, hogy tettek a kádba, hogyan vágták le a hajamat. Itt aztán megszakadnak az emlékek.

Ekkor kezdtek üldözni a láz rémképei. Egyikre határozottan emlékszem. Két alak lé-

pett be a terembe. Nem ismertem meg őket, de tudtam, hogy egyik az Élet, másik a Halál. — Mingyárt meghall — mondta a Halál. — Nem, hagyd még élni! — könyörgött a másik alak. — Jobb, ha meghal. Tudod, mi vár még reá? Bánat, szenvedés, nélkülözések. Vájjon el tudja-e viselni? Jobb, ha úgy megy el, ahogy most látod: most jó és tiszta s szereti mindenki. — Nem, nem, ne haljon meg! — erősködött az Élet. — Kéblére teszem a boldogság kulcsát; amíg azt viseli, semmi rossznak nem lesz rajta hatalma. Nézd, a gyertyája még olyan fényesen ég! — S láttam egy fényes lánggal égő nagy gyertyát; mellette pedig egy kicsi, tövig égett gyertyacsonkot, amelynek sötét belét lüktető lobbanásokkal nyaldosta egy apró lángnyelvecske. — De hogy fogja *ezt* a halált elviselni? — kérdezte a sötét alak. — Én majd segítségére leszek! — felelte az Élet. Ebben a pillanatban végképpen kialudt a kis láng. Iszonyú félelem fogott el, hadonásztam a kezemmel s a vas-karperec elgurult. — Vadim! Hol van Vadim! — kiáltottam fel elszörnyedve. A nővér odajött hozzám s orvosságot adott be.

Még egy pillanatra emlékszem világosan a lázas álmok fekete óceánjából. Betegségem tizenötödik napján volt, tizenöt napi, több mint negyven fokos láz után. Egyszerre csak úgy éreztem, hogy meg kell halnom. Elővettem a szentképet, amelyet anyám a párnám alá helyezett el s hangosan imádkozni kezdtem az életemért. Később elmondták nekem, hogy mindenki sírt a könyörgésem hallatára, mert azt hitték, hogy végem van. Sokáig imádkoztam s egyre azt is-

metéltem, hogy élni akarok, élni, élni! A doktor aztán meg is magyarázta nekem, hogy az élni-akarás volt a megmentőm.

Ülni nem tudok még, írni is csak nagy fáradsággal. De élek!

1919. JANUÁR 26.

NAGYON érdekel a tífuszos barakk élete. Oly fiatal és friss most a lelkem, hogy megragad és megörvendeztet minden, a legapróbb részlet is. Reggel négy órakor mindenkit fölkeltenek mosakodni. Azokat a betegeket, akik ezt nem tudják maguk elvégezni, a nővérek nedves törülközőkkel dörzsölik le. Aki ezt az alkalmat elalussza, egész nap mosdatlan marad. Hat órakor tea. Tea címén egy csésze meglehetősen gyanús folyadékot kap az ember, a nővér egy darab papirosra mindenkinek két kávéskanál kristálycukrot szór s egy darab fehér, meg egy darab fekete kenyeret tesz a csésze mellé. Ezt a porciót megkapják azok is, akik semmit sem tudnak enni s természetesen tüstént rávetik magukat a lábbadozó, akik valamennyien csillapíthatatlan farkaséhségben szenvednek. Tíz órakor tejet kapunk, de ez csak afféle becézőnév; a valóságban meleg víz, amelyet tejjel festettek fehérre. Erről a „fogásról” rendszerint lemondok. Tizenkét órakor következik az ebéd, mindig ugyanaz, a legcsekélyebb változatosság nélkül: káposztaleves, amelyben két apró kotlett úszkál, második fogásul pedig pohánka-kása növényi olajjal, öt órakor vacsora, ismét pohánka-kása növényi olajjal s hat órakor már mindenki alszik.

1919. JANUÁR 27.

VALÓSÁGGAL szerelmes vagyok az életbe és minden emberbe. Mindenkit szépnek, jónak, kedvesnek látok. Egész álló nap kacagok s magam sem tudom miért. A többiek is szeretnek engem. A doktor sokáig elüldögél a mi termünkben s elbeszélget velem; hosszú, bozontos ember s a világra olyan, mint egy szelíd vadászkutya. Minden meg tud kacagtatni, még az is, hogy ma törülközők helyett hosszú férfi-alsónadrágokat osztottak ki. Lemondtam a törülközőről, mert a tisztasága felettébb kétes volt. Amikor a nővér észrevette ezt, hozott egy férfiinget.

— Alja, — mondotta, — hiányt szenvedünk mindenben. El kell fogadni, amit kap az ember.

Felsőhajtottam s rezignáltan elvettem az inget. De amikor meg akartam törülni velem a kezemet, a pillantásom egy óriási sárgásfehér tetűre esett. Életemben először láttam ennek a hírhedt lénynek egy példányát élő állapotban. Pedig hát alighanem megismerkedtem már ezzel az állattal, mert azt mondják, hogy a kiütéses tífuszt csak a tetű terjeszti. Szüleim azt hiszik, hogy a lelkész feleségétől kaptam el, akit ápoltam.

— Fenicska! — kiáltottam elszörnyedve, — az Isten szerelméért, egy tetű!

Fenicska olyan nyugodtan lépett oda hozzám, mintha ez volna a legközöségesebb dolog a világon s körmei közt szétroppantotta a tetűt.

— No nézd csak, hát maga egy tetűtől is megijed?! Ha nekem annyi kopekem volna, ahány tetű van a mi barakkunkban! Tizedrészét

elküldeném Kolcsák admirálisnak s nem szor-
rulna többet angol kölcsönre!

1919. JANUÁR 28.

A TÍFUSZOS kórházban kevés az asszony. Többnyire olyanok vannak itt, akik valahogyan — például vonaton — katonákkal jutottak érintkezésbe. A betegek legnagyobb része katona. Hét kórteremre nyolc nővér jut s egyszerre mindig négy van szolgálatban. Mingyárt fölkellették a figyelmemet, mert éppen olyan érdekesek, mint ez a félelmes, nemrég fölbukkant betegség. Kettő közülük, ahogy a beteg Fekljussa mondja, „előkelő dáma”. Egyik egyetemi tanár felesége, másik egy doktor leánya. De legjobban szeretik a kedélyes, kövér Fenicskát, mert „vele legkönnyebb beszélni”; ha az ember kért tőle valamit, nem érzi, hogy mentegetőznie kellene. Parasztleány s amint maga mondja, „ezer rubel érnnyába” jött a kórházba. A vőlegénye megígérte, hogy feleségül veszi, mihelyt ezer rubellel megtudja toldani a hozományát. Gyors elhatározással a tífuszos-barakkba ment, mert ott igen jól fizetnek.

— S nem félsz, hogy te is megkapod? kérdeztük.

— No, csak ügyeljetek, lányok, hogy meg ne tetvesedjem tőletek! — felelte tőzsgyökeres paraszt tájszólásában. Nagy darab, otromba teremtes, mintha fejszével vágták volna ki keményfából. Egyetlen szépsége szinte földig érő óriási hajfonata.

— De hogyha megbetegszel, levágják ám a szép hajadat! — mondta az egyik beteg.

— Isten őrizzen attól! Hajfonat nélkül nem vesz feleségül a Ványa! De nem leszek én beteg. Majd csak megkönyörül rajtam az Isten!

1919. JANUÁR 29.

A SZOBÁNNKBAN hat beteg nő van. Jární csak egy tud, Ljubov Vasziljevna Korobejnikova orvosnő. A második Fekljusa, a parasztnyecske. Ez férfiruhába bujt, hogy a vörösök üldözésétől megmeneküljön. Amikor aztán tifuszt kapott s elvesztette az eszméletét, egy fehér evakuáló vonatra került; csak a hinterlandban vették észre, hogy nő. Kiderült azonban, hogy betegsége miatt minden nevet elfelejtett, nemcsak a személyneveket, hanem a szülőföldje helyneveit is. Most aztán nagy a gondja: hogy fogja megtalálni az urát, akihez éppen félesztendeje ment feleségül. Minden második szava:

— Haj, uramisten, egészen kótya a fejem! Nem emlékszem semmire!

A doktor megígéri neki, hogy felhívást tesz közzé a lapokban; de Fekljusa azt mondja, hogy az sem ér sokat, hiszen az ő ismerősei közül senki sem tud újságot olvasni.

A harmadik beteg a prostituált Tászja. Igazán földöntúli szépség; a haja vörös, de valami sötét, aranyos fénye van s csudálatos összhangba olvad alabástromfehér arcával, cseresznyepiros ajkával és tengerzöld szemével, órákhosszat el tudnám nézni ezt a mozdulatlanul fekvő arcot s

minél tovább nézi az ember, annál inkább megragadja ez az izgató bűbáj.

Aztán itt van még Bobüljeva — kicsi, kövér asszony, akinek hihetetlenül mérges az arckifejezése. Elvből haragszik mindenre és mindenkire. Valamennyi nővérrel veszekedni szokott, még a doktornak is hallatlan szemtelenségeket mond. Minden nap előadja nekünk, hogy álmában látta, amint megjöttek a vörösök s minket sorban fal mellé állítottak és agyonlőtték. Azt állítja, hogy a fehérek agyonlőtték az urát, mert egy vörös büntetőkülönítmény parancsnoka volt.

Végül az ötödik Greta, egy rigai német leány, aki még mindig eszméletlenül fekszik, éppen mint a szép Tászja.

No és a hatodik én vagyok.

1919. JANUÁR 30.

A PROSTITUÁLT Tászja ma esett át a krízisen. Vadul hánykolódott az ágyban s folyvást sírt.

— Istenem, — kiáltotta, — ha meghagyod az életemet, fűtülök a férfiakra s közönséges munkásnő leszek! És soha többet nem parfömözöm be magamat, soha életemben!

Különösen ezt az utóbbi kiáltást ismételte szakadatlanul. Aztán keservesen panaszkolta, hogy soha semmi jóban nem volt része s mindig csak bántotta mindenki.

Egyikünk sem tudott aludni s mindnyájan a szegény Tászját hallgattuk.

1918. JANUÁR 31.

A LEGJOBB ápolónővérünk, Ljenocska Szkorogljadova maga is megkapta a kiütéses tifuszt. Orvos leánya, éppen most végezte a gimnáziumot s lelki hajlamból szentelte magát ennek a nehéz hivatásnak. Csöndes, szerény teremtés, az arca nem szép, nagy szomorú szeme van. Mindig hihetetlen önmegtágadással dolgozott s önként vállalta a legnehezebb, legkellemetlenebb munkát.

Most köztünk fekszik ő is.

Bobüljeva ma annak rendje és módja szerint hajtóvadászatot rendezett a tetvekre, amelyek utóbbi időben hihetetlenül elszaporodtak nálunk. Milyen szakértő ábrázattal működött, milyen elragadtatással mutatott meg minden egyes elfogott tetvet!

— Hohó, lányok, — kiáltotta, — érteni kell ám, hogy hol keresse az ember a tetvet! Ott bujkál legszívesebben, ahol szőr van! Hát csak ne röstelkedjete, hanem keresséte!

Valóságos kéjjel vetette magát mindegyik betegre, kitakarta őket és segített gusztustalan munkájukban.

Iszonyúan sok tetű van a szegény Gretán, a szó szoros értelmében elevenen falják föl. Már második hónapja beteg, a fekvéstől csupa seb a teste s elviselhetetlen szagot áraszt, mert ágybavizel s a nővérek nem rakják tisztába. Ki nem állhatják. Némelyik rettentően goromba vele.

— Doktor, — mondtam esti látogatáskor, — az a szegény Greta csupa tetű!

— Mit csináljak? — felelte a doktor. — Az egész barakk csupa tetű s hamarosan megtölti

az egész várost is. Nincs elég fehérnemű, nincs elég személyzet, nincs elég orvosság. Hihetetlen körülmények közt kell dolgoznunk!

1919. FEBRUÁR 1.

FENICSKA nővér ma már reggel óta nagyon furcsa volt. Céltalanul futkosott egyik szobából a másikba, vörösen, mint a rák; kiöntötte a levest, eltörte az edényt. Este 39.8 láza volt s tüstént a kádba ültették és levágták hosszú haját. Sohasem hallottam még embert oly kétségbeesetten üvölni, mint a szegény Fenicskát, aki tudta, hogy hajfonata elvesztésével elválaszthatatlanul együtt jár asszonyi boldogságának elvesztése is. Megkérdeztem a felcsernőt, hogy csakugyan okvetlenül szükséges-e lenyírni a betegek haját. Azt felelte:

— Szigorú parancs, hogy minden tífuszos beteget meg kell nyírni!

— De ki tudja már ma megmondani, hogy igazán tífusról van-e szó?

— A tífuszos barakkban csak tífusza lehet az embernek! — válaszolta ellentmondást nem tűrő hangon.

1919. FEBRUÁR 2.

FENICSKA hőmérséklete ma 37.2, kiütésnek semmi nyoma. A doktor és a felcsernő nagy zavarban van. Fenicska az ágyban fekszik és senkivel sem beszél egy szót sem.

1919. FEBRUÁR 4.

FENICSKA hőmérséklete normális, a doktor utasította, hogy folytassa a szolgálatát. Fenicska azonban felkötötte a fejkendőjét s azt mondta:

— Minek szolgáljak még, ha levágták a hajamat s Ványa úgy sem vesz feleségül?

Elment.

Este fölakasztva találták a félreeső helyen.

1919. FEBRUÁR 5.

FENICSKA nélkül sokkal rosszabb az életünk. Többnyire Vera Ivanovna, egy egyetemi tanár felesége teljesít szolgálatot mellettünk, vagy pedig Glása, aki úgy fél a betegektől, mint a pestistől s gondosan vigyáz, hogy meg ne érintsen valakit. Vera Ivanovna finom, kecses úriasszony s ha az ágytálat nyújtja oda valakinek, vagy feltörli a padlót, ahová valamelyik beteg hányni talált — ez az alantas tevékenység szinte fájdalmas ellentétben áll előkelő mozdulataival. Akárhogy igyekszik is, mégsem tudja undorát egészen eltitkolni; ezt észreveszik a betegek s nem szeretik túlságosan.

— Vera Ivanovna, — kérdeztem egyszer, — hogy került maga tulajdonképpen ebbe a tífuszos barakkba?

— Mert meg akartam mutatni a második uramnak, hogy én is éppen annyira oda tudom adni magamat egy ügynek, mint ő a tudománya-

nak. A kedvéért elrontottam az első uram életét s erőszakot tettem a magamén, — a végén aztán kiderült, hogy a tudományt jobban szereti, mint engem. Az első uram mérnök volt, de az mégis tudott számomra időt szakítani. S az egésznek az oka az én ostobaságom. Annyit beszéltünk Jekaterina Pavlovnával a „piszkozat-házasság”-ról, hogy azt hittem, az én első házasságom sem egyéb fogalmazványnál. Hitem szerint „tisztázatlanban” szerettem bele a professzorba és most... Hirtelen elsápadt és fölkiáltott:

— Az Isten szerelméért, megcsípett valami!

Halálsápadtan nyúlt a ruhája alá s kihúzott egy tetvet, amely egészen vörös és duzzadt volt a vértől.

— Isten irgalmazzon nekem, ha megkapom a betegséget! Élni akarok, nem akarok meghalni! — kiáltotta.

Estefelé haragosan kiáltott fel a mérges Bobüljeva:

— Ha addig kell várnom, amíg a nagyságos asszony kegyeskedik ideadni az ágytálat, inkább mingyárt kipakkolok a padlóra!

S alig ért rá Vera Ivanovna megfordulni, már végre is hajtotta a fenyegetését.

— Miért tette ezt, Bobüljeva? — kérdezte szemrehányóan Vera Ivanova.

— Hát mert maga mindig fintorgatja az orrát, ha az ágy tálat kérjük! Ha valami célja van, ment volna inkább máshova, ne a tífuszos barakkba! — volt a válasz. Vera Ivanovna elpi-
rult, de egy szót sem szólt s feltisztogatta a padlót.

1919. FEBRUÁR 6.

VIDÁM hangulatom lassankint tünekezni kezd. A piszok, a rossz ápolás és az egész környezet nyomasztóan hat rám. Szörnyű lehet a katonák szobáiban, ahol egész sereg fehér tiszt van lefagyott tagokkal. A kiáltások, nyögések állandóan áthallatszanak hozzánk s egy óra is alig múlik el, hogy halottat ne vinnének végig a folyosón.

A prostituált Tászja sokkal jobban van. Az arca pirosodni kezd s az ajkán minduntalan kedves mosoly jelenik meg. Elbeszélget mindenki-vel.

— Most csak azt nem tudom, — mondja, — mit csináljak, ha meggyógyulok. Melyik gyárban vesznek föl egy tífusból fölkelt gyöngeszonyt? — S közben gondterhelt kifejezés ül az arcára. Aztán tüstént elmosolyodik újra s azt mondja:

— Ó, a lelkem olyan tiszta most, mint húsvét előtt!

Ekkor megjelent valaki az ablakban — bundájának gallérja magasan feltűrve, sapkája mélyen a homlokába nyomva — nyilván nem akarta, hogy ráismerjenek.

— Tászja! Itt a babád! — kiáltotta Bobuljeva úgy, hogy mindenki meghallotta a szobában.

Tászja arrafelé fordult és elpirult.

— Glása! — kérte a nővért, — mondd meg neki, hogy menjen a pokolba!

— Várj, majd én mondom meg! — kiáltotta Bobuljeva, aki szenvedélyesen szeret kellemet-

lenségeket mondani az embereknek; az ablakhoz szaladt s olyat kiáltott, hogy az üveg csak úgy zörgött belé: — Eredj a pokolba!

A férfi az öklét rázta és eltűnt. Közben behozták Tászjának a csomagot, amit neki küldött: egy üveg parfümöt és egy doboz cukorkát. Tászja megragadta az üveget s úgy a földhöz vágta, hogy izzé-porrá tört, a cukorkát pedig odaadta Bobuljevának: — Nesze, zabálj!

Bobuljeva most ül az ágyán s úgy falja a cukorkát, hogy estére bizonyosan rosszul lesz. A papirosokat a padlóra hajigálja — s amikor Vera Ivanovna megkérte, hogy tegye legalább az asztalkára, azt felelte neki:

— Csak söpörd össze azzal a fehér kacsóddal! Én beteg vagyok, neked kötelességed, hogy kiszolgálj!

1919. FEBRUÁR 7.

A SZEMÉLYZET ma egészen fejtelten. Sem ebédet, sem vacsorát nem kaptunk. Bobuljeva azt mondja: hallotta, hogy a vörösök vissza készülnek foglalni a várost.

— Rosszul jársz, kedvesem! — mondta nekem. — Bizonyosan burzsujka vagy, ni, milyen kezed van! Engem nem lönek agyon, nekem már a pofámon meglátszik, hogy közönséges teremtés vagyok. Nagyon jó lesz, ha minél többet agyonlőnek!

1919. FEBRUÁR 8.

HOZZÁM most mindennap eljönnek a szüleim, a húgaim s a gyerekek a könyvtárból. Majd hogy azt nem írtam: „látogatóba.” Ez a látogatás azonban abból áll, hogy felállnak az ablak előtt lévő hórakásra és kölcsönösen nézzük egymást. Hozzánk nem jöhet be senki. Ha valami kívánságom van, nagy betűkkel fölírom egy darab papírra s az ablakhoz tartom. Szüleim válaszolnak s a kapusnál átadják, amit kértem. Mindennap hoznak ennivalót s abból ítélve, amit hoznak, ismét igen jól élhetnek. De az arcuk sápadt és sovány. Talán az én betegségem miatt?

1919. FEBRUÁR 9.

MOST Vera Nikolajevna is megkapta a tífuszt, még pedig igen súlyos alakjában. A kiütései nem vörösek, hanem szinte feketék. Nálunk fekszik. Éppen ittjártak a férjei, a régi meg az új; mind a kettő ott állt az ablak alatt és sírt.

Ljubov Vasziljevát, az orvosnőt, ma bocsátják el a betegállományból. Távozóban még megkért bennünket, hogy ügyeljünk Gretára, a német leányra, mert különben elpusztul. De csak Fekljusa képes szegény Gretával foglalkozni. Már fennjár a szobában s hosszú kórházi köpenyében, hosszú tagjaival olyan, mint egy felöltözött majom. Nagyon megbarátkoztam vele s órák hosszat elbeszélgetünk. Roppantul tetszik nekem gyerekes ítéleteivel és naiv néze-

teivel. Ma nagykomolyan elmondta nekem, hogy a falujukban van egy boszorkány, aki kakast tud az emberek hasába varázsolni. A szegény elvarázsolt ember aztán csak kukorékolni tud és nyomorúságosan pusztul el. A faluja nevére még mindig nem tud visszaemlékezni s attól fél szegény, hogy egész életét itt, a tífuszos barakkban kell eltöltenie. Elkezdtem olvasni tanítani.

Tászával is igen jól megértjük egymást. Gyakran mondja nekem:

— Ó, Aljecska, csak egy napig szeretnék a maga helyében lenni! Szülők, lakás, jó ismerősök! Fél életemet odaadnám magának egy napjáért!

Gyakran félrefordul és belesír a párnájába, amikor látja, hogy néznek rám a szüleim az ablakon át.

— S ha egyszer az utcán találkozik velem, Álja, bizonyosan úgy tesz majd, mintha nem ismerne! — mondta egyszer; s különösen gyötri az a gondolat, hogy a szüleim nagyon bosszankodnának, ha tudnák, hogy ki az ágyoszomszédom.

1919. FEBRUÁR 10.

MA Szása Govorov jött el az ablakhoz. Alig ismertem meg magas papachájában és egyenruhában, önkéntesnek lépett be a fehér hadseregbe. Szomorúan nézett rám. A levélben, amelyet az ápolónő átadott, közli velem, hogy kiábrándult a fehér mozgalomból, hogy a fehérek

is sok kegyetlenséget követnek el, hogy a hinterland semmi áldozatot nem akar hozni, s hogy egyesek isznak, flörtölnek és tobzódnak, amíg mások az életüket adják oda. Csupa reménytelenség volt az egész levél. Bobüljeva, aki most már a folyosón is járkálhat, azt mondja, hogy a vörösök hamarosan visszajönnek. Ma reggel így szólított meg:

— Jó reggelt, galambocskám! Most már nem sokáig lófrálsz ezen a világon! A vörösök megint rendbeszedik a várost! Most nem lesznek olyan ostobák, mint először! Most lelőnek mindenkit, akinek fehér keze és fehér gallérja van!

Iszonyúan megijesztenek a szavai. Úristen, csakugyan visszajönnének a vörösök? Megint az a szörnyű „agyonlövés” fogja kormányozni szegény Oroszországot?

1919. FEBRUÁR 11.

VERA Nikolajevna nagyon rosszul van. Nem tér magához s lázában egyre a nyomorúságáról beszél, Szemére veti a férfiaknak, hogy nem tudnak szeretni, csak áldozatot elfogadni, s az urának, hogy jobban szereti az anatómiát, mint a feleségét. — Most meghalok s te itt maradsz az anatómiáddal! — kiáltott fel. Lázás beszédei mindnyájunkat elszomorítanak és kétségbeejtenek.

Ma egy kereskedő feleségét szállították be hozzánk; Omszkban járt üzleti úton s ott szerzte betegségét. Félrebeszél ő is, de nem elpa-

zarolt szerelemről, hanem cukorsüvegekről, vajashordókról és füstölt halról.

1919. FEBRUÁR 12.

TÁSZJA ma rossz kedvében van.

— Ej, én is csak hazudtam az Úristennek!
— mondja. — Mégse állok be munkásnőnek egy gyárba!

Most már parfömözi is magát s piros se-lyemkendőt kötött kacérul a fejére.

— Bárcsak megdöglöttem volna! Megjavulni nem tudok, de az Isten büntetését sem kerülhetem el. Előbb vagy utóbb megfizet nekem!
— mondja, amikor ibolyaparfömmel locsolta meg magát. Mélyen megindított, hogy ennyire hisz Isten elkerülhetetlen büntetésében.

1919. FEBRUÁR 13.

MA félig nyitva volt a folyosó ajtaja s Bobüleva megmutatott nekem egy katonát, aki ott ült s a napon sütkérezett.

— Ezt hamarosan agyonlövik a fehérek,
— mondotta.

— Hogyan?

— A vörös hadseregben szolgált s agyonvert valami burzsujt a városban. Hát ezért lövik agyon. Többször is értejttek már, de a doktor mindig azt mondja, hogy még nem gyógyult ki

egészen a tifuszból. Csak akkor vihetik el, ha már egészséges lesz.

Feltűnt nekem, hogy Bobüljeva ezt egészen közömbösen, szinte kedélyesen mondta el. Megkérdeztem, hogy mért olyan közömbös neki ez az eset. Azt felelte:

— Hát az világos! A fehérek arravalók, hogy agyonlőjék a vörösöket, a vörösök arra, hogy agyonlőjék a fehéreket!

A szobánkban egyre rosszabb a levegő. Vera Nikolajevna ágybavizel, a kereskedő felesége és a német lány hasonlóképpen, a nővéreket pedig egyáltalán nem lehet már rábírní, hogy időnkint velünk is törődjenek. A konyhában ülnek s a lábbadozó katonákkal szórakoznak. Azt mondják, semmi kedvük a „burzsujkikkal” törödni, úgýis hamarosan jönnek a vörösök és agyonlőnek valamennyiünket.

Ma megpróbáltam kissé felkelni, de tüstént le kellett feküdnöm megint.

Glása ma mindnyájunktól elvette a csengőt s azt mondta, hagyjuk békében őket. A nővérek közül már csak egy maradt, aki törődik velünk, a lett Méta, egy csöndes, szerény leány; sajnos, ez csak minden másodnap van itt.

1919. FEERUÁR 14.

VERA Nikolajevna egyre rosszabbul van; már gennyedő sebei vannak a fekvéstől. Glása nővér ma megverte, mert ágybavizel. Életemben először láttam, hogy egy védtelen, gyöngé embert vernek.

— Glása! — kiáltottam elszörnyedve, — hát elment az esze?

— Mit rondítja be nekem az ágyat! — felelte s még egy nagyot ütött Vera arcába. Vera Nikolajevna sírni kezdett, mint a kisgyerek.

A viziten a doktor közölte Tászjával, hogy már holnap elhagyhatja a kórházat. Nemhogy örült volna, mint mindenki, aki ezt a várvavárt napot megéri; egyszerre csak bőgve fakadt:

— Ugyan hová menjek? Nincs nekem otthonom, nincs senkim a világon! Engedjenek itt maradni, ha másképpen nem, hát mint nővért!

A doktor nem nagyon akarta, de megígérte, hogy majd gondolkozik a dolgon.

Vizit után Tászja folyton arról beszélt, mi csoda boldogság volna ápolónővéreknek lenni. Szegény Tászja, azt hiszem, csak bolondítja magát; aligha lesz neki kedve akármiféle munkára.

1919. FEBRUÁR 15.

VALAMENNYI nővér azt mondja, hogy engem szeretnek legjobban, mert semmit sem kérek és mindennel meg vagyok elégedve.

1919. FEBRUÁR 16.

MA egyszerre szörnyű üvöltés hallatszott a férfiosztályról s egy ember gyorsan elfutott a szobánk nyitott ajtaja előtt.

— Ó, galambocskám! — mondta Bobüljeva. — Most végre megértette, hogy a fehérek

agyon akarják löni! Tegnap megmondtam neki; de igazul is most! — A kis kövér Bobüljeva, sajt-fehérségű arcával s szemében a hályog fehér foltjával olyan volt ebben a percben, mint a gonoszság megtestesült démona.

A katona — Alfjorovnak hívták — fel s alá szaladgált a folyosón, mint az őrült. A szanitécek utánafutottak, megfogták s hosszúúju kényszerzubbonyal az ágyhoz kötötték. Most ott fekszik s szakadatlanul kiáltozza:

— Nem akarok meghalni! Nem akarok meghalni!

Eszembe jut, hogyan sütkérezett nemrég a folyosón s mily boldognak látszott, mert közeledett a gyógyulása. Akkor olyan volt az arcki-fejezése, mint egy buta, jámbor parasztgyereknek; nem tudtam volna elhinni, hogy ez az ember agyonütött egy másik embert.

1919. FEBRUÁR 17.

MA éjszaka álmunkból riasztott fel Alfjorov szörnyű üvöltése. Az egész barakkra sötétség borult, a villanyvilágítás nem működött s nyolc szoba világítására mindössze két kis petróleumlámpa maradt, amit a szolgálattelvők hordoztak magukkal. Egy darabig csend volt, aztán összezúzott ablaktáblák csörömpölését hallottuk és sok ember összevissza kiáltozását.

— Megjöttek a vörösök! — kiáltotta hirtelen Bobüljeva.

— Hála Istennek, itt vannak a vörösök!

A többi beteg azt kiáltozta:

— Az Isten szerelméért, mentsetek meg, ilt vannak a vörösök!

Iszonyú pánik támadt. Kiugrottam az ágyból s el akartam szaladni, de tüstént összeestem. Ottmaradtam a padlón s vártam a vörösöket, a halált...

Néhány perc múlva valaki odaszaladt az ajtónkhoz s kívülről bezárta. Úgy voltunk ott a sötétben, mintha börtönbe zártak volna.

— Elvtársak! — kiáltotta torkaszakadtából Bobüljeva. — Én proletárasszony vagyok, az uramat agyonlőtték a fehérek! De idebent van egy kereskedő felesége, egy egyetemi tanárné, meg egy doktor leánya, azokat vigyétek, lőjétek agyon! Lőjétek agyon, lőjétek agyon!

Odakint azonban újra elcsöndesedett minden; semmi sem mozdult, mi sötétségben maradtunk s csak a hold világított be sápadtan a befagyott ablakon.

Csak reggel felé jött be hozzánk a felecsernő s az mondta el, mi volt az oka az éjszakai lármanak. Alfjorov, aki Bobüljevától megtudta, hogy a fehérek agyon akarják löni, kiugrott az ablakon s oly súlyosan megsebesült, hogy reggel felé meghalt.

A katonáknak, akik délben értejttek, semmi tennivalójuk nem maradt.

1919. FEBRUÁR 18.

AZ ABLAK alatt, a szüleim mellett, a szokott időben még egy mély gyászba öltözött hölgy is állt, akit sehogysen tudtam megismerni. A

levélben közölték velem a szüleim, hogy Vadim anyja itt van; azért jött, hogy leányát és férjét meglátogassa az elmeklinikán.

Vadim anyja? Vadim? Milyen különös: betegségem óta először gondolok Vadimra.

ő a vörösöknél van, mi a fehéreknél; hírt vagy éppen levelet kapni teljes lehetetlenség.

1918. FEBRUÁR 19.

VERA Nikolajevna ma egész éjszaka úgy kiáltozott, hogy ki kellett vinni a folyosóra. A doktor azt mondja, hogy reménytelen az állapota. Ma éjjel meghalt Ljenocska. Szegény leány! Egész lelkét odaadta embertársainak!

1918. FEBRUÁR 20.

ELŐSZÖR keltem föl. Alig tudok két lépést tenni leülés nélkül. Ócska, mosatlan kórházi köpenyt adtak rám, amelyen látni, sőt szagolni is lehet, hogy előbbi viselője hányt benne. Fehérneműnek férfialsónadrágot és katonainget adtak. Női fehérnemű nincs.

1919. FEBRUÁR 22.

HA szüleim megkérdezik:, nem szenvedek-e hiányt valamiben, nem vagyok-e elégedetlen valamivel: mindig nemmel válaszolok. Nem is pa-

naszkodhatom; mindenki szeret és jó hozzám. De végtelenül felháborít az a bánásmód, amelyet a többiek kénytelenek eltűrni

1919. FEBRUÁR 23.

VERA Nikolajevna ma meghalt. Mindkét férje, az előbbi és a mostani, kétségbe van esve.

1919. FEBRUÁR 24.

TASZJA dolgozik, mint ápolónővér. Boldog mosollyal ápolja a betegeket, hordja ki az edényeket, eteti az arraszorulókat. Vájjon kitar-e?

1919. FEBRUÁR 25.

LASSACSKÁN járkálni tudok már a szobában.

1919. FEBRUÁR 26.

ÉPPEN most volt nálam Tászja, rikító zöld blúzban, amely igen jól illik az arcához; olyan benne, mint egy csillogó gyík. Erősen parfümös volt s ajkát rikító vörösre festette. A gyöngesség és gyermeki gyámoltalanság kifejezése eltűnt az arcáról s szája körül diadalmas, szinte gonosz mosoly játszadozott.

— Elmegyek a barakkból, — mondotta, — meguntam az éjjeliedények cipelését. Torkig vagyok azzal, hogy a szentet játsszam. Isten áldja meg, Alja! Ne felejtse el — és köszönöm a kedves szavait.

Leült mellém, átkarolta a nyakamat és sírvafaltadt. Rajtam is erőt vett a sírás. De segíteni nem tudok rajta.

1919. FEBRUÁR 27.

GRETA a halállal vívódik. Naphosszat mellette ülök, dehát mit tehetek? Annyi erőm sincs, hogy megfordítsam, az ápolónőknek pedig eszébe se jut, hogy az ágytálat odaadják neki, hát folyvást ágybavizel. Mindegyre azt kiáltja:

— Mama! Mama!

A villany minden pillanatban kialszik, a szobákban hideg van, az étel jóformán ehetetlen, mindenki csak arról beszél, hogy a várost újra hatalmukba kerítik a vörösök s újrakezdődnek az agyonlövések. Haza akarok menni, nem akarok tovább ittmaradni. Ha szegény Greta nincs, már régen hazakéredzkedtem volna.

1919. MÁRCIUS 1.

GRETA ma éjjel szörnyű kínok között meghalt. Glása, az ápolónő, szintén megbetegedett; fél, hogy őt is verni fogják, ahogy ő verte a betegeket.

1919. MÁRCIUS 3.

ÚJRA itthon vagyok! De — különös — a lelkemben nincs öröm. Keveset beszélek, csöndes vagyok. A nagy, világos szobák, a jó étel, a vendégek, a zene, a szórakozások — mindez valami sajtószerű hatással van rám. Megszoktam, hogy sóhajtást halljak és halált lássak.

Velem szemközt a tükörben egy magas, nyurga valaki áll, rövidrenyírt hajjal — olyan, mint egy tizenötéves fiú. Vájjon fog-e még szeretni Vadim, ha így lát meg?

1919. MÁRCIUS 4.

KOLGSÁK ellátogatott a városunkba. Felejthetetlen ünnep volt; az egész lakosság, minden néposztály köszönetet mondott neki, amért megszabadított bennünket a bolsevistáktól. A lelkesedés óriási, ismét százával jelentkeznek az önkéntesek a hadseregbe. Jelentkezett Grisa Filippenko is.

1919. MÁRCIUS 5.

A MAGÁNTANÁRUNK ma visszatért Omszkból. Megszokásból még mindig magántanárnak nevezem, pedig már régtóta professzor. Azt mondja, hogy Kolcsák napjai meg vannak számlálva, Omszokban leírhatatlan a zűrzavar. Szerinte a fehérek balsikerének oka elsősorban az entente magatartása. Kétségtelen, hogy az

entente-hatalmak egyáltalán nem akarják a fehérek győzelmét; a bolsevista Oroszország sokkal kedvesebb nekik, mint a nacionalista. Szövetségesek nélkül pedig a fehérek túlságosan gyöngék, hiányt szenvednek a legszükségesebb dolgokban is.

— Csak az a kár, hogy annyi értékes erőnek, annyi fiatalos idealizmusnak hiába kell elpusztulni! — mondta a magántanár. — Persze, részben hibás a fiatalság is. Nem azok, akik hihetetlen körülmények közt hősiezen verekszenek a vörösökkel, de igenis azok, akik Irkuckban, Omszokban s egyebütt az utcán kószálnak, irodákban üldögélnek, flörtölnek s csak azon jár az eszük, hogyan lehet bőséges ételmisszer-adagot és szép egyenruhát kapni. Meg aztán könnyű is a vörösöknek: nekik megvannak a maguk határozott jelszavai, amik világosak, egyszerűek, a legprimitívebb ember számára is könnyen érthetők; hogy ezeket végre lehet-e hajtani, vagy akár csak végiggondolni is, azt úgy sem kérdi senki. A fehérek nem szolgálhatnak ilyen egyszerű formulákkal. A bolsevistákat le kell győzni. Ez egyszerű, — de mi lesz aztán? Ki tudja pontosan, hogy mi következik akkor? A felszabadítás után? Meg tudja-e érteni a nép, hogy a történelem útja ezerszer bonyolultabb, mint a világ minden jelszava? Akkor már sokkal inkább hisz azoknak, akik azt mondják: agyon kell löni mindenkit, akiknek többje van, mint nektek, aztán tiétek lesz minden, ami azelőtt az övék volt... S aztán az Eszerek, a szociálforradalmárok aljas bandája! Ha a fehéreknek sikerük van, azt mondják, mégse volna jó, hogyha ezek győznének; de ha a vörösöknek

sikerül valami, megint attól félnek, hogy baj lenne, ha azok kerülnének uralomra. Amellett határozottan romboló munkát végeznek a hadseregben, a katonákat a tisztek ellen izgatják. Azt persze nem értik meg, ezek a gyöngé ítéletű, zavarosfejű urak, hogy ezzel a tulajdon sírjukat ássák meg. Higyjék el nekem, hogyha a bolsevizmus Oroszországban végképpen győzni fog, — már pedig győzni fog, — a történelem ítélőszéke előtt elsősorban az Eszer-ek viselik ezért a felelősséget!

Kínos csend támadt a magántanár szavaira, mert a nálunk összegyűlt vendégek nagy része az Eszer-párthoz tartozott. De mindenki, természetesen az Eszer-eket is beleértve, elszörnyedt arra a gondolatra, hogy a vörös rémuralom napjai ismét ránehezedhetnek a városunkra. Az Isten szerelméért — ha valóban igaza van a magántanárnak! ..

1919. MÁRCIUS 6.

MA először voltam az egyetemen. Sok új professzor bukkant föl, akik a vörösöktől megszállott egyetemi városokból menekültek ide.

1919, MÁRCIUS 7.

APÁMNAK egyszerre csak eszébe jutott, hogy utazzunk N... be, a nagynénénkhez. Azt akarja, hogy más környezetbe kerüljek s reméli, hogy ott gyorsabban tudok erőre kapni. Ma este utazunk.

1919. MÁRCIUS 8.

N ... VÁROSÁBAN feltűnően pezseg a társadalmi élet. Estélyek, bálók, színház, hangversenyek. A csehek udvarolnak a fiatal hölgyeknek s ebben Gajda jár elől jó példával. Nagyném házában tüstént meg lehet érezni, hogy itt két ellenséges tábor áll egymással szemközt. A leányok táncolnak és szórakoznak; a két fiú — mind a kettő sebesült fehérkatoná — rosszkedvű és levert. Gyűlölik a léha hinterlandot, amely nem segíti a frontot s a jó ügy bukásának okozója. Nagybátyám törvényszéki elnök, de mindkét fia önként vonult be közkatonának. Sok volt iskolatársuk tiszt már; ezeknek nem szabad kezük adniuk s nem mehetnek velük színházba, mert ők csak közkatonák. Misa egyik osztálytársa, Miska Chorosavin ma nagybátyámnál a társaság szemeláttára haptákba állította Misát és Szerjocsát; azt mondta, ennek a fegyelem kedvéért kell így lenni. Nagybátyám ekkor vállára veregetett s azt mondta:

— Fiaskám, ha fegyelmezni akar, azt inkább a fronton cselekedje s ne az én házámban!

Az ifjú hadnagy sértődötten távozott. Ha saját szememmel nem látom, nem hittem volna el, hogy az emberi ostobaság ilyen arányokat ölthet. Ez a tacskó természetesen egyáltalán nem volt még a fronton, csak a hinterlandban flörtölget.

1919. MÁRCIUS 9.

AMIKOR ma a csöngetésre magam nyitottam ajtót, egy fiatal katonatiszt átadta apámnak egy vastag levelét s megjegyezte, hogy ez az írás semmiesetre sem kerülhet Rachmanov doktor legidősebbik leányának kezébe. Rövidrenyírt hajam miatt a tiszt valószínűleg egyik húgommal tévesztett össze. Mi lehet ez? Mi vár rám? Mi történt Vadimmal?

1919. MÁRCIUS 10.

ANYÁM szokatlanul gyöngéden bánik velem. Bizonyos, hogy valami szerencsétlenség történt. Mindenki olyan hozzám, mintha súlyos beteg volnék. A levélben — azt mondták — semmi különös nem volt.

1919. MÁRCIUS 11.

MOST végre közölték velem, hogy Vadim meghalt. Apám azért hozott bennünket N ... be, mert a városunkban nagy ünnepélyességgel tették el Vadimot és társait. De a részleteket még mindig titkolják előttem. Vájjon mit tehetek a vörösök az én Vadonommal?

1919. MÁRCIUS 14.

MA egy újságban részleteket találtam Vadim haláláról. Néhányad magával megszökött a vörösöktől harminc fok hidegben. Két versztá-

nyira a fehérek állásaitól elárulta őket egy paraszt, akihez bementek melegedni. Egy vörös büntetőkülönítmény mindnyájukat elfogta s irtozatos kínzások után megölte. Vadim holttestét úgy találták meg, hogy karja és lába el volt törve, orra, füle, nyelve levágva, szemébe károkat vertek. A többit is hasonlóan csonkították meg. A vadállatok áldozatainak nagyszerű temetést rendeztek s mint hősokeket ünnepelelték őket.

De mit ér ez mind? Ki adja nekem vissza Vadimot? Nekem már nincs egyéb hátra, mint gyászolni őt és imádkozni érte.

1919. MÁRCIUS 15.

VADIM halálával minden megváltozott bennem. A jókedvű, élénk, szeretetreméltó teremtésből olyan ember lett, aki mindent sötét színben lát, senkit sem szeret és senki társaságára nem vágyik. Egyetlen vígaszom, ha egyedül lehetek.

1919. MÁRCIUS 16.

A FEHÉREK bevették Ufát. A városunk diadalmában úszik. Kozmin tábornok, aki Csismát elfoglalta, a nap hőse. A fehérek nagy zsákmányt ejtettek; állítólag maga Trockij is csak nagy nehezen kerülte el a fogságot.

Ha Vadim élne!...

1919. MÁRCIUS 20.

ÚJRA itthon vagyunk. A szüleim mindent megpróbálnak, hogy fájdalmamat könnyebben tudjam elviselni. A házunk folyvást tele vendéggel — énekelnek, táncolnak. A frontról különös hírek jönnek. Csökönnyösen tartják magukat azok a híresztelések, hogy a vörösök hamarosan visszatérnek. De az emberek mintha megbolondultak volna — mindenki táncol, énekel, szórakozik, szegény és gazdag, előkelő és közrendű ember. Senki sem akarja elhinni, hogy a pokol borzalmai még egyszer megismétlődhetnek.

1919. MÁRCIUS 22.

ÁPOLÓNŐI tanfolyamra járok. A szüleim ezúttal egy szóval sem elleneztek. Még mindig nagyon gyöngé vagyok s fárasztanak az előadások. Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy személyes életemnek örökre vége van. Nincs mit várnom, nincs kire gondolnom többé. Nem maradt egyebem, csak a gyász szegény Vadimért.

1919. MÁRCIUS 23.

SZÁSA Govorov ismét nálunk járt. Megsebesült, de alighogy féligmeddig összeszedte magát, megint ki akar menni a frontra. Köpönyegben ült s még csak ki sem akarta gombolni.

— Miért nem veti le a köpönyegét? — kérdeztük.

— Csak egy rongyos szvetter van rajtam, még ing sincs alatta. Egyáltalán nem is tudom már, mi az a fehérenemű.

S egész idő alatt így élt a fronton, nemcsak ő, de a többiek is mind! Anyám természetesen azonnal adott neki az apám fehéreneműjéből.

1919. ÁPRILIS 1.

VADIM anyja ma átadta nekem a versesfüzetemet, amit Vadimnak ajándékoztam. Az a paraszt, aki Vadimot és bajtársait elárulta, lelki-furdalástól gyötörve fölkereste Vadim anyját s bocsánatáért könyörgött. Ugyanakkor át is adott neki mindent, amit a holttesten talált.

A versesfüzetembe, amely a zsebéből került elő, pontosan beírta Vadim halála napját és óráját s hozzá ezeket a szavakat: „örökké emlékezzenek rád, szegény Vadim!”

Vadimot ugyanazon a napon, ugyanabban az órában ölték meg, amikor én azt a lázas álmot láttam a kialvó kis gyertyalángról. A meggyilkoltak testét oly kegyetlenül meggyalázták és eltorzították, hogy Vadimot csak a vaskarpeccről lehetett fölismerni.

1919. ÁPRILIS 8.

A FEHÉREK bevették Szerlitamakot. Állítólag egész vörös hadosztályt semmisítettek meg.

1919. ÁPRILIS 11.

A VÁROSBAN most mindenki Vinokurov mérnök esetéről beszél. Amikor a fehérek elfoglalták a városunkat, sok bolsevistát tartóztattak le, köztük Vinokurov mérnököt is s a bolsevistákkal együtt őt is megbüntették — vagyis megkorbácsolták. Később kiderült, hogy egy hivatali kollégája árulkodott rá. Bár a hatóságok hivatalosan bocsánatot kértek tőle, fűnek-fának elmondja, hogy amily epedve várta azelőtt a fehéreket, úgy várja most a vörösöket. Sírni tudna az ember bosszúságában, amikor ilyeneket hall.

1919. ÁPRILIS 12.

A FEHÉREK elfoglalták Belebejt, a szibériai hadsereg pedig állítólag bevette Votkinszki Zavodot. Mégis tele a város azzal a híreszteléssel, hogy a fehérek napjai meg vannak számolva. Ki terjesztheti ezeket a híreket? Azt hiszem, az Eszer-ek. Szemére lobbantottam ezt Maruszja Petuchovának, aki velem együtt jár az ápolónői tanfolyamra s azt mondtam jiei:

— Ti Eszer-ek borzasztóan ártotok ezzel a fehér mozgalomnak. Hát nem tudjátok ezt megérteni?

Gonosz mosollyal válaszolta:

— Azt hiszi, hogy a fehérek megmentik Oroszországot, ha uralomra kerülnek? Csak mi, Eszer-ek menthetjük meg, a fehérek csak összegabalyítják a helyzetet.

1919. ÁPRILIS 13.

A SZIBÉRIAI hadsereg bevette Zarapult, a nyugati hadsereg Buguljmát. A vörösök úgy futnak, hogy alig lehet utóiélni őket.

A városban mindenütt csak örvendező arckokat látni.

1919. ÁPRILIS 19.

A FEHÉREK bevették Buguruszlánt. Mindenki ünnepi hangulatban van, himnuszokat írnak és komponálnak megszabadítónk, Kolcsák admirális meg Gajda tábornok tiszteletére. A legtöbb ember úgy él, mint a vörösök uralma előtt, s a frontra nem gondol senki, mindenki megnyugodott. Ott azonban, úgy látszik, szörnyű nyomorúság van. A katonák, akiket behoznak a kórházunkba, nemezcsizmát viselnek ugyan, de az már oly rongyos, hogy szegény ördögök a szó szoros értelmében mezítláb járnak. A fehérneműről nem is beszélek. Az csupa szájalmas rongy.

1919. MÁJUS 3.

MA referátumot tartottam az orosz irodalomról. A professzor nagyon megdicsért. Ez volt első örömem Vadim halála óta.

1919. MÁJUS 5.

MINDEN zöldelni kezd.

A fehérek bevették Jelabugát. Azonban úgy hírlík, hogy az egész hadsereg beteg, nagy hideg

van s meleg ruházatnak nyoma sincs. A fehér hadsereg valóban csodákat művel. De a binterland nemigen törődik felszabadítóival. A hadikórház javára rendezett gyűjtésnek szájalmas eredménye volt.

1919. MÁJUS 7.

MA nálunk járt Pavlov podporucsik, aki a frontra menendő rekrutákat oktatja. Igen pesszista hangulatban van s panaszkodik az Eszer-ek romboló tevékenysége miatt, akik a tisztok ellen izgatják a legénységet; ezzel szemben a vörösöknél, akikhez az Eszer-ek mindig átkacsingatnak, vasfegyelem uralkodik.

— Miért legjobbak a Kappel és Sztepanov ezredek csapatai? — kérdezte. — Mert nem tűnnek maguk között Eszer-eket; mert azt mondják: aki fehér, az nálunk van, aki vörös, a vörösöknél van, de aki maga sem tudja, hogy mi csoda, az menjen a fenébe!

Aztán panaszkodik Gajda tábornokra is, akinek szerinte fogalma sincs a sztratégiáról, de igyekszik végrehajtani a maga sötét terveit.

Legfőképpen azonban az bosszantja, hegy Gajda szemtelenül önhitt s Kolcsákkal szemben úgy viselkedik, mintha ő volna a főparancsnok. Gajda szentül hiszi, hogy június közepén már hevonul Moszkvába s erre az alkalomra össze is állította testőrségét. Néhány embert cserkészmódra kihímzett barna kaftánba bujtatott, s ezekkel a fickókkal vonul végig a városon. Azt mondják, így okolta meg ennek a fantasztikus kiséretnek szükségességét: — A cárnak és Niko-

láj Nikolájevicsnek kaukázusi kísérete volt, én is ilyesmit akarok, ha bevonulok Moszkvába . . .

— Egy dolog igen szomorú, — folytatta az ezredes. — Kolcsák valósággal vak Gajdával szemben, mert az elsők közé tartozott, akik hozzá csatlakoztak. Észre sem veszi, hogy Gajda ott parancsol, ahol neki magának kéne rendelkeznie . . .

1919. MÁJUS 10.

A NYITOTT ablakon behallatszik a biztos feleségének sírása, akinek az urát agyonlőtték az érsek meggyilkolása miatt. Becsukom az ablakot, de mégis hallom ezeket a szívet tépő kiáltásokat. Pillantásom szegény Vadim fényképére esik, akit halálra kínoztak a bolsevisták s mégis részvétet érzek a biztosné iránt — együtt tudnék sírni vele.

Úristen, hát igazán szükséges, hogy az emberek így gyötörjék egymást?

1919. MÁJUS 20.

AZ ORENBURGI fronton a vörösöknek állítólag sikerült áttörniök s most Ufát fenyegetik. Mindenki szidja a fehéreket; szemükre vetik, hogy semmi fegyelem nincs náluk, hogy nyilvánosan vitatják meg a legfontosabb haditerveket, hogy veszekszenek egymással, stb. Egyre határozottabban híresztelik, hogy a városunk hamarosan ismét a vörösök kezébe kerül. A hatóságok' ugyan azt állítják, hogy erről szó sem lehet, de azért a bizalom tűnőíeiben van.

1919. MÁJUS 21.

A VÖRÖSÖK áttörése alkalmával egy unokatestvérünk is elesett; a Sevcsenko osztagban a katonák felláztak, agyonverték a tiszteket s átmentek az ellenséghez. Ez az Eszer-ek munkájának gyümölcse. Szegény Pavlov ezredes annyira bánkódik a fehéreknek ezen a vereségén, hogy szinte sírvafakad. Azt hiszem, jobban gyűlöli az Eszer-eket, mint a bolsevistákat, de azt is hiszem, hogy igaza van, amikor azt mondja: ilyen időkben azok a legártalmasabb emberek, akik az örökös „egyrészt-másrészt” hangoztatásával kivonják magukat a határozott állásfoglalás kötelezettsége alól.

1919. MÁJUS 23.

AZ ÚJSÁGJAINK dicshimnuszokat zengeznek Gajda tábornokról. Magáról Kolcsákról sem beszélnek annyit, mint róla. Valamennyien azt mondják, hogy csak Gajda mentheti meg Oroszországot s magasztalják taktikai lángelméjét. Mint ahogy régebben Kerenszkítől vártak mindent — most Gajdától. A legérdekesebb az, hogy ezek az okoskodások mindenkit megnyugtatnak, mindenki azt hiszi, hogy ez a varázsige: Gajda segíteni fog, — nemcsak a félelmes, szörnyű jövődtől ment meg bennünket, hanem fölment minden áldozat alól is. Senki sem törődik a fronttal, senki!

1919. MÁJUS 24.

A FEHÉREK hátrálnak. Buguruszlán, Buguljma, Belebej elesett, Ufában állítólag szörnyű pánik uralkodik. A városunkba már menekültek érkeztek. Amikor ma az egyetemre mentem, a folyó felől egész menet közeledett, porlepte, fáradt emberek kosarakkal és batyukkal megrakodva, asszonyok, karjukon síró gyerekekkel; így vonultak tovább. Otthonukat elvesztették s most nem tudják, hogy a kegyetlen orosz végzet merre hajszolja őket.

1919. MÁJUS 25.

A HATÓSÁGOK felkérték a lakosságot, hogy fogadja be a menekülőket. Sajátságos, hogy mily önzők az emberek; senki hallani sem akar ilyesmiről s éppen a legnagyobb lakások tulajdonosai erősítgetik, hogy egyetlen szobát sem nélkülözhetnek.

Mi három szobát rendeztünk be a menekülőknél. Olyan most nálunk az élet, mint egy pályaudvaron; a gyerekek sírnak, üvöltenek, a felnőttek civakodnak, veszekednek, mindenki ingerült és ideges. Legtöbbjüknek a szó szoros értelmében semmije sincs. Majdnem valamennyien az utolsó pillanatban menekültek, ruha nélkül, pénz nélkül. Valamennyit mi etetjük.

1919. MÁJUS 26.

A FRONTRÓL igen leverő hírek érkeznek. Gajda híres „halhatatlan zászlóalja” átment a

vörösökhöz. Vagyis a vörösök ismét uralkodni fognak nálunk, ismét következik az agyonlövés, az agyonlövés!

1919. MÁJUS 27.

SENKI sem tudja, mi történik tulajdonképpen. Egyfelől azt beszélnek, hogy a fehérek szaladnak, minden nap újabb csapatrészek mennek át a vörösökhöz — másfelől azonban a városparancsnok kijelenti, hogy legyünk nyugodtak, a várost sohasem adják át a vörösöknek. Kinek higgyünk? A menekülők tömege napról-napra nő. Az iskolák és nyilvános épületek már tele vannak velük; a puszta padlón kell hálniok.

1919. MÁJUS 28.

A HÍRESZTELESEK egyre szörnyűbbek, de az életünk még nem zökkent ki a régi kerékvágásból. Mindennap eljárók az egyetemre s hallgatom az előadásokat, mindennap vendégeink vannak s az ifjúság mindennap piknikeket és csónakkirándulásokat rendez.

1919. MÁJUS 29.

APÁM ma meglátogatta a városparancsnokot s azt ajánlotta neki, hogy kezdjék meg a kórházak kiürítését, hiszen a fronton reménytelen a helyzet. A parancsnok azonban megnyugtatta apámat s azt mondta, hogy veszélyről szó sem lehet.

1919. MÁJUS 30.

A VÖRÖSÖK egyik várost a másik után foglalják el, nálunk minden zsúfolva van menekültekkel. A lakosság minden osztálya menekül, nemcsak az intelligencia, hanem sok munkás és paraszt is. Igen jól emlékeznek még valamenynyien a vörös terror idejére.

1919. JÚNIUS 1.

VÉGRE elejtette Kolcsák Gajdát, ezt a cseh kóklert; állítólag azt a jogot is megvonta tőle, hogy orosz egyenruhát viseljen. Most már azonban alighanem késő. Ki állítsa helyre az összeomlott frontot?

1919. JÚNIUS 3.

AZ EGYETEMEN ma Szrelkov professzor igen érdekes előadást tartott G. Sz. Szkovoroda filozófiai rendszeréről. Az előadás izgalmasan folyt le, a vitánál egész sereg felszólaló jelentkezett ellene, a végén aztán egy tanárokból és diákokból álló nagy társaság kiment a folyóhoz csónakkirándulásra. Csöndes, meleg tavaszi éjszaka volt, a levegő tele a virágzó orgona illatával. Énekelni kezdtünk, a mélabús hazai dalok hangjai széles hullámokban ömlöttek el a sötétlő víz fölött... az én gondolataim azonban elkalandoztak: a kórházra gondoltam, ahol szegény fehér katonáink maghálnak — s azokra, akik csöndes városunkat megrohanják, hogy mindnyájunkat meggyilkoljanak ...

1919. JÜNIUS 5.

AZ UTOLSÓ menekülők jelentik, hogy a vörösök már egészen közel vannak. Nálunk azonban még mindig semmi sem mozdul. Még csak távolról sem emlékeztet semmi a küszöbön álló kiürítésre. Úgyszólván minden nyitott ablakból éneket és zenét hallani s az utcák tele emberekkel, akik élvezik a meleget, a világosságot, a napot.

1919. JÜNIUS 9.

UFA a vörösök kezében van!

1919. JÚNIUS 10.

A VÁROSUNK a vörösök kezében van!

Marhakocsiban ülünk és Szibéria felé utazunk. A városparancsnok még tegnapelőtt a város minden részében kiplakátoztatta, hogy nincs veszély; nyugalomra intette a lakosságot s megígérte, hogy a várost nem fogja átadni a vörösöknek. Még előző este ülése volt a filozófiai társaságnak, aztán majdnem éjfélig csónakáztunk a folyón s hajnalban, amikor apám belépett a kórházba, már ott találta a kiürítő parancsot. Uramisten, micsoda pánik volt a városban! Hiszen mindenki úgy fél a vörösöktől, mint a haláltól! Mindenkire szörnyű lidérc-nyomásként nehezedik a vörös terror napjainak emléke. Mindenki őryöngve szaladgált a város utcáin, mindenki a vasút felé igyekezett, mindenki kétségbeesetten küzdött egy kis helyért

valamelyik marhakocsiban. De nagyon kevesen tudtak helyet kapni, így hát a lakosok legnagyobb része végtelen menetben vonul az országúton — hajszolja az örült félelem a bolsevista gyilkosoktól.

Apám szörnyűségeket beszél a kórházról. Minthogy lehetetlen volt valamennyi sebesültet és beteget evakuálni, soknak ott kellett maradnia. Hogy a vörös hóhérok kezébe ne kerüljön, sok tiszt és katona föbelőtte magát, mások az ereiket vágták föl vagy megmérgezték magukat. Természetesen mindenki felháborodik azon, hogy előbb nem rendelték el a kiürítést.

Én csak a naplómát hoztam magammal, semmi mást. Anyám még arra is talált időt, hogy néhány értéktárgyat összepakkoljon. A lakásban Mása maradt, aki nem akart velünk jönni.

1919. JÚNIUS 11.

EGYIK állomás a másik után villan fel és tűnik el. Hegyek, sziklák, tavak, mezők ... smaragdzöld mezők. Virágzó fák és nyíló virágok édes illata. A vonatunk gyorsvonati sebességgel rohan Szibéria felé. Apám ma mindnyájunknak apró üvegcséket adott s azt mondta:

— Ez itt ciankáli. Ha a vörösök utolérnek, jobb meghalni, mint a kezükbe kerülni.

1919. JÚNIUS 12.

ÁTTETTEK bennünket egy másik tepluskába, személyszállításra berendezett marhako-

csiba. Csak legfölül van két kis nyílás rajta; de ha az ajtót becsukják, sötét éjszaka van a kocsiban. Elöl és hátul egy sor priccs. Tizennyolcan vagyunk ebben a kocsiban, a levegő fullasztóan tele dohányfüsttel. A kocsinkat egy sebességtávhoz csatolták. Nekünk az elülső sarkokban utaltak ki egy priccsset. Olyan keskeny, hogy mozdulni is alig lehet rajta. A vonat nyaktörő sebességgel száguld s jóformán sehosem áll meg.

1919. JÚNIUS 13.

ÚGY hírlik, hogy a bolsevisták sarkunkban járnak. A menekülők tele vannak keserőséggel a fehérek ellen. Minek szabadítottak föl, ha most újra visszaadnak kínzóink kezébe? Megbízunk bennük, megcsaltak bennünket! — mondja most mindenki. De vájjon azok, akik így beszélnek, nem bűnösök-e maguk is abban, hogy ennyire jutottunk?

1919. JÚNIUS 14.

FULLASZTÓ meleg van. Az Ural hegységben járunk. Vájjon mikor látom viszont a szülőföldemet? Talán soha többé ...

1919. JÚNIUS 15.

N ...! Megállunk. Mindenki kiszáll a kocsiból, a vonatot szétkapcsolják. Itt kell megvárunk, amíg a fehérek ismét előrenyomulnak.

Reggel úgy volt, hogy itt kell megvárunk a fehér offenzívát. A nap folyamán azonban jóformán minden óra újabb rémhírt hozott. Nagynénémnél lakunk. Egészen fejét vesztette s nap-hosszat ócska limlomok eladásával foglalkozik. Itt most állandóan gyanús alakok járnak házról-házra, akik ruhákat, ékszereket, miegymást vásárolnak össze. Nagynéném mindent odaad néhány garasért. Hogy mit akar ezzel, maga sem tudja; úgy hiszem, az az érzése, hogy valamiképpen „cselekednie kell”.

A pályaudvaron voltunk s ott találtuk az egyetem vonatát. Telistele van zsúfolva. Az egyetemiék tovább mennek Szibéria felé. A magántanárunk fekete zsakettet viselt, kalap nélkül volt s egyáltalán semmit sem vitt magával. A professzorok külseje szörnyű: napok óta nem mosakodhatnak. Jekaterina Pavlovna áldott állapotban van, de azért egyetlen gondja, hogy Georgi Alexandrovicsnak valami szolgálatot tehessen.

1919. JÚNIUS 16.

ISMÉT a vonatban vagyunk. Nagynéném is velünk utazik. Újra ugyanaz a komédia, ami nálunk volt: a hatóságok utolsó percig erősítették, hogy nincs semmi veszély s csak néhány órával a város átadása előtt adták ki a parancsot a kiürítésre. Nagynéném összevissza szaladgált a szobában, mint az őrült s nem tudta, mit vigyen magával, mit hagyjon ott. Siettében egy ezüst szamovárt meg egy perzsaszőnyeget csomagolt össze. A vagonban eszébejutott, hogy a

szamovár útközben elromolhat s vizsakülte vele a szolgálót. Kevéssel indulás előtt megint az jutott eszébe, hogy legfőképpen ennivalót kellett volna magunkkal hozni. Felpattantam egy gazdátlan lóra s gyorsan visszavágtattam a városba.

Nagynéném lakása szörnyű hatást tett rám. Minden összevissza volt dobálva — meglátszott, hogy azok az emberek, akik a legutóbbi órákat itt töltötték, teljesen elvesztették érzéküket a logikus cselekvés iránt. Halomszámra hevert a padlón mindenféle holmi, ami az esztelenül futkosó embereknek éppen kezeügyébe került s amit aztán ismét félredobtak. A levelek, amiket nagybátyám vőlegény korában írt a néninek, szét-szórva heverték a szőnyegen — egész hegyek emelkedtek törvényszéki iratokból, — a sarokban nyitva állt a zongora, a kottatartón egy Chopin-keringővel, — szomorúan várta azt a pillanatot, amikor majd egy vörös gárdista tüzelőanyagot használja föl... Amilyen gyorsan csak tudtam, beszaladtam a kamrába s összeszedtem annyi élelmiszert, amennyit siettemben megkaparinthattam s amennyit elbírtam: kenyeret, cukrot, egy sonkát, néhány sült tyúkot — aztán leszaladtam a széles, puha szőnyeggel borított lépcsőn. Még egyszer, utoljára körülvettem az elfinomult kultúra levegője, amely ennek a háznak minden sarkából áradt — aztán vágtattam a piszkos, bűzös marhakocsi felé. A kapu előtt állt a cseléd. — Liza, — mondtam, — kérem, zárja be a lakás ajtaját!

— De hisz én is elmegyek, kisasszony! S aztán minek bezárni? Ha a fehérek elvonultak, a vörösök úgylis fosztogatni fognak. Azt hiszi, zárja őket, ha az ajtó be van zárva?

A lovat egyszerűen otthagytam a pályaudvar előtt, várja meg az is az új gazdákat; szomorúan nézett rám, mintha tudná, hogy örökre elbúcsúzhatnak az istállójától. Ne félj, szegény állat, neked nem eshetik bajod, hiszen nem beszélsz franciául, nem zongorázol, nem viselsz fehér galért, nem mosod a fogadat — egy szó mint száz: nem vagy burzsuj...

Megszámlálhatatlan ember cipelte szegényes bátyúját és kosarait a pályaudvar felé; a férfiak kiáltozása és káromkodása, az asszonyok és gyermekek sírása, üvöltése betöltötte a hosszú, poros utcákat. Tülekedve nyomult előre a tömeg, mintha az örület korbácsa hajtotta volna. A pokoli félelemtől megzavarodott ezernyi ezer agyvelőnek csak egy gondolata volt: menekülni a vörösök elől! Amit évtizedek munkájával fölépítettek és megszereztek, azt mind úgy dobálták el maguktól, mint egy ócska kesztyűt... menekülni a vörösök elől!

1919. JÚNIUS 17.

N . . . városa, ahonnan tegnap elutaztunk, ma már a vörösök kezében van. A vonatunk váratlanul megállt; előtte egy másik vonat áll, az előtt ismét másik, és így tovább, ameddig a szem ellát. Végtelen szalag csupa marhakocsiból, s mindegyik telezsúfolva életükért rettegő szerencsétlenekkel. A másik sínpáron pedig csehekkel s mindenféle külföldiekkel megrakott vonatok haladnak el előttünk. Apám odament az állomásfőnökhöz s figyelmeztette, hogy a fehér tiszteteket és katonákat, akik sebesülten hevernek

a kocsikban, agyonlövik, ha a vörösök kezébe kerülnek.

— Nem engedhetem tovább a vonatokat, teljesítenem kell a csehek és amerikaiak parancsait, — válaszolta az állomásfőnök, — különben *engem* lönek agyon!

Apám nem akarta engedni, hogy ilyen egyszerűen intézzék el a dolgot, de minden igyekezete hiábavaló volt.

1919. JÚNIUS 18.

SZOROSAN egymás mellé zsúfolva ülünk a bamba állatok módjára bámészkodunk egymásra. Meleg van, szörnyű meleg; úszunk a verejtékben. A vonat a szabad mezőn áll, előttünk és mögöttünk végtelen szalagja a vonatoknak. A legborzasztóbb az, hogy a kocsikon nincs klozet; a vonat némelykor órákhosszat halad megállás nélkül, néha meg félnapokat álldogál el a végtelen csupasz síkságon s ilyenkor minden kis bokor, minden vakondtúrás jó fedezék a legelkerülhetetlenebb szükségletek elvégzésére.

1919. JÚNIUS 19.

A KOCSI utasai kölcsönösen torkig vannak egymással. Szörnyű együttélés ez. Velünk utazik Kovalevszkája titkos tanácsosné, a nagyném családja, egy orvos a családjával — három kis gyerek! — néhány betegápoló nővér meg egy felcser. A felcser a többenél is jobban izzad, s

minthogy zsebkendője nincs, állandóan a kabátja ujjával törölgeti a verejtékét — egészen fekete és zsíros már.

1919. JÚNIUS 20.

— VASZJA, Vaszja! Azt hiszem, megcsípett egy tetű! — Ezzel a rémkiáltással riasztja fel nagynéném minden öt percben az egész kocsit. Tüstént elkezd kigombolkozni. Küra egy takarót tart eléje, nagybátyám pedig addig kutat, míg meg nem találta a megcsípett helyet s azt aztán bedörzsöli spiritusszal. Nagynéném pokoli módon fél a kiütéses tífuszról.

Apám sötéten üldögél a priccs egyik zugában. Arca piszkos a szénportól s vodka-szaga van — neki, aki máskülönben sohasem iszik! Minden állomáson ide jön Veznovszki mérnök egy üveggel, a kocsi előtt megállnak s vizes poharából isszák a pálinkát. Mind a kettőnek vigasztalan bánat ül az arcán; nem hisznek már menekvésben, számukra elveszett minden. Én a sarokban ülök és sírok; így még sohasem láttam szegény apámat!

1919. JÚNIUS 21.

A FEHÉRNEMŰNK piszkos, de nem válthatunk tisztát, egyetlen egy rend fehérnemű sem hozhattunk magunkkal. A levegő szörnyű a kocsiban.

A felcser leánya vérhasban megbetegedett.

1919. JÚNIUS 22.

EGY ápolónővér súlyos gyomorrontást kapott; a magával hozott étel nyilván megromlott a hőségben. A felcser beöntést akart adni neki; más alkalmas eszköz híján egy teáskanna segítségével. Aztán egyszerűen kinyitották az ajtót, két ember megfogta a beteg kezét s így kellett szükségét a robogó vonaton elvégeznie. Szegény teremtés — finom, gyöngéd, igen csinos leány, — most egy sarokban kuksol s úgy szegyenli magát, hogy senkire nem mer rá nézni.

1919. JÚNIUS 23.

NINCS edényünk. A felesemé egy bádogból való cukrosdobozt ajándékoz nekünk s most az állomásokon azzal szaladunk forró vízért. A felcser háromesztendő leánykája belehalt a vérhasba. Eltemettük, amikor a vonat a szabad mezőn állt.

1919 JÚNIUS 24.

ENYHE nyári eső esik. Ez rátereli figyelmünket a kocsi tetejére, amely tele van lyukakkal. A víz egyenesen rácsorog köpönyegből vett ágyainkra.

Most anyám betegedett meg. Láza van.

1919. JÚNIUS 25.

A VONATUNKAT „szanitécvonatnak” nevezik, de inkább illenék rá ez a név: „a halál vonata.” A betegek és sebesültek legnagyobb része még csak nem is priccsen fekszik, hanem a padlón. Az alájuk terített szalma átnedvesedett és megrothadt az exkrementumoktól, mert legtöbbször olyan súlyosan beteg vagy sebesült, hogy magától mozdulni sem tud. A személyzet elégtelen, meg aztán az aránylag ritka és rövid állomási tartózkodások közben nem is lehet valamennyit végigjárni és ellátni — mert a kocsik (csupa marhakocsi) nincsenek összekötve egymással. Kötözőanyag nincs, ennivaló alig. Aki még képes erre, állomásokon kimászik a kocsiból, ami szintén nem csekélység, mert a kocsi padlója és a föld közt lévő nagy távolságot csak egy, a tengelyhez erősített deszka hidalja át. A kimászó emberek fakó árnyak, akik nagynehezen vánszorognak oda a többi menekülőhöz, hogy egy darab kenyeret kolduljanak. Sokan adnak — sokan nem, mert maguknak sincs.

De ott szemközt, a párhuzamos sínen, szép, tiszta, nem is zsúfolt kocsik állnak, nyírfakéregkeretes képekkel díszítve; ragyogóan öltözött, vidám, jóltáplált, pirosképű alakok állnak előttünk s rosszul leplezett megvetéssel néznek a szájalmas, legyőzött fehérekre. Ezek a csehek. A kocsijaik mennyezetig megrakva élelmiszerekkel. Gyűrűk, órák s effélék ellenében kegyeskednek átadni egy keveset a fölöslegükből. Ennyi vaját, kakaót, cukrot s a többit életemben

nem láttam még. S a mi sebesültjeinknek és betegeinknek éhen kell halni!

Szibériában végtelenül meglep a lakosság viselkedése. Tyumenben kimentünk a piacra, hogy csere útján élelmet szerezzünk s egy kofához fordultunk, hogy egy gyűrűért vajjat adjon. Megkérdezett:

— Bjezsencek — menekülők — vagytok?

— Azok.

— Hát akkor nem adok el nektek semmit! Maradtatok volna otthon! A vörösök tízszerre többet érnek, mint a fehérek! Az ördög hozott ide a nyakunkra!

S elmondhatatlan szidalmakat vagdalt a fejünkhöz, amilyenek csak egy szibériai kofa szótárában teremhetnek meg. Velünk volt a titkos tanácsosné is, s reá valósággal lesújtó hatást tettek a kofa szavai, annál is inkább, mert a körénk gyülekező embertömeg élénken pártját fogta a szibirják delnőnek. A titkos tanácsosné felugrott egy parasztszekérre s kiáltozni kezdett:

— Nektek nem kellene a fehérek? A vörösöket akarjátok? Nagyon jó, kitűnő! Csak várjátok a felszabadítóitokat! Jönnek már, itt lesznek hamarosan! Bezárják a templomaitokat, agyonlövik a férfiakat, megkínózzák a fiúkat, elszedik mindeneteket! Nem soká árulod a vajadat, galambocskám, azzal majd a biztosok tömrik a bendőjüket! Aztán ha majd koldusbotra jutottatok, emlékezzetek a bjezsencekre, akik mindent elvesztettek és éheznek, s akiknek ti még aranyért sem akarjátok a vajatokat meg a cukrotokat odaadni!

Alighogy befejezte, sírógörcsöt kapott s csak nagynehezen tudtuk elvinni onnét.

Istenem, milyen ostobák is az emberek! Mindent a maguk kárán kell kipróbálniuk, hogy fel tudják fogni; akárcsak a kutya, amely nem tudja, mi a korbács, amíg a bőrén nem érezte. Egyébiránt érdekes, hogy itt Tyumenben, úgy látszik, éppen azok kívánják legforróbban a vörös uralmat, akiknek számára a bolsevisták a legérdekesebb meglepetéseket eszelték ki: a kereskedők, kishivatalnokok, az intelligencia stb.

1919. JÚNIUS 26.

TYUMEN városa, amely már tegnap is oly barátságosan fogadott bennünket, éjszakára még kedvesebb fogadtatást rendezett. A vonatokat egy egészen félreeső sínpárra tolták. Egyszerre csak egész csapat huligán vette körül a kocsinkat s a tömeg azt kiáltozta:

— Burzsujok vannak benne! Bjezsencek! Tapossuk szét őket! Tépjük ki a belüket! Akaszszuk föl! Lőjük, agyon! Lőjük agyon!

S máris röptültek a kövek a kocsi felé, az apró ablakot tüstént bezúrták s a huligánok próbálták kinyitni az ajtót. Teljes erőnkől belekapaszkodtunk a keresztgerendákba, úgyhogy nem tudták azonnal széttolni az ajtókat. Persze nem tudtunk volna sokáig ellenállni s meg voltunk győződve, hogy utolsó perceinket éljük. Az ajtók már engedni kezdtek, amikor revolverlövéseket hallottunk; éles vezényszavak hangzottak föl valami idegen nyelven s néhány másodperc múlva már mélységes csönd volt. Vala-

milyen külföldiek, talán csehek vagy amerikaiak, szétkergették a tömeget.

1919. JÚNIUS 27.

ANYÁMNAK még mindig láza van; nagyon félünk, hogy kiütéses tífusza talál lenni. Tágra nyílt szemmel, égő arccal fekszik s azt kiáltozza:

— Uramisten! Csak öt percig feketnék az ágyamban! Vájjon vigyáz-e Mása a holmikra?... Ki fog most az ágyamban aludni?

Sírva fakad. Mindnyájan hallgatunk. Apám lassan azt mondja:

— Mi az, hogy: otthon? Az otthon ott van, ahol mi vagyunk, az élet a legfontosabb!

Mindenki hallgat ismét s magunkban azt gondoljuk: meddig lesz még ez is a miénk?

1919. JÚNIUS 28.

ISMÉT utazunk. A vonat őrült sebességgel vágat. A mozdonyvezetőknek nincs választása, akarva sem haladhatna lassabban; a szó szoros értelmében néhány méterrel mögöttünk száguld a következő vonat, mert a vörösök állítólag nyomon követnek bennünket. De még üldözőinknél is rosszabbak azok a vörösök, akik jobbról-balról fenyegetnek halállal — a bolszevisták párthívei. A pálya oldalában heverő szétrombolt és *elégett* vagonok minden pillanatban vallomást tesznek véres kezük szomorú munkájáról.

A vonat mind gyorsabban és gyorsabban száguld ... behunyom a szememet, azt hiszem, most, most kell leröpülnünk a magas töltésről... várom a halált. Nem jobb-e még ez is, mint a vörösök kezétől meghalni?

Lassan kinyitom a szemem s arcába nézek azoknak az embereknek, akik velem együtt utaznak a halál felé. Itt van az apám! Zavaros tekintettel ül a helyén, arcát egészen benötte a szőr, olyan, mint egy szürke medve. Arcába bámulok, tudom, hogy soha életében nem vétett senkinek, ellenben százakat mentett meg a haláltól. Egész életét a szegény népnek szentelte. De hogyha most kezükbe kerítik a vonatot, elevenen szétszaggatják — talán ugyanazok, akiknek életét visszaharcolta a haláltól: állati kéjjel fogják kínozni és megölni, mert burzsuj! Burzsuj? Hát persze, fehér gallért hordott, mindig meg volt mosva a keze, még arany plomba is van a fogában! Eszembe jut Fetuchov, az a szegény írnok, akit városunkban a pogrom alkalmával agyonvert a tömeg: burzsujnak tartották az aranyplombája miatt!

És Filippov felcser, széles, kedélyes orosz arcával, szláv trombita-orrával: egész élete csupa munka és nélkülözés volt... burzsuj! Meg kell halnia, mert hát a vörösök nem akarják, hogy egyetlen burzsuj is életben maradjon! Jól megválasztottátok a színeteket! Vörös! Igen, a vörös szín a vér színe; vér vagytok ti magatok, vér a gondolkodástok s az érzésetek, vér az akaratotok, vér és egyre csak vér!

Kezem erősen szorongatja a ciankális üvegcsét ... ez az utolsó reményem.

1919. JÚNIUS 30.

MÖGÖTTÜNK van már Vagaj, Isim, Nazi-vajevszkája. A vonat gyakran áll órákhosszat a nyílt pályán, az állomásokon azonban nagy ritkán sikerül egy kis vízhez jutnunk, oly sietve megyünk tovább. Iszonyúan szenvedünk a szomjúságtól, mert nincs edényünk, hogy egy kis készletet tartsunk benne. Anyám még mindig beteg, apám visszaeső tífusztól fél. Szegénynek minden zökkenés irtózatossá kínokat okoz. Nagynéném egyebet se tesz, csak spiritusszal égeti ki a tetűcsípéseket.

Anyámnak kiütéses tífusza van! Apám mellette ül és szomorúan mered sovány arcába. Anyám most öntudatlan ...

Nekem ez az egész utazás olyan, mint egy szörnyű álmom, mint egy lidércnyomás ... nem lehet ez valóság!

A kocsi ingadozik, anyám nyög, a többiek a kiütéses tífusztól való féltükben a kocsi sarkaiba zsúfolódtak össze, hűgaim fejüket köpönyegükbe dugva kuksolnak s csöndesen sírnak. A vonat szakadatlanul rohan előre. A forróság elviselhetetlen, víz nincs ... nem bírom tovább!

1919. JÚLIUS 1.

A VONATUNKON naponta meghal néhány ember. A holttesteket az állomáson rakják le. Ha soká nem áll meg a vonat, a szörnyű hőségben a holttestek oszlásnak indulnak s pokoli bűzzel töltik meg a kocsit... s mellettük még élők hevernek!

Az állomásokon azonban mindenütt ünnepi díszben öltözött tömeg vár bennünket, amely egyenesen azért jár a pályaudvarokra, hogy a menekülő vonatokat nézze. Ezek az emberek, akik a vörösöket még nem ismerik, kíváncsian néznek bennünket, félig megvetően, félig csudálkozva, s kérdezik, hogy miért menekülünk. Legtöbbjük ostobaságnak vagy szeszélynek tartja a futásunkat.

Anyámnak még mindig nagy láza van.

1919. JÚLIUS 2.

ANYÁM lázas állapotában folyvást a vörösökről beszél. Néha felugrik, menekülni akar, Gorbunovról, Grizeldáról, a csekáról kiált valamit ... Kínos figyelemmel követjük lázas látomásait ... segíteni nem tudunk rajta.

Ma véletlenül ismét az egyetem vonatával kerültünk, össze. Ki sejtené, hogy ezek a lerongyolódott, piszkos, bozontos szakállal benőtt férfiak — egyetemi tanárok! Georgi Alexandrovics a lépcsőnél ült s egy könyvet olvasott, mellette füzet s abba időnkint jegyezgetett. Akaratlanul is elmosolyodtam: hú maradt önmagához!

Jekaterina Pavlovnára alig lehetett ráismerni, annyira lesoványodott és elgyöngült. Micsoda kínszenvedés ez egy terhes asszonynak!

Az elegáns professzor, aki olyan volt, mint egy angol lord, most a kocsi padlóján kuksolt s egy kis tálban holmi piszkos rongyokat mosott; felesége betegen feküdt. A nyelvtudomány

professzora egy kis gyerekkel járt fel s alá s próbálta lecsöndesíteni a bakkecskéről szóló dalocskával. Az ő felesége is beteg volt.

1919. JÚLIUS 3.

ÁTHALADTUNK Omszkon, Tatarszkáján, a barabinszki síkságon ... Éjszaka nyitva tartjuk az ajtót, hogy valamennyire aludni tudjunk. A csöndes, sötétkék felséges ég lenéz hozzánk, betódul a friss fű illata, a tücskök ciripelnek ... de az emberek, akiket a félelem, a fájdalom és a gyűlölet harapófogói marcangolnak, nem tudják felfogni ezt az isteni szépséget!

Apám sem tud aludni. A padlón ül, lábát lelógatja s kinéz a messzeségbe. Arca húsz esztendővel idősebbnek látszik, mint félévvel ezelőtt. Vájjon mire gondolhat?

1919. JÚLIUS 4.

NOVONIKOLAJEVSZK. A pályaudvar telezsúfolva mindenféle nemzetiségű katonával és tiszttel. Hogy lehet ez? Egész úton egyetlen vonattal sem találkoztunk, amely a front irányába haladt volna. Mit csinálnak itt ezek az orosz tisztek? Miért nem mennek a frontra?

Tovább utazunk. Sok bjezsenc Novonikolajevszkben maradt, a titkos tanácsosné is, akinek itt rokonai vannak.

Mellettünk folyvást idegeneket vivő vonatok haladnak el, majdnem csupa szalonkocsi

konyhával, fürdővel s minden elképzelhető fényűzéssel. Bószító dolog ezekbe a jóllakott, telezabált arcokba nézni, amíg a mieink éhesen, piszkosan fetrengenek a marhakocsikban.

1919. JÚLIUS 5.

ISMÉT a nyílt pályán állunk. Mögöttünk, előttünk menekülő-vonatok. A kocsik zsúfolva emberrel és holmival. Ágyakat, asztalokat, díványokat látni. Sokan tyúkokat, sőt disznókat is hoztak magukkal. Újra meg újra föltűnik nekünk az a tény, hogy a menekülők közt nemcsak úgynevezett burzsujok, hanem egészen kis emberek, sőt munkások is vannak. Valamennyinek szeme elé mered a vörös terror kísértete.

Anyámnak még mindig nagy láza van.

1919. JÚLIUS 7.

AZ ÁLLOMÁSOKON és kis megállóhelyeken, ahol áthaladtunk, a falak teli s tele vannak ragasztva apró cédulákkal: ez a menekülők postája. Hogy ki gondolta ki, azt persze senki sem tudja, de legcélszerűbb módja az értesítések adásának olyan időben, amikor nincs levél, nincs távirat s ezrek és ezrek nem tudják, hol vannak legközelebbi hozzátartozóik. Az ember fölragaszt egy ilyen cédulát s reméli, hogy az utána következők ennek az egész irodalomnak végigolvasása közben rábukkanak az őket ér-

deklő közlésre is. Ezeket a kis leveleket mindenki a legnagyobb gonddal kezeli; ha valaki meglátja, hogy a szél elfúj egyet, tüstént fölveszi és visszarakasztja. Ragasztóanyagul többnyire kenyeret használnak. Honnan venne egyebet egy bjezsenc? A közlések rendszerint igen rövidek; de mennyi fájdalom, szomorúság és boldogtalanság beszél belőlük! Például:

„A gyerekekkel Irkuck felé megyek. Vaszja útközben meghalt. M. P. Vasziljevskája Kungurból.”

„Papa, a vasútvonattal utazunk, mama útközben kiütéses tífuszt kapott. Kátya és Tászja Gyakonov.”

„Kolja! Az utolsó pillanatban menekültünk, rólad már semmit sem tudhattunk meg és borzasztóan nyugtalankodunk miattad. Csita felé megyünk. Szüleid: Trofimov, Jekaterinburg.”

Többnyire azonban erre a mintára vannak fogalmazva a közlések, s mi is így csináltuk:

„Rachmanov doktor családjá X-ből a szanitécvonattal Irkuck felé utazik, kocsiszám: 72.532.”

Ezek a cédulák kicsi, de borzalmas tanúságai annak a viharoknak, amely az orosz földön végigsöpör s az embereket úgy kavarja összevissza, mint a száraz faleveleket.

1919. JÚLIUS 7.

MA ismét összetalálkoztunk az egyetemi vonattal. A vasúti kocsirázásától Jekaterina Pavlovna idő előtt lebetegedett s a gyermek hol-

tan jött a világra. Az asszony mozdulatlanul hever a kocsiban s olyan, mint a halott. Hogy örült ennek a gyerekek!

Beszéltem néhány tanárnéval. Nem lehet rájuk ismerni; piszkos rongyokba öltözve, kormos arccal kuksolnak egy kis rőzsetűz körül s próbálnak összekotyvasztani valamit. A kocsi belsejében a férfiak a priccseken hevernek, a gyerekek ordítognak, veszekszenek, verekszenek a szárításra mindenfelé felaggatott rongyok között.

1919. JÚLIUS 8.

ANYÁM átesett a krízisen, de még oly gyöngye, hogy mozdulni sem tud.

1919. JÚLIUS 9.

A CSEHEKKEL gyűrűkön vaját, cukrot és konzerveket cseréltünk. Anyámat most igen jól kell táplálni, de még a legszükségesebbet sem tudjuk megszerezni neki.

1919. JÚLIUS 11.

APÁMNAK egy régi páciensnöje ma egy kis tálat meg egy férfiinget ajándékozott nekünk. Most apám legalább inget válthat.

Iszonyú hangulatban van, ingerült, folyvást veszekszik; igen sűrűn iszik Veznovszki mérnökkel, akinek nem tudom honnét, de mindig van vodkája. Engem kétségbeejt ezzel.

1919. JÚLIUS 12.

MA ismét fehéreneműt mostam a sebesülteknek. Ez a fehérenemű! Csupa genny, rothadás, ürülék! Emberfölötti lelkierő kell már ahhoz is, hogy hozzányúljon az ember. S nem is ér sokat, hiszen tüstént bepiszkolódik megint.

Nem múlik el óra anélkül, hogy a vonatunkon meg ne halna valaki.

1919. JÚLIUS 13.

MÖGÖTTÜNK Marjinszk, Bogotol, Acsinszk. A vörösök párthívei egyre félelmesebbek. Az itteni lakosság nagyon haragszik a fehérekre, különösen a csehekre, akik a pályatestet őrzik. Azt mondják, hogy ezek bosszúból, amiért a vörösök hívei a vonalat meg akarták rongálni, felégették néhány falut, amelyek az egész dologban ártatlanok voltak. Állítólag különösen veszélyes a helytet Tajset körül.

1919. JÚLIUS 14.

TAJSET. Figyelmeztettek bennünket, hogy az előző vonatot a vörösök hívei kisiklatták s valamennyi utasát — az asszonyokat és gyerekeket is — lemészárolták. Kértük az állomásfőnököt, hogy tartsa vissza a vonatot, amíg a pályát meg nem tisztítják, de azt felelte: — Miattatok nem béníthatom meg az egész közlekedést! A síneket úgy ahogy kijavították, talán keresztüljuttok valahogyan!

Hozzánk is, a többi kocsiba is felszállt néhány cseh, hogy az esetleges vörös támadástól megvédjen. Talán most írok utoljára a füzetembe. De érdekes: a halál gondolata nem ijeszt többé. Vadim meghalt, nagybátyám, nagynéném, nagyszüleim, annyi jóbarátunk és ismerősünk nem él már, minden órában halnak körülöttem az emberek ... Miért maradnánk éppen mi életben? Nem is imádkozom már az életért; csak azt mondom: történjék meg a Mindenható akaratai

1919. JÚLIUS 15.

A FÉLELMES éjszaka elmúlt. Vonatunk tovább ássa bele magát a végtelen Szibériába. De ezt az éjszakát nem felejttem el soha! A sötét égen nincs egy árva csillag, nedves földszag kúszik be hozzánk az ajtó hasadékán. A vonat lassan, egészen lassan halad, mert a síneket csak most igazították meg s mert lehet, hogy a vörösök közben ismét föltépték a pálvát. Kinnézek a törött ablakon s látom a lejtőn a szétrombolt vagonok szörnyű sziluettjeit: olyanok, mint az ősvilág fenyegető szörnyetegei. Háttérben a sötétfekete szibériai Tajga végtelen fala. Ekkor hirtelen lövés dördül el, aztán második, harmadik s Isten tudja, még hány. A csehek leugrálnak a priccsről, az ablakhoz rohannak s kezdenek kilövellőzni a sötétségbe. Néhány golyó belecsapódik a kocsinkba, az asszonyok rémülten sikoltanak fel, a gyerekek sírni kezdenek. A vonat egyszerre gyorsabban kezd haladni s néhány másodperc múlva már úgy száguld, mint a szélvész, egyre gyorsabban —

azt hisszük, minden pillanatban leröpülünk a meredek lejtőn.

A lövöldözés elcsöndesedik; rövid idő múlva megérkeztünk a biztos állomásra s ott megálltunk. Még éjszaka megjött a hír, hogy a vörösök a mögöttünk jövő vonatot kisiklatták s mielőtt még a csehek elúzhették volna őket. több mint száz embert, nagyobb részt asszonyokat és gyerekeket, lemészároltak.

Azt mondják, a csehek nagy hibát követnek el ebben a körzetben, amikor a lakosságot teszik felelőssé a vörös párthívek szörnyű, véres tetteiért, büntető különítményeket küldenek ki a falvakba, sőt helységeket égetnek fel. A lakosság gyűlöli a cseheket s velük együtt a feheréket is.

1919. JÚLIUS 16.

IRKUGK. A vonatunk mellékvágányon áll, a betegetek már bevitték a városi kórházba. Persze nem sokan maradtak az egyhónapos utazás szörnyű szenvedései után. Mi még mindig a vagonban lakunk, de már voltunk a városban. Leverő hatást tett ránk. Nap, életöröm, gondtalanság. Az asszonyok világos, tarka szoknyácskákban, fehér kurta harisnyában, kacagva sétálgatnak; teméntelen harcképes korban levő férfi, a kávéházak és cukrászdák zsúfolva. Egész sereg külföldi — japán, francia, amerikai és mindenek fölött: cseh. Sötétben surranunk végig az utcákon — mi, akik mindent elvesztettünk, akik a „halál vonatáról” jövünk s egyebet sem láttunk, csak betegséget, éhezést és halált. Bánt ezeknek az embereknek öröme és

életkedve — hiszen éppen úgy el vannak jegyezve a vörös halállal, mint mi. Gyűlöljük ezeket az embereket, akik vígan kacagnak szembe a feléjük közeledő rettenetes, mérhetetlen nyomorúsággal; százszorta ostobábbnak látjuk őket, mint az állatokat, amelyeket a vágóhídra vezetnek s amelyek útközben kérődzve álmodoznak az imént megevett szénáról.

1919. JÚLIUS 17.

FÖLKERESTÜK apám rokonait. Igen gazdag emberek, fényesen berendezett óriási házuk van a legélénkebb utcában. Megijedtek a latunkra. Apám közölte velük, hogy mindenünket elvesztettük s a pályaudvaron marhakocsiban lakunk, mert a városban nem tudunk lakást találni. A kedves rokonok azonban, akik öten lagnak tizenkét szobában, nem tartották szükségesnek, hogy menedéket ajánljanak föl nekünk. Ebédre meghívtak ugyan, ezt azonban köszönettel visszautasítottuk, mert láttuk, mennyire rettegnek ezek a gazdag üzletemberek a „szegény rokonoktól.” — Sajnáljátok a pénze-teket, sajnáljátok az embertársaiktól, még rokonaitoktól is? Igen, hisz sajnálatok minden garast azoktól a hősoktól is, akik a fronton a vérüket adták oda, hogy a szabadságot, az emberiséget és Oroszországot megmentés! Nem gondoltátok meg, hogy ezek az emberek, amikqr ideáljaikért harcoltak, mellesleg a ti pénzeszsájcjaitokat is védelmezték! Nem, ezt meg sem tudtátok gondolni, mert az a garas, amelyet *ma* kell odaadnotok, égeti a lelketeket és keserves

könnyeket csal ki a szemetekből! Ilyenkor oly vakká váltok, mint a dögben mászkáló féreg; túlságos fájdalmatokban, amiért kedves pénzete- ket még ma, azonnal oda kell adnotok, meg sem tudjátok látni, hogy ezzel az áldozattal talán megváltottátok volna azt a jogot, hogy pénzes- zsákokot még holnap is a tiétek legyen!

Miért is vannak olyan emberek, akik em- bertársaik vérért akarják inni? Bizonyára azért, mert vannak olyanok is, akiknek szemében egy uncia arany többet ér, mint az egész emberiség vére!

1919. JÚLIUS 18.

A NAP legnagyobb részét a pályaudvaron töltjük el. Ismerősöket kutatunk, tudakozódunk a dolgok állásáról. Itt különösen világossá válik az, amit már egész utunkon láttunk: hogy t. i. csak a cseheknek, amerikaiaknak, japánoknak s a többieknek van szavuk, az oroszoknak nincs, pedig hát az ország mégis csak az övék volna. Az oroszokkal leereszkedően hűvösek ezek a külföldiek; minket menekülteket nyíltan meg- vetnek.

1919. JÚLIUS 19.

A KOCSINKBAN úgy elszaporodtak a férgek, hogy most a vágón alatt hálunk. Bárcsak talál- nánk már valami szobát a városban! Annál is inkább szeretnénk lakáshoz jutni, mert joggal félünk attól, hogy a vörösök mindenekelőtt a vagonlakókat fogják agyonlőni.

1919. JÚLIUS 20.

LEGTÖBB bjezsenc VladivosztoK irányában akar továbbmenni s onnan Japánon át Európába jutni. Nekünk itt kell maradnunk, mert nincs pénzünk, hogy külföldre menjünk. De mi lesz belőlünk, ha a vörösök elérnek Irkuckba?

1919. JÚLIUS 21.

A PÁLYAUDVARI étteremben van egy nagy gipszfigura, egy néger, akinek valaki leverte az ajkát. Kezében vázát tart, amelyben valamikor gyümölcs volt. Most tele van cédulákkal: ez a menekülők postája. A közlések tartalma mindig ugyanaz: Megyünk VladivosztoK felé. Külföldre megyünk, stb. Betettünk egy cédulát, amely így szól: Rachmanov doktor és családja a 24-es tartalékvágányon laknak, va-gonszám: 72.532.

1919. JÚLIUS 24.

MA összetalálkoztunk a pályaudvaron apámnak egy régi betegével, egy pályamunkás-nővel. Szinte sírt örömeben s alaposan kikérdezett mostani helyzetünk felől. Legnagyobb részvétellel azt hallotta, hogy még csak számovárunk sincs.

Alighogy „haza” értünk, megjelent a derék Fjokla Szemjonovna s hozott egy számovárt — régi volt, horpadt, ütött-kopott, de mégis használható.

— Hát maga nem marad aztán szamovárnélkül? — kérdezte apám.

— Az mindegy, rokonoknál lakom, ihatok velük együtt.

Amikor ez a kedves asszony elment, keserűen mondta apám:

— Látjátok, gyerekek, így van ez. Csak a szegénynek van szíve, gazdag ember nem ismeri a részvétet. A mi rokonainknak legalább öt szamovára van, de egyet sem ajánlottak fel, s ha kérünk tőlük, bizonyosan azt felelték volna, hogy egyet sem nélkülözhetnek!

1919 JÚLIUS 25.

VÉGRE elszállásoltak bennünket. Szobát kaptunk egy mérnök lakásában, főznünk pedig egy távirász konyháján szabad. Új házigazdánk első kérdése ez volt: — Miért menekültetek el a vörösök elől? Mi itt alig várjuk már, hogy a vörösök megszabadítsanak a fehérektől. Ezek el sem képzelik, mennyire megnehezítik az életünket!

Amikor aztán a csekáról beszéltünk nekik, hitetlenül rázták a fejüket és kikacagtak. Egyszerűen hazugságnak tartották az egészet!

A padlón hálunk, a köpenyeinken, s a földön ülve kell ennünk.

1919. JÚLIUS 26.

MA jártam az egyetem irodájában. Apám megszidott s azt mondta, hogy az ember lemondhatna az efféle ostobaságokról, ha az sincs,

amit egyék. Utóbbi időben igen ingerlékeny és sok-sok esztendőt öregedett.

Az egyetem irodájában egy kicsi, karcsú, igen elegáns szőke nő fogadott. Amikor közöltem vele, hogy bjezszenka, menekült vagyok, ezt mondta:

— Nem értem, hogy lehet a vörösök elől menekülni; mi mind türelmetlenül várjuk a bolsevistákat! Egyébiránt nagyon nehéz dolga lesz itt az egyetemen; aligha talál valakit, aki könyveket adjon kölcsön magának.

Hát még itt, az egyetemen is a bolsevistákat várják! Nem akartam hinni a fülemnek; lehetséges, hogy a diákok csak azért ne adjanak nekem könyvet kölcsön, mert a vörösök elől menekültem? Oly valószínűtlen ez, hogy nem is hiszem.

1919. JÚLIUS 27.

HÍRESZTELIK, hogy a fehérek offenzívára készülnek. Ma idejött hozzám a távirász s megkért, — persze nevetségesen alacsony díjazásért, — hogy tanítsam egy kicsit az ő Vaszjka fiát.

— És kérem, ne felejtse el hittanra is tanítani! — tette hozzá.

1919. JÚLIUS 28.

GLASZKOVÓBAN lakunk, a pályaudvar mellett emelkedő dombon. A kertben van egy szárnyépület, amelyben hadifoglyok laknak. Csodálatos tortákat készítenek a kávéházak

számára. Amikor ma délután a padon élveztem a napsütést, egyik fogoly odalépett hozzám s beszélgetni kezdett. Csupa osztrák tiszték.

1919. JÚLIUS 30.

ÉPPEN lecke előtt hallottam, amint a távirás azt mondja a fiacskájának:

— Vaszjka, vedd le a keresztet, s nehogy imádkozni merj! Az csak afféle hülyeség.

Tüstént megértettem, hogy a fehérek dolga rosszul áll. Meg is tudtuk nemsokára, hogy Gseljabinszk már a vörösök kezén van.

1919. AUGUSZTUS 2.

Ma ismét a pályaudvaron voltam, hogy ismerősöket keressek s megnézzem, nem tartogat-e számunkra valamit az ajkatlan néger. Amint éppen átnézem a menekülők postáját, odalép hozzám egy egyenruhás idegen s tört orosz nyelven megszólít. Megértettem annyit, hogy valamiféle miszterek többször is megfigyeltek bennünket, amíg a vagonban laktunk, nagyon sajnálnak és szívesen elvinnének Vladivosztkba. Semmiben nem szenvednénk hiányt. Természetesen köszönettel visszautasítottam. Az idegen távozása után egy kisasszony szólított meg, aki hallotta a beszélgetésünket:

— Bocsásson meg, de nagy ostobaságot követ el, ha visszautasítja az amerikaiak ajánlatát! Én is velük utazom. Finom és előzékeny

emberek, nekem egymagámnak félkupét tartanak fenn. S micsoda evések vannak! Aztán mindennap kádfürdő, még manikűrözés is! És mit akar itt? Ha a vörösök idejönnek, talán agyonlövik; így azonban megmarad az a lehetősége, hogy egy ilyen amerikai még feleségül is veszi s kikerül külföldre!

1919. AUGUSZTUS 4.

ÚJRA elmentünk a csehekhez s egy aranyláncon cukrot, lisztet és vaját cseréltünk. Hogy honnan van ennyi mindenük! S mi jögon úznak ők a bőségben, amíg mi jóformán éhenhalunk? A mi napi eledelünk most egy tányér scsi meg egy kis kenyér — semmi más.

1919. AUGUSZTUS 5.

VÉGRE sikerült tapcsánokat, primitív faágyakat szereznünk s most úgy alszunk ezekben, mint a legpuhább pelyhes nyoszolyában. Matrac: a köpenyünk, párna: egy bátyú fehérnemű, takaró: a ruhánk. De mit csinálunk majd télen?

1919. AUGUSZTUS 7.

A TÁVÍRÁSZ felesége ma egy kis asztalt adott nekünk. Vaszja kereszt nélkül jár s én nem tanítom hittanra. Vagyis: a fehérek rosszul állnak.

A cseljabinszki előnyomulás vereséggel végződött, a sereg szalad.

1919. AUGUSZTUS 8.

AZ ANGARÁN átvivő pontonhíd hosszú korlátja tele van ilyen felírásokkal: „Üssétek agyon a zsidókat, üssétek agyon a cseheket! Mentsétek meg Oroszországot!” Napközben eltávolítják a felírásokat, reggelre mindig ott vannak újra.

1919. AUGUSZTUS 15.

ESTE. Szüleim, húgaim a városba mentek a nagynénémhez. Egyedül vagyok. Egész nap dolgoztam: padlót súroltam, ételt hoztam, fát aprítottam, aztán, három órától fogva, az egyetemi könyvtárban tanultam. Ablakunk alatt, a kertben, hervadni kezdenek már a levelek . . . Azt hittem, az idő megkönnyíti majd, hogy feledjem Vadimot — de nem tudom feledni, egyre fájóbb a seb ...

1919. AUGUSZTUS 25.

KEVÉS már a bjezsenc a pályaudvaron; nagyobbrészt továbbutaztak Vladivosztok felé... Nekünk itt kell maradnunk.

1919. AUGUSZTUS 28.

AMINT apám hazafelé jött a kórházból, kilopták zsebéből arany cigarettatárcáját, amelyet alkalmazottai ajándékoztak neki huszonöt-éves szolgálati jubileumára. Kétségbe van esve. A rendőrségen mosolyogtak, amikor segítséget kért; hogy is lehetne egy tolvajt megtalálni ebben a zűrzavarban! Azt tanácsolták neki, hogy a zsbivásáron nézzen utána.

1919. SZEPTEMBER 1.

A TÁVÍRÁSZ ma azt mondta:

— Vaszjka, vedd föl a keresztedet! Maga pedig, Alexandra Lvovna, legyen oly jó és tanítsa ismét hittanra!

Szívem hangosan feldobogott örömben: a fehérek ismét jobban állnak!

1919. SZEPTEMBER 3.

AZ EGYETEMEN megkezdődtek az előadások. Az egyetemi iroda tisztviselőnőjének igaza volt.

A diákság felháborítóan bánik velünk menekültekkel. Húsz kommunista sincs az egyetemen, de majdnem valamennyien „szimpatizálók”, ahogy ezeket a megvetésreméltó embereket nevezni szokták. Az első előadáson az utolsó padba ültem, mellettem két diáklány foglalt he-

lyet: egy bájos szőke, olyan arccal, amilyeneket az angol képeslevelezőlapokon látni, meg egy keleti típusú fekete. Mindakettő igen rokonszenves hatást tett rám, megkérdeztem hát őket, mit kell tenni, hogy a vizsgákhoz szükséges könyveket megkaphassa az ember.

— Idevaló maga? — kérdezte a szőke.

— Nem, bjezszenka vagyok.

— Akkor itt senkisésem ad magának könyvet! — felelte, — kevés a könyv és kézről-kézre jár, de csak köztünk!

Mindakettő felállt s másik padba ült át; egyedül maradtam. Lehetséges ez? Megőrültek itt az emberek? A vörösöket várják? Boykottálnak valakit, aki a .cseka elől meg akarta menteni az életét? S éppen azok, akik elsőként fogják a vörös öklöt megérezni? Igazán nehéz eldönteni, hogy a komizságuk nagyobb-e, vagy az ostobaságuk!

Hanem én azért tovább dolgozom: jegyzem az előadásokat s a jegyzeteim alapján fogok levizsgázni.

1919. SZEPTEMBER 5.

MOST csak azoknak az estéknek élek, amikor az egyetemre járok s az előadásokat hallgatom. Hosszú utat kell megtennem, házunktól a pályaudvaron át a régebbi kormányzó házáig, ahol most az egyetem tanyázik. Legjobban szeretem a filozófia történetéről s a lélektanról szóló előadásokat. S olyan különös érzés aztán, amikor késő este hazajövök, a vad Angara partján, amelyben a város ezer fénye tük-

röződik, s fölöttem a békésen ragyogó csillagok... Nem tudom elhinni, hogy valahol a messzeségben ellenség ólálkodik, aki egyre közelebb jő s mindnyájunkat meg akar semmisíteni.

1919. SZEPTEMBER 15.

A KÍSÉRLETI lélektan szemináriumában egy csoportba kerültem a szőke leánnyal meg a feketével, akik múltkor oly nyíltan kifejezték irántam érzett megvetésüket. Most azonban már kegyeskednek szóba állni velem.

1919. SZEPTEMBER 17.

A PRESZNOVSZKÁJA Sztanicánál állítólag megverték a fehérek a vörösöket. Uram Isten, segítsd meg őket! De apám nem reménykedik; azt mondja, hiába verekszenek akármilyen jól a katonák, ha a hinterland nem teljesíti kötelességét. És hogy is teljesítené, amikor éppen az intelligencia, amelynek a nép helyett gondolkozni kellene, minden lehetőet megtesz, hogy a bolsevista örületet diadalra juttassa!

1919. OKTÓBER 2.

MAJDNEM négy hétig tartó harcok után sikerült a fehéreknek a vörösöket a Tobolon túlra visszavetni.

Köztünk, menekültek közt, már el-elhangzik az a szó, hogy a karácsonyt talán otthon töltjük. Én azonban nagyon is világosan látom, hogy a győzelmet jóformán csak a fronton harcoló hősök akarják; a hinterland, a gyáva, ostoba, önző tömeg s vele a még gyávább, még ostobább és még önzőbb polgárság a vörösöket várja. Ti drága, derék hősök, akik a fronton éhenvesztek és megfagytok, mert a hinterland nem akar áldozatot hozni, miért is haltok ti meg voltaképpen? Kiért? Ezekért az emberekért? Inkább mondjatok le a harcról, hadd kapják meg a vöröseiket, akiket olyan epedve várnak!

Siratni tudlak, ti hősök, annak a dalnak hallatára, amelyet karácsonykor énekeltek, amikor bennünket felszabadítottatok:

Bátran szállunk harcba
Szent Oroszországért!
Együtt ontjuk érte
Fiatal vérünket!

1919. OKTÓBER 15.

A LAKÁSADÓINK ma meghívtak teára. Régen elszoktunk már attól, hogy széken ülünk s csészéből igyunk, ne olyan pohárból, amelyet szétvágott palackból magunk készítetünk. A háziaknál egy fiatal technikus vendég is volt. Ez is előállt azzal az ízetlen kérdéssel, amelyet itt senki sem enged el nekünk — hogy voltaképpen miért is menekültünk el a vörösök elől.

— A fehérek a monarchiát akarják visszaállítani, de ez nem fog sikerülni nekik! — tette hozzá fenyegetően.

— A fehérek egyáltalán nem akarják a monarchiát! — mondta apám.

— No, hát akkor mondja meg, hogy mit akarnak tulajdonképpen! Egyik azt állítja, hogy a monarchiát, másik, hogy az Eszer-ekkel tartanak, a harmadik, hogy Kolcsák a külföldnek akarja Oroszországot eladni... Ellenben a bolsevisták a nép uralmát jelentik! Nekünk bizony kedvesebbek ők, mint a maguk fehérei, akik azt se tudják, mit akarnak!

1919. OKTÓBER 17.

N ... tábornokné sokat beszél nekem Kolcsákról. Férje a régens közvetlen közelében dolgozik s azt mondja, hogy rendkívül finom, képzett, önzetlen és szerény ember; egyáltalán nem vágyik a hatalomra, csak Oroszországot akarja megmenteni. Utóbbi időben persze ideges, izgatott és ingerlékeny. Nem is csoda; látja, hogyan kezd összeomlani az a mű, amelynek életét szentelte. A tábornokné azt mondja: nem lehet részvét nélkül nézni sápadt arcát, összeszorított ajkát s lázasan csillogó szemét.

Pepelajev tábornokban azonban nem bízik; azt mondja róla:

— Ez az ember Eszer, azok pedig a legmegbízhatatlanabb, legalattomosabb emberek, akiket el lehet képzelni. Inkább bolsevistákkal

legyen dolgunk, mint Eszerekkel. Mert a bolsevista nyílt ellenség, az Eszer titkos.

Ellenben Szakharov tábornokról a legnagyobb tisztelettel beszél.

1919. OKTÓBER 18.

EGÉSZEN sajtáságos ez az én mostani életem — tarka, akár a menekültek ruhája. Reggel, mikor fölkelek, begyűjtöm a szamovárt, kitisztítom a cipőket és elkészítem a szűkös reggelit. Apám hallgatva, morcosan elfogyasztja s indul a hadikórházba. Anyám, aki a tifusz után még mindig nem tud egészen magához térni, majdnem egész nap ágyban fekszik, s apám távozása után elég bajom van vele. Most kezdődik az a nehéz feladat, hogy megállapítsuk: kevés megmaradt holminkből mit lehet még élelmiszerekért elcserélni. Anyám olyan nehezen válik meg ezektől a dolgoktól, mintha élőlények volnának. Micsoda gyöngédséggel és szeretettel nézegeti el valamennyit! Ezt a gyűrűt apám ajándékozta neki, am azt nagyapa, egy harmadik a nagymamára emlékezteti és így tovább. — Végre, amikor anyám sok könnyhullatás után megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy valamelyiktől meg kell válni, elindulok a „Manzurkára”, hogy pénzzétegyem az illető értéktárgyat. A világ minden népéből összeverődött, leírhatatlanul tarka tömeg veszi körül azokat a szerencsétleneket, akik itt kénytelenek a holmijukat áruba bocsátani. Mindenki igyekszik a lehető legolcsóbban vásárolni, mindenféle komisszág és csalás felhasználásával; még a legkorrektebb eszköz a kő vagy a fém valódi-

ságának kétségbevonása. Már megszoktam azokat a szemtelenségeket és otromba elmésségeket, amiket ilyenkor el kell viselni. Ha végre sikerült a gyűrűt vagy láncot eladnom, megveszem az élelmiszereket s hazasietek. Anyám gondosan beosztja a megszerzett kincseket, hogy az életünket minél tovább tengethessük belőlük.

Aztán fát vágok, a folyóra megyek vízért s kiviszem az öblögetővizet. Anyám ilyenkor szomorúan néz rám, én azonban nem fogom fel tragikusan a dolgot. Lassankint vissza kezd térni régi vidámságom és életörömem. Ismét élni akarok ... Csodálatos, megbecsülhetetlen érzés ez! örülök a fehér hónap, az Angara tiszta, világoszöld vízének, örülök favágás közben minden mozdulatnak, minden izomfeszülésnek. Az életnek ez a lángja átjárja testemet-lelkemet — semmi egyebet nem akarok most, csak azt, hogy körülöttem mindenki éljen s én magam is éljek, éljek ...

Az ebédet egyetlen lábasunkban főzzük meg, amely amellet még lyukas is, s használat előtt minden alkalommal meg kell foltoznunk. Ebéd után a hadikórházba megyek, este pedig az egyetemre. Ezek a legboldogabb óráim. A lélektani és filozófiai előadásokon kis időre ki tudok szabadulni a valóság hatalmából.

1919. OKTÓBER 25.

MA váratlan látogatóm volt: Maruszja Pefuchova. Éppen olyan undokul volt öltözve, mint én, de az arca ragyogott az örömtől.

— Jöjjön, Alja, — mondotta, — menjünk sétálni egy kicsit!

Az Angara partjára érve hirtelen ezt kérdezte:

— Tulajdonképpen miért nem mennek külföldre?

— Nincs pénzünk, — feleltem kurtán.

— Tudniillik megmondom, miről van szó, — folytatta húzódozva. — Mi Eszerek elhatároztuk, hogy csatlakozunk a bolsevistákhoz .. . Ilyenformán Irkuck hamarosan a kezükbe kerül. Utazzanak külföldre, gyorsan, amíg nem késő; mert ha egyszer itt lesznek, bizonyosan agyonlövik mindnyájukat! Azért mondom, mert őszintén ragaszkodom magukhoz!

— Ismétlem: nincs pénzünk; egyébiránt olyasvalaki részéről, aki ezekhez a gyilkosokhoz csatlakozik, nagyon szentimentális dolognak találok, hogy az én életemért aggódik! — Dültől reszketve vágtam arcába ezeket a szavakat s faképnél hagytam. Ó, ezek az Eszerek, ezek az árulók, ezek a ...

1919. OKTÓBER 29.

MA nagy sikerrel olvastam fel a jellemről és egyéniségről szóló dolgozatomat. Felolvasás után a professzor behívott a szobájába, hosszasan elbeszélgetett velem eddigi tanulmányaimról, aztán felajánlotta, hogy az egyetem elvégzése után maradjak az ő tanszéke mellett.

Legfőbb, legszebb vágyam teljesülne, ha az egyetemen maradhatnék! Hálásan szorítottam meg a professzor kezét; de egy szempillan-

tás alatt ismét tudatára ébredtem a szörnyű valóságnak: jönnek a vörösök! Megeredt a könynyem; a professzor megdöbbenve nézett rám. Sírva mondtam el neki, hogy bjezszenka vagyok s így az elsők közé fogok tartozni, aki a vörös terrornak áldozatul esnek. Amikor elhallgattam, szelíden megsimogatta a hajamat s mély-séges komolysággal mondta:

— Kedves kisasszony, az életünk Isten kezében van. Úgy kell dolgoznunk, úgy kell teljesítenünk a kötelességünket, mintha nem is lenne holnap, amely véget vethet mindennek. Talán csakugyan úgy van, hogy a napjai megvannak számlálva, ha a vörösök bejönnek ide; de nemcsak az ön napjai, hanem az enyémekek és sok más emberé is. Hígyje el nekem: ha a vörösök bejönnek s végképpen hatalmukba kerítik Oroszországot, itt kő kövön nem marad; elpusztul minden s talán még azok lesznek a legboldogabbak, akik az elsők közt esnek áldozatul a vérgőzös, vörös mámornak.

Szívemben halálos szomorúsággal mentem haza a vidáman tovatáncoló Angara partján. Halálos szomorúsággal... de már nem magamat, a magam nyomorult kis életét sirattam, hanem a hazámat, Oroszországot, s azt a sok embert, aki Oroszországot jelenti. Most megértettem mindent. Ez a vég . . .

1919. OKTÓBER 30.

A FEHÉR hadsereg teljesen szét van verve. A hinterlandban: Marjinszkban, Tajsetben, Krasnojarszkban mindenütt fölkelések, amiket nyilván az Eszerek rendeznek.

1919. NOVEMBER 5.

OMSZKOT kezdik kiüríteni.

1919. NOVEMBER 10.

MENEKÜLT-szobánk még jobban megtelt. Egy lengyel vasutas feleségét és leányait szállásolták be hozzánk. Novonikolajevszkából menekültek. Átengedtem nekik az ágyamat.

1919. NOVEMBER 11.

MA egy doktor felesége is hozzánk került a leánykájával. Ezek Omszkból menekültek.

1919. NOVEMBER 14.

MIÉRT van az, hogy a magányosság érzete mind jobban erőt vesz rajtam? Jóformán sohasem vagyok egyedül, az egyetemen mindig van valaki körülöttem, mindig meghallgatom a többiek panaszait és kívánságait. Otthon: a munka, beteg anyámnak és szegény apámnak gondozása, aki irtózatosan szenved egész szerencsétlenségünk miatt. Az a sok gyerek, akivel foglalkozom, s akinek mesélek ... azt hihetné az az ember, hogy időm sem marad a magányosságra. És esténként mégis valahogy fölmászik a

torkomban — fejemet a párnába rejtem és sírok, oly magányosnak, oly elhagyottnak érzem magamat.

Senkinek sem szólok erről egy szót sem, mindenki jókedvűen, vidám arccal lát, mindenki azt hiszi, hogy ennek így kell lenni. Pedig úgy szeretnék gyöngé lenni, odasimulni valakihez s azt mondani: sajnálj engem, szeress engem! Úgy szeretném egyszer magam kimondani ezeket a szavakat, nemcsak hallani mindig: szeretlek!

Éppen ma mondta anyám Xénia Michailov-nának:

— ó, Alja miatt egészen nyugodt vagyok, azt nem lehet tönkretenni. Láttá-e már valaha is szomorúnak?

Ha tudná, hogy a bátor Alja éjszakánként belebőg a párnájába!...

1919. NOVEMBER 16.

OMSZK elesett! Úristen! Hány napig élünk még?

1919. NOVEMBER 20.

EGÉSZ Irkuckot elárasztották a menekülők. Képzelné sem lehet szörnyűbbet, mint ezek a rongyos ruhájú, sápadt, beesett arcú emberek, akiknek láztól csillogó szemében ott ül az üldöző vörösöktől való halálos félelem! Ugyan mit vétett ez a megszámlálhatatlan sok ember, asszony és gyerek?

1019. NOVEMBER 21.

MA megtudtuk, hogy a keleti front főparancsnokául Szakharov tábornokot nevezték ki. Most minden szem ezt az embert nézi, akinek szívósságáról és energiájáról sokat beszélnek. Talán neki sikerül megmenteni a mi Oroszországot!

1919. NOVEMBER 22.

SZAKHAROV tábornok kiáltványt adott ki, amelyben kijelenti, hogy a fehér hadsereg semmiféle párthoz nem tartozik s egyetlen feladata, hogy a vörösöket legyőzze. A nép ezután maga határozza el, hogy milyen uralmat kíván.

Érdekes, hogy milyen különböző hatása volt ennek a kiáltványnak.

— Ez az egyetlen helyes dolog, amit ebben az időben mondani lehetett, — jelentette ki a történelem-professzorunk.

— Ugyan kérem, — felelte egy tiszt, — azt kellett volna mondania, hogy helyre akarja állítani a monarchiát! Mi okosat lehet várni a néptől?

— A tábornokok és Kolcsák a külföldieknek akarják eladni Oroszországot! — hallottam valakitől a pályaudvaron.

— A cár alatt éhezünk, éhezünk a vörösök alatt is; a cár alatt be kellett fogni a szájunkat, a vörösöknél szintén! — mondta egy asszony. — A szegény embernek már csak az a sorsa, hogy ezen a földön csak a burzsujnak meg a biztosoknak lehet jó dolga.

Ilyen különbözők a vélemények. Csuda-e, ha a kormányon lévők nem tudják megtalálni azt az utat, amely mindenkit kielégít?

1919. NOVEMBER 23.

A KORMÁNY az úgynevezett „politikai centrum” kezébe ment át, amelyben az Eszerek játsszák a főszerepet. De mindenki meg van győződve arról, hogy a Eszerek hamarosan, talán már holnap a bolsevistáknak adják át a hatalmat. És ez lesz a vég ...

1919. NOVEMBER 28.

A KÍSÉRLETI lélektan szemináriumában körkérdést intéztek a nőhallgatókhoz, hogy mi az élet értelme az asszony számára.

Én asszony és ember akarok lenni egyszerre; asszony és anya akarok lenni, családot akarok, de egyéniség is akarok maradni, a tudománynak akarom szentelni magamat s együtt akarok munkálkodni vele.

A válaszok egyébiránt igen érdekesek. Legtöbben azt mondják, hogy a közjóért végzett munkának akarják szentelni magukat s ebben látják az élet értelmét. Némelyek úgy nyilatkoznak, hogy családot akarnak; de ezek nincsenek sokan s maradiaknak tekintik őket. Mások viszont azt írják, hogy még nincs életcéljuk, mert eddig együtt éltek a szüleikkel — egy válasz írója pedig kijelentette, hogy csak az alkal-

mas pillanatra vár és öngyilkossá lesz, mert az életnek egyáltalán nincs értelme.

1919. DECEMBER 11.

MA az egyetem előtt Maruszja Petuchova várt rám; örömtől sugárzó arcán tüstént láttam, hogy valami új és számunkra kellemetlen hírt hoz. Azt mondta:

— Nohát, a maguk Szakharov tábornokát, akiben olyan nagyon reménykedtek, elfogták a „mieink”. A tajgai állomáson fogatták el a Pepelajev testvérek.

— Lehetetlen! — kiáltottam az arcába, — Pepelajev, aki egy évvel ezelőtt megszabadított minket a vörösöktől?

— Pepelajev a mieink közé tartozik, ő is Eszer! — válaszolta büszkén Maruszja.

— Hát akkor áruló!

1919. DECEMBER 12.

ÉPPEN most járt nálam Anya Vereszájeva, a világ legnyughatatlanabb teremtese. Mindig siet, mindenkiel veszekszik s mindig panaszkodik, hogy őt mindenki megsérti.

— Ugyan, mondja meg nekem, Alja, hogy csinálja ezt maga? Emlékszik: amikor először jött az egyetemre, senki sem akart magának könyvet adni, mert bjezsenska. Most mindenki tűzbe-vízbe menne magáért, mindenki tiszteli s a férfiak mind szerelmesek magába. Ez volta-

képpen hosszant engem s kedvem volna összeveszíti magával, de éppen magával sehogyse lehet. Amellett nem is kacérkodik, nem epekedik s tulajdonképpen egész természetesen, hétköznapiasan viselkedik!

1919. DECEMBER 14.

G ... professzor ma egy pillanatra feljött hozzánk s ezt mondta:

— Alexandra Lvovna! Én még ma este elutazom a cseh vonattal; rövid időn belül külföldön leszek! Nem küldene velem levelet Weidle professzornak? Amint tudja, az most miniszter valahol külföldön. Talán segítségére lehet valahogyan!

Az öreg professzor közben részvétellel nézett két vörös kezemre, amely a jéghideg vizescsöbröt tartotta.

— Levelet Weidle professzornak? Jó, majd átviszem, ha készen leszek!

Leülök a faagyra és írni akarok. De miről? Arról, hogy fázom, hogy éhezünk, vagy arról, hogy néha fájdalommal gondolok vissza arra az időre, amely számomra most az elvesztett ifjúságot jelenti? Most írjak neki, amikor szerény és szerencsétlen vagyok? Nem!

A ceruza kihull kezemből s megragadom a csöbröt, hogy ismét a pályaudvarra menjek vízért.

1919. DECEMBER 17.

MA ismét sok munka volt. Először is a csehekhez szaladtam cukrot, vaját és darát cse-

rélni. Aztán megfőztem az ebédet, mostam, a könyvtárba mentem, aztán az egyetemre; este elláttam a szamovárt, fehérneműt foltoztam, tanultam a kis Vaszjkával s most végre egyedül vagyok a naplómmal. Rólad akarok írni, szegény Vadim ... Miért kellett elmenned tőlem, miért kellett magányosan itthagynod engem? Hát egész életem öröm nélkül, szerelem nélkül fog eltelni? . . .

Estefelé, amikor már sötétedni kezdett, egy koldusasszony lépett az ablakunkhoz, félénken megkocogtatta és enni kért; karján gyereket tartott — sovány, sápadt, nyomorúságos kis teremtest. Amíg az anya evett, karomra vettem. Körülbelül nyolc hónapos fiúcska volt. Vékony kis karjával átfogta a nyakamat, fejcskáját arcomra hajtotta. Lelkem legmélyéig megrendített. Odaadtam volna egész tudományomat — mindent odaadtam volna azért a boldogságért, hogy egy ilyen gyermekem lehessen.

— Milyen boldog lehet maga, hogy gyermeke van! — mondtam a koldusasszonynak.

— Csakhogy nincs, amit enni adjak neki, — felelte szomorú mosollyal.

1919. DECEMBER 20.

MOST mindennap eljárók a pályaudvarra, hogy vizsgára készüljek az újkori filozófiából. Ott legalább világosság és meleg van; a lármát, a jövés-menést meg lehet szokni, sőt még azt is, hogy az embernek minduntalan belebotlanak a lábába.

Itt a pályaudvaron mindent hall, mindent

megtud az ember. Szörnyű, félelmes dolog! Súgva adják tovább a híreket, mindenütt csupa rettegés, félelem, kétségbeesés. Minden erőmet összeszedem, hogy a filozófiára koncentráljam magam, de ma hiába: mintha sötét kísértetek húzódnának végig a világos termen s mindent eltöltenének suttogásukkal. S ahelyett, hogy kivonatokat készítenék, azokat a szavakat firkálom a füzetembe, amelyek körülöttem szállonganak a levegőben:

— Hallja? Hallja? Kolcsákot elfogták a csehek!

Szegény Kolcsák!

— Nizsnajdinszkban elfogták, kicsúfolták, francia, angol s nem tudom még miféle zászlókat ragasztottak a vagonja ablakára, csak az oroszot nem tűzheti ki többé!

— Elárulták és meg fogják ölni!

— Az Isten szerelméért! És a szövetségesek? Eltűrhetik ezt?

— A szövetségesek, azok is elhagytak bennünket!

Lázás szemmel nézem a füzetemet, amelybe reszkető kézzel írtam bele a körülöttem röpködő szavakat...

Ekkor fölemelkedik a szomszédom, egy fiatal tiszt, aki talán halálos betegen, mozdulatlanul hevert mellettem a padlón.

— Miért ment el tőlünk? — dadogja nehezen forgó nyelvvel. — Ha nálunk marad, utolsó csepp vérünkig harcoltunk volna mellette!

Egészen föl akar állni, de elgyöngülve roskad vissza s elhaló hangon mormogja:

— Kolcsák jön, Kolcsák jön! Lovasroham! Fel, fel! Oroszország megindul!

Rémülten felugrom, elfutok, vissza se nézek s hazasietek az Angara sötét hullámai mentén. Mögöttem mintha harsogna a kiáltás: Oroszország megindul! Oroszország megindul!

Igen, Oroszország megindul... A pusztulás, a halál felé!

1919. DECEMBER 21.

MA este végre pontosabb részleteket tudtunk meg Kolcsák elfogatásáról. A csehek egyszerűen eladták a bolsevistáknak s Janin tábornok, az entente-csapatok parancsnoka, hallgatva tűrte ezt.

Amint a pályaudvaron ismét átsiklottam a vagonok közt, hallottam, hogy egy munkás, aki éppen a tengelyagyakat olajozta, így szólt a társához:

— Bizony, komám, Cserjomchovónál feltartóztattuk a vonatját s kövekkel akartuk beverni a koponyáját, de nem engedték. De azt mégis elértük, hogy a mi vörös őrségünk fogja őrizni! Többet nem röpül ki a kezünkből!

— Hol van most a vonatja? — kérdezte a másik.

— Ott!

Abba az irányba néztem, ahová a munkás mutatott. Holtvágány volt s néhány személykocsiból összeállított vonat állt rajta. Gyorsan odamentem, legalább látni akartam egyszer azt az embert, aki meg akart menteni bennünket, akire a sorsunkat rábíztuk, akiért Szibériába jöttünk ...

Igen: a „barátaink” zászlóival díszített ab-

laknál csakugyan állt egy férfi, kinézett egy sápadt arc, egy mártír arca. Soha életemben nem felejttem el ezt az arcot! Kalitkába zárt sas — s körülötte, mint undok dongólegyek, a franciák, angolok, japánok, csehek és amerikaiak zászlói-Sötéten, mereven bámult maga elé a sínek közt heverő hókupacokra. Félelmes csend uralkodott köröskörül, a kétségbeesés, a halál csendje. Tudtam, hogy Kolcsáknak meg kell halnia s ezt tudja ő is. S én tudom, hogy hős hal meg a személyében . . .

— Hol jársz? — kiáltott rám hirtelen valaki, egy kurta fekete bundát viselő munkás; az övében kard volt, a kezében hatalmas revolver. — Mész mingyárt a fenébe! — s fenyegető mozdulattal közeledett felém.

Lassan, szomorúan mentem haza.

1919. DECEMBER 22.

NÉGY órakor láttam a menetet, amelyben Kolcsákot végigvezették az utcán; azonnal ráismertem sápadt arcára, összeszorított ajkára. Vájjon hová viszik? Csehek nem voltak a menetben, „elvtársak” hurcolták magukkal; arcuk csak úgy ragyogott az örömtől és megelégedettségtől. Így vezethették Krisztust a Golgotára, — gondoltam magamban akaratlanul. A menet nem keltett nagy feltűnést, hiszen elég letartóztatás történt az utóbbi napokban. Hová vezették? Mit csinálnak vele?

Kolcsák nyugodt, kimért léptekkel haladt; ajkbiggyeszítése keserúséget és megvetést fejezett

ki. Egy arrajáró tiszt szalutált neki; Kolcsák visszaköszönt, de arckifejezését nem változtatta meg. Néhány percig követtem a menetet, míg csak a kíséret egyik tagja rám nem ordított: — Eredj vissza, mert különben ...!

1920. JANUÁR 7.

KARÁCSONY. Most egy éve, hogy a fehérek megmentettek bennünket a vörösöktől, amikor a városunkat bevették; vájjon ma ki teszi meg ezt a csodát? Anyám a faágyon ül, bundába burkolózva, a fején kendő. Odakünn szibériai hideg, s a szobánkban sincs sokkal melegebb.

— Ezen a napon mindig nagyapánál gyűlünk össze, az egész rokonság, ötvenhat ember! Hol vannak most azok? — mondja anyám halkan s csöndesen sírdogálni kezd.

Apám nyugtalanul, szakadatlanul jár fel s alá a szobában, úgyszólván minden lépésre beleütközik egy faágyba; ugyan mire gondolhat most?

— Hol lehetnek most a szüleim? — mondja szomorúan a diák, akit időközben szintén beszállásoltak hozzánk. — Alighanem megfagytak valahol Novonikolajevszk és Irkuck közt!

A sápadt lengyel asszony, aki kislányát tartja a karján, csöndesen siratja férjét — Kolcsák menekülő hadseregében van s többé aligha látja viszont.

Ekkor halkan kopogtatnak az ajtón. Apám kinyitja s a fehér gőzből, amely a külső fagyos hidegről betódul, Jozsif Sztaniszlavovics bukkan

föl. Ócska, rongyos subát visel; a süvege lyukai-
ból ujjnyi vastagon duzzad ki a vatta.

— Boldog ünnepeket! — kiáltja felénk, mi-
közben nemezcsizmájáról lerázza a havat. Sorra-
jár mindnyájunkat s mindenkinek jó ünnepet
kíván.

— Reggel templomban voltam, — mondja,
— aztán a vizeshordóval lementem az Angarára,
aztán előkészültem az előadásomra, aztán újra
vízért mentem. A vízhordásért tudniillik enni ad
a háziasszonyom és segít a mosásban. Nagyszerű
emberek ezek!

Csodálatos ember ez a Zavadovszki profesz-
szor; mindig másokra van gondja, mindig azzal
fárad, hogy másoknak örömet szerezzen. Amel-
lett minden embernek csak a jó oldalát látja, neki
mindenki nagyszerű, jólelkű és így tovább.

A derék Joszif Sztaniszlavovics erősen igyek-
szik, hogy bennünket valamivel vidámabb han-
gulatba hozzon. Beszél a mindennapi élet tragi-
komikus részleteiről, miközben én összevarrom
a süvegét, amennyire lehet.

Most fölálltam s a köpenye legkiáltóbb hiá-
nyosságait is ki akartam foltozni; odamentem az
ablakpárkányhoz, ahová letette. Ekkor hirtelen
árnyék húzódott el az ablak táblákon, egy má-
sodperccel később kopogtattak az ajtón, kinyi-
tottam s a küszöbön megjelent — Grisa Filip-
penko!

De micsoda állapotban! Magas prémsapkája
alól összefagyott, sebekkel és kelésekkel borított
arc bukkant elő; karját alig tudta mozdítani s
hangosan felkiáltott fájdalomában, amikor meg-
fogtam a kezét. Lábán rongyos nemezcsizma

volt, s meztelen ujjai kilátszottak belőle. A me- nekültek postájának segítségével talált ránk.

— Uramisten, milyen meleg, milyen kelle- mes világ van itt maguknál! — kiáltott föl elra- gadtatva, aztán egy pillantást vetett az asztalra s így folytatta:

— S micsoda isteni kenyéri És sajt! meg tea!

Betöltök neki egy pohár teát. Nem tudja fogni megfagyott kezével, hát segíték neki. Há- lásan tekint rám.

— Mi újság a fronton? — kérdi apám.

— A hadsereg szalad, — feleli sötéten. Kol- csákat állítólag elfogták a csehek. Egyetlen remé- nyünk még, hogy Szakharov tábornok beveszi Irkuckot! Igen, ha volna még egynéhány ilyen vezérünk, akkor nem győznének a bolsevisták! Gyakran láttam; sohasem felejttem el azt a lé- lekbenéző egyenes pillantását, ó, ha ő bevénne Irkuckot, akkor talán volna még remény!

Most úgy rémlik, mintha világosabb lenne a szobában. Eppen egy esztendeje, hogy a fehé- rek megmentettek bennünket! Most talán nem vo- nul el Szakharov Irkuck mellett, talán megszaba- dít bennünket, talán ...

Éjfél van már. Gyöngé vörös fény sugárzik a kis vaskályhából, amely a szobának egy sar- kát is alig tudja átmelegíteni. Grisa a faágyon fekszik; mindent alája raktunk, amink csak volt, hogy annyira-amennyire kényelmes ágyat ves- sünk neki.

— Alja, — mondotta, — üljön ide mellém! Oly rég nem láttam már igazi emberi arcot, csak halottakat és halni készülöket... Alja, tegye a kezét a homlokomra ... Így ... Azt képezem majd, hogy szeret engem, Alja. Hiszen úgy vá-

gyódom olyan emberek után, akik szeretnek, akik törődnek velem! Oly fáradt vagyok... Azt hiszem, hamarosan meghalok ... Azt hiszem ...

Grisa elalszik, mindenki hallgat. Zavadovszki professzor odamegy hozzá s csöndesen ráteríti a bundáját. A fény kialudt; soká üldögélünk még a sötétben, mintha börtönben volnánk ... Messziről lövések hallatszanak. A vörösök, vagy a fehérek? Élünk-e még holnap?

— „Krisztus urunknak áldott születésén”, — kezdi el apám az éneket; de az első szavak után hirtelen abbahagyja. Nem látom a többiek arcát, mert sötét van. De azt hiszem, nem én vagyok az egyetlen, akinek szeméből forró könnyek csordulnak ki . . .

1920. FEBRUÁR 4.

ÉPPEN a pályaudvarról jövök; leírhatatlan összevisszaság, mindenki oda van izalmában, mindenki a legfrissebb hírekre kíváncsi. Szóba elegyedtem néhány paraszttal és parasztasszonnal, akik megkértek, hogy segítsék nekik valami Moszkva felé induló vonatot megtalálni. Beszédjükből megtudtam, hogy azért igyekeznek vissza nyugat felé, mert attól félnek: hátha mégis sikerül Szakharov tábornoknak Irkuckot bevenni. Ez ismét valamelyes reményt öntött belém — az utolsó reményt. Szakharov neve most az utolsó, az egyetlen, amitől még tartanak a bolsevisták.

Ezeket a parasztokat egyébiránt a csehek tették kommunistákká. Arra a pusztá gyanúra, hogy vörösök, elfogták és félholtra verték őket. Az egyik asszony megmutatta nekem az ütések nyomát a testén; irtózatos látvány volt.

1920. FEBRUÁR 5

MA elhatároztam, hogy bármibe kerüljön is, átmegegyek az Angara túlsó partján lévő városrészbe; meg akartam látogatni Grisát s egy kis kenyeret vinni neki a kórházba. De a folyón nem engedtek át senkit. A pályaudvar tele volt mindenféle nemzetiségű csapatokkal; mindegyik parancsolt, csak az orosz nem. Hosszas könyörgésre a pályaudvar parancsnoka adott egy igazolványt, amely feljogosított a hadikórház meglátogatására, pontosan felsorolva benne az utcákat, amelyekben jogom van járni. Nehéz út volt, mert mindenütt lövöldöztek. Hogy ki lőtt és kire, azt nem tudta senki. Amikor végre eljutottam a kórházig és bebocsátást kértem, az ápolónővér közölte velem, hogy szegény Grisa ma reggel meghalt

1920. FEBRUÁR 6.

MILYEN szívós az emberi reménység! Még mindig várunk a szabadulásra. Kappel tábornok meghalt, de amíg Szakharov tábornok él, addig él a reménységnek egy szikrája is. Talán mégis beveszi Irkuckot és fölszabadít bennünket Talán!

A szobában egészen sötét van, nem látom, amit írok, egyik betű a másik hátára mászik. Messziről lövéseket hallani. Vájjon támadnak-e a fehérek?

1920. FEBRUÁR 7.

KOLCSAK meghalt. Éppen most tudtam meg attól a katonától, aki agyonlőtte s aki az egész várost beszaladgálja, hogy mindenkivel közölje ezt. Amikor én hallottam, talán már századjára beszélte el visszafojtott lélegzettel figyelő hallgatóinak s szavainak mégis mélységes hatása volt; pontosan megjegyeztem:

— Nohát, testvérek, kora reggel kivezettük s a fal mellé állítottuk; nyugodtan, csöndesen állt oda. Aztán elővette a cigarettatárcáját s rágyújtott egy cigarettára. Mi mind ott állunk előtte és nézzük. Nekem reszketni kezd a térdem. Érzem, hogy nem tudok rálőni. Olyan arca van, mint Krisztusnak! Én ugyan nem hiszek se Istenben, se ördögben, csupa hülyeség az, de azért mégis ... Amikor a cigarettája ég már, ideadja nekem a tárcát s azt mondja: — No, fogjad, testvér, emlékül! — Elveszem, zsebredugom s kezet akarok csókolni neki, akkor eszembe jut, hogy hát mégis csak bűnös s nekünk az a dolgunk, hogy agyonlőjjük. Most jön a vezényszó: — Tűz! — Ott állunk mind, ráirányított fegyverrel, de senki se lőtt, senki! Akkor eldobja Kolcsák a cigarettát, fölemeli a kezét s maga vezényel: — Tűz! — Arra aztán lőttünk! ... Maga vezényelte a tüzet! ... Amikor elesett, én elszaladtam s még most sem tudom, hol a fejem. Ez volt aztán az ember! Ez volt aztán az ember! ... De a minisztere, az bezzeg vinnyogott, mint a kutya; a térdünket szorongatta, úgy könyörgött az életéért. Azt könnyű szívvel lepuffantot-

Luk!... Bizony, Kolcsákot nem tudtuk volna lelőni, ha maga nem vezényli a tüzet!

1920. FEBRUÁR 8.

ÜLÜNK és várunk, magunk sem tudjuk, mire. A város felől lövések hallatszanak: azt mondják, a fehérek meg akarják rohamozni a Glaszkovót. Ekkor egyszerre csak megjelenik Zavadovszki professzor:

— Azt mondják, Glaszkovóban szétromboltak néhány házat; igazolványt szereztem s átjöttem megnézni, élnek-e még — nagyon nyugtalankodtam maguk miatt..

1920. FEBRUÁR 9.

A FEHÉREK tovább vonultak. Azt mondják, a csehek nem engedték meg nekik, hogy a várost bevegyék — úgy nyilatkoztak, hogy a vörösökkel együtt védelmeznék meg. Állítólag a szövetségesek is ellene voltak a dolognak. Hogy mi az igazság, azt nem tudom; de a fehérek elvonultak, utolsó reménységünk romba dőlt...

A városban harcok folynak, de hogy ki harcol és ki ellen, azt nem tudom.

1920. FEBRUÁR 22.

A VÁROSBAN várják a győztes vörösök érkezését. Az Angara partján egyik utcában jégből óriási szabadságszobrot állítottak föl.

1920. FEBRUÁR 27.

ZAVADOVSZKI professzor a szegény Ivin professzornak minden nap bevisz a börtönbe egy kis csomag élelmiszert. Valóságos hőstett. Először is gyakran órákhosszat kell a hidegben álldogálnia, amíg a csomagot elveszik tőle, másodszor pedig bizonyos, hogy a bolsevisták alaposan szemügyre veszik s jól megjegyzik azokat, akik szívességet tesznek Kolcsák egykori miniszterének. Dehát a professzort már ilyennek teremtette az Isten!

1920. MÁRCIUS 1.

IVIN professzor meghalt a börtön kórházában. Jobb így neki, hiszen úgyis megölték volna. Dehát igazán úgy kell lenni, hogy Oroszország legkülönb, legtehetségesebb emberei ilyen halállal pusztulnak el?

1920. MÁRCIUS 3.

MIKOR volt az, hogy a házigazdánk úgy örült a vörösök érkezésének, mintha azok minden rossztól megváltanák a világot? Ma felszólított bennünket, hogy segítsünk neki a padlót fölszedni s lisztet meg egyebet rejteni alája. Mi hajlandók voltunk a dologra. A liszttel együtt elrejttem a naplóm is.

1920. ÁPRILIS 5

A LEGJOBB hangulatban tértem vissza az egyetemről, mert nagy sikerrel adtam elő dolgozatomat az orosz irodalomról. De otthon zavart arccal fogadtak s apám azt mondta: — Engem Omszkba tettek át. Két nap múlva utazunk.

A könyv kiesett a kezemből. Hiszen Omszkban nincs egyetem! Két hónappal a záróvizsgák előtt! Ez végét jelenti az egyetemi tanulmányaimnak!

1920. ÁPRILIS 7.

TELE a két kezünk az utazás előkészületeivel. A rejtekhelyünk feltárása súlyos csalódást hozott. Kiderült, hogy az egész liszt megromlott — annyira megpenészesedett, hogy még a mi helyzetünkben lévő emberek számára is teljesen élvezhetetlen. Az egyetlen vigasz — igaz, hogy csak nekem, — hogy a naplóm sértetlen maradt.

1920. ÁPRILIS 8.

A VÖRÖSÖK itt vannak s mi még élünk, senki sem törődött velünk. Azt mondják, hogy a nemes, megbocsátó győztest akarják játszani. Mi azonban nehezen hisszük el.

1920. JÚNIUS 3.

OMSZK. A szürke, lomha Irtüs. Ismét vagonban lakunk. Egész vagonváros van körülötünk. A mi kocsink éppen egy nagy épület fala mellett áll, amely egyetlen napsugarat sem enged hozzánk. A kocsi falai mentén priccsek, a közepén vastűzhely. Anyám folyvást fekszik, a tífusz óta még mindig nem tudott magához térni. Esténként kiülök a kocsi lépcsőjére (azelőtt jeget szállítottak benne) s végigjártatom szememet a szerencsétlenség szomorú városán, amely itt sőtéttik az óriási rendezőpályaudvar végtelen sín-párain.

1920. JÚNIUS 10.

AZ ÉTELT a 14-es szovjet-étkezőben kapjuk, amelynek az a híre, hogy a legjobbak közé tartozik a városban. A menü napról-napra ugyanaz: pacal-leves, egy undorító rosszszagú folyadék, amelyet igazán csak az fogyaszthat el, aki a szó szoros értelmében éhezik. Majd minden alkalommal valami új „meglepetés” úszkál ebben a „kollektív” ételben: hol egy marhaszem, hol egy fog, máskor szőrszálak, s változatosság kedvéért azoknak a katonáknak egyenruhagombjai, akik sok ilyen étkezőben szakács-szolgálatot teljesítenek. A második fogás: pohánka-kása, valami bűzös, zöldes olajjal leöntve. Ennek a kásának is, akárcsak a levesnek, megvannak a maga „mellékletei”, de ezek többnyire fadarabok, kövek, szegek és spárgadarabok. Hús soha sincs; azt

mondják, húst csak a kommunisták kapnak. Valószínűleg így is van . . .

Most egész nap mezítláb járok, a városban is. Csak egy pár cipője van az egész családnak. Itt ez egyébként is divat, mert a cipővel is úgy állhat a dolog, mint a hússal, az is csak a kommunistáknak való. Az ellátási jegyünkön ugyan sok mindenféle szép dologra szóló szelvény van, nemcsak cipőre, de mindmáig semmit sem kaptunk, csak egyszer egy tucat manzsettagombot.

1920. JÚNIUS 15.

MOST már egészen lehetetlen a szovjet-ételt elfogyasztani; próbálni kellett valamit. Elhatároztam, hogy kereskedésre adom magamat. A vagonvárosnak csaknem valamennyi lakosa kereskedik valamivel. A szomszéd mérnök még engedélyt is szerzett s szolgálata után azonnal kiszalad a piacra, tejet, főtt tojást és kalácsot árulni.

Borzasztóan féltem, amikor először indultam el a kosárral, amelyben tíz sült karmonádli és néhány kalács képviselte az üzemi tőkét. A piac tele volt katonákkal, kirgizekkel s mindenféle rongyos népséggel. Minthogy engedélyem nem volt, nem rakhattam ki az árumat valamelyik fabódében, hanem szerényen meg kellett húzódnom egy sarokban; mellettem kuksolt a földön Seremetyevszkája asszony, egy volt miniszter felesége s egy bádogvödörben sósuborkát árult. Lábam előtt egy tízesztendőös fiúcska a Nivából kivágott képeket teregetett ki, s torkaszakadtából kiáltozta:

— Ide, ide, elvtársak! Szép képek, tájképek, hölgyek ruhástól és ruha nélkül!

Egy lerongyolódott katona, aki kenyeret koldult, meg egy hosszú szakállú, pápaszemes osztrák, aki fekete faládából Kant, Schopenhauer, Fichte és mások műveit árulgatta cigarettapapírnak — ezek voltak többi szomszédaim. Kezdődhetett a vásár . . .

De egyszerre vad kiáltás hallatszik, veszedő, rikácsoló hangok zűrzavara, vad lökdösődés, tolakodás: egy kisfiú ellopott valamelyik árusítópolcraól egy zsemlyét s az árusasszony elverte. Ebben a pillanatban éreztem, hogy a kosaram hirtelen megkönnyebbedik — körülnézek s két nagy kalács hiányzik belőle; még láttam két rongyos fiút, aki elrohant vele. Alig tértem magamhoz rémületemből, már jelentkeztek az első vevők. Két katona kivett néhány karmonádlit, ott mellettem állva megette, tréfálkozott s barátságosan veregette a vállamat. Amint az evéssel elkészültek, nyugodtan megfordultak s továbbmentek fizetés nélkül.

— Elvtársak, elfelejtettek fizetni! — kiáltottam utánuk. Az elvtársak azonban úgy tettek, mintha nem is róluk volna szó s eltűntek a tömegben, így fogytam ki a legrövidebb idő alatt egész árúkészletemből, anélkül, hogy egy kopeket is bevettem volna érte.

Most új riadalom támad. De ezúttal komolyabb. — Razzia! Razzia! — kiáltja mindenki s futni kezd, mintha szemét vették volna ki. Én is velesodródok a futók áradatával s mellettem Seremetyevszkája asszony. Mögöttünk lövések hallatszottak, mindenfelől jöttek a katonák s csak

nagy ügyel-bajjal tudtunk átvergődni a tülekedésen. Meg sem álltunk, vissza se néztünk — futottunk, míg a vagonjainkhoz nem értünk.

1920. JÚNIUS 18.

MOST már egészen simán megy az üzlet. Rájöttem, hogyan kell hozzáfogni. Fődolog: őrizkedjünk a tolvajoktól és katonáktól! Ma először esett meg, hogy a kerestetemből rendes ebédet főzhettünk! Hogy ez mit jelent, azt csak az foghatja föl, aki hétszámra ette a szovjet-étkező főztjét, mint mi. Valóságos ünnepnap volt ez a mai.

1920. JÚNIUS 19.

MA meglátogattam a vagonjában Seremetyevszkája asszonyt, a volt miniszter feleségét. A férje börtönben ül, ő maga négy óráig mint gépirónő dolgozik, aztán a piacra szalad kenyeret árulni. Három kislányát a vagonban hagyja, a nagymama felügyelete alatt, aki fiának letartóztatásakor megőrült. Nem ismer meg senkit, csak franciául beszél s azt képzei, hogy a cár előtt áll és kegyelmet kér tőle a fia számára.

1920. JÚNIUS 25.

AZ ÁLTALÁNOS munkakötelezettség alapján állást vállaltam egy könyvtárban. Havi fizetéséből éppen egy sós uborkára telik. De abban

a szovjet-étkezőben, amelynek körzetébe a könyvtár tartozik, valamivel jobb az étel s főleg étvágygerjesztőbben készítik, mint máshol; nyilván azért, mert a főszakács osztrák hadifogoly.

1920. JÚNIUS 28.

A KÖNYVTÁR vezetője, Jakov Petrovics Kaplun — zsidó és volt szociálforradahnár — igen rokonszenves embernek látszik. Ma elmondta nekem az élete történetét. Fél életét száműzetésben töltötte s teljes öt esztendő-t magánzárákában.

— Akkor hát legalább örül, hogy most megérhette a kívánságai teljességét! — mondtam én.

— Nem, nem, — válaszolta s szomorúan rázta a fejét, — amit a bolsevisták csinálnak Oroszországból s amit még ezután csinálnak majd belőle, az nem az, amiért mi harcoltunk! Még a cári uralom alatt sem éreztem magamat soha olyan rosszul, mint most; minden nap várom, hogy letartóztatnak és agyonlőnek, mert nyíltan, szabadon kimondom a véleményemet, ez pedig a legeslegnagyobb bűn a bolsevisták szemében! Hogy visszasírom most a börtönben töltött magányos esztendőket! Igen, rombolni romboltunk — de építeni? ...

Jakov Petrovics hihetetlen rosszul van öltözve; ő is mezítláb jár.

1920. JÚLIUS 3.

SZÖRNYŰ a hőség, olyan a levegő, mint a folyékony tűz. Az ember folyvást inni szeretne s a „bak”, a vízelosztó állomás, negyedóránnyira van! Amellett száz meg száz ember áll sorban a „bak” előtt s mind türelmesen várakozik, míg végre órákhosszat tartó álldogálás után egy vödört telimeríthet a drága nedűvel. A várakozók azzal ütik agyon az időt, hogy nagy bőbeszédűséggel találgatják, vajjon az állami kooperatív áruházakban mit lehet legközelebb jegyre kapni. Mindenki rettenetesen van öltözve, szégyényesen, rongyosan, koldusmódra. Elöttem egy mérnök áll lovasbricseszen, meztelen lábikrával, mezítláb, a blúza öv nélkül lóg a nadrágja fölé, egyetlen gomb sincs már rajta; gombot nem adnak jegyre, anélkül vásárolni pedig olyan hallatlan fényűzés volna, hogy azt egy bjezsenc nem engedheti meg magának. Mögöttem egy orvos felesége áll egy rózsaszín báli ruha maradványaiban, amely alól igen szerénytelenül kukucskálnak ki egy férfialsónadrág szárai. Mellettem egy vasutas hatesztendő leánykája áll magánál kétszerte nagyobb vödörrel; apja szolgálatban van, anyja betegen fekszik a vagonban ...

A bak vizét, amely közvetlenül az Irtüs hullámaiból kerül ide, nem lehet meginni, amíg fel nem forralta az ember. De hol lehet felforralni? A vagonban, ahol tűz nélkül sem lehet már kibírni a hőséget? S különben is honnan vennénk fát? Ezt tehát a közös konyhán kell elintéznünk. Ez a konyha, amelyet egy óriási, amerikai vagonból rögtönöztek, szörnyű-

séges valami. A közepén levő óriási tűzhely körül néhány tucat, nagyrészt az intelligenciához tartozó asszony tülekedik. Most már kendőt viselnek a fejükön s lesoványodott arcuk, hőségától felégetett meztelen lábszárak, kerges kezük nemigen emlékeztet többé az egykori „úrhölgyekre”. Valamennyi ideges, ingerlékeny, izgatott. Mindenki a legjobb helyekért harcol a tűz körül, de a két legeslegjobb hely természetesen a két biztosnénak van fönntartva. Azok mindig nagy kotletteket sütnék óriási serpenyőkben! Az asszonyok a legnagyobb szeretetreméltósággal és előzékenységgel bánnak velük s igyekeznek mindenféle apró szolgálatokkal keresni a kedvüket. Ez természetes is: ennek a két „feleségnek” egyetlen szava letartóztatást, vagy agyonlövetést jelenthet. De ha a két „úrnő” eltávozik, ismét élénkség támad, a legjobb helyekért vívott harc némelykor tettlegességgé fajul s egyáltalán nem ritkaság, hogy egy fazék tartalmával együtt a padlóra röpül vagy egészen eltűnik. Nem is csodálkozik már senki azokon a különös hirdetésekben, amelyek a vágón falait ékesítik. Néhány példa:

„Polgárok! Kérem az illetőt, aki kis fazekamat a darafelfújttal tévedésből magával vitte, szíveskedjék visszahozni. Egyetlen fazekam s anélkül nem tudok ételt készíteni kis gyermekeimnek, A darafelfújttat megtarthatja. A fazekat legyen szíves a jobb sarokba tenni. Versinina mérnökné.”

Avagy: „Polgárok! Ki lopta el a fazekamat? Majd megtudom! Becsületszavamra, az egész fáját ellopom a tettesnek!”

Becsület, igazságosság, illendőség — eltűnt fogalmak!

1920. JÚLIUS 4.

A VEZETŐNKET, Jakov Petrovics Kaplunt ma letartóztatták a könyvtárban s elvitték, úgy, ahogy volt, mezítláb, ingben és nadrágban. Hogy miért, azt nem tudja senki, ő maga legkevésbé. Vájjon viszontlátjuk-e még?

1920. JÚLIUS 7.

A VONATUNK végén két kocsi a vagonváros foglyainak van szánva. A legkisebb fegyelmi vétség, elkésés a szolgálatból, sőt gyakran egy jelentéktelen íráshiba is elegendő, hogy a bűnöst a rabkocsiba juttassa. Harmadosztályú kocsi, amelynek ablakai sűrű vasráccsal vannak elzárva.

A biztos mindennap végigjárja a telepünk vágányait s olyan szemmel vizsgálgat mindent, mint egy börtönfelügyelő. Tegnap a vagonunk közelében „leereszkedően” szóbaállt egy aszszonnyal. Azt mondta:

— Irgalom pedig nincs. Azt hiszitek, a szép szemetekért történt, hogy nem lőttünk agyon mindnyájatokat? Nem, galambocskám! Most még igen kevés képzett kommunistánk van. Egyelőre szükségünk van a szolgálataitokra. De csak legyetek nyugodtak, mire mindent kihúztunk belőletek, valamennyien sorrakerültök.

Egyetlen burzsuj sem maradhat életben! Le-
lövünk mindnyájatokat, mint a kutyákat, ti
fehérgallérosok, ti intelligens disznók!

A „barátságosan” kezdett beszélgetés folya-
mán a biztos annyira feldühödött saját hangjá-
tól, hogy arca kivörösödött s vastag nyaka puj-
kataréj módjára buggyant ki a gallérjából.

Borzongva éreztem, hogy ez a biztos, aki
valaha hentes volt, nem pusztá magánvélemé-
nyét mondta el most. S hogy igyekszik min-
denki, hogy ennek a laposhomlokú, sárga met-
szőfogait csattogtató vadállatnak lehetőleg kel-
lemes arcot mutasson! Persze, hiszen óvakodni
kell mindentől, ami fölingerelhetné ezt az álla-
tot, aki ezer ember életének és halálának ura!

A szomszéd mérnököt ma szolgálat közben
letartóztatták, mert szigorúan ragaszkodott a
felsőbb hatóság rendelkezéséhez! Amikor a biz-
tos előtt kijelentette, hogy a határozott paran-
csot nem szegheti meg, ez ráordított:

— A pillanatnyi helyzetre kellett volna
tekinteni!

— Igen, de a parancs ... — próbált aláza-
tosan érvelni a mérnök.

— Hallgass, kutya! — kiáltott rá a biztos.
— Majd megmutatjuk nektek, szabotálóknak!

Szegény felesége őryöng félelmében. Sza-
botáló! Ez a szó egyértelmű a halálos ítélettel.

1920. JÚLIUS 9.

LEGTÖBB vágón lakói iszonyúan szenved-
nek a férgektől. Minden tele van poloskával s
egyre jobban terjed a tetű is, amivel a katonák

fertőzték meg az egész várost. Majdnem mindenki a vagonok alatt, a kerekek közt alszik. Sötét júliusi éjszaka borul a városra. Csönd van, de sóhajokkal teli csönd. Itt is, ott is, mindenütt halk nyögést, panaszt, sírást hallani. Fölöttem a végtelen ég, a csillagok ragyognak, a messzeségben csobognak a szürke Irtüs hullámai . . . Kimehetek a partjára, messze elgyalogolhatok a szteppén ... s mégsem vagyok szabad, úgy érzem, mintha börtönben volnék... Omszk városa, amelynek börtönében egykor Dosztojevszki ült — most ezrek és ezrek óriási börtöne, vagy olyan börtön, amelyből nincs szabadulás . . .

1920. JÚLIUS 10.

GYAKRAN észrevettük már, hogy a vagonunk közelében egy furcsa alak ólálkodik, egy lábatlan nyomorék, aki két keze segítségével mozog s törzsét maga után húzza. Minden ajtónál alamizsnát kér; minden asszony ad neki az utolsó falatjából is s a hátán minden este nagy zsákot cipel, mint csiga a házát. Néha beül valamelyik vágón alá és szunyókál. Azt mondják, fehér katona volt. Ma a letartóztatott mérnök felesége azt a megfigyelését közölte velem, hogy amelyik vágón alá a nyomorék beül, abból másnap mindig letartóztatnak valakit.

1920. JÚLIUS 13.

A VAGONJAINK falai nagyon vékonyak, minden szó kihallatszik abból, amit odabenn

beszélnek. S nem minden menekült érti a hallgatás tudományát. Amikor apám ma hazajött a hadikórházból, dühösen csapta le sapkáját a padlóra s felkiáltott:

— Nem, itt már nem lehet dolgozni! Nincs orvosság, csak a kommunistáknak, persze; a többi megdögölhet. Még alkoholt sem adnak ki azt felnyakalják a kommunista urak!

Lefeküdt s eltakarta arcát a kezével. Kimentem s leültem a lépcsőre; egyszerre csak megpillantottam a kocsi alatt a nyomorékot. Alamizsnáért nyújtotta felém a kezét s az ajkán gonosz mosoly villant meg. Egy pillanatra megdermedtem a rémülettől; aztán hoztam neki egy darab kenyeret s lassan elmászott onnét.

1920. JÜLIUS 14.

MÉG tegnap, késő este, elvitték apámat.

Reggel, amikor ételt vittünk neki, sápadt arca már a rabkocsi rácsos ablakából nézett ki ránk. A vörös katona nem engedte meg, hogy odaadjuk neki, amit hoztunk.

Kilenc óra után elszaladtam a biztosunkhoz, hogy apámért könyörögjek. Igen barátságosan fogadott s azt mondta:

— Úgy úgy, hát nem tetszik az apuskának, hogy mi orvosságot kapunk, a menekülteknek is szeretne orvosságot? Nem, galambocskám, nektek nem kell orvosság, a mi fejünk nem fáj, ha ti, intelligens disznók, megdögöltök is! Ha majd nem lesz rátok szükségünk, úgyis leszünk mindnyájatokat, disznók, disznók! A

drága apuskádat pedig most nem löjjük le, ahogy megérdemelné, hanem elküldjük Vjernübe, a kolerás vidékre.

1920. JÚLIUS 17.

MÉG csak el sem búcsúzhattunk apámtól, fehérneműt és ruhát sem adhattunk neki. Ügy, ahogy volt, nyári blúzban, köpeny nélkül kellett elindulnia a kolerás területre, a kínai határra. Uramisten, miért kell ennyit szenvednünk?

1920. JÚLIUS 20.

A VAGONUNK sivár és üres. Egész nap apámat siratjuk, mert alig reméljük, hogy viszontláthatjuk valaha. Anyám napról-napra halványabb s mindjobban hanyatlik. Neki már minden mindegy. Ha az étkezőből nem hordának ebédet, egyáltalán nem ennék semmit.

1920. JÚLIUS 21.

NÉMELYKOR magunk is csodálkozunk, hogyan tudjuk egyáltalán megenni ezt a szovjet-levest. A tehénszemek, fogak és szőrszálak egyre gyakoribbak, ellenben a májdarabok, amiket a szakács piszkos ujjával rak bele, egyre kisebbek. A hadifogoly helyett, aki visszatért hazájába, most egy tatár a szakácsunk, aki csak úgy feketéllik a piszoktól. A kása helyett,

amelyet valahogy még meg lehetett enni, most néhány nap óta újfajta ételt kapunk második fogásul, az úgynevezett halkotlettet. Mindenféle apró halat összevagdalmak, szálkástul, fejestül, farkastul, pikkelyestül s az egészet kisütik valami zöld, bűzös olajban, amely szovjet-olaj néven vált hírhedtté. Ennél szörnyűbb valamit elképzelni sem lehet, s mégis nap-nap után százával tolongnak szolgálattelvők és munkások a piszkos étkezőbe, hogy ezt a kutyának sem való ételt megkaphassák. Micsoda nyomorúság, micsoda éhség, micsoda szükség!

Köztünk, menekültek közt a legolvasottabb könyv most kétségtelenül a szakácskönyv; mindenki töri magát, hogy legalább néhány órára megkaphassa, persze nem azért, hogy aszerint főzzön, hanem csak hogy olvassa, mint valami meséskönyvet.

Igazán vannak még emberek a világon, akik emberek módjára táplálkozhatnak?

1920. JÚLIUS 22.

DÉLBEN, amikor éppen nyálkalevest főztem anyámnak a közös konyhán, belépett az állatfejű biztos felesége s az összes jelenlevőket meghívta estére a klubba egy műkedvelő előadásra, amelyben ő játssza a női főszerepet. Kívánsága természetesen mindnyájunk számára parancs. Nekem is el kellett mennem. Propagandadarab volt, a „Bolsevistát” a biztos játszotta, a „bolsevista nőt” a felesége. A propagandabeszédeket és a darabot hangos tetszés-

nyilvánítások fogadták, se vége, se hossza nem volt az újrzásnak és brávózásnak. Pedig a közönség jóformán csupa menekülből állt, akik halálosan gyűlölik a bolsevistákat! De mindenki félt az árulkodóktól és kémektől s a lelkesedés hiányát nem nehéz ellenforradalmi érzületnek tekinteni! Milyen gyávák is az emberek! De én magam is tapsoltam, éppen úgy, mint a többiek . . .

A komikus számaint azonban fagyos csendben fogadta a közönség, pedig ezek igen jók voltak. Először egy kuplét énekelt, amely az élelmezési viszonyokat gúnyolta ki s refrainje így hangzott: „Lesz-e máma faszolás, vagy se?” Aztán bejött hátán egy nagy zsákkal s kijelentette, hogy a zsákban fautalványok vannak. Amikor a másik bohóc megkérdezte, hogy hol van a fa, amit ezekre az írásokra kapott, fölmutatott egy szál gyufát. Fagyos csönd iogadta ezt az igazán sikerült tréfát is, csak néhány kommunista tapsolt. Nem régóta vagyunk még szovjet-polgárok, de azt már valamennyien jól tudjuk, hogy itt is a provokálásnak egyik fajtájával állunk szemben, amit új uraink oly sokféle módon s oly bőségesen tudnak alkalmazni. Hiszen a cári uralom alatt az tette oly gyűlöletessé a rendőrséget, hogy állítólag ettől az utálatos eszköztől sem riadt vissza. De még ha mind igaz volna is, amit ebben a tekintetben a régi uralomról beszélnek, — ha százszorosan, ezerszeresen igaz volna is, az is mind gyerekjáték ahhoz képest, ami most történik. Senki sem mer beszélni, lélegzetet venni, mozogni, mert mindenki tudja, hogy körül van véve kémekkel és provokatórókkal.

Hirtelen felhangzott a kiáltás: — Razzia, razzia! — Mint az örült rohant mindenki a kijáratok felé, de ott már a cseka emberei álltak. Más cseka-emberek állig fölfegyverkezve sorról-sorra jártak s letartóztattak mindenkit, aki nem tudta igazolni magát. Elrémültem, mert nem voltak nálam az írásaim. Ekkor mentő gondolatom támadt, amint megpillantottam a biztosunkat. Odamentem hozzá s kértem, hogy igazolja a személyazonosságomat, hiszen jól ismer. Megvetően nézett rám s azt mondta:

— Ha mindenki mellett tanúskodni akarnék, kilógna a nyelvem!

Nem is reméltem már, hogy a letartóztatást elkerülhetem, amikor hirtelen kialudt a villany. Lehet, hogy valami találékony ember intézte így, de lehet pusztán véletlenség is, mert utóbbi időben az elektromos művek hihetetlen rosszul működnek. Éltem az alkalommal, a félig nyitott ajtón besurrantam a színészek öltözőjébe s onnét a nyitott ablakon kiugrottam a szabadba. Meg voltam mentve! — Megmentve! De mennyi időre? Hátha a biztos, aki tudja, hogy nem volt nálam írás, mégis elfogat?

1920. JÚLIUS 23.

KÜLÖNÖSEN nagy részvétet kelt a szegény gyermekek sorsa. Apák, anyák, egész nap szolgálatban vannak s ha hazajönnek, még csak akkor kell igazán hozzálátniuk, hogy valamilyen képen kenyeret keressenek; mert a szovjeturalom behozta ugyan az általános munkakötelezettséget, azt azonban egyáltalán nem tartja

kötelességének, hogy a dolgozók eltartásáról gondoskodják. Az én havi fizetésem például ezernyolcszáz rubel, egy font kenyér pedig kétezernégszáz rubelbe kerül. Persze élvezzük most a híres „közös élelmezést”. Kommunisták számára igen szép dolog lehet ez, a közönséges halandó számára azonban a jól ismert „szovjet-ebédből” és napi háromnegyed font kenyérből áll.

Hanem én a gyerekekről akartam írni. Nézzük például a szegény Vitya Nikiforovot. Anyja kora reggeltől késő éjszakáig dolgozik, négy óráig ingyen, mint a szovjet rabszolgája, aztán valahol néhány falás kenyérért s egy kis tejért, vajért, vagy cukorért — parasztoknál, kereskedőknél — vagy mint tisztogató asszony egy biztos családjánál. Az apa eltűnt. Vitya napközben a vagonok közt kószál, estefelé aztán mindig nyugtalanodni kezd s végigkérdezi az ismerősöket, hogy nem fogták-e el az anyját. Éppen tegnap történt meg az, amitől szegény Vitya mindig fél: az anyja nem jött haza. Egy résztvevő szívű szomszéd azt mondta neki:

— Vitya, az anyádat bezárták, de csak rövid időre, három nap múlva kijön. Addig el-lakhatol nálunk.

Szegény gyerek odaszaladt a rabkocsihoz, én messziről követtem. A rácsos ablakon kinézett az anyja kisírt arca.

— Bácsi kérlek, engedd ki a mamámat! — mondja sírva Vitya s kinyújtja kis kezét a vörös katona felé. De már jön a szomszédasszony, aki Vityát magához vette s elvonszolja a síró, kapálózó gyereket.

Vitya anyját azért tartóztatták le, mert

szolgálatban az írógépen helytelenül másolt le valami iratot.

1920. JÚLIUS 28.

AMINT ma a biztost láttam a kocsink felé közeledni, azt hittem, elájulok rémületemben; mintha hallottam volna már, ahogy mondja: — Mars a rabkocsiba, maga iratok nélkül ment el a klubba!

Egészen más ügyben járt; azt akarta, hogy tanítsam a leányát az első és második gimnáziumi osztály anyagára. Fizetésül egy csetvert tejet ígért, amit egyébiránt magamnak kellett elhoznom minden szombaton egy öt versztányira lévő német telepesfaluból. Természetesen elfogadtam.

1920. JÚLIUS 29.

MAJD minden este mesélek a gyerekeknek. Negyvenen, vagy még többen is összegyűlnek a kocsink körül; ők a földön kuksolnak, én a lépcsőn ülök. Ezek a legboldogabb pillanatok örömtelen életemben. Az égen egyik csillag gyullad ki a másik után, a menekültek nyílt tűzön krumplit sütnék, a vágányok közt s a vagonok alatt rőfögnek a disznók és kotyognak az alvó tyúkók. A mesét most igazabbnak érzem, mint ezt az egész, valószínűtlen vagonéletet, amely csupa félelem és kínszenvedés.

1920. AUGUSZTUS 1.

MA nagy nap volt a könyvtárunkban: szolgálatbalépésünk óta először kaptunk iparcikkeket a jegyeinkre. Mondja még valaki, hogy a kommunista jegyrendszer nem funkcionál! Lenyűgöző látvány volt ez a sok felséges holmi, amit a huszonnyolc alkalmazottnak szántak! Felsorolom, mi volt: egy pár 33-as számú csatos cipő, egy üveg kölnivíz, egy tucat gomb, két darab szappan s egy katonaalsónadrág. Huszonnyolc jegyet készítettünk és sorsjátékot rendeztünk. A vezető azt mondta:

— Nekem okvetlenül muszáj egy darab szappant nyernem, több mint egy hónapja nem mosdottam szappannal!

— Ó, ha megnyerhetném a katona-alsónadrágot, — ábrándozott a helyettese, — milyen jó volna a menyasszonyomnak! Hiszen a nők tudnak magukon segíteni; egyszerűen levág belőle valamit és csipkét varr rá — pompás lesz!

A könyvkiadásnál dolgozó kedves kis kisasszony a parfümről álmodozott, a szolgálta az alsónadrágról s így tovább — mindenkinek megvolt a maga kívánsága.

Én a csatos cipőt nyertem, de nem tudom, mihez fogjak vele, mert a 33-as szám senkinek sem jó a családukbán.

1920. AUGUSZTUS 2.

MA érdekes teremtéssel elegyedtem szóba a piacon. Német kommunista nő, aki egy árva szót sem tud oroszul s így nagy öröme telt az

én németiségemben. A bajor kommün bukása után menekülnie kellett s igen boldog volt, amikor eljuthatott álmainak országába, a kommunizmus paradicsomába. Most közeljár az öngyilkossághoz; azt mondja, hogy itt a kommunisták közt általában alig talált mást, mint csirkefogót, tolvajt és rablót, s különösen a vélemény szabadság gúzsba kötése miatt panaszkodik. Szeretne visszajutni Németországba; inkább élne ott a kapitalisták börtönében, mint itt, a bolsevista paradicsomban — de nem engedik vissza, félnek, hogy el találja szólalni magát. Azt állította, hogy itt az élete sem biztos; be fogják zárni és agyonlővik, mert igazi meggyőződéses kommunista lévén, zavarja az itteni kommunistákat. . .

Igen finom arca, nemes vonásai vannak, még rokonszenvesnek is mondhatná az ember, ha nem volna szája körül az a kegyetlen kifejezés, a fanatikus ember szívtelensége, akinek szemében egy emberélet — semmi, az eszme minden... Bizonyos, bizonyos, hogy ő is ölt már embert!

1920. AUGUSZTUS 3.

MA szubbotnik volt, önkéntes szombati munka. Az egész város könyvtári alkalmazottainak egy nagy bákát kellett kirakni. Térdig jártunk a vízben és súlyos fatörzseket cipeltünk a partra. Legközelebb minden könyvtári alkalmazottat egy hétre az erdőbe visznek, favágó munkára.

A könyvtárunkba most néhány új alkalmazott lépett be, volt német hadifoglyok. Egyi-

kük, egy hosszú szürke szakállú idősebb ember, állandóan maga előtt tartja felesége és gyermekei fényképét s látszik rajta, hogy majd belehal az utánuk való sóvárgásba.

1920. AUGUSZTUS 9.

KOLERAESET a vonatainkon! Tegnap meghalt a beteg s a halála valóságos pánikot idézett elő. A felcsert, aki kezelte — fiatal, harmadéves medikus volt, — azonnal elfogták s még aznap agyonlőtték.

Állítólag már a városban is több koleraesetet állapítottak meg. Holnap kezdődik a koleraellenes oltás.

1920. AUGUSZTUS 10.

NO, ma érdekes találkozásom volt — Sze-pan Petrovics Pugovkinnal! Éppen be akart ülni egy elegáns könnyű kocsiba; válogatott előkelőséggel volt öltözve, vadonatúj egyenruhába; hóna alatt óriási bőrtáska, sőt még cvikker is lovagolt széles, húsos paraszt-orrán, örültem, hogy ismerős arcot látok és megszólítottam.

— Hol az apja? — kérdezte leereszkedően.

Ó, szegény apám! ... S ekkor szerencsés gondolatom támadt; segítségét akartam kérni s elmondtam neki mindent.

— Úgy, úgy... és miért menekültek el előlünk? — kérdezte, amikor elhallgattam. — Most maga is láthatja, kinek van igaza: nem

maguknak, hanem nekünk; különben nem győztünk volna!

Természetesen nem mondtam neki ellent s csak azt az egyet kívántam, hogy apámon segítsen.

— Jöjjön el hozzám a pályaudvarra! — mondotta, — csak Sztepan Petrovics Pugovkint tudakolja!

Intett a kocsisnak s tovább hajtatott, rám se nézve többet.

Néhány óra múlva kimentem a pályaudvarra s amint megkérdeztem, hogy hol találhatom Sztepan Petrovics Pugovkint, egy katona tisztelettel mutatott meg egy nagy szalónkocsit, amelynek óriási, ragyogó tükörablakai voltak.

Meglehető soká kellett várnom. Végre megkért a titkár, hogy lépjek be. Éppen mint egy miniszternél, gondoltam magamban. A vágon berendezése valósággal megdöbbenett a fényűzésével — különösen olyasvalakit, mint én, aki egyenesen a marhakocsiból jött!

Sztepan Petrovics úgy belesüllyedt egy puha párnás karosszékbé, hogy jóformán csak cvikkeres orrahegye s gömbölyű kis potroha látszott ki belőle. Mellette, a padlón, bájos, pisze leányka játszott vakítóan fehér ruhában, fuszekliben és fekete lakkcipőben. Kissé a háttérbe húzódva egy hölgy ült és franciául beszélt a gyerekekkel. Spárgatalpú szandálomban és elnyűtt zsákvászon-ruhámban nyomasztóan hatott rám ez a „művelt” környezet. Mintha Sztepan Petrovics Pugovkin is érezte volna, hogy nem vagyok egészen idevaló. Még csak üléssel sem kínált meg, hanem állni hagyott.

— Úgy, úgy, hát az apja érdekében jött! —

mondta kisvártatva. Aztán, úgylátszik, mégis szükségesnek tartotta, hogy a hölgynek bemutasson:

— A feleségem, született Vickinghoff bárónő! Ez meg itt a leányom; előbb csak franciául tanul, oroszul majd megtanul később magától is! Különben is meglehet, hogy hamarosan külföldre kerülünk, diplomáciai küldetésben!

Megismételtem a kérésemet s ezekkel a szavakkal bocsátott el:

— No, majd megpróbálom megmenteni az apját. Hiszen jó fiú, csak politikailag kissé elmaradt a szellemi fejlődése ... No jól van, elmehet!

Hát így változott meg a világ. Sztepan Petrovics Pugovkin, aki ezelőtt a kórházban — ha józan volt — a padlót súrolta, most magasrangú tisztviselő s talán nemsokára külföldön képviseli Oroszországot. Ugyan hol hagyhatta szegény feleségét, akit fölcserélt a „tanítónéval”? De úgylátszik, pályája oly meredeken ívelhetett fölfelé, hogy elhagyta a tanítónét is s egyszerre egy bárónőig lendült.

1920. AUGUSZTUS 15.

ITTHON mind betegek vagyunk; beteg minden bjezsenc s az egész város. A kolera-oltásnak oly erős a hatása, hogy voltaképpen egy kis kolerát szenved végig az ember. Mindnyájunknak 38 és 39 fok közt van a láza, kínzó hányás, szédülés és szörnyű fájdalmak gyötör-

nek. S amellet a szolgálatunkat úgy kell teljesítenünk, mintha tökéletesen egészségesek volnánk.

1920. AUGUSZTUS 16.

A könyvtárban dolgozó német hadifoglyok közül az egyik majd mindennap eljár hozzánk. Német órákat veszek tőle s cserébe oroszul tanítom. Nagy érdeklődéssel nézem ezeket a németeket; hiszen ezek a mi egykori ellenségeink, akikkel „a végső győzelemig” harcoltunk. Valamennyi meglepően udvarias és jómodorú. Az öltözködésük lehetetlen, szinte groteszk. Az, akitől tanulok, zöld kozák-nadrágot, fekete nyári blúzt és óriási papachát visel — mégis tüstént megérzik rajta, hogy nagy kultúrájú ember.

1920. AUGUSZTUS 17.

A NÉMETÜNK ma beszélt foságban átélt kalandjairól, szökési kísérleteiről, amelyek eljuttatták az Altáj-hegységbe, át a néptelen Tajgán s a kirgiz szteppéken s csak azért nem sikerültek, mert saját vöröskatonává lett honfitársai elárulták s börtönbe dugták kínai útonálló társaságában. Sok utálatosat hallottam már ezekről a német és magyar vöröskatonákról — de azt mégsem hittem volna lehetségesnek, hogy valaki a bajtársát megakadályozza abban, hogy esztendők óta nem látott hazájába visszatérjen.

Szegény most itt ül Omszkban, ahová a „bajtársai” hozták; azt mondja, csak két kívánsága van: az első, hogy hazakerüljön, a második, hogy ezeken a vörös árulókon bosszút állhasson.

Különösen ragyog a németnek a szeme, valahányszor a „haza” szót kiejti. Szegény I De nem — nem szegény; van hazája, ha messze is, s előbb vagy utóbb mégis csak viszontlátja, elfelejti a nélkülözések és szenvedések éveit. De mi? Hová meneküljünk mi? Kitaszítottak vagyunk, hazátlanok a hazánkban.

1920. AUGUSZTUS 20.

A NÉMETÜNKNEK ma születésnapja van. Egy kis ünnepet rendeztünk a tiszteletére: pirogot süttünk és krumplit piritottunk.

A német a melegségnek és örömeknek egy sugarát hozza szomorú életünkbe s mi oly hálasak vagyunk neki ezért! Segít nekem fát hasogatni, hegedül s udvariasan végighallgatja anyám panaszait és elbeszéléseit.

1920. AUGUSZTUS 23.

A NÉMET ma magával hozta egy kollegáját. Felállítottam a szamovárt és teáztunk. Én keveset beszéltem s figyeltem a másik hadifoglyot, a filozófia tanárát. Szokatlanul átszellemült külseje van, óriási, magas homloka,

hosszú, fekete szakála — próféta-arc. Nagy szemével néhányszor áthatóan nézett rám s úgy éreztem, hogy a lelkem legmélyére néz. Hogy lehet az, hogy ilyen emberek ellen kellett harcolnunk?

Az utóbbi napokban gyakran gondolk arra, hogy a naplómat odaadom a német hadifogolynak. Itt úgyis csak elvész, s különben is, ilyen időben naplót írni tiszta örülség. Ha megtalálják nálam, az biztos haláloamat jelenti.

1920. AUGUSZTUS 27.

MOST a tanítók átképző kurzusán előadásokat kell tartanom a gyermeklélektanról. Nagyon örülök ennek a foglalkozásnak, de vannak benne kellemetlen momentumok is. Megesik néha, hogy a hivatalos „elvtársak” megszólítás helyett a tilos „uraim” csúszik ki a szájamon s ilyenkor mindig akad egy túlbuzgó alak, aki felkiált: — Az urak külföldre mentek és beálltak pincérnek! Itt csak elvtársak vannak!

Előadás után kérdőcédulákat adnak át nekem, sokszor igen naiv kérdésekkel. Például: „Lektor elvtárs, mi az, hogy ösztön?” — avagy: „Elvtárs, van-e különbség a proletár- és a polgár gyermek lélektana közt?” Némelykor szemtelen kérdések is: „Nem jönne ma este randevúra a városi parkba? Szemjonov, politikai vezető.”

Tizenhat óráért két tyúkot, félfont vajat, egy font kristálycukrot és két font kölest kaptam.

1920. SZEPTEMBER 2,

APÁMTÓL egy sor írást sem kaptunk. Él-e még? Hol van? Valahányszor meglátom a városban a fehér kolerás-kocsit, arra kell gondolnom, hogy talán ő is áldozatul esett már ennek a félelmes betegségnek. Szegény apám!

1920. SZEPTEMBER 3.

A „POÉTÁNK”, Arkadi Zelinszki mégis csak híressé vált, még pedig igen eredeti módon. Egy szép napon eltűnt s barátjával azt a hírt terjesztette, hogy fehér bandákkal vívott harcokban hősi halált halt. A „hős költőt” illőképen ünnepelték s társai elhatározták, hogy mulhatatlan emléket állítanak neki „összes költeményei” kiadásával. Amikor úgy látta, hogy hírneve, mint kommunista költőnek, eléggé megszilárdult már: ismét felbukkant a süllyesztőből s most politikai szerephez igyekszik jutni.

1920. SZEPTEMBER 5.

MA nagy napnak kéne lenni. Tegnap közölték velünk, hogy a könyvtár alkalmazottai számára nagy élelmiszerkiosztás lesz. S valóban, egy szobának egész padlója tele volt — ürülábbal és ürüfejjel; a fejek borzalmasan bámultak ránk üveges szemükkel. Iszonyú bűz töltötte meg az egész könyvtárt, mert ezek az un-

dorító dolgok már romlásnak is indultak. Akárhogy éhezünk is, senki sem tudta rászánni magát, hogy elvigyen valamit.

1920. SZEPTEMBER 6.

SOK bjezsenecc kezd most szappankészítéssel foglalkozni. Szappanért meg sóért minden meg lehet kapni a parasztoktól. Sokan cipőt is csinálnak zsákvászonból, zsinetgallyal.

1920. SZEPTEMBER 7.

MA elmentem Seremetyevszkája asszony, a volt miniszter feleségének vagonja előtt. Beléptem. A gyerekek sírva ültek az egyik sarokban; a kocsi csaknem teljesen sötét volt.

— Hol van anyátok? — kérdeztem.

— Mama fát vágott és szálka ment a szemébe; elment az orvoshoz! — felelte a legidősebb leányka. A nagymama a priccsen ült s mindenféle összefüggéstelen dolgot beszélt franciául; engem nem ismert meg.

Kopogtattak az ajtón s belépett egy férfi, kurta bundában, nemezcsizmában, papachával a fején. Tüstént megismertem: Seremetyevszki tábornok volt.

— Hol az anyátok, gyerekek? — suttogta gyorsan.

— Azonnal érte megyek! — mondtam.

— Csak néhány pillanatra engedtek el a koncentrációs táborból, addig könyörögtem a

vörös katonának, amíg végre lehetővé tette, hogy eljöjjek; azt mondta: úgymint agyonlőnek, legalább lásd meg még egyszer a feleségedet meg a gyermekeidet!

Néhány pillanat múlva már vissza is jöttem a feleségével. Eleinte nem akart hinni nekem; most vad sikoltással vetette magát az ura karjai közé.

Halkan kimentem a kocsiból.

Egy kommunista megengedte egy tábornoknak, hogy a hozzátartozóitól elbúcsúzzék! Hát kommunistának is lehet szíve? Mikor ők a részvétet és könyörületet mindig megvetéreméltó polgári előítéletnek nevezik? Hogy lehet ez?

1920. SZEPTEMBER 9.

MA piacra menet találok azzal a hadifogoly magyar tiszttel, aki a németünket megszokta látogatni a könyvtárban. De hogy találok! Négy katona kíséretében, csupasz fővel, mezítláb, ingujjban! Amikor megpillantott, megállt s remegő hangon odakiáltotta nekem:

— Éppen most fogtak el... mint túszt... Ha Magyarországon valami baja esik a bolsevistáknak, agyonlőnek! ... Kérem, adja át valamelyik német bajtársnak a feleségemnek szóló üdvözlést! Budapesten lakik, a ...

Ekkor hátbavágták s egy katona rákiáltott:

— Elég! Tovább! Itt nem lehet beszélni! Indulj!

Így hát szegény még a feleségének szóló

üdvözetet sem tudta átadni nekem — talán az utolsót. . .

Sokáig néztem utána, amíg csak magas, karcsú alakja el nem tűnt a messzeségben . . .

1920. SZEPTEMBER 12.

A KÖNYVTÁRBAN dolgozó hadifoglyok ma sugároznak az örömtől: hazájukba szállítják őket. Hazamegy a mi németünk is.

1920. SZEPTEMBER 13.

A KIS parkban ülök az Irtüs partján, ősz dereka van. A folyam másik partján már egészen lesárgultak a mezők, a kert nedves, kavicsos útjai tele vannak szórva haldokló piros és sárga levelekkel. Az ég komoran borul a város fölé, a folyam fenségesen és mélabúsan hömpölygeti habjait.

Vadimra gondolok, akit szétmarcangoltak a bolsevisták; apámra gondolok, akinek talán valahol messze kell meghalnia; minden szenvedő oroszra gondolok, és keresztrefeszített hazámra.

Ma átadom naplómát a hazautazó németnek. Vaktában kiküldöm a messzeségbe, szaba-

dabb országba, kétségbeesett kiáltásként a
„szabadság országából”.

Ősz, sötét, szomorú, reménytelen ősz,
amelyre gyilkos tél következik.

Lesz-e még neked tavaszod, Oroszország?

VÉGE.